Centre for Studies in Social Sciences, Calcutta

Documentation of rare Assamese books in collaboration with Assam Sahitya Sabha, Jorhat and the Ford Foundation: microfilmed and digitised in October 2006

Record No: 2006/165	Language of work: Assamese
Author (s) / Editor (s): ✓ Lakhinath Bezbaruah	
Title: বাঁহী	
Transliterated Title: Baāhai	
Translated Title:	
Place of Publication: Calcutta (Kolkata)	Publisher: ~~Bo~~ Editor
Year: 1920 (1842 Sak)	Edition:
Size: 25 cms - 351 pages	Genre: Magazine
Volumes: 10 (2, 1, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 12 Issue)	Condition of the original: Brittle
Remarks: Stitched -	
Holding institute: Assam Sahitya Sabha, Jorhat	Microfilmed and digitised by: Centre for Studies in Social Sciences, Calcutta, 2006.

Microfilm Roll No:	From gate:	To gate:

শ্রী

১৩৩৮ – ১৩৩৮

১। প্রবাসী পত্রিকা, ১৮৪২ শকাব্দ, ২য় সংখ্যা (৩৩–৬৪)
২। বৈশাখ, ১ম সংখ্যা (১–৩২)
৩। জ্যৈষ্ঠ, ৩য় সংখ্যা (৬৫–৯৬)
৪। আষাঢ়, ৪র্থ ,, (৯৭–১২৮)
৫। ভাদ্র ৫ম ,, (১২৯–৬০)
৬। কার্তি ৭ম ,, (১৯৩–২২৪)
৭। অগ্রহায়ণ ৮ম ,, (২২৫–২৫৬)
৮। পৌষ ৯ম ,, (২৫৭–২৮৮)
৯। মাঘ ১০ম ,, (২৮৯–৩২০)
১০। ফাল্গুন ১১শ ,, (৩২১–৩৫২)
১১। চৈত্র ১২শ ,, (৩৫৩–৩৮৪)

P. Dutta & Sons
BOOK BINDERS

~~১৫৫৯~~
সং.সা.

~~২৪~~
[illegible]

বাঁশী।

১০ম বৎসর ১৮৪২ শক

(১২ সংখ্যা)

৫৩৬৮/আ:
১৫.৮.৯৯

বাঁহী।

দশম বছৰ। ১৮৪২ শক : জেঠ। ২য় সংখ্যা।

পুৱাৰ প্ৰাৰ্থনা।

বাহিৰটো থেদালোঁ তোমাৰ কোলাত
নিচিন্তে আছিলোঁ শুই ;
এলাহ জড়তা টোপনি ভাঙিলা
চেনেহী হাতেৰে ছুই।

বাহিৰ ওলাই পালোঁ পৰিচয়
সবাৰে আপোন তুমি ;
বিশ্বৰ বিধাতা সকলোৰে কৰ্ত্তা
জগৎ পালিছা স্বামী।

বিশ্বমন্দিৰত চন্দ্ৰতাপ আঁৰি,
লগাই জিলিকা বন্তি,
প্ৰকৃতি দেবীয়ে ধুৱায় চৰণ,
শ্যামল আসন পাতি,—

আদৰি উষাই পূজিছে চৰণ
সুৰভি কুসুম সতে,
বিহগৰ কণ্ঠে আৰতি কৰিছে
মলয় ব্যজন হাতে!

গুণ্ গুণ্ স্বৰে, ভোমোৰা গাইছে,
তোমাৰ মহিমা গীতি ;
তব ব্ৰহ্ম নামে, পতম কুৰঙ্গী,
প্ৰণমি লভিছে প্ৰীতি।

আনন্দৰ সোঁত জগতত বয়,
সৌন্দৰ্য্য উপচি পৰে,
শক্তি সঞ্জীৱনী, লভে সকলোৱে,
সুখৰ অমিয়া সৰে!

তোমাক সুৱঁৰি জগতৰ প্ৰাণী
কৰ্ত্তব্য পথত লৰে,
নিৰ্ম্মাণ নিৰ্ব্বিনী আতঙ্ক প্ৰমাদ
দূৰৈত চিটিকি পৰে!

প্ৰণামো তোমাক জগতৰ নাথ
আমি অতি অল্পমতি
আজ্ঞানো একোকে, শিকোঁৱা সকলো
হক চৰণত ৰতি।

জ্ঞানৰ বন্তিৰে কৰাহে পোহৰ
তুখীয়া অন্তৰ মোৰ,
বাহিত শক্তিৰে হিয়াত ভক্তিৰে
কৰা মোক ভৰপূৰ।

ইঙ্গিতে আদেশ তোমাৰ কামত
কৰিবা জীৱন স্বামী
সংসাৰ ক্ষেত্ৰত তোমাৰ উদ্দেশে
কৰিম জীৱন আমি।

মৰু সংসাৰত, জীৱন বৃক্ষই,
প্ৰদানি শান্তিৰ ছায়া,
ধৰি সুমফল প্ৰেম-ৰসে ভৰা,
সন্তোষিক বাটকৰা।

অনন্ত কন্দলি ৰামসৰস্বতীৰ বিষয়ে।

শ্ৰীশঙ্কৰদেৱে পাটবাউসীত থাকোতে অনেক নাট-গীত ৰচনা কৰে, উত্তৰাকাণ্ড ৰামায়ণৰ পদ কৰি, আদিকাণ্ডৰ পদ কৰিবলৈ মাধৱদেৱক নিযুক্ত কৰে, আৰু ব্ৰহ্মপুৰাণৰ পৰা ওৰেষাৰ চৰিত্ৰ ৰচনা কৰি "কীৰ্ত্তনঘোষাৰ" অন্তৰ্গত কৰে। এই ডোখৰ কালতে এদিন অনন্তকন্দলিয়ে স্বপ্নত শঙ্কৰদেৱৰ উচ্ছিষ্ট ভোজন কৰিবলৈ আদেশ পাই, শঙ্কৰদেৱৰ ওচৰত প্ৰাৰ্থনা কৰিলত শঙ্কৰদেৱে তেওঁক বুজাই কলে যে শ্ৰীমদ্ভাগৱত আৰু ৰামায়ণৰ যি যি কেইছোৱাৰ পদ মোৰ কৰিবলৈ বাকী আছে, সেই বোৰকে তুমি পদ ৰচনা কৰা, সেয়ে তোমাৰ উচ্ছিষ্ট ভোজন হব। কন্দলিৰ প্ৰাৰ্থনামতে, শঙ্কৰদেৱে তেওঁক পদ্মপুৰাণৰ অন্তৰ্গত স্বৰ্গখণ্ডৰ মাজত থকা নামধৰ্ম্মৰ কথাৰ পদ কৰিবলৈ কয় আৰু সেই পদ নিজৰ কীৰ্ত্তনঘোষাৰ ভিতৰত ৰাখিবলৈ স্বীকাৰ কৰে। অনন্তকন্দলিয়ে অনুক্ৰমে ভাগৱতৰ চতুৰ্থ, পঞ্চম, ষষ্ঠ আৰু নৱমস্কন্ধৰ পদ কৰে। দশমস্কন্ধৰ মধ্য আৰু শেষছোৱাৰ পদ কৰিও তেওঁ শঙ্কৰদেৱৰ ওচৰত উপগত হয় বুলি গুৰু চৰিত্ৰত আছে।

অনন্ত কন্দলিয়ে যে মধ্য দশমৰ পদ কৰিছিল তাত কোনো সন্দেহেই নাই; কাৰণ প্ৰত্যেক ভণিতাত তেওঁৰ নাম আছে। শঙ্কৰদেৱৰ আদ্য দশম গোপী-উদ্ধৱসংবাদতে শেষ হৈছে। কন্দলিৰ মধ্যদশম কুব্জাৰ বাঞ্ছাপূৰণত আৰম্ভ হৈ দামোদৰ বিপ্ৰৰ উপাখ্যানত শেষ হৈছে এইটো স্পষ্ট দেখা যায়; কাৰণ তেওঁ এইখিনিতে নিজৰ বাহুল্য পৰিচয় দিছে যেনে—

কামৰূপে অনুপম, হাজো হেন যাৰ নাম,
যাত মহা পঞ্চ তীৰ্থ আছে।
মহামণিকূট গিৰি, উঠি যাত জয় তৰি,
লুটিত ৰহস্য যাৰ কাছে॥

গিৰিবৰ উপৰত, মহা ৰম্য মন্দিৰত,
আছা কৃষ্ণ ভকতৰ পতি।
হয়গ্ৰীৱ ৰূপ ধৰি, যাক দেখি নৰ নাৰী,
মহা সুখে সাধয় মুকুতি॥

তাতি হেন খ্যাতিমন্ত, দাতা ভোক্তা গুণৱন্ত,
মনুষ্য মধ্যত গুহ্যতৰ।
সদাচাৰী শুদ্ধ অতি, কৃষ্ণৰ কথাত ৰতি,
ব্ৰাহ্মণৰ আমাতে কিঙ্কৰ॥
তাসম্বাত হস্তে দিবা, পাট-বস্ত্ৰ উপজয়,
দেৱ দ্বিজ ৰাজাৰ ভূষণ।
সেহি হাজো নাম স্থানে, আছিলন্ত বহু মনে,
মাধৱত কৰিয়া সেৱন॥

তাতিকুল কমলৰ প্ৰকাশক দিবাকৰ,
ভাগৱত শাস্ত্ৰত পাৰ্গত।
ৰত্নপাঠক নাম, দ্বিজবৰ অনুপম,
আছিলন্ত কৃষ্ণত ভকত॥
তথা মহাভাগৱত, শাস্ত্ৰলো আছিল যত,
সদায়ে শুনিলা সাধুজন।
ৰত্নপাঠকৰ মুখে, শুনিয়াছে যত নৰে,
অদ্যাপি প্ৰশংসে যনেষন॥

দেৱ মাধৱৰ বৰে, উপজিল সেই থানে,
তাহান নন্দন শুদ্ধমতি।
পিতৃগুণ অনুসাৰে, মহাভাগৱত শাস্ত্ৰে,
কৃষ্ণে উপজাইলা কিছু ৰতি॥

অনন্ত কন্দলি কবি, নাম মাত্ৰ হৈল খ্যাত,
কাৰ্য্য কিছু নহৈল তাহাৰ।
নাৰাদিলো একো দেৱ, নকৰিলো ৰাজসেৱ,
একো শাস্ত্ৰ নাজানিলো আৰ॥

নাচাহিলো কাৰো ক্ৰোধ কাতো নাহি পৰিতোষ
তৰ্কত কৰ্কশ হৈল মতি।
একে ভাগৱত শাস্ত্ৰ, চিন্তক তোষিলে মোৰ,
তাতেসে দ্ৰৱিল মোৰ ৰতি॥

* * * * *

শ্লোক সংস্কৃতে আদি, লিখিবাক ভাল জানি,
তথাপি কৰিবো পদবন্ধ।
স্ত্ৰী শূদ্ৰ আদি যত, জানোক পৰম তত্ত্ব,
শ্ৰৱণত মিলয় আনন্দ॥

ধন জন ঐশ্বৰ্য্যৰ গৰ্ব্ব সবে পৰিহৰি,
কৰা কৃষ্ণ চৰণে ভকতি।
অনন্ত কন্দলি ভণে, ডাকি ৰাম বোলা বনে,
সবাৰে গুচোক চণ্ড মতি॥

ওপৰৰ ৰচনা ঠিক এটা পৰ্ব্বৰ শেষ কাৰ লেখকসকলে যেনেকৈ কৰে তেনেকৈয়ে হৈছে। ইয়াৰ পিছৰ অধ্যায়ৰ আৰম্ভনো যেনেকৈ কোনো এক স্বকীয়া পুথি বা পৰ্ব্বৰ হব লাগে তেনেকৈ হৈছে, যেনে—

জয় জয় কৃষ্ণ কৃপা পয়োধি মাধৱ।
ব্ৰহ্মা হৰে পূজে যাৰ চৰণ পল্লৱ॥ ইত্যাদি।

এই পৰ্ব্বৰ আৰম্ভ হৈছে কৃষ্ণৰ সপৰিবাৰে কুৰুক্ষেত্ৰ যাত্ৰা; অন্ত হৈছে কৃষ্ণৰ পুত্ৰ নাতি পাৰিবাৰ আদিৰ বৃত্তান্তত। তলত দিয়াৰ দৰে সামৰণি মাৰিছে—

"এতেকে সুপ্ৰভৃতি বোলো শুনা নৰনাৰী।
শুনা ভাগৱত মাত্ৰ মহা যত্ন কৰি॥
আমি বিৰচিলো বুলি নকৰিবা ক্ৰোধ।
ভাষ্য তাৎপৰ্য্য জানি হুয়োক প্ৰবোধ॥
ৰত্ন পাঠক নাম পণ্ডিত পৰম।
ভাগৱত শাস্ত্ৰে যাৰ আছিল বিক্ৰম॥
শ্ৰীহৰিচৰণ নামে তাহান সন্ততি।
এতেকেসে হৈল নাম শ্ৰীচন্দ্ৰভাৰতী॥
তৰ্কত লভিলা নাম অনন্ত কন্দলি।
ভাগৱতে আচাৰ্য্য পদৱী হৈল বলী॥
অনন্ত কন্দলি নাম বোলে আৰ্য্য জনে।
তেহো বিৰচিল পদ কৃষ্ণৰ চৰণে॥
আছিল কায়স্থ কৃষ্ণ কিঙ্কৰ শঙ্কৰ।
তেহো ভাগৱত কথা ৰচিলা সুন্দৰ॥
যাত হন্তে হৈল কৃষ্ণ কথাৰ প্ৰসিদ্ধি।
জানিলেক লোকে ভকতিসে নৱনিধি॥
সিটো মহন্তৰ এবে কহিলো মহত্ত্ব।
যাৰ কৃষ্ণ কথা গীতে ব্যাপিলে জগত॥
নামতেসে শূদ্ৰ মহা হৰিত ভকত।
কৃষ্ণ স্মৰি মৰি স্থিত হৈল বৈকুণ্ঠত॥
আনো যত মহা কবি আছিল পূৰ্ব্বত।
কৃষ্ণ কথা কহি সবে তাৰিলা জগত॥

* * * *

তাসম্বাৰ অনুগ্ৰহ লভিয়া সৰ্ব্বথা।
জানা আমি বিৰচিলো ভাগৱত কথা॥
জয়তি কেশৱদাস যতৈল মধুকৰ।
শিষ্টকুল কুমুদ সম্পূৰ্ণ শশধৰ॥
তন্তু কুল কমল বিমল গুণশালী।

* * *

তাহান উদ্যোগে গোবিন্দৰ প্ৰসাদত।
কথাবন্ধে ভাগৱত কৰিলো যেকত॥
ভণে ভাগৱত ভট্টাচাৰ্য্য ভৰসাৰ।
ডাকি ৰাম ৰাম বোলা সবাৰে নিস্তাৰ॥"

ওপৰৰ পদৰ পৰা স্পষ্ট দেখিবলৈ পোৱা গৈছে যে এই ছোৱাৰ গ্ৰন্থকৰ্ত্তা অনন্ত কন্দলি নহয়। শঙ্কৰদেৱৰ অনন্ত কন্দলি আদি মহাকবিসকলৰ অনুগ্ৰহ লাভ কৰি তেওঁ এই ছোৱা ভাগৱতৰ পদ কৰিছে বুলি স্পষ্টকৈ কৈছে। আৰু প্ৰমাণ যে এই ছোৱাৰ কোনো অধ্যায়ৰ অন্তৰ ভণিতাত অনন্তকন্দলি বা কন্দলিৰ আন নামেৰে ভণিতা নাই, আছে মাত্ৰ ভাগৱত ভট্টাচাৰ্য্য। মধ্য দশমৰ প্ৰায় প্ৰত্যেক অধ্যায়ৰ অন্তত অনন্তকন্দলি নামেৰে ভণিতা আছে। আৰু দেখিবলৈ পোৱা যায় যে হাজোৰ তাঁতীকুলৰ কমল কেশৱদাস দলৈৰ উদ্যোগত তেওঁ এই পুথি ৰচনা কৰিছে, আৰু শঙ্কৰদেৱৰ বৈকুণ্ঠপ্ৰয়াণৰ পিছত আৰু সম্ভৱতঃ অনন্তকন্দলিৰ মৃত্যুৰো পিছত। এতেকে প্ৰশ্ন হৈছে এওঁ কোন? অনন্তকন্দলিয়ে শেষ দশম ৰচনা কৰিছিল নে? কৰিছিল যদি সেই ছোৱা কলৈ গল? নাইবা কন্দলিয়ে মধ্য দশম ৰচনা কৰি শেষছোৱা কৰাৰ আগেয়ে মৃত্যু হোৱাত এওঁ শেষছোৱা কৰি দশমস্কন্ধ শেষ কৰিলে। অথবা এৱেঁই অনন্তকন্দলি, কাৰণ ভাগৱত ভট্টাচাৰ্য্য অনন্তকন্দলিৰে এটা নাম যে এইটোও আমি পাইছো। নামৰ ভিতৰত এইকেইটা নাম আমি নিঃসন্দেহে অনন্তকন্দলিৰ নাম বুলি জানিছো।—(১) হৰিচৰণ, (২) শ্ৰীচন্দ্ৰ ভাৰতী বা চন্দ্ৰভাৰতী, (মধ্য দশম চোৱা,) (৩) ৰত্নাকৰ কন্দলি (কীৰ্ত্তনঘোষা, সহস্ৰ নাম) (৪) সুকবিশেখৰ বা কবিশেখৰ (কীৰ্ত্তনঘোষা,)

(৫) ভাগৱতাচাৰ্য্য বা ভাগৱত ভট্টাচাৰ্য্য।

অনন্তকন্দলি যে শ্ৰীশঙ্কৰদেৱৰ লগে লগে ছাৰ দৰে পাটবাউসী, কোঁচবেহাৰ আদি স্থানত আছিল সেইটোও আমি চৰিত্ৰ পুথিৰ পৰা জানো। সম্ভৱতঃ কন্দলিৰ মৃত্যু কোচবেহাৰতে হৈছিল। আৰু এটা এইখিনিতে কওঁ যে

আজিকালি যেনেকৈ বঙ্গদেশত বা কাশী অঞ্চলত যেনে পণ্ডিতক তৰ্কবাগীশ, তৰ্কপঞ্চানন, ন্যায়ালঙ্কাৰ ইত্যাদি দিয়া হয় ৺ পুৰণি আসাম বা কামৰূপত ন্যায় বা তৰ্কশাস্ত্ৰত পাৰ্গত হৈ উঠা পণ্ডিতক কন্দলি উপাধি দিয়া হৈছিল। অনন্ত কন্দলি একেবাৰেই অসমীয়া উপাধি; কন্দলি মানে তাৰ্কিক, কন্দল বা কোন্দল ইয়াৰ আদি। কন্দল মানে দ্বন্দ্ব বা দ্বন্দ। বাকযুদ্ধত পাৰ্গতক সাধাৰণত দন্দুৰা বা কন্দলি বোলে। এই অৰ্থ প্ৰকৃত অৰ্থৰ অবনতি প্ৰাপ্ত অৱস্থা।

ৰাম সৰস্বতীয়েই অনন্তকন্দলি নে স্বকীয়া এজন কাৰ, এই কথাৰ বিচাৰতৈ সম্প্ৰতি নাযাওঁ, ইয়াকে কওঁ যে ৰামসৰস্বতীও অনন্তকন্দলিৰ নিচিনা শঙ্কৰদেৱৰ মহাভক্ত আৰু শঙ্কৰৰ গুণেৰে মুগ্ধ ব্ৰাহ্মণ কবি। আন কি তেওঁ শঙ্কৰদেৱক ঈশ্বৰ আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ অৱতাৰ বুলি তেওঁৰ পুথিত স্পষ্টকৈ স্বীকাৰ কৰিছে। কুলাচল বধ পৰ্ব্বৰ শেষৰ ভণিতাত তেওঁ লেখিছে—

শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰ, আপুনি ঈশ্বৰ,
নৰৰূপে জাত ভৈলা।
তাহাঙ্ক নমতি, ব্ৰাহ্মণসকলে,
ৰাজ আগে খল দিলা॥
যদুকুলে হৰি, জন্মিয়া আসিয়া,
ক্ষিতি ভাৰ দূৰ কৈলা।
এহি মনে গুণি, ব্ৰাহ্মণ সবৰ,
কিছু মনে কোপ ভৈলা॥
আমাৰ জীৱিকা, মাত্ৰ ভঙ্গ হৈব,
এহি মনে বৰ ভয়।
এহিনে কাৰণে, ইটো বিপ্ৰগণে,
শঙ্কৰক নসহয়।
হেনয় মহন্ত, নৰনাৰায়ণ,
নৃপতিত শ্ৰেষ্ঠতৰ।
আমাৰে আনিয়া আজ্ঞা কৰিলন্ত,
পদ কৰা ভাৰতৰ॥
তাহাৰ আজ্ঞাত, বিৰচিলো আমি
চৌবিশ হাজাৰ পদ।
মূল শ্লোক আৰ, ত্ৰিংশ যে হাজাৰ,
ব্যাসৰ মুখ নিবন্ধ॥

তেওঁ কুলাচল বধৰ এঠাইত আকৌ লেখিছে—

"জয় বিশ্বসিংহ বংশত জন্মিল
নৃপ নৰনাৰায়ণ।
যাহাৰ খিয়াতি জগত জুৰিল
গন্ধৰ্ব যিটো ভূষণ॥
হাঙ্কাৰতে যিটো কৰ-ভাৰ আনি
পালিলা সাধু মহন্ত।
বৈষ্ণৱ সবৰ আশীৰ্ব্বাদ ফলে
সুখে ৰাজ্য কৰিলন্ত॥
চাৰিদিক শত বৰিষ পালিল
বসুমতী ৰঙ্গ মনে।
মহন্তক পালি ভকতি কৰন্ত
হৰিৰ দুই চৰণে॥
দিবা সভা পাতি ৰাজা চৰ্চ্চা কৰি
ভাৰত কৰা শ্ৰৱণ।
ভাৰত আখ্যান কৰিলে তাহাক
দেন্ত বহু ৰত্ন ধন॥
হেনয় বৈষ্ণৱ নৰেন্দ্ৰৰ আজ্ঞা
আমি শিৰে তুলি ধৰি।
হৰিৰ চৰিত্ৰ পৰম অমৃত
ৰচিলো যতন কৰি॥

আকৌ;—গুৰু পদ দুই শিৰোগত কৰি
ৰাজ আজ্ঞা মনে মানি।
মহাঋষি ব্যাসে যেন নিবন্ধিলে
তাহাক লিখিলো আনি॥ (বঘাসুৰ বধ।)

আকৌ,—জয় নাৰায়ণ সৰ্ব্বশাস্ত্ৰ পৰায়ণ
বিশ্ব শ্ৰেষ্ঠ ভাৰত শ্ৰৱণে।
নিতে অনাৰতে সদা নৱ নৱ কৰি ৰাজা
শুনিয়া থাকন্ত ৰাত্ৰি দিনে॥
যদি কোনজনে আনি, ভাৰত পুস্তক দিয়ে
তাক বহু আনন্দ কৰন্ত।
ধন বস্ত্ৰ অলঙ্কাৰ যাচনা কৰন্ত যেহি
সবে দিয়া মনক পূৰন্ত॥
তেন্তে বৈকুণ্ঠক পাইলা ধৰ্ম্মৰণ থাকি বৈলা
বখানন্ত মহন্ত সকলে।
যাহাৰ ৰাজ্যত থাকি, অপ্ৰমাদে মহা সুখে
ৰচিলো পয়াৰ কৌতুহলে॥

• • •

শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰ নাম আছন্ত মহন্ত এক
জম্বুদ্বীপে বৈকুণ্ঠতে সাৰ।
নৃপতিৰ ছোট ভাই শুক্লধ্বজ নাম যাৰ,

ভাগৱত শাস্ত্ৰে মন যাৰ॥
শঙ্কৰক গুৰু মানি মহাভাগৱত গুনি
আৰু কৰা ভাৰত শ্ৰৱণ।
হেন জানি বৃদ্ধলোক, অল্পমতি জানি মোক
নকৰিবা কিঞ্চিতো নিন্দন॥ (বঘাসুৰ বধ)

আকৌ— জয় শুক্লধ্বজ ৰায়।
কিছু অমঙ্গল নাই॥
বৈষ্ণৱ সবৰ চিত্ত।
সাধা সুখে প্ৰতিনিত॥
শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰ যাৰ।
শুনায় ভাগৱত সাৰ॥
ভকতি প্ৰসাদ পাইলা।
জগতকে উদ্ধাৰিলা॥
তাহান ৰাজ্যত থাকি।
হৰিনাম মুখে ডাকি॥
নাম বঘাসুৰ বধ।
বৈষ্ণৱ পৰম পদ॥
বিৰচিলো অপ্ৰমাদে।
শুনিয়োক সভাসদে॥ (বঘাসুৰ বধ)

আকৌ—পৰম প্ৰতাপী ৰাজা যাৰ পৰে নাই।
যাহাৰ আজ্ঞাক লোকে কৰে সৰ্ব্বদায়॥
এতেকে তাহান বাক্য ধৰিয়া মনত।

• • •

ৰচিলো পয়াৰ ভাষা সব অনুসৰি॥ (বঘাসুৰ)

আকৌ—জয় জয় নৰ নাৰায়ণ নৃপ
অখণ্ড মণ্ডলেশ্বৰ।

• • •

তাহান আদেশে বিৰচিলো পদ
ইতো বঘাসুৰ বধ॥

আকৌ—কামৰূপ অধিকাৰী গুণাকৰ ৰায়।
যাতপৰ ধৰ্ম্মী ৰাজা ত্ৰিভুৱনে নাই॥
এমনি অপূৰ্ব্ব ভাষা যৈতে লাগ পাৰে।
ধন বস্ত্ৰ দিয়া আনে আপোনাৰ ঠাৱে। (বঘাসুৰ)

ওপৰৰ পদৰ পৰা আমি জানিবলৈ পালো যে শঙ্কদেৱ আৰু নৰনাৰায়ণ, এই দুইজনৰ আজ্ঞাত ৰামসৰস্বতীয়ে ভাৰতৰ পদ কৰে। মুঠতে নৰনাৰায়ণৰ ভায়েক, কাৰ্য্যত ৰজা বা যুৱৰাজ শুক্লধ্বজ বা চিলাৰায়, ৰজা নৰনাৰায়ণআৰু শুক্লধ্বজৰ গুৰু আৰু নৰনাৰায়ণৰ সভাৰ পূৰ্ণচন্দ্ৰ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱৰ এই তিনিউৰো সম্মিলিত আজ্ঞাত তেওঁ ভাৰতৰ পদ কৰে।

ওপৰৰ পদৰ পৰা আৰু আভাস পোৱা গল, যে ৰামসৰস্বতীয়ে যদিও নৰনাৰায়ণ আৰু শঙ্কৰদেৱৰ আদেশত ভাৰতৰ পদ ৰচনা কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল, তথাপি বঘাসুৰবধ, কুলাচল-বধ আদি পুথি শেষ কৰা কালত শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ আৰু নৰনাৰায়ণ ৰজা এই পৃথিবীত নাছিল। আৰু পোৱা যায় যে, নৰনাৰায়ণে ১০৪ বছৰ ৰাজত্ব কৰিছিল। আৰু ব্ৰাহ্মণসকলে শঙ্কৰৰ প্ৰভাৱ আৰু প্ৰতিপত্তি দেখি হিংসাত আৰু নিজৰ জীৱিকাৰ ক্ষতিৰ ভয় কৰি শঙ্কৰৰ প্ৰতি বিদ্বেষ আচৰণ কৰিছিল। অৱশ্যে শ্ৰীশঙ্কৰদেৱৰ লগৰীয়া ভক্ত পণ্ডিত ব্ৰাহ্মণৰ দলো যে এটা নাছিল এনে নহয়। ৰামসৰস্বতীও যে এই দলৰ ভিতৰৰ—সি নিঃসন্দেহ। "শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ আৰু শ্ৰীমাধৱদেৱ" গ্ৰন্থত পৰাণি সাঁচিপতীয়া পুথি এখনৰ পৰা এই দলৰ মুখ্য ব্ৰাহ্মণ ভকতসকলৰ নাম যি তুলি দিয়া হৈছে, আকৌ এই খিনিতে তাক তুলি দিলো।—

"শ্ৰীশঙ্কৰ লগে ব্ৰাহ্মণ ভকত।
পৰম আনন্দে কথা শুনা সমাজত॥
প্ৰথমে দামোদৰ গোপাল বলোৰাম।
পৰমানন্দ ভাগৱত ভট্টাচাৰ্য্য নাম॥
কবি কণ্ঠ বিভূষণ গুৰু শুক ৰাম।
সদস্য ... অনন্ত কন্দলি যাৰ নাম॥
কলাপ কেশৱ হৰিমিশ্ৰ ৰত্নাকৰ।
শ্ৰীধৰ কন্দলি হৰিমিশ্ৰ হৰি বৰ॥
ৰঘুনাথ গোপীনাথ হাৰ কৰ্ণপূৰ।
জয়দেৱ বংশীবদন দাস সুৰ॥
ভাগৱত মিশ্ৰ জয়হৰি নিৰঞ্জন।
বনমালী গোপীনাথ মদন মোহন॥
শ্ৰীধৰ বিষ্ণুধাত্ৰি পুৰি ভাগৱত।
পদ্মপাণি চতুৰ্ভুজ জগন্নাথ সন্ত॥
হৰিগুৰু শ্ৰীহৰি মাধৱ চৰণ।
ৰমানন্দ তুলসীদাস বিচিত্ৰানন্দন॥
মুৰাৰিদাস নাৰায়ণ কমললোচন।
শিৱনন্দ সত্যানন্দ গোবিন্দ ৰাম॥"

শ্ৰীলক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা।

—•—

মহাপুৰুষ শঙ্কৰ মাধৱৰ বিষয়ে দু-আষাৰ কথা।

(১ম সংখ্যাৰ ১০ পিঠিৰ পৰা)

ভগৱন্তৰ কৃপাত মানৱ জাতিয়ে যিবোৰ হৃদয়ত শক্তি পাইছে তাৰ কেতবিলাক শিক্ষাৰ গুণত পৰিচালনা হোৱাতে মানৱ অন্তৰৰ ভাববোৰ পৰিস্ফুটিত, পৰিমাৰ্জ্জিত আৰু সংসাৰ ক্ষেত্ৰত কাৰ্য্য-কৰ হয়। অন্তৰৰ ভাববোৰ পৰিস্ফুটিত কৰিবলৈ যি শক্তি মানৱ হৃদয়ত নিহিত আছে সেই শক্তিবোৰ শিক্ষাৰে কাৰ্য্য-কৰী কৰি তুলিব নোৱাৰিলে অন্তৰৰ ভাব প্ৰকাশ নহয়। গীত গোৱা শক্তি মানুহৰ অন্তৰত আছে, কিন্তু শিক্ষাৰে পৰিচালনা নকৰিলে মানুহে গীত গাব নেজানে। এইদৰে যি শক্তিৰ পৰা যি ভাব উন্নত হব পাৰে সেই শক্তি শিক্ষাৰে পৰিমাৰ্জ্জিত কৰি লোৱা উচিত। শিক্ষাই ভাব উন্নত কৰিবলৈ প্ৰধান উপায়। আকৌ শিক্ষাৰ প্ৰকৃত স্থাপনা সমাজতহে পতা হয়। জ্ঞানী আৰু মহৎ লোকসকলৰ উৎকৃষ্ট ভাববোৰ সমাজত প্ৰকাশ নকৰিলে সমাজ ওপৰলৈ উঠা টান। গতিকে সেই ভাববোৰ প্ৰকাশ কৰিবলৈ সমাজৰ প্ৰয়োজন। সমাজ-সংস্কাৰকসকলে নিজৰ ওখ ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ ভাষাৰ সৃষ্টি কৰে, আৰু ভাষাৰে সমাজক নতুন গঢ় দিয়ে। ভাষা সৃষ্টিৰ লগে লগে নতুন তত্ব নতুন ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ নতুন সাহিত্য আৰু নতুন কাব্যৰ আৱশ্যক। বাস্তৱতে সমাজগঠনৰ মূলতে ভাষাৰ সৃষ্টি। সমাজৰ লগে লগে ভাষাৰ উন্নতি আৰু ভাষাৰ উন্নতিৰ লগত সাহিত্যৰ উন্নতি, কাব্যৰ উন্নতি।

শঙ্কৰ মাধৱদেৱেও সমাজগঠনৰ ভাৰ হাতত লৈ মানুহৰ মন উন্নত কৰিবলৈ ধৰ্ম্মৰ জৰীয়তে তেওঁলোকৰ সকলো গ্ৰন্থ ধৰ্ম্ম ভাৱত সৰ্ব্বাঙ্গ-সুন্দৰ কৰি মানৱ সমাজত প্ৰকাশ কৰিলে। কিয়নো মানুহ মাত্ৰকেই ধৰ্ম্মলৈ ভয়, গতিকে সমাজবন্ধনৰ উপায়বোৰ নিখুত ভাবে ৰাখিবলৈ ধৰ্ম্মৰ আশ্ৰয় গ্ৰহণ কৰা এটি প্ৰধান উপায়। আৰু প্ৰকৃত মহাত্মাসকলে আত্মজ্ঞান লাভ কৰি যি পৰম সন্তোষ উপলব্ধি কৰে সেই সন্তোষ জগতত বিস্তাৰ কৰিব পাৰিলে আৰু বিশেষ আনন্দ উপভোগ কৰে। সেই কাৰণে শঙ্কৰ মাধৱে যি পৰম আনন্দ উপভোগ কৰিছিল সেই আনন্দ প্ৰকাশ কৰিবলৈ নতুন গ্ৰন্থৰ সৃষ্টি কৰে আৰু গ্ৰন্থৰ সহায়ত সমাজকো নতুন সাঁচত গঢ়িবলৈ আগ বাঢ়ে। তেওঁলোকে ধৰ্ম্মৰ মাধুৰ্য্য প্ৰকাশ কৰিবলৈ কীৰ্ত্তন নামঘোষা আদি গ্ৰন্থবোৰ প্ৰণয়ন কৰে। আৰু অসমীয়া ভাষাক অলঙ্কাৰ পিন্ধাই পৰিমাৰ্জ্জিত আৰু পৰিবৰ্দ্ধিত কৰে। তেওঁলোকৰ গ্ৰন্থত বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্মৰ পূৰ্ণ বিকাশ দেখুৱা হৈছে। মানৱ সমাজত ভগৱন্তৰ লীলা, জগতৰ লীলাই ভগৱন্তৰ লীলা, জীৱৰ লগত ঈশ্বৰৰ অনিৰ্ব্বচনীয় প্ৰেম ভাব, প্ৰবৃত্তি নিবৃত্তি মাৰ্গৰ সাধন, কৰ্ম্মত মঙ্গল আৰু মানৱ সেৱা, জীৱত দয়াৰ প্ৰভাৱ আদি নিগূঢ়, জটীল, সূক্ষ্ম ভাব আৰু চিন্তাই তেওঁলোকৰ গ্ৰন্থ সম্পূৰ্ণ ভাবে দখল কৰিছে। তেওঁলোকৰ সাহিত্য মধুৰ, শব্দ সুশ্ৰাব্য, ভাষা সুৰলা, পটন্তৰ সাৰুৱা, ছন্দ সুমধুৰ, ভাব ৰসাল গভীৰ; ৰাগৰাগিনী সুললিত, সঙ্গীত মনমোহা, আৰু মনোৰঞ্জিত।

ভাষাৰ প্ৰাঞ্জলতা আৰু ভাবৰ ৰস আৰু মধুৰতা ৰখাই লেখকৰ গুণ। কাব্যত বৰ্ণিত বিষয় যিমানেই সুস্পষ্ট কৰিব পাৰে সিমানেই কাব্যৰ গুণ বাঢ়ে। কাব্যৰচিত বিষয় যিমান সহজতেই স্পষ্ট কৰি পাঠকৰ আগত ধৰিব পাৰে সিমানেই লেখকৰ গ্ৰন্থ পাঠকৰ আদৰণীয়। ভাব যিমানেই ফুট ফুটিয়া হয় ভাষা সিমানেই প্ৰাঞ্জল হয়, গ্ৰন্থবো আদৰ বাঢ়ে। নিগূঢ় ভাববোৰ অলপ কথাতে বছা বছা শব্দেৰে শ্ৰুতিমধুৰ আৰু বুজিবলৈ উজু কৰাটোৱেই লেখকৰ এটি বিশেষ গুণ। শঙ্কৰ মাধৱৰ গ্ৰন্থই এই বিষয়ে বিশেষ উৎকৃষ্টতা লাভ কৰিছে আৰু অসাধাৰণ শক্তি দেখুৱাইছে। তেওঁলোকৰ কাব্য সহজ আৰু সৰল। তেওঁলোকৰ কাব্যৰ শক্তি অপাৰ। এখন পুথি পঢ়িলে আন এখন পঢ়িবলৈ মন যায়। তেওঁলোকৰ সাহিত্যই সংসাৰত জলা-কলা হৈ থকা মানুহকো সান্ত্বনা দিয়ে। পাপীৰ মন পবিত্ৰ কৰে। হৃদয়-তন্ত্ৰী ছন্দৰ লগে লগে নাচি নাচি উঠে। অন্তৰত ভক্তিৰস সঞ্চাৰ

হয়। তেওঁলোকৰ গ্ৰন্থৰ উদাৰ, সৰল, মধুৰ ভাববোৰে মানুহৰ মনক ঈশ্বৰপ্ৰেমত মুগ্ধ কৰে। তেওঁলোকৰ ভাষাৰ লালিত্য, ছন্দৰ মাধুৰ্য্য, শব্দৰ ঝঙ্কাৰ, ভাবৰ গভীৰতা, আৰু সুস্পষ্টতাই মানুহৰ মনত নতুন তেজ, নতুন ভাব, নতুন ভক্তি আৰু নতুন প্ৰেম জন্মাই দিয়ে। বিশেষকৈ তেওঁলোকৰ গ্ৰন্থই অসমীয়াৰ অসমীয়াত্ব চাৰিওপিনে বজাই ৰাখি সভ্য জগতত বিকীৰ্ণ কৰি তুলিছে। তেওঁলোকৰ গ্ৰন্থই বৈষ্ণৱ ধৰ্ম্মৰ সোঁত বোৱাই জগতত এটি নতুন ভাব দিছে। তেওঁলোকৰ প্ৰত্যেকখন পুথিয়েই সুমধুৰ সুৰত গাঁথা, নানা ছন্দত বিভূষিত, গভীৰ গৱেষণাপূৰ্ণ। প্ৰত্যেক পুথিৰ পাতে পাতে চিন্তাৰ তৰঙ্গ উঠি ইটোৰ পাছত সিটো যাব লৈছে। চিন্তাৰ উচ্চতাৰ লগে লগে তৰঙ্গৰ বোল ক্ৰমে ক্ৰমে উচ্চতৰ উচ্চতম হৈ পৰিছে। তেওঁলোকৰ পুথি পাঠ কৰোঁতে পাঠকৰ মন চিন্তা তৰঙ্গৰ লগে লগে তলৰ পৰা ওপৰলৈ উঠে। শব্দৰ ঝঙ্কাৰ আৰু চিন্তাৰ গতিৰ লগে লগে পাঠকৰ মন গভীৰ গৱেষণাত মগ্ন হৈ অনন্তভাৱৰ ভাৱনাত পৰি, হৃদয় প্ৰফুল্ল কৰে আৰু পৰম আনন্দ উপভোগ কৰিবলৈ সমৰ্থ হয়।

মানৱ সমাজক পৰম চিৰশান্তি লাভৰ উপযোগী কৰি তোলাই সাহিত্যৰ সৌন্দৰ্য্য। এই বিষয়ত শঙ্কৰমাধৱৰ সাহিত্য অসাধাৰণ। পাঠ কৰা মাত্ৰকেই তেওঁলোকৰ গ্ৰন্থই মানুহৰ মন অন্তৰৰ ফালে টানে। আৰু আত্মতত্ব জানিবলৈ ইচ্ছা বলবতী কৰি তোলে। বাস্তৱতে তেওঁলোকৰ সাহিত্যই সৌন্দৰ্য্যৰ প্ৰকৃত অৱস্থা লাভ কৰিছে। এই সৌন্দৰ্য্য অসমীয়াসকলে চাৰি শ বছৰৰ পৰা উপভোগ কৰি আহিছে, ই অসমীয়াৰ পক্ষে বৰ সৌভাগ্যৰ কথা। তেওঁলোকৰ সাহিত্যৰ গুণত অসমীয়াসকলে অতি উৎকৃষ্ট ভাববোৰ বহুকালৰ পৰা পাই আহিছে। প্ৰকৃতিৰ লীলা-খেলাত ভগৱন্তৰ ৰূপ দৰ্শন কৰা অসমীয়াৰ নতুন নহয়। "যত্ৰ জীৱ তত্ৰ শিৱ" এই কথা অসমীয়াক শিকাব নালাগে। আত্মা যে ভগৱন্তৰ অংশ—ই আজি অসমীয়াৰ নতুন কথা নহয়। আনন্দতেই যে জীৱৰ উৎপত্তি আনন্দতেই যে জীৱৰ প্ৰতিপালন আৰু আনন্দতেই যে সংহাৰ—এই কথা অসমীয়াই বহু দিন আগেয়ে জানে। এনে ধৰণৰ জটীল, গভীৰ, গৱেষণাপূৰ্ণ চিন্তা অসমীয়াৰ বাপতীয়া সাতোন।

ভাষা চহকী কৰিবৰ এটি উপায় হৈছে—অনুবাদ। আন ভাষাৰ উৎকৃষ্ট সাহিত্যবোৰ নিজৰ ভাষাত অনুবাদ কৰিব পাৰিলে মাতৃভাষাৰ উন্নতি সাধন কৰাত বিশেষ সহায় কৰে। এই কথা শঙ্কৰ মাধৱদেৱে বেছকৈ বুজিছিল আৰু সেই কাৰণে তেওঁলোকে সংস্কৃতৰ পৰা ভাল ভাল পুথি মাতৃভাষাত অনুবাদ কৰি ভাষা চহকী কৰে। মূল কথাৰ শব্দচয় নকৰি নিজৰ মনত ভাব সুমুৱাই আকৌ প্ৰকাশ কৰা উজু কথা নহয়। কিন্তু শঙ্কৰমাধৱদেৱে এই অনুবাদ শক্তি বিষয়ে বেছ পটুতা দেখুৱাইছে। মূলৰ প্ৰত্যেক শব্দকে যথাস্থানত বহুৱাইছে, আগবঢ়া কম বেছি নাই, অথচ ভাববো তাৰতম্য ঘটা নাই। তেওঁলোকৰ অনুবাদ শক্তি বিশেষকৈ অনুকৰণীয়। মাতৰ সাদৃশ্য ৰাখি শঙ্কৰ মাধৱে আন আন ভাষাৰ পৰা বহুত শব্দ নি নিজৰ ভাষাত সুমুৱাইছিল। কিয়নো শব্দৰ ভঁৰাল যিমানেই চহকী হব, ভাষাৰ সিমানেই মঙ্গল। কিন্তু তেওঁলোকে সেই শব্দবোৰ অসমীয়া ভাষাৰ ব্যাকৰণ আৰু অসমীয়া সাঁচত হে বহুৱাইছিল। তেওঁলোকৰ উদ্দেশ্য আছিল ভাষা সাৰ্ব্বজনীন কৰা। সেই কাৰণে সকলোৱে যাতে তেওঁলোকৰ গ্ৰন্থ বুজিব পাৰে তালৈ চকু ৰাখি নিজৰ ভাষাত সংস্কৃত, হিন্দি, উৰিয়া, ব্ৰজবুলি, বঙ্গালী, পাৰ্চী, আদি নানা ভাষাৰ পৰা উপযুক্ত শব্দবোৰ উপযুক্ত ঠাইত ব্যৱহাৰ কৰিছিল। তেওঁলোকৰ মুখ্য উদ্দেশ্য হৈছে—মানৱৰ মানৱত্ব প্ৰকাশ কৰা, আৰু এই আত্মতত্ব প্ৰকাশ কৰি আনন্দৰ ভাগী কৰি তোলা। কেৱল অসমীয়াইহে যে আত্মতত্ব লভিব এনে নহয়। এই আত্মতত্বৰ আনন্দ ভোগত মানুহ মাত্ৰৰেই অধিকাৰ। সেই কাৰণে তেওঁলোকে সকলো মানুহে বুজিব পৰাকৈ নিজৰ গ্ৰন্থবোৰ প্ৰাঞ্জল কৰি ৰাখিছে।

কোনো কোনোৱে কব পাৰে যে শঙ্কৰ

মাধৱৰ সাহিত্য চাৰি শ বছৰৰ আগেয়ে লিখা হৈছিল। আজি-কালি এই চাৰি শ বছৰৰ ভিতৰত মানুহৰ মন উন্নত হোৱা নাই নে? তেওঁলোকৰ সাহিত্যৰ সৌন্দৰ্য্যকে বা কেনেকৈ চৰম সৌন্দৰ্য্য বোলো। বাস্তৱতে কথাটো ভাবিব লগীয়া। কিন্তু এটি কথা আছে, সাহিত্য কেৱল শব্দ গাঁথনি আৰু ভাষাৰ আকাৰতে নাথাকে। সাহিত্য ভাৱতহে। ভাৱেই সাহিত্যৰ মূল। তেওঁলোকে চাৰি শ বছৰৰ আগেয়ে যি ভাৱ আৰু চিন্তা প্ৰকাশ কৰি গৈছে তাক চাৰি শ কিয় হাজাৰ হাজাৰ বছৰৰ পাছতো পৰিমাৰ্জ্জিত বা পৰিবৰ্দ্ধিত কৰিব নোৱাৰি। আবিষ্কাৰৰ দুটি ভাগ আছে। এটি বিজ্ঞান আৰু আনটি জ্ঞান বিষয়ক আবিষ্কাৰ। বিজ্ঞান বিষয়ে যি আবিষ্কাৰ কৰা হয় তাক আনে পৰিমাৰ্জ্জিত পৰিবৰ্দ্ধিত কৰিব পাৰে, কিন্তু জ্ঞান বিষয়ে তেনে কথা নাখাটে। তেনে কৰিবলৈ গলে আচল কথাৰ অৰ্থ বেলেগ হব আৰু কৰোতাৰ বুদ্ধিৰ পৰিচয় ওলাব। অন্তত্তে ইয়াত জ্ঞান বোলোতে পৰমাৰ্থ জ্ঞান বুজিব লাগিব। শঙ্কৰ মাধৱৰ আবিষ্কাৰ জ্ঞান বিষয়ক, গতিকে তেওঁলোকৰ ভাৱ পৰিমাৰ্জ্জিত আৰু পৰিবৰ্দ্ধিত কৰা সম্ভৱ নহয়। আৰু যদি কোনোবাই তেনে কৰিবলৈ আগ বাঢ়ে তেন্তে কৰ্ত্তা প্ৰশংসাৰ পাত্ৰ নহৈ উপহাসাস্পদ হে হব। ভাষা সম্বন্ধেও তেনে কথা। তেওঁলোকৰ সাহিত্যৰ ভাষা এৰিলে অসমীয়া ভাষাৰ মূল নাথাকে। তেওঁলোকে যি শব্দ যেনে ঠাইত বহুৱাই ব্যৱহাৰ কৰিছে তাক আন ভাৱত আন ঠাইত বহুৱালে তাৰ অৰ্থ বেলেগ হব আৰু শব্দৰ মধুৰতা নেথাকে। আজি-কালি বহুতে তেনে কৰিবলৈ গৈ অসমীয়া ভাষাক বিকৃত আকাৰ কৰি তুলিছে। তাৰ ফলত অসমীয়া ভাষা আন ভাষাৰ অপভ্ৰংশ। বুলিহে পৰিচয় পাইছে। সেই বুলি আমি কব নোৱাৰো যে অসমীয়া-ভাষাৰ উন্নতি হব নোৱাৰে। চাৰি শ বছৰৰ ভিতৰত অসমীয়া ভাষাৰ বহুত উন্নতি হব পাৰে কিন্তু ভাৱত হলে নিচেই তলৰ খাপত। অসমীয়া ভাষাৰ উন্নতিৰ মূল তেওঁলোকৰ সাহিত্যত স্থাপনা কৰা যুগুত। তেনে কৰিলেহে অসমীয়া ভাষাৰ শ্ৰীবৃদ্ধি হবৰ আগন্তুক। নহলে অসমীয়া ভাষা মাতৃহীন হব আৰু সেয়ে হলে অসমীয়াৰ অসমীয়াত্ব নাথাকিব।

শঙ্কৰ মাধৱদেৱৰ সাহিত্যৰ কথা কৈ আমাৰ নিচিনা ক্ষুদ্ৰ বুদ্ধিৰ মানুহে ওৰ পেলোৱা বৰ টান। তেওঁলোকৰ সাহিত্যৰ গুণ অশেষ। প্ৰত্যেক গ্ৰন্থই সাৰগৰ্ভ, নীতিপূৰ্ণ, আত্মতত্ত্ব অলঙ্কৃত, জটীল সূক্ষ্ম ভাৱেৰে উপচি পৰা আৰু ভগৱত প্ৰেম বিৰাজিত। তেওঁলোকৰ সাহিত্যৰ ভৰাল অমৃতময়। ইয়াৰ অমিয়া সুধত তাপিত জনেও সন্তোষ লাভ কৰে। সাহিত্য মানুহৰ পৰম বন্ধু আৰু সৎসঙ্গ। মহৎ মহৎ লোকৰ উৎকৃষ্ট চিন্তাৰ সমষ্টিয়েই সাহিত্য। যেয়ে সৎভাৱ, সৎপৰামৰ্শ দিয়ে সেয়ে প্ৰকৃত বন্ধু। যেয়ে বাহ্-জগতৰ পৰা মানুহৰ প্ৰবৃত্তিবোৰ অন্তৰমুখী কৰি নিজৰ অস্তিত্ব উপলব্ধি কৰিবলৈ শিকায় সেয়েই হৃদয়ৰ বন্ধু। শঙ্কৰ মাধৱৰ সাহিত্যই এইবিলাক বিষয়ত বিশেষ সহায় কৰিছে, গতিকে তেওঁলোকৰ সাহিত্য পৰম উপকাৰী। তেওঁলোকৰ সাহিত্যই দুৰ্দমনীয় মনকো দমন কৰে, চৰিত্ৰহীনক চৰিত্ৰবান কৰি তোলে আৰু হৃদয়ৰ অন্তৰতম ভাৱ পৰিস্ফুটিত কৰি দিয়ে। ৰোগীৰ নাৰিয়া সকাহ পেলাই দিয়ে। নিৰ্ব্বলীৰ অন্তৰত বল দিয়ে। সন্তৰ সৎসাহ বৃদ্ধি কৰে। ভকতৰ মুকুতা মণিৰ স্বৰূপ তেওঁলোকৰ সাহিত্য। জ্ঞানীৰ পৰম অমৃত। তপস্বী সকলৰ তপস্যা।

(আৰু আছে)

শ্ৰীহৰমোহন দাস।

ছাৰ আইজাক নিউটন।

(১ম সংখ্যাৰ ১৪ পিঠিৰ পৰা)

নিউটনে আলোক-বিজ্ঞানৰ ইমান তথ্য আবিষ্কাৰ কৰে যে তেওঁ যদি আন একো বিষয়ে আলোচনা নকৰি এই গ্ৰন্থখন লিখিয়েই বহি থাকিল হেতেন তেনেহলেও তেওঁ আজি বৈজ্ঞানিক জগতত অমৰ হৈ ৰব হেতেন। কৰ্ম্ম আৰু সত্যৰ অন্বেষণ কৰাই হৈছে, এওঁলোকৰ জীৱনৰ মহাব্ৰত; গতিকে যশলাভৰ কাৰণে এটা বা দুটা কাম কৰি হাত সাবটি বহি থকা এওঁলোকৰ উদ্দেশ্য নহয়।

নিউটনে আলোক সম্বন্ধে কি কি নতুন তথ্য

আবিষ্কাৰ কৰে তাৰে দুই-এটা মাথোন মোটামুটিকৈ আমি আলচ কৰিম।

ৰামধনু সকলোৱে দেখিছে। নানা ৰঙেৰে ৰঞ্জিত, এই অপূৰ্ব্ব শোভাই লৰাৰ পৰা বুঢ়ালৈকে অকবি-প্ৰাণ চহাৰ পৰা প্ৰকৃতিৰ সৌন্দৰ্য্য উপাসক কবি, সকলোকে আনন্দ প্ৰদান কৰে। সকলোৱে ভাবে—আহা কি সুন্দৰ! কিন্তু সত্যৰ উপাসকসকলক বাহিৰৰ ৰং-চঙে বৰকৈ আনন্দ দিব নোৱাৰে; তেওঁবিলাকে আৰু ভিতৰলৈ গৈ তাৰ কাৰণ উলিয়াইহে মহানন্দ উপভোগ কৰে। তেওঁবিলাকেও ৰামধনুৰ ৰং চাই আনন্দ পাই 'আহা, কি সুন্দৰ!' বোলে হয়, তেওঁবিলাকে আৰু ভাবে—এই অপূৰ্ব্ব শোভাৰ জনম ক'ত! তাৰ উত্তৰ পালেহে তেওঁবিলাকে কব—'আহা, কি সুন্দৰ!' নিউটনৰ নিচিনা মানুহৰ মন যে ৰামধনুৰে এই অপাৰ্থিৱ শোভাৰ কাৰণ বিচাৰিবলৈ আহ্বান কৰিব তাত আচৰিত হব লগীয়া একো নাই। ৰামধনুৰ এই বিচিত্ৰ বৰ্ণৰ কাৰণ ব্যাখ্যা কৰিবলৈ গৈ এণ্টনিও ডমিনিচ নামেৰে এজন ইটালিয়ান ধৰ্ম্মযাজকে দেখুৱাইছে যে সূৰ্য্যৰ কিৰণ জলবিন্দুৰ ওপৰত পৰিলেই ৰামধনুৰ ৰঙৰ সৃষ্টি হয়। ইয়াৰ পাছত ডেকাৰ্টেই পৰীক্ষা কৰি পাইছে যে সূৰ্য্যৰ কিৰণ এডোখৰ তিনি-শিৰীয়া কাচৰ মাজেদি আহিলেই ৰামধনুৰ নিচিনা বিচিত্ৰ বৰ্ণৰ উৎপাদন হয়। কিন্তু নিউটনৰ পূৰ্ব্বে আন কোনেও প্ৰকৃততে দেখুৱাব পৰা নাছিল যে কিয় এনে বিচিত্ৰ বৰ্ণৰ উদ্ভৱ হয়।

নিউটনে এটা আন্ধাৰ খোটালীৰ বেৰৰ ফুটাইদি সূৰ্য্য-ৰশ্মিক এডোখৰ তিনি-শিৰীয়া কাঁচৰ মাজেদি যাবলৈ দি দেখা পালে যে কাঁচৰ পাছ ফালে থোৱা পৰ্দ্দাৰ ওপৰত এটি সুন্দৰ ৰামধনুৰ দৰে বৰণৰ বৰ্ণচ্ছত্ৰই শোভা পাইছে। বৰ্ণচ্ছত্ৰটো ভালকৈ পৰীক্ষা কৰি চাই তেওঁ দেখিলে যে তাত সাতোটা ৰং শাৰী পাতি আছে। নিচেই তলতে ৰঙা, তাৰ ওপৰত সুমথিৰাৰ ৰং, তাৰ ওপৰত হালধীয়া ৰং, সেউজীয়া, নীলা, অধিক নীলা আৰু গোটেই ওপৰত বেঙুনীয়া ৰং। দৰাচলতে বৰ্ণচ্ছত্ৰত যে কেৱল সাতোটা ৰংহে আছে তেনে নহয়; এই বৰ্ণচ্ছত্ৰ অসংখ্য ৰঙৰ সমষ্টি, তাৰে ভিতৰত এই সাতোটা ভালকৈ মণিব পাৰি। নিউটনে ভাবিবলৈ ধৰিলে যে শুভ্ৰ সূৰ্য্য কিৰণৰ পৰা সাতোটা ৰং কৰ পৰা ওলাল; আৰু এটা ক্ষুদ্ৰ ফুটাৰ মাজৰ পৰা অহা সূৰ্য্য-কিৰণৰ বৰ্ণচ্ছত্ৰটো দুখলীয়া নহৈ দীঘল হল কিয়? এতিয়া তেওঁ এই প্ৰশ্ন দুটাৰ মীমাংসা কৰিবলৈ বৰ্ণচ্ছত্ৰৰ প্ৰত্যেকটো ৰঙক আন এডোখৰ তিনি-শিৰীয়া কাচৰ মাজেদি নি আন এখন পৰ্দ্দাৰ ওপৰত পেলাই দেখিলে—সেই ৰংকেইটাৰ পৰা আৰু আন নতুন ৰং একো নোলাল; ৰঙা ৰং ৰঙা হৈয়েই থাকিল, সেউজীয়া ৰং সেউজীয়া হৈয়েই থাকিল, বেঙুনীয়া ৰং বেঙুনীয়া হৈয়েই থাকিল; আৰু এটা কথা মন কৰিলে যে প্ৰথম তিনি-শিৰীয়া কাঁচ ডোখৰৰ পৰা ওলাওঁতে ৰংবিলাক যিদৰে শৃঙ্খলাবদ্ধ হৈ আছিল, এতিয়া ঠিক সেইদৰেই আছে, সেইবোৰৰ ঠাইৰ সাল-সলনি হোৱা নাই। ইয়াৰে পৰা নিউটনে ওপৰত কোৱা প্ৰশ্ন দুটাৰে উত্তৰ পালে। প্ৰথমে তেওঁ ইয়াকে থিৰ কৰিলে যে সূৰ্য্যৰ শুভ্ৰালোক আসলং নহয়, তিনি-শিৰীয়া কাঁচৰ মাজেদি যাবলৈ দিয়াতহে সূৰ্য্যৰ শুভ্ৰালোক বিশ্লিষ্ট হৈ গল, কিন্তু বিশ্লেষণৰ দ্বাৰা পোৱা ৰং কেইটাৰ পৰা আৰু একো ৰং পোৱা নগল, গতিকে এই সাতোটা ৰঙেইহে আদি ৰং। সূৰ্য্যালোকত থকা ৰং কেইটা তিনি-শিৰীয়া কাঁচৰ মাজেদি গলে সেইবোৰ ওলাবৰ সময়ত পোন বাটৰ পৰা অলপ বেঁকা হৈ ওলায়, কিন্তু কেউটা ৰঙৰ বেঁকা হোৱা শক্তিৰ পৰিমাণ একে নহয়; ৰঙা ৰং আটাইতকৈ কম বেঁকা হয় আৰু মাজৰ ৰংবিলাক এইবোৰৰ মাজে-মুধে বেঁকা হয়। সেই গতিকে বৰ্ণচ্ছত্ৰৰ ৰঙা ৰং নিচেই তলত আৰু বেঙুনীয়া ৰং গোটেই ওপৰত থাকে। ভিন্ ভিন্ ৰঙলৈ ঠাই হোৱাবলৈ গৈ বৰ্ণচ্ছত্ৰটো অলপ দীঘলীয়া হৈ পৰে।

নিউটনৰ এই সামান্য পৰীক্ষাটোৰ পৰা আধুনিক পদাৰ্থ বিজ্ঞান, ৰসায়ন শাস্ত্ৰ আৰু জ্যোতিৰ্ব্বিজ্ঞানত একোটা একোটা নতুন অমূল্য অধ্যায়ৰ সৃষ্টি হৈছে; এই সামান্য তিনি-শিৰীয়া

কাঁচৰ পৰা যিহান অভিনৱ-তথ্যৰ আৱিষ্কাৰ হৈছে, সেই হিচাবে ধৰিবলৈ গলে পদাৰ্থ বিজ্ঞানৰ পৰীক্ষাগাৰত এডুখৰি তিনি-শিৰীয়া কাঁচৰ মূল্য অমূল্য কহিনুৰতকৈও ভালেমান বেছি।

যি হওক, নিউটনৰ পৰীক্ষাৰ দ্বাৰা দুটা নতুন বিষয়ৰ আৱিষ্কাৰ হল—প্ৰথমটো হৈছে এই যে সূৰ্য্যৰ শ্বেত-ৰশ্মি এটা আদি ৰং নহয়, ই অসংখ্য, বিশেষকৈ চকুৰে মনিব পৰা সাতোটা ৰঙৰ সানমিহলি হে। আনটো হৈছে এই যে সূৰ্য্যৰ শুভ্ৰালোকত থকা প্ৰত্যেকটো ৰঙেই তিনি-শিৰীয়া কাঁচবিলাকৰ মাজেদি গলে ভিন্ ভিন্ ভাবে বেঁকা হৈ যায়। নিউটনে আৰো ভাবিলে, যদিহে সূৰ্য্যৰ শুভ্ৰালোক বিশ্লিষ্ট হৈ ওলোৱা ৰং কেইটাই আদি ৰং হয় তেনেহলে এই সাতোটা ৰং লগ লগালেই সূৰ্য্যৰ শ্বেতালোক পাব লাগে; ইয়াকে ভাবি তেওঁ বৃত্তাকাৰে এখন কাৰ্ডবোৰ্ড কাটি তাক সাতোটা বৃত্তাংশত (Sector) ভাগ কৰিলে, আৰু প্ৰত্যেকটো বৃত্তাংশত সূৰ্য্যালোক বিশ্লিষ্ট কৰি পোৱাৰ দৰে সাতোটা ৰঙেৰে বৰ্ণচ্ছত্ৰ আঁকি এটা যন্ত্ৰেৰে খুৰাই দিয়াত সেই বৰ্ণচ্ছত্ৰৰ সাতোটা ৰং একেলগে চকুত প্ৰতিভাত হোৱাত বৃত্তটো গোটেই বগা নেদেখি অলপ ধোঁৱা বৰণীয়া দেখা গল। গোটেই বগা নেদেখাৰ কাৰণ হৈছে এই যিবিলাক ৰঙেৰে বৃত্তাংশত বৰ্ণচ্ছত্ৰ আঁকা হৈছিল, সেইবিলাক ৰং সূৰ্য্যালোক বিশ্লেষণ কৰি পোৱা ৰঙৰ ঠিক অনুৰূপ নহয়।

ইয়াৰ পাছত তেওঁ পদাৰ্থ বিলাকৰ ৰং সম্বন্ধে আলোচনা কৰে। তেওঁ কয় যে ৰং পদাৰ্থৰ মাজত নাই। সূৰ্য্যৰ কিৰণ কিছুমান আদি ৰঙৰ সমষ্টি। বেলেগ বেলেগ পদাৰ্থৰ বেলেগ বেলেগ ৰং শুহিব পৰা শক্তি আছে। যি ৰং পদাৰ্থটোৱে শুহিব নোৱাৰি উলিয়াই দিয়ে, সেই ৰঙে আমাৰ চকুৰ ওপৰত কাৰ্য্য কৰাৰ গতিকে পদাৰ্থটো সেই ৰঙৰ দেখা যায়। গছৰ পাত সেউজীয়া দেখা যায় তাৰ কাৰণ হৈছে—গছৰ পাতে সূৰ্য্যৰ কিৰণত থকা ৰঙৰ মাজৰ পৰা সেউজীয়া ৰঙৰ বাহিৰে গোটেই ৰংবিলাক শুহি লয়, যাথোন সেউজীয়া ৰংটোহে উলিয়াই পঠিয়ায়, সেই সেউজীয়া ৰঙে আহি আমাৰ চকুৰ ওপৰত কাৰ্য্য কৰে, গতিকে আমি গছৰ পাত সেউজীয়া দেখো। এডোখৰ ৰঙা কাঁচৰ মাজেদি সূৰ্য্যালোক আহিবলৈ দিলে ৰঙা হৈ আহে, ইয়াৰ কাৰণ হৈছে ৰঙা কাঁচ ডোখৰে সূৰ্য্যালোকত থকা সকলো ৰং শুহি লয়, কিন্তু ৰঙা ৰংটো শুহিব নোৱাৰে। নিউটনৰ এই মত সেই সময়ৰ মতৰ সম্পূৰ্ণ বিপৰীত আছিল, সেই গতিকে এইবিষয়লৈ আন আন বৈজ্ঞানিকৰ লগত ভালেমান তৰ্ক হয়, কিন্তু শেহত নিউটনৰেই জয় হয়।

তাৰ পাছত তেওঁ দূৰবীক্ষণ যন্ত্ৰৰ নিৰ্ম্মাণত মনোযোগ দিলে। গেলিলিওৰ দূৰবীক্ষণ যন্ত্ৰ উন্নতোদৰ (Convex) কাঁচৰ লেন্সেৰে (lens) প্ৰস্তুত কৰা হৈছিল, গতিকে এনে দূৰবীক্ষণৰ মাজেদি চাই পঠিয়ালে ছবিৰ চাৰিও কাষে ওপৰত বনাই অহা বৰ্ণচ্ছত্ৰ দেখা যায় আৰু সেই কাৰণে ছবিৰ আকাৰ ফটফটীয়াকৈ দেখা নপোৱা হয়। নিউটনে এই দোষবিলাক গুচাবলৈকে উন্নতোদৰ কাঁচৰ লেন্সৰ পৰিবৰ্ত্তে ধাতুৰে নিৰ্ম্মিত চকচকীয়া নতোদৰ দৰ্পণ (metallic concave mirror) ব্যৱহাৰ কৰি পৰাবৰ্ত্তনীয় দূৰবীক্ষণ যন্ত্ৰ (Reflecting Telescope) নিৰ্ম্মাণ কৰে। আজিকালি ডাঙৰ ডাঙৰ দূৰবীক্ষণ যন্ত্ৰবিলাক এই নমুনাৰেই নিৰ্ম্মাণ কৰা হয়।

আলোক সম্বন্ধে ইমানবিলাক তথ্যৰ আৱিষ্কাৰৰ পাছত আলোক নো কেনেকৈ উৎপন্ন হয় এনে এটা ভাব নিউটনৰ মনত উদয় হোৱা অসম্ভৱ নহয়। এনে ভাবেৰেই চালিত হৈ নিউটনে আলোক উৎপাদনৰ কাৰণ অনুসন্ধান কৰে। তেওঁৰ মতে আলোকিত পদাৰ্থৰ পৰা এবিধ অতি সূক্ষ্ম পদাৰ্থ নিৰ্গত হৈ আমাৰ চকুত আঘাত কৰে গতিকে আমি চকুৰে আলোক দেখা পাওঁ। ইয়াকে নিৰ্গম-সিদ্ধান্ত (Emission theory) বোলে; অৱশ্যে আজি-কালি নিউটনৰ এই সিদ্ধান্তৰ আৰু প্ৰচলন নাই। এতিয়া সপ্ৰমাণিত হৈছে যে 'ইথাৰ'ৰ কম্পনেহে আলোক উৎপন্ন কৰে।

৫৩৬৮/অ:

আলোক শাস্ত্ৰৰ ওপৰত কোৱা বিষয় বিলাকৰ বাহিৰেও তেওঁ শব্দ সম্বন্ধে কিছুমান গবেষণা কৰিছিল। যেনেকৈ আলোকৰ বাহক ইথাৰ তেনেকৈ শব্দৰ বাহক বায়ু। শব্দৰ উৎপত্তি হৈছে শব্দিত দ্ৰব্যৰ কম্পনৰ পৰা। কোনো পদাৰ্থই শব্দ কৰিলে সি বায়ুত এবিধ তৰঙ্গৰ সৃষ্টি কৰে আৰু সেই তৰঙ্গই আমাৰ কাণ-মাদলত (Ear drum) আঘাত কৰিলেহে আমি শব্দ শুনিবলৈ পাওঁ। নিউটনে শব্দজনিত বায়ুৰ তৰঙ্গৰ উত্থান পতনৰ সঠিক ব্যাখ্যা দিয়ে। তেওঁ শব্দৰ গতিও নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি যায়, যদিও সেই গণনাত অলপ ভুল হৈ গল, তথাপি সেই সময়ৰ বিজ্ঞানৰ অৱস্থালৈ চাই তেওঁৰ চেষ্টাই যথেষ্ট হৈছিল।

তেওঁৰ সহস্ৰমুখী প্ৰতিভা কেৱল গণিত, আলোক-বিজ্ঞান আৰু শব্দ-বিজ্ঞানতে আবদ্ধ নাছিল, ৰসায়ন শাস্ত্ৰয়ো তেওঁৰ মন আকৰ্ষণ কৰিছিল। এদিন ৰাতি তেওঁ ৰসায়ন শাস্ত্ৰৰ মৌলিক গবেষণাৰ পাণ্ডুলিপি মেজত থৈ অলপ পৰৰ নিমিত্তে আন ঠাইলৈ গৈছিল, এনেতে তেওঁৰ প্ৰিয় কুকুৰ "ডায়েমণ্ডে" জাপ মাৰি মেজৰ ওপৰত জ্বলি থকা চাকিটো পেলাই গোটেই কাকত পত্ৰবিলাক পুৰি পেলালে। নিউটনে উলটি আহি তেওঁৰ অশেষ পৰিশ্ৰমৰ এনে শোচনীয় ফল দেখি কুকুৰটোক সম্বোধন কৰি কলে, "ডায়েমণ্ড! তই নাজান আজি তই মোৰ কিমান অনিষ্ট কৰিলি!" ইয়াৰ পাছৰ পৰা তেওঁ ৰসায়ন শাস্ত্ৰৰ মৌলিক গবেষণা কৰিবলৈ এৰি দিলে।

স্পিৰিট ৰাজ্য।

স্পিৰিট জনাত বহুতো নিচিনা নজনা মানুহ আছে—কিন্তু প্ৰায় চিনা-জনা মানুহেই আছে। এটা কথা আচৰিত কিন্তু কোনো সন্দেহৰ অৱকাশ নাই। তাৰ এবাৰ গ্লেডষ্টোন্ আহিছিল। গ্লেডষ্টোনৰ হাতৰ ছবি তেওঁৰ আগৰ ছবিৰ দৰেই বুলি মোৰ মনত হল। তেওঁৰ সৈতে বহুতো কথা হৈছিল। ১৯১৫ সনত তেওঁ প্ৰথমে আহি—তেওঁ কৈছিল যে, "The war will be over at the approach of the winter" (যুদ্ধ অহা জাৰকালিতেই শেষ হব।) কিন্তু নহল। ভৱিষ্যদ্বাণী প্ৰায়ে ঠিক নহয়—আমাৰ যেনে ভৱিষ্যৎ দৃষ্টি আন্ধাৰ, তেওঁলোকৰো তেনে, তেওঁলোকেও চাগে অনুমানৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিহে ভৱিষ্যতৰ বিষয় কয়। আমাৰ ভাৰতবৰ্ষৰ কথা সোধাত কলে " Now you are coming to a favourite subject of mine (এতিয়া তুমি মোৰ অতি প্ৰিয় বিষয় এটাৰ কথা কৈছা।)" তেওঁৰে সৈতে বহুতো কথা হল। যাবৰ সময়ত "God be with you, God be with you" বুলি বহুত বাৰ লেখি গল। আৰু এবাৰ আহোঁতে সুধিছিলো—আপোনাৰ কোন বক্তৃতাটো সকলোতকৈ ভাল লাগে—"My Northampton speech." তাৰ পাছত Morley's Life of Gladstone হাতত লৈ কলো "কওকচোন্ বাৰু, মিষ্টাৰ গ্লেডষ্টোন, আপোনাৰ সেই স্পীচটোৰ বিষয় এই কিতাপৰ কোন পাতত আছে?" দুটা সংখ্যা কলে, মিলাই চাই দেখিলো যে, তাত সেই বক্তৃতাৰ বিষয়ে একো উল্লেখ নাই। সকলো কথাই যে ঠিক হব তাৰ একো মানে নাই। অসীম দৃষ্টি সেই একজনৰহে মাথোন।

আৰু এবাৰ এজন স্পিৰিট আহে। তেওঁৰ মৃত্যুৰ বাতৰি সেই দিনা আবেলি আমি পাওঁ। মই পৰীক্ষাৰ কাগজ এটা কোঠালিত চাই আছো—তাৰে ওচৰৰ একোঠালিত এনেকৈ স্পিৰিট অনা হয়। অলপ পৰ পাছত সেই মানুহজন আহিল আৰু মোৰে সৈতে কথা কবৰ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিলে। এই খিনিতে কৈ থওঁ যে, বেছিভাগ স্পিৰিটেই মোৰে সৈতে কথা কব খোজে। মই গলো। গৈ চালো যে সচাঁসচিকৈয়ে তেওঁ আহিছে। একজনৰ মৃত্যুৰ নিমিত্তে তেওঁৰেই আগত শোক প্ৰকাশ কৰা এয়ে প্ৰথম। মই কলো "আপোনাৰ মৃত্যুত আমি আটায়ে বৰ দুখ পাইছো।" "ভগৱানৰ ইচ্ছা" তেওঁ লেখিলে। তেওঁৰ ঘৈণীয়েকৰ নাম লেখি কলে "বেচাৰি—ৰ নিমিত্তেহে মোৰ বৰ শোক লাগিছে"। এই কথা দুই তিনিবাৰ লেখে।

ইমুখিলো "আপোনাৰ আন কনা ভনীক (তেওঁৰ দুবাৰ বিয়া) তাত দেখিছে নহয়, তেওঁক দেখি আপোনাৰ মন অলপ ভাল লগা নাই নে?" তেওঁ লেখিলে "অকণো নাই।" আৰু বিশেষ কথা এটা কলে, আমি এই বিষয়ে একোকে নেজানিছিলো, তেওঁৰ জীৱিতাৱস্থাতো এই ইচ্ছাই আছিল, আমি সমূলি নেজানিছিলো। তেওঁৰ ভনীয়েক লৰা-ছোৱালীৰ বিষয়ে কলে "সিইতক কলিকতালৈ যাবলৈ মানা কৰিবা। মোৰ অকণোৰেই ইচ্ছা নহয় যে, সিইত কলিকতালৈ গৈ আমুকৰ লগত থাকে। এতিয়া য'ত আছে তাতে থাওক—মোৰ এই ইচ্ছা।" পাছত এই কথা মই তেওঁৰ জ্যেষ্ঠ পুত্ৰলৈ লেখিছিলো। স্পিৰিটৰ কথা অনুযায়ে একো কোৱা নাছিলো। এতিয়া সেই প্ৰশ্নও নাই। ঈশ্বৰৰ কোলাত আশ্ৰয় পাইছে। ভগবানৰ কি ইচ্ছা! তেওঁলোক সেই ঠাইত কেবছৰমান থকাৰ পাছত লৰাটিৰ শিক্ষাৰ নিমিত্তে কলিকতালৈ বাধ্য হৈ যাব লগাত পৰিল। লৰাটীৰ বিলাতলৈ যাবলৈ সকলো ঠিক-ঠাক—কেবিন কেলেম্বা কৰা হৈছিল, জাহাজ এৰিবৰ পোন্ধৰ দিন মান আগেয়েই লৰাটিৰ টান বেমাৰ হৈ স্বৰ্গালৈ গল। সকলো ভগবানৰ ইচ্ছা। এবছৰমানৰ পাছত এই মানুহজনৰ আত্মা (লৰা ঢুকুৱাৰ আগেয়ে তেওঁৰ পৰিয়াল তেতিয়াও সেই ঠাইতে) আৰু এবাৰ আহিছিল। এইবাৰ তেওঁক সিমান অন্তৰ নেদেখিলো—আৰু সোধাত "সুখত আছো" বুলি কলে।

চহা-কথা।

দুৰ্গা ফুকন।

আজি দুৰ্গা ফুকনৰ বাক্ যুদ্ধ এখনৰ কথা আৰম্ভ কৰা হওক। যুদ্ধই সত্য। সংসাৰৰ যুদ্ধ আৰু সেইবিলাকৰ কথা কোনেনো পঢ়ি কবে কৈ শেষাব পাৰে? দেৱাসুৰৰ যুদ্ধ, ৰাম ৰাৱণৰ ৰণ, কুৰুক্ষেত্ৰৰ যুদ্ধ এইবোৰ আগৰ দিনৰ। তাতোকৈও কেনো যুদ্ধোন্মত্ত হৈ যে ব্ৰা মহাসমৰ থলহে আতঙ্ক। শালিকি চৰায়ে জোটা-পুটি কৰে, ছাগলীয়ে আগ ঠেং ডাঙি শিঙে শিঙে ঠেক মাৰে। কুকুৰে দাঁতে বৰ্ধলিয়াই ঘেং ঘেং কেং কেং কৰে। নেউলে সাপক ডোখৰ ডোখৰ কৈ ছিঙি পেলায়, এই বিলাকো প্ৰাণী বিলাকৰ ভিতৰত যুদ্ধ বাগৰ। এই বিলাকতো অনেক কথা আছে—আমি এতিয়া সেইবোৰলৈ নেযাওঁগৈ।

দুৰ্গাফুকনৰ কথানো কিকন? বিষ নোহোৱা সাপৰ ফোপাউৰি চলা। সেইটো দেখা কথা, গপতেই গেলিছে, তথাপি কানো গপ এৰিছে, সিমানেই নিজক জহাইছে মানুহে সিমানেই তেওঁক কিবা যেনহে দেখিছে। এদিন ঠাকুৰ-কেওঁটেৰেও ধৈয়া-নধৈয়াকৈ এখন দন লাগিল। ঠাকুৰ গোচৰ এখনত দুৰ্গা সাক্ষী আছিল। ছমনত দুৰ্গাইলৈ ফুকন উপাধিটো নহা বাবে দুৰ্গাই সমন খন গ্ৰহণ নকৰিলে, অকল সেয়ে নহয়, সাক্ষী হবলৈকো সম্মত নহল। ঠাকুৰে কলে তোমাৰ নিচিনা গপত ওফন্দা গডাটোপটোক চাটু নকৰিলেও মই গোচৰ চলাব পাৰিম। আৰু এদিন বাইজৰ জন চেৰেকেও—আগমতৃষ্ণ কথা পৰি যোৱাটৈক—দুৰ্গাক অপমান কলে। দুৰ্গাপূজাৰ পঁচা তোলা তালিকাত তেওঁৰ নামৰ পাছত ফুকন উপাধি নথকা কথাৰ ধৰাই তাৰ কাৰণ। এনেকুৱা বিলাক কথা আৰু তৰ্ক-বিতৰ্ক শুনি বহুতে তেওঁক খাড়ুলৈকে চিনে। সেইবোৰৰ বৰ্ণনা-মেলা অনাৱশ্যক। বাপি বৰুৱা দুৰ্গাৰ এক গএো-ভুএো জ্ঞাতি—তেওঁলোক এখন প্ৰাচীন প্ৰথাত মানুহ; বাপি আৰু দুৰ্গাৰ মিলো দেখাত আছিল। দুৰ্গাৰ বিশেষ লক্ষ্য আছিল এই—বাপি বৰুৱাইতে যদি স্বীকাৰ কৰে তেন্তে আনবোৰৰ কথা নালাগে। ইবোৰে বশ কৰিব নোৱাৰে, আমি চিঠিয়ে পত্ৰই ফুকন লিখিছোঁৱেই—মানুহৰ গাৱলিটো নকিলেই হয়। কীৰ্ত্তি ফুকণে যদি আমাৰে বংশ বুলি কয় তেন্তে কথাই নাই। বৰ সৌভাগ্যৰ কথা এদিন কীৰ্ত্তি ফুকণ বাপি বৰুৱাৰ ঘৰত আলহি। কীৰ্ত্তি ফুকণ আজি-কালিহে বৰুৱাৰ ঘৰত থাকে, আগেয়ে দুৰ্গাৰ ঘৰতে এই ফালে আহে পতি থাকে। কীৰ্ত্তি ফুকণ আৰু দুৰ্গাৰ বাপেক

ত্ৰিলোচনৰ মাজত বিশেষ বন্ধুত্ব আছিল। এতিয়া বুঢ়া ঢুকাল। ত্ৰিলোচন ঢুকাৰৰ, দিন ধৰি কৰ বন্ধ কেনি যাবলৈ ধাৰলে ততকে ধৰিব নোৱাৰা হল,—জানিবা লোপত্তে পমিল। অইন কি দুৰ্গাই বাপেকৰ বিষয় খনো ৰখাই খাব নোৱাৰিলে। বাপেক ঢুকুৱাৰ কেইবা বছৰৰ পিছলৈকো দুৰ্গাই বগপৰা পথাৰৰ কীৰ্ত্তি ফুকণৰ খাত খনো চলাই খাইছিল। এতিয়া সেই খাত ফুকণে আনক বেচিলে। এতিয়াহে অনেকে ভু পাইছে যে, দুৰ্গাই মিছাকৈহে আমাৰ খাত বুলি গপাইছিল। দুৰ্গাদাস যে কীৰ্ত্তি ফুকণৰ বংশ পৰিয়াল নহয় তাকো সকলোৱে বঢ়িয়াকৈ বুজে।

দুৰ্গাদাসে কেইবা দিনো কেইবাটা কথা কৈ হাঁহিয়াতৰহে পাত্ৰ হৈছে। প্ৰায় মানুহে দুৰ্গাদাসক ফুকণ বোলে সঁচা, কিন্তু পেংলাই ভাবতহে। দুৰ্গাৰ মনত সোণাৰ মুখত পৰা মাখিটোৰেই লাভ।

সেই দিনা কীৰ্ত্তিফুকণ বাপি বৰুৱাক একেলগে নিবলৈ পাই দুৰ্গাদাসে সুবিধাকে পাইছিল। তিনিও অনেক কথবাৰ্ত্তা হল। কথা-প্ৰসঙ্গতে দুৰ্গাদাসে কীৰ্ত্তি-ফুকণৰ মুখৰ পৰা এওঁলোকৰ ঘৰো আমাৰে বংশৰ এই কথা কোৱাবলৈ যত্ন কৰিছিল। কীৰ্ত্তি ফুকণে তয় হবলাও সুবুলি খামাখা কলে আমাৰ বংশ হোৱা হলে আগৰ পৰা জানি আহিলো হেতেন। বংশাৱলী বা কোনো প্ৰমাণেওনকয় দেখোন?

কথা শুনি দুৰ্গাদাস শেতা পৰি গল, আৰু হঠাৎ অগ্নিশৰ্ম্মা হৈ উঠিল। খঙত মতলীয়া হৈ বঢ়াবচন পৰ্য্যন্ত বুলিবলৈ ধৰিলে। বহুত কথা কীৰ্ত্তি ফুকণে ধৈৰ্য্য ধৰি সহি আছিল। দুৰ্গা কোনত-কোৰে চাব হৈ যোৱা দেখি শেহত কীৰ্ত্তি ফুকণে চাকৰটোক আঙুলীয়াই কলে "হেৰ এই বলিয়াটোক বাহিৰলৈ লৈ যা, মই ইয়াক কি কৰিছো? লোকৰ ঘৰত অনাহকত ই ইমান টান কথা কয়। ই মোৰ সাত পুৰুষক ধৰা কোন?" "বুঢ়া লাপুং কিকলি?" বুলি দুৰ্গানাথ গিৰিস কৰে উঠিল। বাপি বৰুৱাই জানিবা থপ্ কৰে আগ ভেটাদি ৰাখি বহুৱালে। দুৰ্গানাথ ন-ফুকন কোনো মতে ক্ষান্ত নহয়। দাতকৰচি কলে "কনা নাইনে মোৰ মহত? গঙ্গা গয়া তীৰ্থ পিতৃৰ পিণ্ড দি পুণ্য আৰ্জি হৈছোঁ, জগন্নাথ পৰশুকুণ্ড আদি তীৰ্থ কৰি আহিছোঁ। শাপিম বুলি ভু পোৱা নাইনে? সিমান মানুহ মোৰ চত, সেইটো বুজ আছেনে?" ইত্যাদি আত্ম প্ৰশংসা আৰু পৰাক্ৰমৰ মহিমা।

ফুকনৰ খাত ত্ৰিলোচনৰ দিনৰ পৰা চলাইছিল। ত্ৰিলোচন আৰু কীৰ্ত্তি ফুকণ নলে-গলে লগা বন্ধু আছিল। দুয়ো ঘৰৰ গোত্ৰহে একে, বংশ নহয়। এইবিলাক কথা বুজিবলৈ মানুহৰ এতিয়া বাকী থকা নাই।

শ্ৰীভ্ৰমৰ শইকীয়া।

আসামত আৰ্য্য বসতি।

(১ম সংখ্যাৰ ৬ পিঠিৰ পৰা।)

"আৰ্য্য" বুলিলে শ্ৰেষ্ঠ মানুহক বুজায়। আৰ্য্য জাতি, এজাতি শ্ৰেষ্ঠ মানুহ আছিল। ভাৰতীয় পণ্ডিতসকলৰ মতে ঋ-ধাতু কৰি "আৰ্য্য" শব্দ হৈছে। ঋ-ধাতুৰ অৰ্থ যোৱা আৰু ব্যাপ্ত কৰা। "আৰ্য্য" শব্দৰ মূল অৰ্থ "অৰণীয় বা গন্তব্য" বুলি সায়নাচাৰ্য্যই কৈছে। পাশ্চাত্য পণ্ডিতসকলৰ মতে লাটিন ভাষাৰ অৰ্ ধাতুৰ পৰা 'অৰ্য্য' আৰু অৰ্য্যৰ পৰা "আৰ্য্য" হৈছে। অৰ্-ধাতুৰ অৰ্থ ভূমিকৰ্ষণ। তেওঁলোকৰ মতে আৰ্য্য জাতিয়ে কৃষি-কাৰ্য্য কৰিছিল। আৰ্য্য বুলিলে বৈশ্যকো বুজায়। আদিতে আৰ্য্যজাতিয়ে কৃষি, গো-পালন আৰু বাণিজ্য কৰি খাইছিল আৰু উত্তম উৰ্ব্বৰা ভূমি বিচাৰি নানা দেশলৈ গৈছিল।

আৰ্য্যসকল আদিতে উত্তৰ কুৰু বা কুৰুত্তৰ নামে দেশত আছিল বুলি আজি-কালিৰ পণ্ডিতসকলে স্থিৰ কৰিছে। উত্তৰ কুৰুৰ পৰা আহি তেওঁলোকে কিছুকাল সৰপস নামে হ্ৰদৰ ওচৰত বাস কৰিছিল। এই সৰপস হ্ৰদৰ নাম ঋক্সংহিতাত পোৱা যায়। পুৰাণত উল্লেখ কৰা "বিন্দুসৰ" আৰু এতিয়াৰ "সৰীকুল" হ্ৰদকে বেদত উল্লেখ কৰা "সৰপস" বুলি ভাৰতীয় আৰু য়ুৰোপীয় অনেক পণ্ডিতে নিৰ্দ্দেশ কৰিছে। SVEN HEDIN-অৰ 'Trans-Himalaya'

নমে কিতাপৰ পৰা জনা যায় যে, তিব্বতৰ লামাসকলে মানস সৰোবৰক "ম্ছম্‌-দো" বা "মৰিম্‌ছম" বোলে আৰু তেওঁলোকে তাতে আদি সৃষ্টি হৈছিল বুলি বিশ্বাস কৰে। ইয়াৰ পৰা অনুমান হয় যে বেদোক্ত "সৰণস" বা পুৰাণোক্ত "বিন্দুসৰ" মানস সৰোবৰৰে নাম। সি যি হওক, আৰ্য্যসকল সৰ্ব্বপ্ৰথম হুদৰ ওচৰৰ নদীৰ পাৰত সাতভাগ হৈ বাস কৰিছিল। সেই ঠাই ডোখৰৰ নাম "প্ৰত্নলোকস" অৰ্থাৎ পুৰণি জেউ আছিল। মানস সৰোবৰৰ ওচৰৰ পুৰং উপত্যকাই প্ৰত্নলোকস হব পায়। ঋগ্বেদত সৰস্বতী নৈক সপ্তথা, সপ্তাবয়বা, সপ্তনদী বা সপ্তসিন্ধুবিশিষ্টা বুলি লিখা আছে। কিন্তু সেই সাতখন নদীৰ নাম ঋকসংহিতাৰ কোনো ঠাইত একেলগে উল্লেখ কৰা হোৱা নাই। ঋগ্বেদৰ প্ৰথম মণ্ডলত উল্লেখ কৰা সৰস্বতী নদীখন হিমালয়ৰ পৰা ওলাই কুভা (কাবুল?) নদীৰ লগত মিলি সিন্ধু (Indus) নৈত পৰিছে। প্ৰাচীন ভাৰতৰ যি মানচিত্ৰ আঁকি-কালি ওলাইছে, তাত পঞ্জাব দেশকে "সপ্তসিন্ধু" বা "সপ্তনদী" বুলি দেখাইছে। ঋক্ সংহিতাৰ শেষাংশত উল্লেখ কৰা দ্বিতীয় সৰস্বতী নদীখন দৃষদ্বতী আৰু আপয়া এই দুখন নৈৰ মাজেদি বৈ গৈ শেষত আপয়াৰ লগত মিলি দৃষদ্বতীত পৰিছে বুলি ঋগ্বেদত লিখা আছে। "বিশ্বকোষৰ" ১৬৯ পিঠিৰ তলত লিখা আছে—"ঋক্‌সংহিতায় দুইটী সৰস্বতী নদীৰ নাম পাওয়া যায়। সংহিতাৰ প্ৰথমাংশে সিন্ধুৰ সহিত মিলিত সৰস্বতী এবং শেষাংশে দৃষদ্বতীও আপয়া নদীৰ নিকটস্থ দ্বিতীয় সৰস্বতী উক্ত হইয়াছে।" এই সৰস্বতীৰ লগত যমুনা নৈৰ নামটোও ঠায়ে ঠায়ে উল্লেখ কৰা আছে। অথৰ্ব্ববেদত তিনিখন সৰস্বতী নদীৰ উল্লেখ আছে।

এতিয়া প্ৰশ্ন হব পাৰে যে আৰ্য্যসকলে একাধিক নদীৰ নাম কিয় সৰস্বতী থলে? তাৰ উত্তৰত পাশ্চাত্য সুপণ্ডিত ৰেগোজিনে তেওঁৰ ৰচিত "বৈদিক ভাৰত" (Vedic India) নামে পুথীত যি লিখিছে তাৰে এছোৱা তলত তুলি দিলোঁ:—

"After the Aryans had advanced a considerable distance eastward crossing river after river, they reached one which arrested their progress for a time. Settlements arose along its course and it inherited the name that for some reason was dear and sacred to the Aryans. For what reason? From ancient memories and association. For Sarasvati is the exact Sanskrit equivalent of the old Eranian "Haraquaiti," the Avestan name of the great river (modern Helmond) of Eastern Eran—Afghanistan and Kabul—where some of the separating Indo-Eranian tribes certainly sojourned before they summoned courage to face the stony wall of the Suleiman Range and tread its wild narrow passes. Was it not natural that they should have thus perpetuated the memory of what had long been home? This beautiful and natural solution is suggested by the results of latest researches, and confirmed from a most unexpected quarter by a curt mention in the Atharvaveda (100) of three Sarasvatis—a mention being long unexplained, has been another of the puzzles which confront scholars at every step. Probably no explanation was needed at the time of things wihch had not passed out of remembrance."—(Vedic India, A. Ragozin, pp. 268-69.)

তিব্বতৰ পৰা আৰ্য্যজাতিৰ দিটো দল পশ্চিম মুখে গৈ ইৰাণ আদি ঠাইত বাস কৰিছিল সেই দলৰ মানুহেই আবেস্তা গ্ৰন্থ ৰচনা কৰিছিল; আৰু দিটো দল পূব মুখে আহি ব্ৰহ্মাৱৰ্ত্তত বাস কৰিছিল, তেওঁলোকে ঋক্-সংহিতা ৰচনা কৰিছিল। "বিশ্বকোষৰ" ১৭৩ পিঠিত লিখা কথাৰ

পৰা জনা যায় যে, পূৰ্ব্বকালে অহা আৰ্য্যসকলে আপয়া, সৰস্বতী আৰু দৃষদ্বতী নদী বোৱা ঠাইখিনিকে খুব ভাল দেখি তাত বহু-কাল বাস কৰিছিল। অশ্মন্বতী নদীৰ পাৰত উপস্থিত হৈ আৰ্য্য ঋষিয়ে কৈছিল,——

"অশ্মন্বতী ৰীয়তে সং ৰভধ্বমুত্তিষ্ঠত প্ৰতৰতা সখায় অত্ৰা জহাম যে অসন্নশেবাঃ শিবান্বয়মুত্তৰেমাভি বাজান্।"

(অশ্মন মানে পৰ্ব্বত, আৰু অশ্মন্বতী মানে পৰ্ব্বতৰ জীয়াৰী অৰ্থাৎ নৈ।)

"অশ্মন্বতী বৈ আছে। হে সখিসকল, উঠা, উচ্ছাহ কৰা, নদী পাৰ হোৱা। যি কিছু অশান্তি আছিল, সকলো ইয়াতে থৈ যাওঁহক বলা। এই নদী পাৰ হৈ উত্তম উত্তম অন্নৰ ঠাইলৈ আগ বাঢ়িম।" এই নদী পাৰ হৈ গলেই দিব্য আপয়া সৰস্বতী, যমুনা আৰু দৃষদ্বতী নৈ পোৱা যায়। এই সৰস্বতী কুভা আৰু সিন্ধু নৈৰ লগত মিলা সৰস্বতী নহয়। অগ্নিৰ উপাসক সাৰস্বতসকলে (ঋক্ ৩।৪।৮) এই পুণ্যভূমিত (ব্ৰহ্মাৱৰ্ত্তত) আহি বাস কৰিছিল। আৰ্য্যসকলে তেওঁলোকৰ নেতা বিষ্ণুৰ কথা মতে চলি (ঋক্ ৭।১০০।৪) এই উপনিবেশ স্থাপন কৰি তাত বাস কৰিছিল। তাৰে পৰা যাগযজ্ঞাদি কৰি বৈদিক ধৰ্ম্ম প্ৰচাৰ কৰাই আৰ্য্যসকলৰ মূল মন্ত্ৰ আছিল। আৰ্য্যসকলৰ আগমনৰ আগেয়ে উক্তনদী-প্ৰবাহিত দেশত কৃষ্ণবৰ্ণ দস্যু জাতি আছিল। আৰ্য্যজাতি আহিলত দস্যু জাতিৰ লগত তেওঁলোকৰ যুদ্ধ হয়। সেই যুদ্ধকে দেৱাসুৰৰ বা দেৱ দানৱৰ যুদ্ধ বোলে। আবৰ পৰ্ব্বতৰ সিমং নদীয়েই অশ্মন্বতী হব পায়।

অগ্নিৰ উপাসক আৰ্য্য ঋষিয়ে ব্ৰহ্মাৱৰ্ত্তত থাকোঁতে গাইছিল—"দৃষদ্বত্যাং মানুষ আপয়ায়াং সৰস্বত্যাং ৰেবদগ্নে দিদীহি" (ঋক্ ৩।২৩।৪।) "হে অগ্নি, তুমি দৃষদ্বতী, আপয়া আৰু সৰস্বতীৰ পাৰত থকা মানুহৰ ঘৰত দীপ্ত হোৱা।" "উত নঃ প্ৰিয়া প্ৰিয়াসু সপ্তস্বসা সুজুষ্টা সৰস্বতী স্তোম্যা ভূৎ।" (ঋক ৬।৬১—১০) "আমাৰ প্ৰিয় সাতভনীযুক্তা ঋষিসকলৰ সেৱিতা দেৱী সৰস্বতী যেন আমাৰ স্তুতিযোগ্যা হয়।"

এই ঋকমন্ত্ৰৰ পৰা জনা যায় যে দৃষদ্বতী আৰু আপয়াৰ মাজত বা ওচৰত সৰস্বতী সপ্তস্বসাযুক্তা অৰ্থাৎ সৰস্বতীৰে সৈতে সাতখন নদী ওচৰাওচৰিকৈ থকা ঠাইত আৰ্য্যজাতি আহি বাস কৰিছিল। কিন্তু এই সাতখন নদীৰ নাম একেলগে ঋকসংহিতাৰ কোনো মন্ত্ৰত উল্লেখ কৰা নাই। কোনো ঠাইত সৰস্বতীক সপ্তথী (ঋক্ ৬।৬১।১২) আৰু সপ্তথী (ঋক ৭।৩৬।৬) অৰ্থাৎ সপ্তম স্থানীয়া এইদৰেও উল্লেখ কৰা আছে। আৰ্য্যজাতি আহি "পৃথিবী অধিসানবি" অৰ্থাৎ পৃথিবীৰ ওখ ঠাইত বাস কৰা জনা যায়।

"কে ষ্ঠা নৰঃ শ্ৰেষ্ঠতমা য এক এক আয়য। পৰমস্যাঃ পৰাবতঃ।" ঋক (৫।৬১।১) হে শ্ৰেষ্ঠতম নৰ তোমালোক কোন দূৰণি দেশৰ পৰা একে একে আহি ওলাইছাহঁক?"—ইয়াৰ পৰা বুজা যায়, আৰ্য্যজাতিৰ পিতৃ-পুৰুষসকল বহু দূৰত আৰু ওখ ঠাইত আগতে বাস কৰিছিল।

ব্ৰহ্মাৱৰ্ত্ত দেশক মনুৱে "দেৱ নিৰ্ম্মিত" বোলাত বুজাব লাগিব যে তাত দেৱতাসকলে আৰ্য্যসকলৰ কাৰণে নগৰ নিৰ্ম্মাণ কৰি দিছিল। "বিশ্বকোষৰ" পৰা জনা যায় যে আৰ্য্যসকলে শিল, ইটা আৰু লোহেৰে নগৰ নিৰ্ম্মাণ কৰিব পাৰিছিল। নগৰৰ প্ৰধান বিষয়াক পুৰপতি আৰু গাঁৱৰ প্ৰধান বিষয়াক গ্ৰামণী বোলা হৈছিল। গ্ৰামণীৰ ওপৰত ভোজা নামে বিষয়া আছিল। আৰ্য্যসকলৰ নেতাৰ নামে যি নগৰ নিৰ্ম্মিত হৈছিল তাত ডেকা দঙ্গুৰা ব্ৰহ্মচাৰী আৰু যুৱাকসকল বাস কৰিছিল। দিবা পিতৃসকলে তেওঁলোকক নানা বিদ্যা শিক্ষা দিছিল।

"বিশ্বকোষৰ" ১৬৫ পিঠিত লিখা আছে—"ঋগবেদে লিখিত আছে, ইন্দ্ৰ আৰ্য্যকে পৃথিবী দান কৰেন (ঋক ৪।২৬।২) এবং দস্যুদিগেৰ সহিত যুদ্ধ কৰিয়া অনেকবাৰ তাহাদেৰ ৰক্ষা কৰিয়াছিলেন (ঋক্ ৩।৪।); সেই সময় দাস বা দস্যুৰাই আৰ্য্যজাতিৰ প্ৰধান শত্ৰু ছিল; আৰ্য্যেৰা যজ্ঞ কৰিত, দস্যুৰা তাহাৰ অনিষ্ট উৎপাদন কৰিত।" (ঋক্ ১।৫১।৮)

ইন্দ্ৰই আৰ্য্যসকলক পৃথিবী দান কৰি তাত সেই নামৰ নগৰ সাজি দিছিল আৰু তেওঁলোকৰ নেতা বিষ্ণুৰ নামেও ব্ৰহ্মচাৰী ছাত্ৰ আৰু যুৱাকসকল থাকিবলৈ নগৰ সাজি দিছিল

নমেকিএাপৰ পৰা জনা যায় যে, তিব্বতৰ লামাসকলে মানস সৰোবৰক "মমদং" বা "ম্বিদ্ৰিপম" বোলে আৰু তেওঁলোকে তাতে আদি সৃষ্টি হৈছিল বুলি বিশ্বাস কৰে। ইয়াৰ পৰা অনুমান হয় যে বেদোক্ত "সৰপস" বা পুৰাণোক্ত "বিন্দুসৰ" মানস সৰোবৰৰে নাম। সি যি হওক, আৰ্য্যসকল সৰপস হ্ৰদৰ ওচৰৰ নদীৰ পাৰত সাতভাগ হৈ বাস কৰিছিল। সেই ঠাই ডোখৰৰ নাম "প্ৰত্নসোকস" অৰ্থাৎ পুৰণি জেটি আছিল। মানস সৰোবৰৰ ওচৰৰ পুৰং উপত্যকাই প্ৰত্নসোকস হব পাৰে। ঋগ্বেদত সৰস্বতী নৈক সপ্তথা, সপ্তাবয়বা, সপ্তনদী বা সপ্তসিন্ধুবিশিষ্টা বুলি লিখা আছে। কিন্তু সেই সাতখন নদীৰ নাম ঋকসংহিতাৰ কোনো ঠাইত একেলগে উল্লেখ কৰা দেখা নাই। ঋগ্বেদৰ প্ৰথম মণ্ডলত উল্লেখ কৰা সৰস্বতী নদীখন হিমালয়ৰ পৰা ওলাই কুভা (কাবুল?) নদীৰ লগত মিলি সিন্ধু (Indus) নৈত পৰিছে। প্ৰাচীন ভাৰতৰ যি মানচিত্ৰ আঁকি-কাঢ়ি ওলাইছে, তাত পঞ্জাব দেশকে "সপ্তসিন্ধু" বা "সপ্তনদী" বুলি দেখাইছে। ঋক্ সংহিতাৰ শেষাংশত উল্লেখ কৰা দ্বিতীয় সৰস্বতী নদীখন দৃষদ্বতী আৰু আপয়া এই দুখন নৈৰ মাজেদি বৈ গৈ শেষত আপয়াৰ লগত মিলি দৃষদ্বতীত পৰিছে বুলি ঋগ্বেদত লিখা আছে। "বিশ্বকোষৰ" ১৬৯ পিঠিৰ তলত লিখা আছে—"ঋক্‌সংহিতায় দুইটী সৰস্বতী নদীৰ নাম পাওয়া যায়। সংহিতাৰ প্ৰথমাংশে সিন্ধুৰ সহিত মিলিত সৰস্বতী এবং শেষাংশে দৃষদ্বতীও আপয়া নদীৰ নিকটস্থ দ্বিতীয় সৰস্বতী উক্ত হইয়াছে।" এই সৰস্বতীৰ লগত যমুনা নৈৰ নামটোও ঠায়ে ঠায়ে উল্লেখ কৰা আছে। অথৰ্ব্ববেদত তিনিখন সৰস্বতী নদীৰ উল্লেখ আছে।

এতিয়া প্ৰশ্ন হব পাৰে যে আৰ্য্যসকলে একাধিক নদীৰ নাম কিয় সৰস্বতী থলে? তাৰ উত্তৰত পাশ্চাত্য সুপণ্ডিত বেগোজিনে তেওঁৰ ৰচিত "বৈদিক ভাৰত" (Vedic India) নামে পুথীত যি লিখিছে তাৰে এছোৱা তলত তুলি দিলোঁ:—

"After the Aryans had advanced a considerable distance eastward crossing river after river, they reached one which arrested their progress for a time. Settlements arose along its course and it inherited the name that for some reason was dear and sacred to the Aryans. For what reason? From ancient memories and association. For Sarasvati is the exact Sanskrit equivalent of the old Eranian "Haraquaiti," the Avestan name of the great river (modern Helmond) of Eastern Eran—Afghanistan and Kabul—where some of the separating Indo-Eranian tribes certainly sojourned before they summoned courage to face the stony wall of the Suleiman Range and tread its wild narrow passes. Was it not natural that they should have thus perpetuated the memory of what had long been home? This beautiful and natural solution is suggested by the results of latest researches, and confirmed from a most unexpected quarter by a curt mention in the Atharvaveda (100) of three Sarasvatis—a mention being long unexplained, has been another of the puzzles which confront scholars at every step. Probably no explanation was needed at the time of things wihch had not passed out of remembrance."—(Vedic India, A. Ragozin, pp. 268-69.)

তিব্বতৰ পৰা আৰ্য্যজাতিৰ যিটো দল পশ্চিম মুখে গৈ ইৰাণ আদি ঠাইত বাস কৰিছিল সেই দলৰ মানুহেই আবেস্তা গ্ৰন্থ ৰচনা কৰিছিল; আৰু যিটো দল পূব মুখে আহি ব্ৰহ্মাবৰ্ত্তত বাস কৰিছিল, তেওঁলোকে ঋক্-সংহিতা ৰচনা কৰিছিল। "বিশ্বকোষৰ" ১৭৩ পিঠিত লিখা কথাৰ

পৰা জনা যায় যে, পূৰ্ব্বকালে অত্য আৰ্য্যসকলে আপয়া, সৰস্বতী আৰু দৃষদ্বতী নদী বোৱা ঠাইখিনিকে খুব ভাল দেখি তাত বহু-কাল বাস কৰিছিল। অশ্মন্বতী নদীৰ পাৰত উপস্থিত হৈ আৰ্য্য ঋষিয়ে কৈছিল,——

"অশ্মন্বতী ৰীয়তে সং ৰভধ্বমুত্তিষ্ঠত প্ৰতৰতা সখায় অত্ৰা জহাম যে অসন্নশেবাঃ শিবান্বয়মুত্তৰেমাভি বাজান্।"

(অশ্মন মানে পৰ্ব্বত, আৰু অশ্মন্বতী মানে পৰ্ব্বতৰ জীয়াৰী অৰ্থাৎ নৈ।)

"অশ্মন্বতী বৈ আছে। হে সখিসকল, উঠা, উছাহ কৰা, নদী পাৰ হোৱা। যি কিছু অশান্তি আছিল, সকলো ইয়াতে থৈ যাওঁহক বলা। এই নদী পাৰ হৈ উত্তম উত্তম অন্নৰ ঠাইলৈ আগ বাঢ়িম।" এই নদী পাৰ হৈ গলেই দিবা আপয়া সৰস্বতী, যমুনা আৰু দৃষদ্বতী নৈ পোৱা যায়। এই সৰস্বতী কুভা আৰু সিন্ধু নৈৰ লগত মিলা সৰস্বতী নহয়। অগ্নিৰ উপাসক সাৰস্বতসকলে (ঋক্ ৩।৪।৮) এই পুণ্যভূমিত (ব্ৰহ্মাবৰ্ত্ত) আহি বাস কৰিছিল। আৰ্য্যসকলে তেওঁলোকৰ নেতা বিষ্ণুৰ কথা মতে চলি (ঋক্ ৭।১০০।৪) এই উপনিবেশ স্থাপন কৰি তাত বাস কৰিছিল। তাৰে পৰা যাগযজ্ঞাদি কৰি বৈদিক ধৰ্ম্ম প্ৰচাৰ কৰাই আৰ্য্যসকলৰ মূল মন্ত্ৰ আছিল। আৰ্য্যসকলৰ আগমনৰ আগেয়ে উক্তনদী-প্ৰবাহিত দেশত কৃষ্ণবৰ্ণ দস্যু জাতি আছিল। আৰ্য্যজাতি আহিলত দস্যু জাতিৰ লগত তেওঁলোকৰ যুদ্ধ হয়। সেই যুদ্ধকে দেৱাসুৰৰ বা দেৱ দানৱৰ যুদ্ধ বোলে। আবৰ পৰ্ব্বতৰ সিমং নদীয়েই অশ্মন্বতী হব পাৰে।

অগ্নিৰ উপাসক আৰ্য্য ঋষিয়ে ব্ৰহ্মাবৰ্ত্তত থাকোতে গাইছিল—"দৃষদ্বত্যাং মানুষ আপয়ায়াং সৰস্বত্যাং ৰেৱদগ্নে দিদীহ" (ঋক্ ৩।২৩।৪।) "হে অগ্নি, তুমি দৃষদ্বতী, আপয়া আৰু সৰস্বতীৰ পাৰত থকা মানুহৰ ঘৰত দীপ্ত হোৱা।" "উত নঃ প্ৰিয়া প্ৰিয়াসু সপ্তস্বসা সুজুষ্টা সৰস্বতী স্তোম্যা ভূৎ।" (ঋক ৬।৬১—১০) "আমাৰ প্ৰিয় সাতভনীযুক্তা ঋষিসকলৰ সেৱিতা দেৱী সৰস্বতী যেন আমাৰ স্তুতিযোগ্যা হয়।"

এই ঋক্‌মন্ত্ৰৰ পৰা জনা যায় যে দৃষদ্বতী আৰু আপয়াৰ মাজত বা ওচৰত সৰস্বতী সপ্তস্বসাযুক্তা অৰ্থাৎ সৰস্বতীৰে সৈতে সাতখন নদী ওচৰাওচৰিকৈ থকা ঠাইত আৰ্য্যজাতি আহি বাস কৰিছিল। কিন্তু এই সাতখন নদীৰ নাম একেলগে ঋকসংহিতাৰ কোনো মন্ত্ৰত উল্লেখ কৰা নাই। কোনো ঠাইত সৰস্বতীক সপ্তথা (ঋক্ ৬।৬১।১২) আৰু সপ্তথী (ঋক্ ৭।৩৬।৬) অৰ্থাৎ সপ্তম স্থানীয়া এইদৰেও উল্লেখ কৰা আছে। আৰ্য্যজাতি আহি "পৃথিবী আধমানবি" অৰ্থাৎ পৃথিবীৰ ওখ ঠাইত বাস কৰা জনা যায়।

"কে ষ্ঠা নৰঃ শ্ৰেষ্ঠতমা য এক এক আয়য়। পৰমস্যাঃ পৰাবতঃ।" ঋক (৫।৬১।১) হে শ্ৰেষ্ঠতম নৰ তোমালোক কোন দূৰণি দেশৰ পৰা একে একে আহি ওলাইছাহঁক?"—ইয়াৰ পৰা বুজা যায়, আৰ্য্যজাতিৰ পিতৃ-পুৰুষসকল বহু দূৰত আৰু ওখ ঠাইত আদিতে বাস কৰিছিল।

ব্ৰহ্মাবৰ্ত্ত দেশক মনুৱে "দেৱ নিৰ্ম্মিত" বোলাত বুজিব লাগিব যে তাত দেৱতাসকলে আৰ্য্যসকলৰ কাৰণে নগৰ নিৰ্ম্মাণ কৰি দিছিল। "বিশ্বকোষৰ" পৰা জনা যায় যে আৰ্য্যসকলে শিল, ইটা আৰু লোৰে নগৰ নিৰ্ম্মাণ কৰিব পাৰিছিল। নগৰৰ প্ৰধান বিষয়াক পুৰপতি আৰু গাওঁৰ প্ৰধান বিষয়াক গ্ৰামণী বোলা হৈছিল গ্ৰামণীৰ ওপৰত ভোমা নামে বিষয়া আছিল। আৰ্য্যসকলৰ নেতাৰ নামে যি নগৰ নিৰ্ম্মিত হৈছিল তাত ডেকা দঙ্গুৰা ব্ৰহ্মচাৰী আৰু যুৱাকসকল বাস কৰিছিল। দিবা পিতৃ সকলে তেওঁলোকক নানা বিদ্যা শিক্ষা দিছিল।

"বিশ্বকোষৰ" ১৬৫ পিঠিত লিখা আছে—"ঋগ্বেদে লিখিত আছে, ইন্দ্ৰ আৰ্য্যকে পৃথিবী দান কৰেন (ঋক ৪।২৬।২) এবং দস্যুদিগেৰ সহিত যুদ্ধ কৰিয়া অনেকবাৰ তাহাদেৰ ৰক্ষা কৰিয়াছিলেন (ঋক্ ৩।৪।); সেই সময় দাস বা দস্যুৰাই আৰ্য্যজাতিৰ প্ৰধান শত্ৰু ছিল; আৰ্য্যেৰা যজ্ঞ কৰিত, দস্যুৰা তাহাৰ অনিষ্ট উৎপাদন কৰিত।" (ঋক্ ১।৫১।৮)

ইন্দ্ৰই আৰ্য্যসকলক পৃথিবী দান কৰি তাত সেই নামৰ নগৰ সাজি দিছিল আৰু তেওঁলোকৰ নেতা বিষ্ণুৰ নামেও ব্ৰহ্মচাৰী ছাত্ৰ আৰু যুৱাকসকল থাকিবলৈ নগৰ সাজি দিছিল

বুলি বোধ হয় ; আৰু সেই বাবেই মনুসংহিতাত ব্ৰহ্মাবৰ্ত্তক দেৱনিৰ্ম্মিত দেশ বুলি লিখা হৈছে। অকল এছোৱা পৃথিবীকে দান কৰা হলে ব্ৰহ্মাৱৰ্ত্তক মনুৱে দেৱনিৰ্ম্মিত দেশ বুলি নকলে হেতেন।

অসমৰ উত্তৰ-পুব খণ্ডক আজিকালি "সদিয়া সীমান্ত প্ৰদেশ" বোলা হয়। এই সীমান্ত প্ৰদেশৰ মেপখন খুলি চালে তাত দিহিঙৰ পৰা লোহিতলৈকে যথাক্ৰমে এই কেইখন খাই নদীৰ নাম পোৱা যায়—

(১) দিহং (দৃষং বা দৃষদ্বতী) (২) যমুনা (Yamna) (৩) ছেছেৰী বা সৰস্বতী Sesseri) (৪) দিপাং বা দিবাং (Dibang) (৫) দিক্রং (Dikrang) (৬) কুণ্ডিল (Kundil) (৭) লোহিত বা জায়লচু (Lohit or Zayal-Chu)

ভাৰতৰ পশ্চিম প্ৰান্তৰ পঞ্জাবৰ দৰে এই পুব প্ৰান্তৰ সদিয়া অঞ্চলতো সাতখন নদী আছে। এই সাতখন নদীক সাত ভনী বুলিব পাৰি। সেই নিমিত্তে সৰস্বতীক সপ্তভগিনীযুক্তা আৰু সেই নদী প্ৰবাহিত সদিয়া অঞ্চলক "সপ্তনদ" বা "সপ্তসিন্ধু' কব পাৰি। স=সপ্ত+দি=নদী+য়া=যুক্তা মিলি "সদিয়া" নামটো হব পায়। বৰো ভাষাত "দি" বা "দিয়া" বুলিলে নদীক বুজায়। দিহং নৈয়েই যে ঋগ্বেদৰ দৃষদ্বতী সেই কথা আগেয়ে কৈ আহিছো। যমুনা নৈখন হিমালয়ৰ পৰা ওলাই দিহং নৈত পৰিছে. সৰস্বতী নৈৰ নামটো আবৰৰ মুখত পৰি ছেছেৰী (Sesseri) হল ; মিচিমীয়ে এই নৈখনক Sarsei বোলে ; কৰ্ণেল শোক্‌পিয়েৰে তেওঁৰ History of Upper Assam-অত মেপত এই নৈখনৰ নাম Sessei বুলি দেখুৱাইছে। সৰস্বতী এখন সৰু পৰ্ব্বতীয়া নৈ। বাঁৰিষা এই নৈখন বৰ বেগেৰে বয় আৰু খৰালি পানী কমি যায়। সেই বাবে আৰ্য্য ঋষিয়ে কৈছিল—

"বৰ্দ্ধ শুভ্রে স্তুবতে ৰাসি বাজান। (ঋক্ ৭ ৯৫। ৬) "হে শুভ্রে বৰ্দ্ধিত হোৱা বিস্তৃত কৰে তাক অন্ন দিয়া।"

সৰস্বতী নৈ দিপাং নৈৰ লগত মিলি দিহং নৈক পৰিছে। দিহং আৰু লোহিত নৈৰ মুখক আগেয়ে সাগৰ বা সিন্ধু বোলা হৈছিল। কাৰণ বৰ্ত্তমান সদিয়াৰ ওচৰৰ পৰা মাকুলিলৈকে. ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ এই ছোৱা সাগৰসদৃশ বহল আছিল। ধেমাজী আৰু ঢকুৱাখানাৰ অধিকাংশ ঠাই বৈদিক কালত ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ গৰ্ভত আছিল। ধেমাজী এলাকাৰ ৰেসিৰা বিল আৰু কানি বিলেই তাৰ চিনাকি দিয়ে। ব্ৰহ্মপুত্ৰ, আবৰ আৰু মিৰি পৰ্ব্বতৰ ওচৰেদি বৈছিল। এতিয়াৰ বুঢ়ীসুঁতী নৈ আগৰ ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ খাই সুঁতী আছিল। দিপাং নৈৰ নামটি মেপত দিবাং (Dibang) বুলি দেখাইছে। কিন্তু বুৰঞ্জীত এই নৈখনৰ নাম দিপাং বুলিহে লেখা আছে। আমাৰ মানুহেও দিপাং বুলিহে কয়। "আদিচৰিত্ৰ" পুথিত লিখা আছে—

"ভৈৰবী দিপাং ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ মধ্যত।
মহা চক্রৱৰ্ত্তী ৰজা নামে আড়িমত্ত॥"

দিপাং নৈৰ পৰা ভৈৰবী নদীলৈকে পূৰ্ব্বে সৌমা নামে এখন ৰাজ্য আছিল। বিক্ৰমাদিত্য প্ৰতাপাদিত্য বা প্ৰতাপপুৰীয়া, ময়মত্ত আড়িমত্ত আদি ৰজাই সেই ৰাজ্যত ৰাজত্ব কৰিছিল। ৰত্নপুৰ আৰু বিশ্বনাথ সেই ৰাজ্যৰ প্ৰধান নগৰ আছিল। ভাস্কৰাচাৰ্য্যৰ মতে ভাৰতৰ পূব ফালে এসময়ত সৌম্য, গান্ধৰ্ব্ব, বাৰুণ আৰু নাগৰাজ্য আছিল। খৃষ্টীয় ত্রয়োদশ শতাব্দীত দিপাং আৰু লোহিতৰ মাজৰ ঠাইখিনিত চুতিয়া ৰজাই ৰাজত্ব কৰিছিল। ইংৰাজ ঐতিহাসিক সকলৰ মতে চুতিয়া জাতিটো কছাৰি বা বৰো জাতিৰে এটা ঠাল। বৰো বা বড়ো ভাষাত পানীক "দি," 'দিয়া", বা "দৈ" বোলে।

যিবিলাক ঠাইত পূৰ্ব্বে বৰো জাতীয় কছাৰী, বৰাহী, চুতিয়া, ডিমাচা, হোজাই, লালুং আদিয়ে ৰাজত্ব কৰিছিল বা বাস কৰিছিল, সেই সেই ঠাইৰ নৈবিলাকৰ নামৰ লগত প্ৰায়েই "দি" "দিয়া" বা "দৈ" শব্দটো পোৱা যায়। যেনে—দিবৰু দিহিং, দিচাং, দৈয়াং, দিচৈ, দিক্রং, দিয়ামুলী, কালদিয়া, পগলাদিয়া ইত্যাদি।

আপয়া এখন দেৱনদী। আপয়া শব্দৰ অপভ্ৰংশ "আপা"। আবৰ পৰ্ব্বতৰ প্ৰায় নদী আৰু গাঁৱৰ নামৰ শেষত অনুস্বাৰ থকা দেখা যায়। সেই নিমিত্তে সেই কালৰ মানুহে 'আপা'ক আপাং বুলিব পাৰে। যেতিয়া সদিয়া অঞ্চলত

বৰো জাতীয় চুতিয়া ৰজাই ৰাজত্ব কৰিছিল তেতিয়া আপাং নামৰ আগত "দি" শব্দ যুক্ত হৈ নৈখনৰ নাম সম্ভৱতঃ দিয়াপাং হৈছিল, আৰু সেই দিয়াপাং শব্দই পাছে "দিপাং' শব্দত পৰিণত হৈছে। আকৌ, আপয়া নামটোৰ আগত আৰ্য্যজাতিয়ে "দিব" শব্দ প্ৰয়োগ কৰিও হয়তো নৈখনক "দিবাপয়া" বুলিছিল। সেই নামেই পাছে আবৰ চুতিয়াৰ মুখত পৰি দিপাং হব পাৰে। দিব্ ঋগ্বেদৰ এজন দেৱতা। দিপাং নৈত কেবাখনো সৰু সৰু পৰ্ব্বতীয়া নৈ আহি পৰিছে। সেই সৰু নৈবিলাকৰ এখনৰ নাম ড্রৗ বা দ্রী (Dri) ; এইখন নৈয়েই ঋগ্বেদত উল্লেখ কৰা শুতুদ্রা নদী হব পায়। দিক্রং নৈখন লোহিতৰ লগত মিলি দিহং নৈত পৰিছে। এইখন নৈয়েই ঋগ্বেদত উল্লেখ কৰা ক্ৰমু নদী হব পায়। 'দিক' ঋগ্বেদৰ এজন দেৱতা। সেই 'দিক' শব্দ যুক্ত হৈ নৈখনৰ নাম দিক্রং হব পাৰে। নতুবা বৰো জাতীয় চুতিয়া ৰজাৰ ৰাজত্বৰ সময়ত 'দি' শব্দ যুক্ত হৈও দিক্রং হব পাৰে। যোগিনীতন্ত্ৰত উল্লেখ কৰা "দিক্কৰবাসিনী" নদীখন উত্তৰ লক্ষীমপুৰৰ দিকৰং নৈ হব পায়। কুণ্ডিল নৈৰ নাম বৈদিক কালত কি আছিল ঠিক কৰিব পৰা নাই। দিহিং নৈৰ উজনী ছোৱাক "কয়েম পানী" বোলে। এইখন নদীও বেদৰ "ক্ৰমু" নদী হব পাৰে। দিখৌ বা দিক্ষু নদীয়েই বেদৰ "যক্ষু" নদী হব পায়। পূৰ্ব্বে কৈ আহিছো যে বুঢ়ীসুঁতী নৈ অতীতত ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ খাই সুঁতী আছিল। "জলাই" নামে এখন নৈ আবৰ পৰ্ব্বতৰ পৰা ওলাই বুঢ়ীসুঁতী নৈত পৰিছে। এই 'জলাই' শব্দটো জহ্নাৱী শব্দৰ অপভ্ৰংশ বুলি বোধ হয়। ঋগ্বেদত জহ্নাৱী নামে এখন নৈৰ উল্লেখ আছে। বৈদিক কালত লোহিত নৈৰ (Zayal-chu) নাম কি আছিল ঠিক কৰিব পৰা নাই। ৰামায়ণ আৰু পুৰাণত লোহিত সাগৰৰ উল্লেখ আছে। ক্ষত্ৰিয়ৰ দৰ্পচূৰ্ণ কৰোঁতা পৰশুৰামৰ হাতৰ ৰক্তাক্ত কুঠাৰখন এই নৈত সৰি পৰাৰ পৰা নৈখনৰ নাম 'লোহিত' বা লৌহিত্য হব পায়। এই লোহিত নৈ খনেই বৰ্ত্তমান পৰশুৰাম-কুণ্ডৰ কাষেদি বৈ আহিছে। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ স্থানবিশেষত লৌহিত্য নামটো পোৱা যায়। সেই মতত ব্ৰহ্মপুত্ৰক শান্তনুৰ কুলনন্দন বুলিছে। চন্দ্ৰবংশীয় শান্তনু ৰজাই জহ্নাৱীক বিয়া কৰিছিল। কুণ্ডিল নৈৰ নামটোৰ লগত অদিতিৰ কুণ্ডলৰ সম্পৰ্ক আছে যেন বোধ হয়। কালিকা পুৰাণৰ মতে ভগৱান বিষ্ণু আৰু ভগৱতী পৃথিবীৰ গৰ্ভত নৰকাসুৰৰ জন্ম হৈছিল ; জনক ঋষিৰ দ্বাৰা তেওঁ প্ৰতিপালিত হৈছিল ; শ্ৰীকৃষ্ণই নৰকক বধ কৰি অদিতিৰ কাণৰ কুণ্ডল উদ্ধাৰ কৰিছিল। সদিয়া অঞ্চলত পুৰণি "বিষ্ণুনগৰ" আৰু "পৃথিবী নগৰৰ" ভগ্নাৱশেষ আজিলৈকে আছে। জনকমুখ বুলিও এখন ঠাই পাচিঘাটৰ ওপৰে দিহং নৈৰ পাৰত আছে। সম্ভৱতঃ জনক নামে কোনো ঋষি সেই ঠাইত আছিল।

অসভ্য আবৰ আৰু মিচিমিৰ দেশত অতীতত ভাৰতলৈ অহা আৰ্য্যজাতিৰ আদি উপনিবেশ 'ব্ৰহ্মাবৰ্ত্ত' আছিল। আবৰ আৰু মিচিমিৰ মুখত পৰি ইমান দিনৰ মূৰত বেদোক্ত নদী আৰু ঠাইৰ নামবিলাকৰ কিছু সৰচৰ হোৱা একো আচৰিত নহয়। কৰ্ণেল শেক্সপিয়ৰৰ History of Upper Assam পুথিত লিখা আছে—

"No knowledge is forth coming as to when they (Abors) settled in these hills, which history shows had once a strong, thriving and almost civilized race dwelling in large cities along the outer ranges of hills now inhabited by Abors and Mishmis."

"In the far eastern corner of the province beyond and far from Sadiya are signs that the Brahmaputra and Lohit rivers flowed in the far-off past much closer to the foot of the Abor and Mishmi Hills, and Hannay states his opinion that it was the gradual changing of the river's course further and further south which led to the abandonment of the cities of Bishmaknagar and Prithiminagar."

লক্ষীমপুৰ জিলাৰ যি মেপ প্ৰথমে ছপা হৈ ওলাইছিল তাত দিপাং আৰু দিক্ৰং নৈৰ মাজত "বিচ্ছেন নগৰ" (Bishen Nagar) নামটো দেখিছিলো। এই বিচ্ছেন নগৰেই আগৰ "বস্তু-নগৰ" হব পাৰে। কৰ্ণেল শেক্সপিয়ৰে কুণ্ডিল নৈৰ নামটোৰ পৰা বিচ্ছেন নগৰক বিদৰ্ভ দেশৰ ৰজা ভীষ্মকৰ নগৰ (কুণ্ডিলনগৰ) বুলি অনুমান কৰিছে। কিন্তু "বিচ্ছেন নগৰৰ" ভগ্নাৱশেষ দিপাং আৰু দিক্ৰং নৈৰ মাজতহে আছে, কুণ্ডিলৰ পাৰত নাই। আমাৰ গৱৰ্ণমেণ্টে যেতিয়া সদিয়া অঞ্চল দখল কৰে তেতিয়া সেই অঞ্চল জৰিপ কৰায় আৰু স্থানীয় অনুসন্ধান আৰু কিম্বদন্তিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিহে মেপত নামবোৰ প্ৰকাশ কৰিছিল। মেজৰ হেনে ছাহাবৰ মেপটোত "বিচ্ছেন নগৰ" নামহে লিখা আছে।

শেষ পাছে।

গান।

(সুৰ—হাহে ফুলনি হাহে ধৰণী)

আজি বাজিছে, আজি বাজিছে, বাজিছে
শুনাহে প্ৰকৃতিৰ মনোমোহা বীণ।
বননি সুৰনি ভাই নদনদীৰ হঁহি
যায় চোৱা হৃদয়ত লীন।
গাইছে চৰায়ে শুনা মনমোহা বিহুগান
শোভিছে বিবিধ লতা পিন্ধি নব বিহুৱান
ফুলিছে ফুলৰ থোপা।
শোভিছে প্ৰকৃতি খোপা
চোৱা কেনে আনন্দৰ দিন।
আজি হিয়াত মিলাই হিয়া চেনেহ মিলাই দিয়া
অসূয়া অপ্ৰীতি কৰি ক্ষীণ।
সুনীল আকাশে চোৱা সাৰটে বেলিটি সৌ
মহান সাগৰে চোৱা সাবটিছে যত ঢৌ
আকাশ ধীৰে ধীৰে নামি সাগৰক চুমা চুমি
প্ৰকাশিছে মিলনৰ দিন।
আজি হিংসা-দ্বেষ আঁতৰাই নবীন
সংগীত গাই
হওঁ আহাঁ কলুষবিহীন।

অশোক বনত সীতা দেৱী।

যেতিয়া সীতা দেৱীক দণ্ডকাৰণ্যত ৰাৱণে হৰি আনি অশোক বনত ৰাক্ষসী বিলাকক বন্দীৰ দৰে বন্দিনীভাৱে ৰাখিছিল, তেতিয়া সীতাৰ আত্মীয় বা বান্ধৱ ভাবৰ মানুহ সৰমা গাভৰু ৰাণীত বাজে কোনো নাছিল। সেই মহা বিপদৰ কালত অনাথিনী সীতা আই সৰমা ৰাণীয়েই পৰম সঙ্গিনী আছিল। সময়ে ২ মনৰ বেদনা তেওঁৰ আগত কৈ কৈ অলপ শান্তি পাইছিল। সৰমায়ো সীতাক বৰ ভক্তি শ্ৰদ্ধা আৰু মৰম কৰি সদাই তেওঁৰ ওচৰতে থাকি তেওঁক নানা প্ৰকাৰ আশ্বাস বাক্যৰে সান্ত্বনা কৰিছিল। ডেকা ৰজা বিভীষণ ৰামচন্দ্ৰৰ বৰ ভক্ত আছিল, সেই গুণে সৰমাও সীতাৰ বৰ প্ৰিয় সখি হৈছিল। সীতায়ো তেওঁক মনে-প্ৰাণে ভাল পাইছিল, ৰাক্ষসী বিলাকৰ দুৰ্ব্যৱহাৰত আৰু স্বামীৰ বিচ্ছেদত সীতা আই জৰা-কলা হৈ থকা সময়ত সৰমাই তেওঁক অনেক উপকাৰ কৰাৰ বাবে ভাল পাই মনৰ কথা তেওঁক কৈছিল। এদিন দুয়ো কথা বাৰ্ত্তা কৈ থাকোতে সৰমাই সীতাক কলে—দেৱি! আপোনাক লগ পাবৰে পৰা মোৰ মনত এটি কথা খেলাই আছে যে আপুনি ৰজাৰ জীয়ৰী, ৰজাৰ বোৱাৰী, বিশেষ আপোনাৰ এই সুকোমল শৰীৰ এনে অৱস্থাত নো সকলো সুখ-ভোগক বিসৰ্জ্জি বনবাসৰ কষ্টক কেনেকৈ সহিছিল? আৰু কি উপায়ে কাল ক্ষয় কৰিছিল এই কথা শুনিবৰ কাৰণেহে মোৰ বৰ হেঁপাহ লাগি আছে। যদি আপোনাৰ সন্তাপিত দেহত কষ্ট বোধ নকৰে অনুগ্ৰহকৈ অলপ অলপ কৈ যায় তেনেহলে দাসীয়ে সতীৰ মুখৰ মধুৰ বাক্য শুনি সজ উদাহৰণ পাই জীৱন সাৰ্থক কৰিব পাৰো, আৰু আপোনাৰ বনবাসৰ জীৱনী ডোখৰ শুনাৰ পৰা অধমাৰ বিশেষ উপকাৰ হব বুলিও

আশা কৰিছো। সীতাই কলে, সখি! মই হতভাগিনী, মোৰ কথাৰে কি শুনিবা? সেই সময়ৰ কথা মনত পৰিলে শোকে মোৰ বুকুত শুল মাৰি ধৰে। হিয়াখন যেন ফাটি যায় এনে যেন হে পাওঁ। আৰ্য্যপুত্ৰৰ লগত বনতো থাকি কি যে সুখত মনৰ উলাহত আছিলো তাক মোৰ এই অধম জিভাৰে বৰ্ণিবৰ ক্ষমতা নাই। বিশেষ সেই বনবাসৰ কষ্টত তেওঁৰ মুখশ্ৰী কিমান যে উজ্জ্বল হৈ, মোৰ চকু মন হৃদয় ৰঞ্জি, আনন্দৰ সোঁত বোৱাইছিল সেই কথাৰ পৰিশেষ নাই। এতিয়া আৰ্য্যপুত্ৰৰ সেই পূৰ্ণচন্দ্ৰৰ দৰে সুন্দৰ প্ৰফুল্ল শান্ত গম্ভীৰ প্ৰেমময় মুখ খনি দৰ্শন সুখৰ পৰা বঞ্চিত হৈ তেওঁৰ শ্ৰীচৰণত সেৱা শুশ্ৰূষা কৰিবলৈ নোপোৱা অৱস্থাত মোৰ হৃদয় দহিব লাগিছে। হায় সখি! সেই শুভদিন পুনৰাই হব নে? আৰ্য্যপুত্ৰৰ মুখচন্দ্ৰ দেখি হৃদয় জুৰাবলৈ, শ্ৰীচৰণত সেৱা কৰি, জন্ম সাৰ্থক কৰিবলৈ, আৰু সুমধুৰ সাদৰি মাত শুনি মনত ৰং পাম নে? হতভাগিনীৰ পাপৰ ফলত তেওঁক হেৰুৱাই এতিয়া এনে কষ্ট ভুগিবলৈ পাইছো। সৰমাই কলে দেৱী আপুনি এনে কুভাৱনা মনলৈ কেতিয়াও নানিব, প্ৰভু ৰামচন্দ্ৰই নিশ্চয়কৈ আপোনাক উদ্ধাৰ কৰিব। লক্ষ্মণ আৰু প্ৰভু শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ সাধাৰণ লোক নহয়। আপোনাৰ এই সময়ত খণ্ড ব্ৰত কৰা আছিল। সেই গুণে দৈৱই এইবেলা দুখ দিছে। পিছত আকৌ সেই স্বামী দেৱতাৰ লগ পাব। সীতাই কলে,—বাৰু সখি! তোমাৰ বাক্য সিদ্ধি হয় যেন। এতিয়া তুমি সুধিছা যি পাৰো কওঁ, শুনা।—যেতিয়া আৰ্য্য পুত্ৰ পিতৃদেৱৰ সত্য পালিবৰ কাৰণে ১৪ বছৰ বনবাসলৈ ওলাল তেতিয়া শাহু আইসকলে তেওঁবিলাকৰ লগতহে মোক ৰখাবলৈ ধৰিছিল।

স্বামীয়েও মোক ঘৰতহে থাকিবলৈ কৈছিল। কিন্তু সখি! ইমান দিনীয়াকৈ তেওঁক বনলৈ পঠিয়াই দি মই সুখ বিচাৰি ঘৰত থকাটো বৰ বেয়া যেন পালো। তেতিয়া মোৰ মনত এনেটো ভাব হৈছিল যে পিতৃয়ে অগ্নিক সাক্ষী কৰি দি যিদিনাই মোক তেওঁক দান কৰিলে সেই দিনাৰ পৰাই মই তেওঁৰ হলো। দুখে সুখে সকলো কালে তেওঁৰ লগত থাকি তেওঁৰ সেৱা শুশ্ৰূষা কৰি তেওঁৰ প্ৰীতি সাধন কৰাটোহে মোৰ কৰ্ত্তব্য। সেই কৰ্ত্তব্য নাসাধি ঘৰত মই কিয় থাকিম? গতিকে তেওঁৰ দৰেই বনবাসিনীৰ বেশ ধৰি তেওঁৰ সহগামিনী হবলৈ ঠিক কৰিলো। গুৰুজন সকলক মোৰ মনৰ ভাব বুজাই কৈ সেই সকলত বিদায় লৈ স্বামীৰ সঙ্গত বনলৈ আহিলো। অযোধ্যাৰ পৰা আহি নানা স্থানত ঋষিসকলৰ আশ্ৰমত দুই চাৰি দিনকৈ থাকি থাকি সেই সকলৰ পৰামৰ্শ অনুসাৰে গোদাবৰীৰ পাৰত কুলগুৰু বশিষ্ঠ দেৱৰ কৃত পঞ্চবটিতে কুটীৰ সাজি আৰ্য্যপুত্ৰ, লক্ষ্মণ দাদুকী আৰু এই হতভাগিনী তিনিও বাস কৰি পৰম সুখে আছিলোঁহক। কিন্তু সখি! হতভাগিনীৰ মনক কবলৰ কুমতিয়ে আহি আক্ৰমণ কৰিলেহি তাক মোৰ অদৃষ্টেহে জানে। এটা সোণ বৰণীয়া সুন্দৰ পচ আহি, তাৰ ছালখনত বহিবৰ হেঁপাহটো মনত সোমাই দিলে। মই যে স্বামীৰ সঙ্গত বনবাসিনী হৈ সকলো ভোগ এৰি মনৰ বিলাসক জয় কৰি থাকিব লাগে তাক পাহৰিলে। কেৱল পঞ্চছাল খনত বহা লোভটোহে প্ৰবল হল। সেই ছালখন আনি দিবলৈ আৰ্য্য পুত্ৰক বৰকৈ ধৰি আতৰাই পঠিয়ালো। হায় সখি! লোভেই পাপ এই কথা ধ্ৰুৱসত্য। তেওঁ আঁতৰ হৈ নো যোৱা হলে (সখি ক্ষমা কৰিবা) পাষণ্ড ৰাৱণে মোক কেনেকৈ আনিব পাৰিলে হেতেন। উঃ কি ভয়ঙ্কৰ ঘটনা! মনত পৰিলে গাৰ নোম সিক্ৰাৰি উঠে প্ৰাণ ওলাই যাব খোজে, মোক দেখোন, বিমূৰ্চ্ছিত কৰি আনে। সখি! ৰাম উপেক্ষিত দেহত ৰাৱণৰ স্পৰ্শটো এতিয়াও যে বাছে এই কলুষিত দেহ কিয় লাগিছে? এইবুলি সীতাই হা আৰ্য্যপুত্ৰ! হে সত্য পৰায়ণ লোভ বাঞ্ছাৰ পাপেই মোৰ এনে দশা ঘটাইছে। অতি বাঞ্ছনীয় তোমাৰ শ্ৰীচৰণ সেৱিবলৈ নাপাওঁ! তুমি ক'ত থাকিলা, মই বা ক'ত আছো? কৰ্ম্মফলে মোৰ এই গতি কৰিছে। হে স্বামিন! মোক ক্ষমা কৰা। এই বুলি সীতা মূৰ্চ্ছিত হৈ পৰিল। সৰমাই অনেক শুশ্ৰূষা কৰাত ভালেমান বেলিত

মৰত্ত চেতনা পাই সকলোকে সুধিলে সখি এই বন বনৰ নাম অশোকবন দিছে কিয়? শোকাগ্নিৰ বোলা হলে হে সুহায়। মই যেখোন শোকতে পুৰি মৰো; মোৰ এই ঘৃণিত জীৱন থকাতকৈ বেগতে গুচাই গলেহে ভাল।

মই নিজেই প্ৰাণ এৰিব পাৰো, কেৱল এই কথা ভাবি এই পাপ প্ৰাণ ধৰি আছো—যদি মৰে মৰিলো তেন্তে স্বামীয়ে কাৰ কাৰণে সাগৰত সেতু বন্ধ কৰি আক উদ্ধাৰি নিব? ৰাক্ষসৰ হাতৰ পৰা মোক উদ্ধাৰি নিব নোৱাৰিলে ক্ষত্ৰিয় ধৰ্ম্ম সাধন কৰাও নহব আৰু প্ৰভুৰ যশ পৌৰুষো প্ৰকাশ নহব। কাপুৰুষৰ দৰে বহি থকা যেন হৈ হব। তেওঁৰ যশ পৌৰুষ বাঢ়োক, বুলিয়েই মই এই তুচ্ছ জীৱনক আদৰ কৰি ৰাখিছো, নহলে ইমান দিনে এই ঘৃণিত জীৱন কেতিয়াও নেথাকিলহেতেন। পুনৰায় তেওঁৰ শ্ৰীচৰণ দৰ্শন কৰাৰ কাৰণেও সেৱা কৰিবলৈ পোৱাৰ আশাৰ চেতি পৰিতে মই এই দৰে দুখ সাগৰত ওপঙি আছো, সেই আশাৰ সোঁতত নপৰা হলে তেওঁৰ বিচ্ছেদ সহ্য কৰা বৰ টান হলহেতেন। আৰু কি সখি! তেওঁৰ সমস্ত তিলমান বিচ্ছেদৰ শঙ্কাতে মই আধাধাত থাকোঁতে ডিঙিত চন্দ্ৰহাৰকে পাল নিদিয়াকৈ আছিলো। (হাৰোনাৰোপিতঃ কণ্ঠে ময়া বিচ্ছেদশঙ্কয়া ইদানীমাবয়োৰ্মধ্যে সৰিৎসাগৰভূধৰাঃ।) যেথা চোন বিচ্ছেদলৈ ইমান ভয় কৰিছিলো দেখি, এতিয়া তেওঁৰ মোৰ মাজত কত সাগৰ, নগৰ, পৰ্ব্বতে ভেটা দি ধৰি আছে। হায় সখি! ভৱিষ্যতে বা কি হব লগিয়া আছে তাক তো জনাই নাই। মই মোৰ মন প্ৰাণ আশা-ভৰসা দেৱতা স্বৰূপ সেই ৰামচন্দ্ৰ স্বামীৰ শ্ৰীপাদপদ্মতে অৰ্পি থৈছো। যি কৰে মোৰ অদৃষ্ট। এতিয়া পুনৰ বনদৰ্শনৰ কথা কও শুনা। সৰমাই কলে; হে দেৱী! আপোনাক বৰ শোকাতুৰা দেখিছো, এতেকে আজিলৈ ক্ষান্ত হওক। মই সেই কথা সুধি অযথা আপোনাক কষ্ট দিলো। সুমাই থকা জুই কুৰাত তেল ঢালি দি জলাই দিলো, মোৰ সেই অপৰাধ ক্ষমা কৰক। সীতাই কলে—সখি! তুমি মোৰ কথা সোধা বাবে জানো দুখ আহিছে—এনে কথা কেতিয়াও নহয়। ৰাতিয়ে দিনে মোৰ বুকুত জুই জলিবই লাগিছে। কেতিয়ানো মোক উদ্ধাৰি নিব, কেতিয়াকৈ নো তেওঁৰ শ্ৰীমুখ দেখিম, কোনে কৈ নো মোৰ তথৰ বাতৰি জনাব কৈ কেতিয়া নো তেওঁৰ অপযশ দূৰ হব—এইবিলাক ভাবি ভাবি বিহ্বল হৈ থাকো। এতিয়া বৰক তোমাৰ আগত মনৰ কেপাহ পলুৱাই প্ৰাণনাথৰ গুণ চৰিত্ৰ কবলৈ পালে মোৰ বুকুৰ জুই কুৰা অলপ শাম কাটিব; বিশেষ মোৰ দেহো শুদ্ধ হব। সেই গুণে মই আগ্ৰহেৰে কোৱাহে ভাল।

পুন্যতম সখি দেৱৰ পঞ্চবটীৰ প্ৰাকৃতিক শোভাৰ কথা মই কি কম? মোৰ ক্ষমতাৰ অতীত। তথাপি যি যি মনত পৰে আৰু পাৰো কওঁ শুনা। সখি! ফল ফুল লতা গছ এইবিলাকেৰে সেই বন খনি আবৃত। পঞ্চবটীৰ কাষতে গোদাৱৰী গঙ্গা অপূৰ্ব্বত কল্লোলৰ কল কল শব্দেৰে বৈ আছিল। পুৱা গধূলি গোদাৱৰীত স্নান কৰি আৰু দৰ্শন কৰি কিমান যে ভাল পাইছিলো তাক কোৱা বাহুল্য। ৰজাৰ কুলবধু হৈ সদায় নৈত গা ধুবলৈ পোৱা নাছিলো। বনবাসত থাকি স্বামীয়ে সৈতে সদায় গোদাৱৰীত স্নান কৰি শৰীৰৰ গ্লানি দূৰ কৰিবলৈ পাইছিলো। সখি! মনত বিচাৰ কৰি চোৱাচোন কি পৰম সুখৰ কথা। আৰু পঞ্চবটীৰ কেউকাষে নানা জাতৰ পশুপক্ষীবিলাকে আবৰি আছিল। কেতিয়াবা মনলৈ এনেহে ভাব আহে যেন সেই জীৱ জন্তুবিলাকে আমাৰ প্ৰজা স্বৰূপ হৈ আমাকেহে আবৰি ধৰি আছে। ৰাতিপুৱা ৰঙা ৰ'দ ওলালেই পহুবিলাকে চাৰিও ফালে যাহ পাই ফুৰে। পোৱালীটিকেও চেকুৰি চেকুৰি আমাৰ আশ্ৰমৰ ওচৰলৈকে আহে। সিহঁতলৈ এনেহে মৰম লাগে কেতিয়াবা মই সাবটি ধৰি গাত হাত ফুৰাও, আৰু কিবা ফল থাকিলে খাবলৈ দিওঁ। পহুৰ চকু দুটি বৰ ধুনীয়া আৰু সিহঁতৰ চাৱনত বৰ আকৰ্ষণ আছে, মনত বৰ মোৱান লাগে, এবাৰ দেখিলে আকৌ চাবৰ মন যায়। পঞ্চবটীত থাক বাহিৰত থকা গছবিলাকৰ গাত অনেক বিধৰ লতাবোৰে মেৰাই ধৰি ৰঙা বগা হালধীয়া নীলা

আদি কৰি বহু ৰকমৰ ফুলবিলাক থক থক কৰি ফুলি ফুল গছবোৰক শুৱনী কৰি আছিল। বত যি ভাবে যেনেকৈ হব লাগে সেই ৰকমেই হোৱাত নয়ন জুৰ হৈ আছিল। সেই শোভা দেখি মনত এনে ভাব হয় যেন বিশ্বশিল্পীকৰ জনে বনদেৱীৰ প্ৰীতিৰ অৰ্থে আজি কালিহে সেই তপোবনখনি সজাই থৈ গৈছে।

সেই গছলতাৰ মাজে মাজে সক সক সৰুদেউ সৰিয়হী ফুল ফুলি কেতেকি এনেকুৱা চৰাই বিলাক বহি চেও লগাই মাতিছিল তাক কি কম? সখি! সেই চৰাইৰ মাত শুনি মনলৈ শীতল শান্তি ভাব আহিছিল। ময়ূৰ ঠাইত মণ্ডা চৰাই বেৰে পুচ্ছৰ দল লগাই লগাই চাল দৰি ঘূৰি ঘূৰি নাচি ফুৰিছিল। চৰাইৰ চৰাইৰ ধুনীয়া নাচন দেখি মই হাঁহে ভোল গৈছিলো। ফুলৰ মৌ খাবলৈ জাকে জাকে পখিলাবিলাক আহি ফুলত পৰি মৌ খায়। সেই তেজাল ৰকমৰ পখিলা দেখি চাই চাই তন্ময় হৈ থাকো। প্ৰভুৰ বিনন্দিয়া সৃষ্টিৰ কথা ভাবি ভাবি অন্তৰকে ধৰিব নোৱাৰো। হাজৰা কপৌ চৰাইৰ ৰুণ ঝুণি শুনি টোপনিয়ে হে ধৰিব খোজে। পিছে বনৰীয়া হাঁহৰ কাঁও কাঁও মাত শুনিলে টোপনি ভাগে। ওচৰৰ ঠায়ে ঠায়ে সক সক বিল বিলাকত ৰঙা বগা পদুম ফুল ফুলি মলয়া বতাহৰ ছাটিত আপোনাৰ সুগন্ধ কেৰি সপিদি বনাশ্ৰমবিলাকক বিলাই দিবলৈ দিছিল। মলয়া বতাহৰ কৃপাত আমি সকলোৱে সেই মধুৰ সুৰভিৰ ভাগ পাইছিলো। অহো দেখি, কিনো আমোলমোল মধুৰ গন্ধ এতিয়াও যেন মোৰ নাকতে আছে। কিন্তু সখি! এতিয়া যদি সেই পদুমৰ গোন্ধ পাওঁ তেনেহলে মোৰ মনত বিহ যেন হে লাগিব। মোৰ সেই হৃদয়ৰ ধন সঙ্গত নাই। মই এতিয়া শত্ৰুৰ হাতত বন্দশালত পৰি আছো; মোক সুখ কেনেকৈ! তাত তেতিয়া আৰ্য্যপুত্ৰই সৈতে সেইবোৰ চাই চাই ফুৰি অপূৰ্ব্ব সুখ পাইছিলো। জীৱ জন্তুবিলাকৰ মাত গৈ ওচৰৰ পৰ্ব্বতত লাগি প্ৰতিধ্বনি উঠিছিল। সেই প্ৰতিধ্বনিয়ে বতাহৰ মাজত সোমাই জীৱ জন্তুবিলাকক সুখে থাকা থাক বুলি কৈছিল যেন পাইছিলো। আৰু এটা বৰ আচৰিত কথা দেখিছিলো—সেই তপোবনত অনেক বিধৰ জীৱজন্তু বাস কৰিছিল, কিন্তু কাৰো কোনেও হিংসা প্ৰতিহিংসা কৰা দেখা পোৱা নাছিলো।

পুণ্য কাহিনী।

আজি বহুত দিনৰ কথা। এটা মছজিদত হাফেজ নামেৰে এজন আলখতা আছিল। মুছলমানৰ নামঘৰক মছজিদ বোলে। হাফেজৰ কাম আছিল মছজিদ সৰা, মছজিদত পানী যোৱা আৰু চাকি জলোৱা। নিতো পশ্চিম ফালে যেতিয়া বেলি মাৰ যায়, গধূলি আকাশত সন্ধ্যাৰ তৰাই জিলমিল কৰে, যেতিয়া গৰখীয়া লৰাই গৰু লৈ সন্ধ্যাৰ গীত গাই ঘৰলৈ ওভতে, বোৱাৰী আইবিয়ে ঘৰে ঘৰে সন্ধ্যাৰ চাকি জ্বলায়, ঠিক সেই সময়তে হাফেজে মছজিদৰ বন্তি জ্বলায়, যাতে সাধু ফকিৰ সকলৰ কাৰণে বহন-পাটি পাৰি থয়। এই দৰেই হাফেজৰ দিন গৈ আছিল। ইয়াকে কাৰণেই তেওঁ জীৱনৰ অধিক দিন কটালে। তেওঁৰ আদহীয়া বয়সত, এদিন সন্ধ্যা লগাত আন আন দিনৰ দৰে তেওঁ লাহে লাহে খট-খটিয়াই উঠি গৈ মছজিদত সোমাই বন্তি লগালে। মছজিদ জোনাক হল; জোনাকত তেওঁ দেখিলে,—পকা দাড়ি, পকা চুলি, পকা থেকেপাৰ নিচিনা তেজোময় মুখেৰে, বগলী-পাখা-যেন বগা পোছাক পিন্ধি দুজন আৰেক অৰ্থাৎ যোগী পুৰুষ; দুয়োজনকে চকু মুদি আঠু কাঢ়ি ধ্যানত মগ্ন হৈ থকা দেখিলে, বন্তিৰ পোহৰত তেওঁলোকৰ মুখত কি এক পবিত্ৰ স্বৰ্গীয় জেউতি দেখিলে! কি এক অপূৰ্ব্ব স্বৰ্গীয় জেউতিয়ে তেওঁলোকৰ তেজোময় মুখৰ শোভা বিৰিঙি গোটেই মছজিদটোক গহীন পবিত্ৰ কৰি তুলিছিল। তেওঁলোকৰ দুইবো দুগালে দুধাৰী চকুৰ পানী বৈ আছিল। তেওঁলোকৰ পবিত্ৰ ৰূপ, প্ৰেম আৰু ভক্তি দেখি হাফেজৰ ক্ষুদ্ৰ হৃদয় এটা অনিৰ্ব্বচনীয় স্বৰ্গীয় ভাৱত বিভোল হল। মুকুতামণিৰ জেউতিৰ নিচিনা কি এক উজ্জ্বল সৌন্দৰ্য্যৰ সোঁতে, আনন্দৰ ঢৌয়ে, তেওঁৰ কঠিন হৃদয়ক ভিয়াই কোমল কৰি পেলালে। হাফেজে

মনবোৰ পবিত্ৰ হৈ সেই আত্মিক জীৱনৰ কথাকে ৰ'ত চকু মুদি নিশ্চিন্তে একান্তমনে ধ্যান কৰিবলৈ ধৰিলে। তাঁহাঁতে চকু মুদি স্বৰ্গৰাজ্য দেখা পালে। তাঁহাঁতৰ বোধ হল যেন কোনোবা দেৱদূতে তেওঁক পৃথিৱীৰ পৰা উৰ্দ্ধলোকলৈ দাঙ্গি নি কোনোবা এক নতুন ৰাজ্যলৈ, আনন্দ-ধামলৈ, অমৃতৰ নিকেতনলৈ নৈগল। তাঁহাঁতক দিব্য জ্ঞান পালে। তেওঁ বুজিলে, দেখিলে, চিনিলে। কি বুজিলে? তেওঁ বুজিলে মই কোন? কৰ পৰা আহিছো? ক'ত আহিলো আৰু কলৈ বা আকৌ যাব লাগিব? এই বিশ্ব সংসাৰৰ লগত মোৰ সম্বন্ধ কি? তেওঁ চিনিলে। কি চিনিলে? তেওঁৰ প্ৰকৃত জীৱন, প্ৰকৃত স্বৰূপ তেওঁৰ চকুৰ আগৰ পৰা মায়াৰ অন্ধকাৰ আঁৰ কাপোৰ নাইকিয়া হল। তেওঁৰ প্ৰাণৰ তন্ত্ৰী বাজি উঠিল। তেওঁৰ প্ৰাণৰ অন্তস্থলৰ পৰা সঙ্গীত বাহিৰ হল। সেই সঙ্গীতত পৰাণবোৰ হৃদয় গলি যায়। সাধু-সঙ্গ স্পৰ্শমণিৰ গুণত তাঁহাঁতে নতুন জীৱন লাভ কৰি নতুন বাগিনী গাই জগতক চমকিত, মোহিত আৰু পুলকিত কৰিলে। তাঁহাঁতে নিজক চিনি পালে, নিজৰ ঘৰ চিনি পালে, নিজৰ গৰাকীক চিনি পালে। তাঁহাঁত সেই প্ৰিয়তম প্ৰাণেশ্বৰৰ নিমিত্তে বলিয়া হল। তাঁহাঁত মৰিও অমৰ হল। তাঁহাঁতৰ কবিতা, তাঁহাঁতৰ গজল বিশ্ব সাহিত্যৰ অপূৰ্ব্ব সম্পদ হল, প্ৰেমিক ভকতৰ কণ্ঠত কণ্ঠমালাৰ দৰে শোভা পালে।

"চোতালৰ আগত, চিকুণ ফুলনি,
নীৰৱ ফুলৰ পাতি,
তাৰ মাজত, মিছাতে ফুৰিছ,
বিচাৰি প্ৰেমৰ হাঁহি।
নেকান্দা বৰ কণি, অ' সক চৰাই,
কান্দোনৰ ই যে ঠাই,
আহ, ঐ উভটি, নিজৰ বাহলৈ,
বাহিৰত সি জন নাই।"

সাধু-সঙ্গৰ গুণতে তাঁহাঁতে নতুন জীৱন পালে। তেওঁ বিশ্ব-প্ৰেমিক হল। সাধু সঙ্গৰ গুণতে নিৰ্দ্দয় ডকাইত ৰত্নাকৰ জগৎ পূজ্য প্ৰেমিকপ্ৰৱৰ গুণাকৰ মহাৰ্ষি আদিকবি বাল্মীকি হল। সাধু সঙ্গ স্পৰ্শমণিৰ গুণতে চৰক্ষ জগাই আৰু মাধাইও পৰম প্ৰেমিক সাধু হৈছিল। সাধুসঙ্গ ধৰ্ম্মলাভ কৰিবৰ এটা প্ৰধান উপায়। দৰ্পণত মলিনতা থাকিলে তাত মুখ নেদেখি সাধু-সঙ্গই মনৰ মলিনতা গুচাই মনক পৱিত্ৰ কৰে। পবিত্ৰ মনতহে ধৰ্ম্মভাৱৰ গাজ মেলে। এতেকে হে পাপী তাপী ত্ৰিবিধ তাপক্লান্ত সন্তান আহা, আমি সাধু সঙ্গৰ আশ্ৰয় লওঁ।

"সাধু সঙ্গ নামে আছে পান্থধাম,
শ্ৰান্ত হলে তাত কৰিবা বিশ্ৰাম।"

কুমাৰিলা ভট্ট।

"অসম দেশ সুখ্যাতিৰ সমাধিক্ষেত্ৰ।" এই কথা এজন ইংৰাজ লেখকে কোৱা হৈছে। কথা-ষাৰ আখৰে আখৰে সঁচা। প্ৰকৃতিৰ কামাকানন, পুণ্যশ্লোক ঋষিসকলৰ পবিত্ৰ তপোবন, দেৱভূমি অসমৰ অতীত কীৰ্ত্তিমালা বিস্মৃতিৰ অন্ধকাৰ গহ্বৰত লুকাই আছে। খনিৰ অতল গৰ্ভত হীৰাৰ দৰে, সাগৰৰ অতল তলিত মুকুতাৰ দৰে, পুৰণি অসমৰ কীৰ্ত্তিকাহিনী পাহৰণি মেৰামৰ গভীৰ তলিত সময়ৰ বালিত পোত খাই ক্ৰমে ক্ৰমে খহি যাব লাগিছে। মাজে সময়ে একোখন তামৰ ফলিয়ে, একোখন শিলালিপিয়ে, দুই চাৰিটা পুৰণি মোহৰে, দুখন এখন পুৰণি পুথিয়ে আৰু অগাধ অৰণ্যৰ মাজত বা নিৰ্জ্জন পৰ্ব্বতৰ টিঙত শিলৰ ভগা মূৰ্ত্তি, ভগা মন্দিৰ, এৰা নগৰ আৰু গড়ৰ ভগা-শিল-ভগা-ইটাবোৰে হা, হুমুনিয়াহ কাঢ়ি বাটকৰাক পুৰণি অসমৰ অতীত গৌৰৱ সোঁৱৰাই দিয়ে। পুৰণি নাম, পুৰণি পটন্তৰ, সাধুকথা আৰু কিংবদন্তীয়েও কেতিয়াবা কেতিয়াবা আগৰ দিনৰ কথা মনত পেলাই দিয়ে। সেই দেখিহে এজন অসমীয়া কবিয়ে মনৰ দুখত গাইছে;—

"কোৱাঁ পাহৰণি, তোমাৰ পেটত,
কতনো ৰাখিছা বুৰঞ্জী সুমাই,
চিৰদিনে এবাৰ মনেঁ পুৰি দেহ,
কত জাতি কীৰ্ত্তি খালা গিলি হায়!"

অসমত অনেক মহাত্মাই জন্মগ্ৰহণ কৰি এই দেশক মহৎ, পৱিত্ৰ আৰু গৌৰৱান্বিত কৰি গৈছে। তেওঁলোকৰ বিমল কীৰ্ত্তিৰ জ্যোতিত

অসমৰ মুখ উজ্জ্বল হৈছিল। বৰাহ মিহিৰৰ নিচিনা জ্যোতিষী, ডাকৰ নিচিনা জ্ঞানী, "বৃহৎ গঙ্গাজলৰ" নিচিনা স্মৃতিশাস্ত্ৰ-ৰচোতা, "প্ৰয়োগ ৰত্নমালাৰ" নিচিনা ব্যাকৰণ প্ৰণেতা, এই অসমতে উপজিছিল। এই অসমতেই কণ্ব, বশিষ্ঠ, কপিল, গৌতম, ভৰদ্বাজ, গোকৰ্ণ, গাৰ্গ, কৌণ্ডিণ্য আদি ঋষিসকলৰ তপস্যাৰ ঠাই আছিল। আজি প্ৰায় বাৰ শ বছৰ হল, এই অসম কামৰূপতে জগৎ বিখ্যাত পণ্ডিত প্ৰবৰ কুমাৰিলা ভট্টৰ জন্ম হৈছিল। খৃষ্টীয় অষ্টম শতিকাত যেতিয়া বৌদ্ধ-ধৰ্ম্মই বান-পানীৰ দৰে বাঢ়ি প্ৰায় গোটেইখন ভাৰতবৰ্ষক তল নিয়াইছিল, হাজাৰে হাজাৰে লাখে লাখে ভাৰতীয় নৰনাৰীয়ে বৌদ্ধ-ধৰ্ম্ম গ্ৰহণ কৰিছিল, ৰজা মন্ত্ৰী আৰু ৰাজপুৰোহিত সকলো বৌদ্ধ-ধৰ্ম্মত দীক্ষিত হৈছিল, সনাতন বৈদিক ধৰ্ম্ম লুপ্তপ্ৰায় হৈছিল, সেই সময়ত যি জন মহাপুৰুষে অশেষ পুৰুষাৰ্থ কৰি বৌদ্ধ-ধৰ্ম্মৰ গ্ৰাসৰ পৰা বৈদিক ধৰ্ম্মক ৰক্ষা কৰিছিল, তেওঁৰে নাম আছিল কুমাৰিলা ভট্ট। তেওঁ শ্ৰুতি স্মৃতি পুৰাণ ইতিহাস দৰ্শন বিজ্ঞান আদি সনাতন ধৰ্ম্মৰ সকলো শাস্ত্ৰকে ভালকৈ জানিছিল, তেওঁ নিজেও অনেক বহুমূলীয়া পুথি ৰচনা কৰিছিল। যেতিয়া বৌদ্ধধৰ্ম্মৰ ঢৌৱে আহি কামৰূপক ঢোৱালে তেতিয়া তেওঁ থিৰেৰে থাকিব নোৱাৰিলে। তেওঁ সিংহবিক্ৰমেৰে বৈদিক ধৰ্ম্ম ৰক্ষা কৰিবলৈ ওলাল। তেওঁ প্ৰথমে বিহাৰলৈ যায়। তেতিয়া বিহাৰ ভাৰতীয় বৌদ্ধ ধৰ্ম্ম মণ্ডলৰ এখান প্ৰধান কেন্দ্ৰভূমি আছিল। বিহাৰৰ ৰজাও বৌদ্ধ আছিল। তাত তেওঁক কোনেও তৰ্কত পৰাস্ত কৰিব নোৱাৰিলে। তাৰ পৰা তেওঁ বিজয়ী বীৰৰ দৰে অতি উৎসাহেৰে আন আন প্ৰদেশত গৈ বৈদিক ধৰ্ম্ম প্ৰচাৰ কৰি ফুৰিছিল, তেওঁৰ বক্তৃতাত মুগ্ধ হৈ জাকে জাকে মানুহে বৌদ্ধধৰ্ম্ম পৰিত্যাগ কৰি আকৌ বৈদিক ধৰ্ম্মত শৰণ লৈছিল। তেওঁ ব্ৰহ্মচাৰীৰ বেশেৰে খোজ কাঢ়িয়েই ভাৰতৰ এমূৰৰ পৰা আন মূৰলৈকে ভ্ৰমণ কৰিছিল। তেওঁ বৌদ্ধধৰ্ম্মৰ ঘোৰ শত্ৰু আছিল। তেওঁৰ সম্বন্ধে মাৰ্সডেন চাহাবৰ ভাৰতৰ ইতিহাসত এই দৰে লেখা আছে;—

"কুমাৰিলা ভট্ট আসাম দেশী ব্ৰাহ্মণ, তেওঁত শংকৰ খৃষ্টাব্দৰ সমসাময়িক লোক। এক ঈশ্বৰে জগৎ সৃষ্টি কৰি পালন কৰিছে—বেদৰ এই প্ৰাচীন ধৰ্ম্মমতকেই তেওঁলোকে বিহাৰ প্ৰদেশৰ পৰা যাত্ৰা কৰি ভাৰতৰ সকলো প্ৰদেশত শিক্ষা দি ফুৰিছিল, অনেক ৰাজ-সভাত বৌদ্ধাচাৰ্য্যসকলক বাদত পৰাস্ত কৰি অনেক বৌদ্ধধৰ্ম্মীসকলক হিন্দু ধৰ্ম্মলৈ ঘূৰাই আনিছিল। সেইদেখি বৌদ্ধ আৰু জৈন ধৰ্ম্মৰ ঘোৰ শত্ৰু হৈ ব্ৰাহ্মণসকলক ধৰ্ম্মৰ গুৰু অধিকাৰ দান কৰিছিল। সেইদেখি অনেক শাস্ত্ৰ সৃষ্টি হৈ গৈছে।—(Marsden's History of India for Senior Classes, vol. 1 Page 187.)

জগৎ-গুৰু শঙ্কৰাচাৰ্য্য এই কুমাৰিলা ভট্টৰ শিষ্য আছিল। সেই দেখিহে অসমীয়া কবিয়ে মনৰ আনন্দত গাইছে।—

"শঙ্কৰাচাৰ্য্যৰ গুৰু অসমীয়া
কুমাৰিলা ভট্ট নাম;
জগৎ গুৰুৰো গুৰু হব পাৰি
ভট্টই দেখালে কাম।
বাজক ঢোল বাজক শঙ্খ
বাজক মৃদং খোল,
অসম আকউ উন্নতি-পথত
'জয় আই অসম' বোল।"

দৰং জিলাৰ শৃঙ্গগিৰি বা শিঙ্গৰি পৰ্ব্বতত শঙ্কৰাচাৰ্য্যৰ মঠ আছিল। ভাৰতৰ পূব পশ্চিম, উত্তৰ দক্ষিণ চাৰিও দিশত তেওঁৰ ৪ টা মঠ আছিল। দক্ষিণৰ মঠ আজি কালি বৰ প্ৰসিদ্ধ। পূব দিশৰ শিঙ্গৰিৰ মঠৰ এতিয়া নামেই নাইকিয়া হল।

দুখৰ বিষয় এই যে, অসমৰ সুসন্তান কুমাৰিলা ভট্টৰ নামকে পাবলৈ নাই। অসমীয়া জাতিৰ আৰু পুৰণি অসমৰ বিস্তৃত ইতিহাস এই পৰ্য্যন্ত ওলোৱা নাই। আমাৰ সাহিত্যিকসকলে এই বিষয়টো হাতত লোৱা উচিত।

নীতি-বিজ্ঞান।

"নীতি" শব্দে, মানুহবিলাকৰ পৰস্পৰৰ প্ৰতি আৰু ইতৰ জন্তুৰ প্ৰতি ব্যৱহাৰ বুজায়। "বিজ্ঞান" বুলিলে কি বুজায়? কোনো এটা বিষয়ৰ সম্বন্ধে

পৰ্য্যবেক্ষণ (Observation,) পৰীক্ষা (Experiment) আৰু যুক্তি (Reasoning) দ্বাৰা যি জ্ঞান লাভ কৰা যায় তাকে বিশেষকৈ শৃঙ্খলাবদ্ধ কৰিলে "বিজ্ঞান" নামে অভিহিত হয়। কিছুমান তত্ত্বৰ সমষ্টিক "বিজ্ঞান" বুলিব নোৱাৰি। তত্ত্ববিলাক সুশৃঙ্খলাৰে পৰস্পৰৰ সম্বন্ধ ঠিক ৰাখি সজাব লাগিব; আৰু সেই সম্বন্ধৰ কাৰণবিলাকো সুপ্ৰমাণিত হ'ব লাগিব; তাকে কৰিব পাৰিলেহে সেইবিলাক তত্ত্বক "বিজ্ঞান" বুলিব পৰা যাব। এতেকে "নীতি-বিজ্ঞান" বুলিলে মানুহৰ আচৰণ সম্বন্ধীয় বিধি-নিষেধবিলাকৰ শৃঙ্খলাবদ্ধ আৰু সু-প্ৰতিপাদিত জ্ঞান বুজায়। এতেকে মানুহবিলাকৰ পৰস্পৰৰ প্ৰতি আৰু অন্যান্য প্ৰাণীবিলাকৰ প্ৰতি কৰ্ত্তব্য নিৰ্দ্ধাৰণ কৰাই নীতি-বিজ্ঞানৰ উদ্দেশ্য।

নীতিশাস্ত্ৰৰ আন এটা নাম ধৰ্ম্মনীতি বা কৰ্ত্তব্যাকৰ্ত্তব্য বিজ্ঞান। কোনো মানুহৰ কৰ্ত্তব্যাকৰ্ত্তব্য নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিবলৈ হ'লে তেওঁৰ স্বাভাবিক গুণাগুণ আৰু প্ৰবৃত্তিবিলাক আৰু চাৰিওফালৰ জীৱ সমূহৰ লগত তেওঁৰ কি সম্বন্ধ তাক জনা আৱশ্যক। জগতৰ অন্যান্য মানুহ বা ইতৰ জন্তুবিলাকৰ প্ৰবৃত্তি আৰু গুণাগুণবিলাকৰ ওপৰত তেওঁৰ প্ৰবৃত্তিবিলাকৰ ক্ৰিয়া আৰু প্ৰতিক্ৰিয়াৰ ফল বিশেষকৈ জনা উচিত। প্ৰবৃত্তিৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হৈ ইন্দ্ৰিয়বিলাক বাহ্য জগতত ক্ৰিয়াশীল হয়। প্ৰবৃত্তিয়েই আমাক বাহ্যবস্তুৰ লগত সম্বন্ধ লগায়। এই সম্বন্ধৰ পৰাই আচাৰৰ উদ্ভৱ হয়। কিন্তু এই প্ৰবৃত্তিমূলক বাহ্য সম্বন্ধৰ বাহিৰেও আমাৰ আৰু এটি মৌলিক আত্মাগত সম্বন্ধ আছে। সেইটো আমাৰ পৰস্পৰৰ আন্তৰিক বা অধ্যাত্ম সম্বন্ধ। বাহ্যসম্বন্ধ দেহৰ লগত; আন্তৰিক সম্বন্ধ আত্মাৰ লগত। প্ৰথমটো দেহ-ধাৰণৰ নিমিত্তে লাগতিয়াল, এতেকে অনিত্য; দ্বিতীয়টো দেহাতীত, আত্মাৰ চিৰকলীয়া সম্বন্ধ, এতেকে নিত্য। আত্মাক অধিকাৰ কৰি যি সম্বন্ধ তাক অধ্যাত্ম আৰু দেহক অধিকাৰ কৰি যি সম্বন্ধ তাক ভৌতিক বোলা যায়। অধ্যাত্ম সম্বন্ধ নিত্য; ভৌতিক সম্বন্ধ অনিত্য। অধ্যাত্ম সম্বন্ধ ঈশ্বৰে কৰা, ভৌতিক সম্বন্ধ মানুহে কৰা। অধ্যাত্ম সম্বন্ধ ঈশ্বৰে কৰা গুণে অলংঘনীয় আৰু চিৰমঙ্গলময়। সকলো জীৱৰ লগত যিৰূপ আচৰণ কৰিলে আমি সকলোৱে আত্মাত অক্ষয় আনন্দ লাভ কৰিব পাৰিম, তাকে নিৰ্দ্দেশ কৰাই নীতি-বিজ্ঞানৰ লক্ষ্য। ঈশ্বৰ প্ৰেমময়। বিশ্বৰ সকলোটি যাতে সুখে থাকে, এই বিশ্ব যাতে প্ৰেমৰ ৰাজ্যত, সুখৰ ৰাজ্যত পৰিণত হয়, এয়ে তেওঁৰ ইচ্ছা। যিৰূপ ব্যৱহাৰৰ দ্বাৰা জগতৰ মঙ্গল হয়, চিৰস্থায়ী সুখ লাভ হয়, ঈশ্বৰৰ লগত মিলনানন্দ লাভ হয়, সেয়ে সৎ। অসৎ কাৰ্য্যৰ ফল আপাততঃ মধুৰ হ'লেও পৰিণামত নিতান্ত কষ্টকৰ হয়। ধৰ্ম্মনীতিৰ উদ্দেশ্য সৎকাৰ্য্য কৰি সকলো জীৱৰ মঙ্গল সাধন কৰা। শাস্ত্ৰত কৈছে—

"সৰ্ব্বেষাং যঃ সুহৃৎ নিত্যং সৰ্ব্বেষাঞ্চ হিতে ৰতঃ।
কৰ্ম্মণা মনসা বাচা স ধৰ্ম্মং বেদ জাজলে।"

ইংৰাজীত কৈছে—

"Do to others as you would that they should do unto you."

চাণক্যই কৈছে—

"আত্মৱৎ সৰ্ব্বভূতেষু যঃ পশ্যতি স পণ্ডিতঃ।"

এই ধৰ্ম্মনীতি বা নীতি-বিজ্ঞান মতে চলি মনুষ্যজীৱনক মহৎ আৰু পবিত্ৰ কৰিব খুজিলে এটা সদাই মনত ৰাখিব লাগিব যে আত্মা এক আৰু অখণ্ডনীয় (one and indivisible) এক আত্মা সৰ্ব্বময় অৰ্থাৎ সকলো জীৱাত্মাই এক পৰমাত্মাৰ বিকাশ আৰু সেই একেটাই চিৰকাল প্ৰতিষ্ঠিত আছে। সকলো প্ৰাণীয়েই এক পৰমাত্মাৰ দ্বাৰা অনুপ্ৰাণিত আৰু সকলোৱেই "সূত্ৰে মণিগণা ইৱ," সেই এডাল সূতাতে গঁথা আছে।

ধৰ্ম্মনীতিৰ এই মূল সূত্ৰটি মানি চলিব পাৰিলে পৃথিৱীত সাম্য, মৈত্ৰী আৰু স্বাধীনতাৰ বীণা বাজি উঠিব। এই পৃথিৱী সুখৰ আলয় হব। পৃথিৱীত প্ৰেমৰ মন্দাকিনী বব। তেতিয়া ইচ্ছা কৰি কোনেও কাৰো অপকাৰ নকৰিব। কিয়নো, আত্মাৰ এক অঙ্গই অন্য অঙ্গৰ অনিষ্টাচৰণ কৰিব খুজিব? যেনেকৈ হাতে যদি ভৰিক কাটে তেন্তে হাতৰ পৰা তেজ নোলাব সঁচা, কিন্তু কিছুমান পৰৰ পিছতে তেতিয়া ভৰিৰ পৰা

অনৰ্গল তেজ ওলাব, তেতিয়া হাতেও দুৰ্ব্বলতা অনুভৱ কৰিব। কাৰণ, গোটেই শৰীৰটোত এটাহে তেজৰ ভঁৰাল, এটাহে কলিজা আছে; তাৰে পৰা শৰীৰৰ সকলো ঠাইলৈকে শিৰেদি তেজ বৈ যায়। এতেকে এই মহা মানৱ-পৰিয়ালৰ প্ৰত্যেকেই প্ৰত্যেকৰ সুখ, শান্তি, প্ৰেম, প্ৰীতি বঢ়াবলৈ চেষ্টা কৰিব লাগে।

"একো দেৱঃ সৰ্ব্বভূতেষু গূঢ়ঃ
সৰ্ব্বব্যাপী সৰ্ব্বভূতান্তৰাত্মা।
কৰ্ম্মাধ্যক্ষঃ সৰ্ব্বভূতাধিবাসঃ
সাক্ষী চেতাঃ কেৱলো নিৰ্গুণশ্চ॥"

এক দেৱ অদ্বিতীয় বিশ্বৰ পৰাণ,
সকলো ভূতত গূঢ়ৰূপে বৰ্ত্তমান।
সৰ্ব্বব্যাপী পিতা তেওঁ আত্মা সবাৰ,
কৰ্ম্মাধ্যক্ষ সকলো জীৱতে স্থিতি তেওঁৰ।
সাক্ষী তেওঁ, তেওঁ মাথোঁ চেতন কাৰণ,
কেৱল নিৰ্গুণ তেওঁ জগৎ জীৱন।

গীতাত কৈছে—

সৰ্ব্বভূতস্থমাত্মানং সৰ্ব্বভূতানি চাত্মনি।
ঈক্ষতে যোগযুক্তাত্মা সৰ্ব্বত্ৰ সমদৰ্শনঃ॥

—০—

প্ৰপঞ্চ।

(কথা-সূত্ৰ।)

কণিকাৰ শত ধাৰে
জ্যোতিৰ বিকাশ
বিয়াপিলে নিৰবধি
বিস্তীৰ্ণ আকাশ।

জুৰি দাপোণত নিজ
দেখে প্ৰতিবিম্ব
অনন্তক মানে ক্ষুদ্ৰ
—নিজে পৰিসীম।

(কথা।)

বেলি— সৃষ্টিৰ প্ৰাণ আজি
হে দেৱ বৰুণ শুনা
আঁৰ দিয়া ক্ষণতেক
চাওঁ সংসাৰ ভাৱনা।

বৰুণ— উছাহিৰ সোঁত প্ৰভু
বহিছে জগৎ জুৰি
আনন্দত মতলীয়া
উঠে পৰে ঘূৰি ঘূৰি।

(দিন, ৰাতি।)

দিন— মেলিলো জগতৰ চকু
প্ৰাণ পাই হাঁহে নাচে
মোৰেই যশগাথা গান
জগত জুৰিয়ে আছে।

ৰাতি— ক্লান্ত সকলোকে ঢাকি
দিলোঁ নিদ্ৰাৰ বিশ্ৰাম
সুখৰ সোৱাদ বুজি
মোৰেই কৰিছে নাম।

দিন— মৃতপ্ৰায় টোপনিত
কি আছে বিশ্ৰাম সুখ?
কাৰ্য্যময় প্ৰাণতেহে
পাহৰে সংসাৰ দুখ।

ৰাতি— কাৰ্য্য দুখময় বুলি
বিশ্ৰাম ৰাতিৰ সৃষ্টি,
দিনৰ তৃষ্ণা-দোষ
(মই) বিধাতাৰ কৃপাদৃষ্টি।

দিন— মিছা গৰ্ব্ব কিয়, ৰাতি?
মৰেই আঁতৰি দিওঁ
প্ৰাণীৰ মনত সুখ
দুখক ঢোৱাই নিওঁ।

বেলি— কোন্দাল নিৰস্ত হক।
দিন ৰাতি মোৰেই নিৰ্ম্মাণ,
কামৰ পেলাই ভৰ
দিওঁ—নিতে নব প্ৰাণ।

দিন, ৰাতি— হে দেৱ, হে কৰ্ম্মকৰ্ত্তা
তোমাৰেই প্ৰতিবিম্ব
আমি মাথোঁ ৰখি আছোঁ
তোমাৰেই অক্ষয় নিয়ম।

বেলি— আঁতৰা আঁতৰা, চাওঁ বৰ্ণ মধুৰিমা
বিশ্বকৰ্ম্মা বিধাতাৰ সৃষ্টিৰ গৰিমা।

(স্নাত বৰণ)

নীলিমা— আকাশৰ অন্তস্থল ভেদি
মৰেহঁতে সিন্ধুৰ প্ৰাণৰ নিধি।

সেউজী— মইতে বসুধা প্ৰাণ
অৰণ্যক বসন পিন্ধাওঁ
ঋতুৰাজ বসন্তকো
পুষ্প মৰেই সজাওঁ।

হৰিদ্ৰা— জিলিকা বাৰৰ কিৰণত উঠি
বিলাওঁ বিশ্বত সোণৰ দাপিতি।

কমলা— সোণালি বেৰাটি আঁকি
সন্ধিয়াৰ কপালত
মোকোঁ মই চোৱা
বিশ্ব মোৰ পদানত।

লুইতা— মোৰেই প্ৰতাপ দেখি
বিশ্ব চমকিত হয়
চকুত মোকেই মান
সূৰ্য্যদেৱ নিজে পাৰে জয়।

বৈঙুণী— নাই মোৰ তীব্ৰ তেজ
মাতি আনো শান্তি।

ঘনশ্যাম— পূৰ্ণ শান্তি মোতেহে বিৰাজে
নিঃকম্পা পৰমা কান্তি।

বেঁল— খেলিমেলি ক্ষান্ত হক।
সমূহতে জীৱন মাধুৰি
সাতোটীৰ একতে জনম
একতেহে জীন হয় পুনি।
অকলে একোটো নহয়।

নিজ ঠাই আকোৱালি
নীৰৱ কলিকা গছে।—
নিজ ঠাই ধৰি গছে
তৃৰনা বননি সজে।—

ৰক্ষণ— জ্যোতিৰ সন্ততি হই বৰ্ণচয়
মেঘমালা মাথো বাৰি বিন্দুময়।

সাতো বৰণ—আমি সকলোটি লগলাগি
বিচিত্ৰ বৰণ ৰামধনু হওঁ
দিগন্তৰ সীমা পাৰ হৈ
অনন্তলৈ সেতু বান্ধি দিওঁ।

(ৰামধনুৰ আবিৰ্ভাৱ।)

সকলোটিয়ে—মেঘময় শূন্য হৃদ প্ৰবা
মায়াৰে বিৰাগো ধৰা।
সৌন্দৰ্য্যৰ সমাবেশ
চোৱা আমাৰেই গঢ়া।
অকলসৰীয়া ভাবে মৰ্ত্ত্য ভৰপূৰ
দপহাৰী ভগৱান কৰা দৰ্পচূৰ।

—০—

স্বাস্থ্য প্ৰসঙ্গ।

(প্ৰথম সংখ্যাৰ ১৬ পিঠিৰ পাছৰপৰা।)

মেলেৰিয়া, কলাজ্বৰ, সান্নিপাত জ্বৰ (Enteric fever), কলেৰা বা হাইজা ডিপথিৰিয়া, বসন্ত বা বৰ আই সৰু আই পানী চামৰী (Measles), যক্ষ্মা, (Tuberculosis) আৰু বেৰি-বেৰি, এই কেইটাই প্ৰধান সোঁচৰা বেমাৰ।

মেলেৰিয়া।—মেলেৰিয়া জ্বৰ এবিধ কীটাণুৰ পৰা হয় আৰু ইয়াক এবিধ বেমাৰী মহে (Anopheline mosquitoes) বিস্তাৰ কৰে। ইয়াৰ নতুনকৈ চিনাকি দিয়াৰ সকাম নাই। কাল (Season), স্থানীয় অৱস্থা (local condition, মাটি (soil), পিতনি পুখুৰী, খাল আদি, ধান আৰু মৰাপাটৰ খেতি—এইবোৰেই এইবেমাৰ বিস্তৃতিত সহায় কৰে। কেনেবোৰ খোলাৰপৰা যে, ভাৰতবৰ্ষত মেলেৰিয়া বেছি হৈছে বুলি সাধাৰণৰ বিশ্বাস আছে সেই কথা মিছা নহয়। কাৰণ ৰেলৰ আলিলৈ মাটি কঢ়িয়াবৰ নিমিত্তে কৰা গাঁতত (burrow pits) আৰু মথাউৰিবোৰৰ পৰা মহৰ সংখ্যা বাঢ়ে (মথাউৰিবোৰে প্ৰাকৃতিক পয়ঃপ্ৰণালীত বাধা জন্মায়।) সাৰহীন বা অপ্ৰচুৰ খাদ্য, অপৰিমিত পৰিশ্ৰম, আকস্মিক ৰূপে নমা তাপৰ পৰিমাণৰ (temperature) পৰা উৎপন্ন হোৱা ঠাণ্ডা (chills) আন্ধাৰ আৰু অস্বাস্থ্যকৰ ঘৰত বাস কৰাৰপৰা এই বেমাৰৰ উৎপত্তি হয় বুলিব লাগে।

ৰোগ আৰোগ্য কৰাতকৈ যে, নিবাৰণ কৰা ভাল এই কথা মেলেৰিয়াতে ভালকৈ খাটে। কাৰণ যদিও তাৰ আক্ৰমণৰ হাত সাৰিবৰ উপায় টান তথাপি সি এবাৰ শৰীৰত প্ৰৱেশ

কৰিলে তাক একেবাৰে দূৰ কৰা বৰ টান। মেলেৰিয়া নিবাৰণৰ বিষয়ে আলচ কৰিলে আমি এই কেইটা সিদ্ধান্তত উপস্থিত হওঃ—

(১) আটাইবোৰ মহ আঁতৰাব পৰা হলে মেলেৰিয়াও আঁতৰিলহেঁতেন। (২) মহৰ কামোৰৰ পৰা সকলো মানুহক ৰক্ষা কৰিব পৰা হলে মেলেৰিয়াৰ সংক্ৰামো নহলহেঁতেন। (৩) মেলেৰিয়াত সোঁচৰা সকলো বেমাৰী আৰোগ্য হোৱা হলে মেলেৰিয়াও ধ্বংস হলহেঁতেন।

মেলেৰিয়া নিবাৰণৰ যিবোৰ উপায় আছে তাৰ ভিতৰত এই কেইটাই প্ৰধান।—

১। মহৰ পৰা ৰক্ষা পৰাৰ কাৰণে :—

(ক) মহ সোমাব নোৱাৰা ঘৰ (Mosquitoe-proof houses.)

(খ) ব্যক্তিগত নিবাৰণ—আঠুৱা, পাঙ্খা আৰু বিচনী, মহে কামুৰিব নোৱাৰা কাপোৰ, মহ ধ্বংসকাৰী (Culicides) আৰু মহ-নিবাৰিণী বস্তুৰ (Culifuges) ব্যৱহাৰ।

২। মহ আৰু মহৰ পোৱালিৰ (larvae) আক্ৰমণ :—

(১) স্থায়ী ব্যৱস্থা (Measures)

(২) বছেৰেকীয়া ব্যৱস্থা।

(৩) মহ-পোৱালি-ধ্বংসকাৰী ৰাসায়নিক বস্তুৰ (Chemicals) ব্যৱহাৰ, মাছমেলা, এবিধ ডাঙৰ জাতীয় মাখিৰ পোৱালি (Draggon-fly larvae,) ভেকুলী, জেঠি, মকৰা ইত্যাদি।

৩। কুইনাইন : -

(ক) মানুহৰ মাজৰ পৰা জীঁ তৰাবৰ কাৰণে।

(খ) নিবাৰণৰ কাৰণে।

৪। গাঁৱৰ পৰা নিবাৰণৰ ব্যৱস্থা।

মেলেৰিয়া নিবাৰণৰ যিবোৰ উপায় আছে তাৰ ভিতৰত মহৰ কামোৰৰ পৰা ৰক্ষা পাবৰ নিমিত্তে কৰা উপায়েই বাউ। দক্ষিণ আমেৰিকা আৰু পানামাত মহ সোমাব নোৱাৰা ঘৰ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। তাত গোটেই ঘৰটো বা তাৰ কোনো এক অংশ তাৰেৰে বেঢ়া থাকে। এই বিধি প্ৰশস্ত আৰু আদৰ্শস্বৰূপ, কিন্তু তাত খৰচ বেছি আৰু সাধাৰণৰ পক্ষে তাক ব্যৱহাৰ কৰা একেবাৰে অসম্ভৱ। এনে ধৰণৰ ঘৰ নাথাকিলে ঘৰৰ দুৱাৰ আৰু খিৰিকি-দুৱাৰবোৰৰ মকমল আৰু 'চিকেৰে' গোটেই দিন ঢাকি থব লাগে।

আঠুৱা ব্যৱহাৰ কৰা নিয়মটো বৰ ভাল। এই উপায়টোৰ দ্বাৰা বেমাৰী মহৰ কামোৰৰ পৰা ৰক্ষা পোৱাৰ কাৰণে সংক্ৰামৰ আশঙ্কা কম থাকে আৰু মেলেৰিয়া বেমাৰীৰ গাৰপৰা আন সুস্থ মানুহৰ গালৈ মেলেৰিয়াৰ বীজ বাপিব নোৱাৰে। পাঙ্খা আৰু বিচনী মহ খেদিবৰ কাৰণে লাগতিয়াল। উপযোগী কাপোৰে বহুত সময়ত মহৰ কামোৰৰপৰা ৰক্ষা কৰে। মহে পাতল কাপোৰৰ ভিতৰেদি কামুৰিব পাৰে, গতিকে মেলেৰিয়াৰ ঋতুত ডাঠ আৰু গৰম (woolen) কাপোৰ-কানি পিন্ধা যুগুত। এই উপায় প্ৰশস্ত হলেও কষ্টকালি পালনকৈ টান।

মহ ধ্বংস কৰিবৰ কাৰণে যিবোৰ বস্তু ব্যৱহাৰ কৰা যায় তাক ইংৰাজীত Culicides বোলে। নানা ৰকমৰ ধোঁৱা, গোচ আৰু গোন্ধে মহ ধ্বংস কৰে। সেইবোৰৰ ভিতৰত গন্ধক, ধুনা, ফৰ্ম্মেল-ডিহাইড, ক্ৰাইচেনথেমাম (crysanthemum আৰু পাইৰেথ্ৰাম পাউডাৰৰ ধোঁৱা আৰু মেন্থল, কাফুৰ, তাৰপিন তেল, বেঞ্জইন আদিৰ গোন্ধ সাধাৰণতঃ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। আটাইতকৈ উত্তম উপায় হৈছে—ঘৰৰ ভিতৰত গোবৰ খুটিৰে জুই ধৰি তাৰ ধোঁৱাৰে মহ খেদোৱা। আমাৰ মানুহে বিশেষকৈ গুৱালহঁতে এই উপায়ে (গোহালিত বাগৰি) মহ খেদায়।

মহৰ কামোৰৰ পৰা ৰক্ষা পাবৰ নিমিত্তে যিবোৰৰ বস্তু ব্যৱহাৰ কৰা যায়, তাক ইংৰাজীত Culifuges বোলে। ইউকেলিপ্‌টাচ্ অইল (তেল,) ৰোজমেৰি তেল, গান্ধবিৰিণাৰ তেল (lemon grass oil) আৰু খনিজ তেল—এইবোৰেই তাৰ ভিতৰত প্ৰধান। এইবোৰ মুখ, হাত, ভৰিৰ গাঁঠি আৰু গাৰ ওলাই থকা আন আন অংশবোৰৰ ছালৰ ওপৰত ঘঁহা হয়। এই উপায়টো অস্থায়ী মাথোন।

মহ আৰু মহৰ পোৱালিবোৰৰ ওপৰত আক্ৰমণ কৰিবৰ দুটা উপায় আছে—যেনে, স্থায়ী আৰু বছেৰেকীয়া।

স্থায়ী উপায় হৈছে—মহৰ উৎপত্তিৰ ঠাইৰ নিষ্কাশন কৰোৱা ; যেনে, উপযুক্ত খাল খন্দা,

লেটেৰা পুখুৰী আৰু ডোবা পোতা, পানীৰ ধাৰ ঠিক মতে বৈ যাব পৰা কৰা। উপযুক্ত খাল খনাটোৱেই মেলেৰিয়া নিবাৰণৰ খাই উপায়। আমাৰ দেশত বন্ধ হৈ থকা, গেলা-পচা, খাঁজ আদিৰে ভৰা খালেই বেছি। সেইবোৰে মেলেৰিয়াৰ বিস্তৃতিত সহায় কৰে। পিতনি, বিল আদিৰ পানী কোনো নৈ-জান আদিৰে বোৱাই দিয়াটোৱেই উক্ত উপায়।

বছেৰেকীয়া ব্যৱস্থা হৈছে—mosquitoe brigade অৰ্থাৎ মহ-মৰীয়া দল কৰা। কেইটামান কুলিৰে বেলেগ বেলেগ দল গঠন কৰি এজন মুখিয়াল মানুহৰ তলত ৰখা হয়। এই দলকেইটাৰ কাম হৈছে—(১) প্ৰত্যেক ঘৰৰ চৌপাশ সপ্তাহত এবাৰকৈ দেখা আৰু মহে কণী পাৰিব পৰা বন্ধ হৈ থকা পানী নষ্ট কৰা; (২) কেৰাচিন তেল আৰু পেট্ৰোলিন বদ্ধ জোৱাৰ সৰহীয়া পানীৰ ওপৰত ছটিওৱা; (৩) পানী থাকিব পৰা আৰু মহে কণী পাৰিব পৰা ভগা টিন, পাত্ৰ আৰু বতল আদি আঁতৰোৱা; (৪) বাসিন্দাবোৰক মহৰ কণী চিনিব পৰা আৰু তাক ধ্বংস কৰিবৰ কাৰণে দিয়া উপদেশ; (৫) পানী-খোৱা পাত্ৰ আদি মহ সোমাব নোৱাৰাকৈ ৰাখিবলৈ মানুহক বাধ্য কৰা আইন; আৰু যি ঘৰ মানুহত সঘনে মহৰ কণী পোৱা যায়, সেইঘৰ মানুহৰ বিষয়ে চেনিটেৰি ইন্সপেক্টৰক জনোৱা; (৬) বাৰিষা ওপৰতে বন্ধ হৈ থকা পাতে মহে কণী পাৰিব পৰা পানীৰ সোঁত খানি বোৱাই দিয়া; (৭) ঘৰ, বাৰিৰা ঘৰ আৰু গোঁৱাল-ঘৰত গন্ধকৰ ধোঁৱা আৰু আন একমহৰ ধোঁৱা দিয়া; (৮) কোন ঋতুত মহৰ হাইচটি বাঢ়ে, শিক্ষক থকা-মেলা আৰু আন আন বিষয়ৰ জ্ঞান যাতে বাঢ়ে সেই বিষয়ে মন্তব্য কৰা।

চেপ্তেম্বৰ আৰু অক্টোবৰ মাহতেই (অৰ্থাৎ বাৰিষাৰ ঠিক অন্ত পৰাতেই) মহ নিবাৰণৰ উপায় কৰাৰ পক্ষে প্ৰশস্ত। ঘৰৰ ওচৰত থকা হাবি-জঙ্গলবোৰ কাটি পেলাব লাগে; কাৰণ সেইবোৰে দিনত মহক আশ্ৰয় দিয়ে।

মেলেৰিয়াত কুইনাইন ব্যৱহাৰ কৰা হয়। কুইনাইনে ৰক্ত-সঞ্চালনত থকা মেলেৰিয়াৰ কীটাণু ধ্বংস কৰে। মেলেৰিয়াত কুইনাইন দিয়া সম্বন্ধে এই কেইটা কথা মনত ৰাখিব লাগে:—(১) কুইনাইনৰ উচিত মাত্ৰা, (২) দিয়া সময়, (৩) কুইনাইনৰ আটাইতকৈ ভাল salt অৰ্থাৎ চলফেট, হাইড্ৰোক্লোৰাইড আদি, (৪) নিবাৰণৰ কাৰণে কৰা উত্তম বিধি, (৫) কোন কোন ৰোগীক কুইনাইন দিব নালাগে।

মেলেৰিয়াৰ ঋতুত নিতৌ ৫গ্ৰেইন কুইনাইন খাব লাগে। (আবেলি খালে ভাল।)

কুইনাইন সম্বন্ধে আমাৰ বহুত মানুহৰ কু-সংস্কাৰ আছে। বহুত মানুহে "মাছ বুলি নাখায়, ভিঙি বুলি খায়।" কুইনাইনৰ পৰিবৰ্ত্তে কুইনাইন মিহলি থকা 'পেটেণ্ট' ঔষধ অনেকেই ব্যৱহাৰ কৰে। আমাৰ মানুহে বেমাৰ হলেহে দৰব খায়; নিৰোগী অৱস্থাত, বেমাৰ নিবাৰণ কৰিবৰ কাৰণে যে দৰব খাব লাগে, তেনে জ্ঞান তেওঁবিলাকৰ নাই। লৰা ছোৱালীক (বিশেষকৈ ভাৰতবৰ্ষীয় লৰা-ছোৱালীক) কুইনাইন খুওৱা বৰ টান; এক প্ৰকাৰে অসম্ভৱেই বুলিব পাৰি। সেই লৰা-ছোৱালীবোৰেই মেলেৰিয়াৰ আচল বিস্তাৰক (disseminators.)

সেই কাৰণে মেলেৰিয়া নিবাৰণত কুইনাইন ব্যৱহাৰকৰা প্ৰথা কৃতকাৰ্য্য হব লাগিলে এই কেইটা উপায় অৱলম্বন কৰিব লাগিব:—

(১) কুইনাইন সম্বন্ধে সাধাৰণ লোকৰ যি অন্ধ বিশ্বাস আছে তাক দূৰ কৰিবা।

(২) আৰোগ্য কৰাতকৈ যে নিবাৰণ ভাল এই ভাবটো মানুহৰ মনত দৃঢ়কৈ সুমাবা।

(৩) লৰা-ছোৱালীয়ে ব্যৱহাৰ কৰিবৰ কাৰণে খাবলৈ ভাল লগা কোনো ৰকম কুইনাইন ব্যৱহাৰ কৰিবা। ইউকুইনাইন বা 'টেনেট্ অব কুইনাইন' (Euquinine or Tannate of Quinine) কিছু স্বাদবিহীন।

বড়ীতকৈ কুইনাইনৰ মিক্‌শ্চাৰ (পনীয়া দৰব) ভাল; কাৰণ মিক্‌শ্চাৰে সোনকালে গুণ দিয়ে।

গাঁৱত কৰা নিবাৰণৰ উপায়:—ভাৰতবৰ্ষত হোৱা মেলেৰিয়াৰ পাঁচ ভাগৰ চাৰি ভাগ গাঁৱবোৰত হয়; গতিকে গাঁৱত মেলেৰিয়া নিবাৰণ

কৰিবৰ কাৰণে উপায় কৰা বিশেষ আৱশ্যক। গাঁৱলীয়া মানুহবিলাক যে সাধাৰণতঃ তৃতীয় অকল সেয়ে নহয়, তেওঁবিলাকৰ স্বাস্থ্য সম্বন্ধে প্ৰাথমিক (rudimentary) জ্ঞানো নাই। সেই কাৰণে যাতে সকলোৱে মেলেৰিয়া নিবাৰণৰ সহজ উপায় জানিব পাৰে, এই উদ্দেশ্যেৰে সৰু সৰু কিতাপ প্ৰচাৰ কৰা উচিত। প্ৰত্যেক গাঁৱতে ৰোগ নিবাৰণৰ সাধাৰণ উপায় বুজিব পৰা মুখিয়াল মানুহক নিবাৰণ সম্বন্ধে দায়িত্ব ভাৰ দিব লাগে আৰু আন আন গাঁৱলীয়া মানুহবিলাকে যাতে তেওঁৰ পৰা সেই বিষয়ে জ্ঞান লাভ কৰিব পাৰে, এনে নিয়ম কৰিব লাগে। বিশেষকৈ মেলেৰিয়াৰ ঋতুত ডাক্তৰৰ অধীনত থকা 'ঘূৰিফুৰা' ঔষধালয়ৰ পৰা (travelling dispensaries) কুইনাইন বিলাই ফুৰাৰাত বহুত উপকাৰ হয়। লৰা-ছোৱালীৰ নিমিত্তে যুগুত কৰা পাঠ্য কিতাপত স্বাস্থ্য সম্বন্ধীয় প্ৰাথমিক জ্ঞানৰ কথা (elimentary principles of sanitation) থকা উচিত; তাৰপৰা বহুত উপকাৰ পোৱা যায়। এইবিলাকৰ বাহিৰেও এজন স্বাস্থ্য-বিজ্ঞানবিদ্ লোকে দিয়া তলত লিখা বিশেষ নিবাৰণৰ উপায় কেইটাও বহুমূলীয়া:—

১। সকলো মেলেৰিয়া-ৰোগীক আৰু জ্বৰ-খাপৰি থকা বেমাৰীক কুইনাইনেৰে বিনা পইচাত কৰা চিকিৎসা।

২। ওচৰত থকা নলাবোৰ (আন কি, কেঁচা নলাও) ঠিক হব লাগে, যাতে বৰষুণৰ পানী আৰু পেলাই দিয়া পানী বাগৰি যাব পাৰে।

৩। কোনো মহ সোমাব নোৱাৰা ঢাকনিৰে পানী ঢাকি ৰখা।

৪। অন্ততঃ ১০০ গজলৈকে গাঁৱৰ চাৰিও ফালে থকা ডোবা, খনা খাল, গাঁত আদি পুতি পেলোৱা।

৫। এই ১০০ গজৰ ভিতৰত শস্য উৎপন্ন কৰিবলৈ নিবাৰণ কৰা আৰু দ-খেতি ২০০ গজৰ ভিতৰত কৰিব নোৱাৰা বিধান।

৬। এই ১০০ গজ ঠাই আৰু গাঁৱৰ ভিতৰখন মহৰ পোহালিৰ পৰা আঁতৰাই ৰখা।

(ক্ৰমশঃ)

শ্ৰীমতানন্দ বৰুৱা।

—०—

গীত।*

(১)

(আজি) পুণ্য প্ৰভাতে শাঁখ ৰবণে
মঙ্গল কণা বৰষে;
হিয়াৰ মাজৰ প্ৰেম শতদল
আপুনি ৰঙে বিকাশে।
বাজিছে মধুৰ সুৰে,
মঙ্গল গীতি ধীৰে,
মিলন মাধুৰি ছবিটি আজি
জিলিকে প্ৰেম পৰশে॥

(আজি) হিংসা দ্বেষ দ্বন্দ্ব,
আঁতৰি নাশোক আনন্দ,
পুণ্য মিলন পুণ্য কিৰণ
প্ৰীতি অশ্ৰু বৰষে॥

শ্ৰীযতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰা।

* কটনইনষ্টিটিউশনৰ "নপুৰণি সন্মিলনত" গোৱা হৈছিল।

সোণোৱাল জাতি।

১। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দক্ষিণ পাৰত অসমৰ আদিম বাসী নগা, কছাৰি, খাছিয়া আৰু মণিপুৰীয়া এই চাৰি জাতিৰ ৰাজ্য আছিল। মণিপুৰীয়া বুলিলে সকলো মণিপুৰীয়া একে জাতি নহয়; তেওঁবিলাকৰ ভিতৰত ব্ৰাহ্মণ, ক্ষেত্ৰী, শূদ্ৰ আদি নানা জাত দেখা যায়। সেইদৰে কছাৰি, খাছিয়া জাতিও নানা জাতত বিভিন্ন আছিল, নগা জাতিৰ ভিতৰতো ভিন ভিন জাত দেখা যায়। বিজিত বা হৰা জাতি জিকা জাতিৰ ঘৃণাৰ পাত্ৰ হয়। এই ভাব সকলো দেশতেই জগতৰ

জন মান পাতি হবৰ মন্থৰ আছে। অইন কছাৰি জাতিৰ হলে কিমান কৰা পাচ কৰিছে জৰ নোৱাৰে। আহোমসকলে সোণোৱাল জাতিটোক অলপ আগেয়ে লেখা-পঢ়াৰ মন্ত্ৰ বুজি পাইছে।

১০। পুৰ্ব্বে আহোমবিলাক কছাৰি ৰজাৰ অধীনত ডিমাপুৰ ৰাজধানীত আছিল, অইন ৰজাৰ দ্বাৰা বিজিত হৈ তাৰপৰা সিচৰ-বিচৰি হোৱাটো স্বাভাবিক কথা। পুৰ্ব্বে কছাৰি ৰজাৰ অধীনত থকা বাবেই সকলোকে সমান কছাৰি বুলি ভাবি লোৱা হৈছে। তাৰ ভিতৰত প্ৰচলিত হিন্দুধৰ্ম্ম যি জাতিয়ে গ্ৰহণ কৰিছে সেয়েহে হৈছে উত্তম, বিসকলে হিন্দুধৰ্ম্মৰ বাহিৰত আছে সেইসকল ঘৃণাৰ পাত্ৰ। আমাৰ সকলো জাতিয়ে আপোন আপোন জাতৰ ভিতৰত মিল কৰা কৰি কৰি আহিছে। ইয়াৰ প্ৰমাণ যেনিয়ে চোৱা তেনিয়েই দেখি বলে পোৱা যায়।

আমি আমাৰ সকলো জাতিয়ে এই সমুদ্ৰত স্বদেশৰ উন্নতিৰ হকে নগনাগি যি কৰিব লাগে তাক নেজানো। অবিবেচক হৈ আপোনা-আপুনি গণ্ডগোল কৰিছোঁ মাত্ৰ—এয়ে আমাৰ অসমীয়া জাতি।

শ্ৰীপীতাম্বৰ শইকীয়া।

৫৩৬৮/অ:

আজিমুদ্দিন আহম্মদ।

মানুহৰ জীৱন যে অনিশ্চিত এই মানুহজনৰ মৃত্যুৰ পৰাই বেচ বুজিব পাৰি। দীঘল ডাঙৰ মানুহজন সিদিনা গুৱাহাটীত ঘূৰি ফুৰিছিল— কিন্তু আজি তেওঁ নাই। পৃথিৱীৰ অনিবাৰ্য্য নিয়ম। এই নিয়মৰ ব্যতিক্ৰম নহয় কিন্তু হঠাৎ এনে এটি দুৰ্ঘটনা ঘটিলে মানুহৰ ধৈৰ্য্য শক্তিৰ হ্ৰাস হয়।

এওঁ মুছলমান। হিন্দু আৰু মুছলমান দুইকো এওঁ সমান চকুৰে দেখিছিল আৰু দুইয়ো তেওঁক শ্ৰদ্ধাৰ চকুৰে দেখিছিল। তেওঁৰ কোনো শত্ৰু নাছিল। আৰু এটা বিশেষত্ব, তেওঁক কোতেও আমি খং কৰা দেখা নাই। নিৰ্ব্বিবাদে নিজৰ কাম কৰিছিল। তেওঁ আমাৰ অসমৰ এজন সুপুত্ৰ আছিল। বিধবা পত্নী আৰু দুটী ল'ৰাক অনাথ কৰি আৰু মাতৃভূমিক উপেক্ষা কৰি তেওঁ পৰলোকলৈ গল।

দেড়বছৰ মান আগেয়ে গোলাঘাটত তেওঁৰ ইনফ্লুৱেঞ্জা ৰোগ হৈছিল। এই বেমাৰৰ পৰাই তেওঁৰ শৰীৰ একেবাৰেই ভাগি পৰিল। গুৱাহাটীত স্বাস্থ্য লাভৰ নিমিত্তে ছুটী লৈ কিছু দিন আছিল। গোৱালপাৰালৈ কাৰ্য্যবশতঃ যোৱাত তাতে তেওঁৰ মৃত্যু হ'ল। মৃত্যুৰ কাল অকাল নাই—কিন্তু পৃথিৱীৰ মতে তেওঁ অতি অকালত পৃথিৱী এৰি গ'ল। ঈশ্বৰে তেওঁৰ বিধবা পত্নীক আৰু ল'ৰা দুটীক শান্তিত ৰাখোক। ল'ৰা দুটীয়ে যেন পিতৃদেৱতাকৰ উজ্জ্বল আৰ্হি আগত লৈ সংসাৰৰ কৰ্ম্ম পথত কৰ্ম্মবীৰ হৈ আগুৱাব পাৰে।

তেওঁ বি-এ. পাচ কৰি ছাব ডিপুটীকলেক্টৰৰ কামত সোমাল। সেই কাম সুকলমে কৰাৰ বাবে তেওঁক চৰকাৰে একষ্ট্ৰা এচিষ্টেণ্ট কমিচনাৰৰ পদলৈ আনিলে। গুৱাহাটীত সেই কামত কিছু দিন আছিল। উকীল মুক্তিয়াৰ গুচৰীয়া পদকীয়া, আমলা, মহৰি আটায়ে তেওঁক শ্ৰদ্ধা কৰিছিল। হাকিম বুলি মৌখিক শ্ৰদ্ধা কৰা নহয়, একেবাৰেই অন্তৰৰ পৰা শ্ৰদ্ধা কৰিছিল। তেওঁৰ ব্যৱহাৰ মিঠা আছিল। নিৰহঙ্কাৰী, গম্ভীৰ মূৰ্ত্তিৰ পুৰুষ আছিল। তেওঁৰ মৃত্যুৰ সময়ত চল্লিশ বছৰ মান বয়স হৈছিল।

আজিমুদ্দিন আহম্মদ হিন্দু আৰু মুছলমানৰ এজন আদৰ্শ পুৰুষ। তেওঁৰ মৃত্যুত তেওঁৰ চিনাকী সকলো মানুহেই দুখিত। সকলো মানুহেই কৈছে "এনে ভাল মানুহ বিৰল।" এই মানুহজনৰ নামটো লোপ হবলৈ দিয়া ভাল নহয়। মানুহৰ স্মৃতি ক্ষণস্থায়ী। কিন্তু এনে এজনৰ স্মৃতি আমি একেবাৰে নোহোৱা কৰিলেও এখনি সৰু জীৱনীৰে ৰক্ষা কৰা উচিত। আশা কৰোঁ এই কাম কোনো এজন তেওঁৰ সুপৰিচিত লোকে হাতত লব।

এজন গুৱাহাটীয়া।

৫৩৬৯/অ: ১৫.৮.৯৭

বাঁহী।

দশম বছৰ, ১৮৪২ শক। বহাগ। ১ম সংখ্যা।

৺শঙ্কৰদেৱ।

তুমি সৰগৰ সুধা আনি,
দিলা দেৱ মৰতত ঢালি,
মধুৰতো অতি মধুৰ বাণী
জগতে কুঁৱলী দানি,
(আহা) মধুৰতো অতি মধুৰ বাণী।
আহা! তোমাৰ কৰুণা কান্তি,
দিলে গুচাই মনৰ ভ্ৰান্তি;
তোমাৰ মৃদুমধুৰ দীপ্তি
প্ৰাণত লাগিছে তৃপ্তি,
(আহা) তোমাৰ মৃদু মধুৰ দীপ্তি।
অন্ধ পথৰ পথিকক দিলা
শুভ্ৰ জোনাকী তুষাৰমালা
ভক্তৰ ভাৰত বিভুৰ খেলা
তোমাৰ মহিমা মেলা—
(আহা) ভক্তৰ ভাৰত বিভুৰ খেলা।
বিশ্ব-ৰাগিনী বিহঙ্গে গায়
আমি তো তেও বুবুজো হায়,
ব্ৰহ্ম কলিকা নতাই নতাই
গ'লা তুমিয়ে শিকাই,
(আহা) বিশ্ব ৰাগিনী বিহঙ্গে গায়।
তোমাৰ মাতত মধু সনা
তুমি হাতত লৈ ভক্তি-বীণা,
বধিৰ অধীৰ অসম কণা
অমৃত বৰষি গলা;
(তেও) আমি কি বুজো তোমাৰ লীলা।
তুমি সৰগ-মৰত একে কৰি
হিয়াই হিয়াই প্ৰেম ভৰি
ভৱ তাৰিবলৈ ভৱ-তৰী
—উটাই গলা গৈ এৰি,
(আহা) ভৱ তাৰিবলৈ ভৱ-তৰী।
তব কেনেনো অমিয়া যুক্তি—
ভক্তক নেলাগে মুক্তি
আনন্দৰ সৈতে আনন্দ কেলি
মাগো অন্তৰৰ ভক্তি
(আহা) ভক্তক নেলাগে মুক্তি।
প্ৰচাৰি তুমি বিমল ধৰ্ম্ম
নিদিলা এৰিব সংসাৰী কৰ্ম্ম,
সংসাৰ কৰি সংসাৰী ধৰ্ম্ম
ৰক্ষাৰ বুজালা মৰ্ম্ম
(আহা) নিদিলা এৰিব সংসাৰী ধৰ্ম্ম।
মাতৃভাষাক সাৰথি ধৰি
দেশ বিদেশত ঘূৰি ঘূৰি
মধুৰতো অতি মধুৰ কৰি
(গ'লা) আমাৰ সাহিত্য গঢ়ি,
(আহা) মধুৰতো অতি মধুৰ কৰি।
ভাতৌৰ শিক্ষাৰে শিকনি দি
গঢ়িলা অসম-সমাজ খনি,
তুমি অসমৰ মুকুট মণি
অসম ধৰুৱা প্ৰাণী,
(আহা) গঢ়িলা অসম-সমাজ খনি।
তুমি আমাৰ চিৰ-পূজ্য
তব গুণৰ গৌৰৱ যোগ্য
কি আছে কি দিম আমি অযোগ্য
(মাগো) যাচিছো ভকতি অৰ্ঘ্য;
(আহা) কি আছে কি দিম আমি অযোগ্য।

—শ্ৰীধুলেশ্বৰ নহৰ।

৫৩৬৯/অ:

সেৱা জাননী।

চাওঁতে চাওঁতে চকুৰ আগতে বাঁহীয়ে আজি নৱম বছৰ পাৰ হৈ দশম বছৰত ভৰি দিছেহি। অশেষ বাধা বিঘিনিৰ মাজেদিও বাঁহীয়ে যে আজি ক্ষুদ্ৰ সঙ্কল্পটি অন্তৰত লৈ আকৌ ৰাইজৰ আগত ঠিয় হব পাৰিছোহি সেইবাবে বাঁহীয়ে নিজকে নিজে ধন্য মানিছে আৰু সৰ্ব্বশক্তিমান্ পৰমেশ্বৰৰ কাষত সেৱা জনাইছে।

আজি নতুন বছৰত ভৰি দি বাঁহীয়ে মৰম-কৰোঁতাসকলৰ ওচৰত ক্ষীণ কণ্ঠেৰে বিজুৰ ওলগ জনাই আকৌ নতুন উছাহেৰে নিজৰ কৰ্ত্তব্য পথত বাট বুলিবলৈ সাজু হৈছে। কব নোৱাৰোঁ—বাঁহী কিমান দূৰ কৃতকাৰ্য্য হব পাৰিব, কব নোৱাৰো বাঁহীৰ কাৰণে ভৱিষ্য পটত কি অঁকা আছে,—তথাপিও বাঁহীয়ে বুকত সাহ বান্ধি ৰাইজৰ আশীৰ্ব্বাদ শিৰত তুলি লৈ যাবলৈ আগবাঢ়িছে।—কাৰণ বাঁহীৰ প্ৰাণ যে নতুন আশাত ভৰপূৰ। বাঁহীয়ে ৰাইজক সন্তোষ দিয়াৰ পন্থাটোৰেই নিজৰ কাম বুলি জানিছে, আৰু ৰাইজৰ আদৰ পাই থাকে মানে কেতিয়াও নিজৰ ক্ষুদ্ৰ সঙ্কল্প সাধন কৰিবলৈ কোঁচ নেখায়।

বাঁহীয়ে অতীতৰ কালে চাই নিৰাশ হুমুনীয়া কাঢ়ি বিষাদৰ সুৰ বজাব নোখোজে। যদিও কেতিয়াবা বাঁহীয়ে মৰ আউসীৰ মাজনিশা আন্ধাৰত বাট বিচাৰি নাপাই হতাশ হৈ ভাবিছিল—"মোক নো এই সংসাৰত মৰমকৰোঁতা কেঁও নাই নে? নিশ্চয় মই আদৰৰ অযোগ্য। মই মোৰ কৰ্ত্তব্য সাধন কৰিব পৰা নাই। নহলে নো মোৰ এনে অৱস্থা কিয় হব?" ইয়াকে ভাবি যদিও খন্তেকলৈ নিজৰ শক্তিৰ ওপৰত বিশ্বাস হেৰুৱাই বাটতে থুচ্ কচ্ গৈছিল, কিন্তু যেতিয়া জগতে নতুন সূৰ্য্যৰ সোণালী কিৰণত জিক্‌মিকাবলৈ ধৰিলে, যেতিয়া জগতৰ ওপৰেদি আনন্দৰ লহৰীমালাই চোৰাই গল, যেতিয়া প্ৰকৃতিৰ বুকুত সুমধুৰ আনন্দৰ সুৰ বাজি উঠিল তেতিয়া যেন কোনোবাই সেই সুৰতে সুৰ মিলাই কাণে কাণে কৈ গল, "বাঁহী তুমি কিয় নিৰাশ হৈছা, তুমি তোমাৰ কৰ্ত্তব্য কাৰ্য্য কৰি যোৱা, দেখিবা তোমাৰ সুখৰ দিন ওচৰ চাপি আহিছে। তোমাৰ সুৰত হাবিৰ পশু, গছৰ পক্ষী, বাটৰ বাটৰুৱা সকলো ভোল যাব। উঠা, নিজৰ শক্তিৰ ওপৰত বিশ্বাস ৰাখা।;—

"বুকে সাহ বান্ধি বজাচোঁ আগুৱাই
জগত জিনিম গই।"

বাঁহী সাৰ পাই উঠিল—দেখিলে আউসীৰ আন্ধাৰ নাই—উষাৰ অৰুণ কিৰণে জগতক সাবটি ধৰিছে। পোহৰ—চাৰিও ফালে পোহৰ। সমুখত অসীম আলোক ৰাজ্য—তাত বতাহৰ লগত আনন্দৰ সুৰ ভাহি ফুৰিছে, তাত নিৰাশাৰ হুমুনীয়া নাই—মাথোন আনন্দ, চাৰিও ফালে।

বাঁহীৰ মনৰ গ্লানি, দুখ সকলো দূৰ হল। আকৌ নতুন উছাহেৰে কৰ্ত্তব্যপথত আগুৱা-বলৈ সাজু হল।

আজি জগতৰ এনে শুভ মুহুৰ্ত্তত, এনে সুন্দৰ দিনত বাঁহীয়ে আকৌ পৰমেশ্বৰৰ চৰণত প্ৰণাম জনাইছে আৰু ৰাইজৰ কাষত মাথোন এযাৰি সাদৰী মাত বিচাৰিছে। যাতে বাঁহীয়ে ক্ষীণ কণ্ঠেৰে আকৌ অসমীয়াৰ ঘৰে ঘৰে আসামৰ হাবিয়ে-বননীয়ে মাতৃভাষাৰ সেৱা-জাননী দি ফুৰিব পাৰে। বাঁহীৰ ক্ষুদ্ৰ, নিঃস্বাৰ্থ উদ্যমৰ পৰা যদি স্বদেশ স্বজাতি আৰু মাতৃভাষাৰ অকণমানো উপকাৰ হয়, তেনেহলেই বাঁহীয়ে সকলকাম হলো বুলি মনত অপাৰ সুখ লাভ কৰিব পাৰিব। সকলোৰে আশীষ-নিৰ্ম্মালি ভিক্ষা কৰি এতিয়া সৰল হিয়া লৈ বাঁহী আকৌ কৰ্ত্তব্যৰ অনন্ত পথত ঠিয় দিছোহি। পৰমপিতা পৰমেশ্বৰ! হৃদয়ত শক্তি দিয়াঁ, বল দিয়াঁ, যেন বাঁহীয়ে নিজ কৰ্ত্তব্যপথত অবিচলিত ভাবে আগুৱাব পাৰে—এয়ে তযুচৰণত বাঁহীৰ প্ৰাৰ্থনা।

—০—

আসামত আৰ্য্য-বসতি।

হিমালয়ৰ উত্তৰে তিব্বত দেশ। আদিতে এই দেশত আৰ্য্যজাতি বাস কৰিছিল। এই দেশেই ব্ৰহ্মপুত্ৰ, সিন্ধু, গঙ্গা আদি ডাঙৰ নদী-বিলাকৰ উৎপত্তিৰ ঠাই। শ্ৰীযুত দয়ানন্দ সৰস্বতী স্বামী-ৰচিত বঙ্গভাষাত প্ৰকাশিত "সত্যাৰ্থ প্ৰকাশ" পুথিৰ পৰা জনা যায় যে অতীতত এই দেশৰ নাম "ত্ৰিবিষ্টপ" আছিল; তাতে

মানুহৰ আদিসৃষ্টি হৈছিল আৰু তাৰে পৰা আৰ্য্য-জাতিয়ে আৰ্য্যাবৰ্ত্তত আহি বাস কৰিছিল; দৃষদ্বতী নদীয়েই আৰ্য্যাবৰ্ত্তৰ পূব সীমা আৰু ব্ৰহ্মপুত্ৰ নদীয়েই আগৰ দৃষদ্বতী নদী। তেওঁৰ মতে আৰ্য্যজাতি ইৰাণৰ ফালৰ পৰা অৰ্থাৎ উত্তৰ-পশ্চিম ফালেদি ভাৰতলৈ অহা কথাটো সত্য নহয়। তেওঁ কয় যে আদিতে আৰ্য্যসকলৰ ভিতৰত জাতিভেদ নাছিল; শ্ৰেষ্ঠৰ নাম আৰ্য্য, বিদ্বান, দেৱ বা সুৰ আছিল; দুষ্টৰ নাম দস্যু বা দাস, অনাৰ্য্য (অনাড়ী) মূৰ্খ, দৈত্য বা অসুৰ আছিল; বিদ্বান বা দেৱ আৰু অবিদ্বান বা অসুৰ এই দুইৰো ভিতৰত যেতিয়া সদায় যুদ্ধ বিগ্ৰহ আৰু উপদ্ৰৱ হৈ থাকিবলৈ ধৰিলে, তেতিয়া আৰ্য্যসকলে তিব্বতত নাথাকি তাৰ পৰা একেবাৰে এই দেশলৈ গুচি আহিল। "অমৰকোষ" মতে স্বৰ্গ বা দেৱলোকৰ এটা নাম "ত্ৰিবিষ্টপ" ত্ৰি=তিনি জন + বিষ্ট=সন্নিবিষ্ট + প=পদ্ম, মিলি "ত্ৰিবিষ্টপ" হোৱা অনুমান হয়। এই তিনি জন ব্ৰহ্মা, বিষ্ণু আৰু ৰুদ্ৰ। শ্ৰীযুত যোগীন্দ্ৰ নাথ বসু সম্পাদিত সৰল কাশীৰাম মহাভাৰতত থকা পুৰণি ভাৰতবৰ্ষৰ মানচিত্ৰত তিব্বতক দেৱ-ভূমি বুলি দেখুৱা হৈছে। তিব্বত-ভ্ৰমণকাৰী Sven Hedin-ৰ Trans-Himalaya" কিতাপৰ পৰা জনা যায় যে, তিব্বতৰ মানুহে সেই দেশক "পদ" "পু" বা "পা" বোলে। শ্বান (Shan) ভাষাত "ফা" শব্দৰ অৰ্থ স্বৰ্গ। আমাৰ দেশৰ আহোম ৰজাবিলাকৰ নামৰ পাছত "ফা" শব্দ প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল। শ্বান ভাষাৰ এই "ফা" শব্দটো তিব্বতীয় "পা" শব্দৰে অপভ্ৰংশ হব পায়। সম্ভৱতঃ "পদ্ম" শব্দৰ পৰা "পদ" হৈছে। তিব্বতৰ মঠবিলাকৰ দুৱাৰমুখত "ওম্ মণি পদ্মে হুং" লিখা থাকে। তিব্বতৰ সন্ন্যাসীয়ে সেই মন্ত্ৰ মাতি জপ কৰে।

He (monk) remembers the gigantic characters in the quartzite. Om Mani Padme Hum," and he murmurs half dreaming the holy syllable—"Oh, thou jewel in the lotus, Amen."—(Sven Hedin's Trans-Himalaya, vol. II. P. 7.)।

আৰ্য্যশাস্ত্ৰমতে মহাপ্ৰলয়ৰ পাছত যেতিয়া পৃথিবী গোটেইখন পানীৰ তলত বুৰি আছিল, তেতিয়া নাৰায়ণৰ নাভি পদ্মত সৃষ্টিকৰ্ত্তা ব্ৰহ্মাৰ জন্ম হয়; সেই নিমিত্তে ব্ৰহ্মাৰ এটা নাম "পদ্মজন্ম"। তিব্বত পৃথিবীৰ ভিতৰত এখন অতি ওখ ঠাই। সেই বাবে বোধকৰো মহাপ্ৰলয়ৰ পাছত এই ঠাইডোখৰ আগেয়ে জাগ দিছিল, আৰু তাতে আদি সৃষ্টি হৈছিল। তিব্বতৰ মানস সৰোৱৰক সেইদেশৰ মানুহে "স্বংভৰং" বা "স্বৰিংপস" বোলে। বেদমতে জনা যায় যে আৰ্য্যজাতি আদিতে "সৰপস" নামে হ্ৰদৰ ওচৰত আছিল। পুৰাণ মতে সেই হ্ৰদৰ নাম 'বিন্দুসৰ'। বোধকৰো মানস সৰোবৰকে বেদত 'সৰপস আৰু পুৰাণত 'বিন্দুসৰ' বুলিছে। ব্ৰহ্মপুত্ৰ বা দৃষদ্বতীক 'স্বৰ্ণ-পদ্মা'ও বোলে। এই নৈখন তিব্বত দেশৰ মাজেদি বৈ আহি হিমালয়ৰ পূব মূৰে দক্ষিণ মুৱা হৈ আসামত সোমাই আসামৰ মাজেদি বৈ গৈছে। তিব্বতৰ মানুহে এই নৈখনক 'স্বাম্পা' 'স্বান্পা বা স্বাংপু' বোলে।

অতি পূৰ্ব্বে ব্ৰহ্মদেশৰ নাম 'স্বৰ্ণভূমি' আছিল বুলি প্ৰাচীন ভাৰতবৰ্ষৰ মানচিত্ৰৰ পৰা জনা যায়। স্বৰ্ণভূমিত থকাৰ নিমিত্তেই বোধকৰো Shan জাতিৰ নাম স্বন্ বা স্বান্ হল। দৃষদ্বতী আৰু আপয়াং নদীৰ মাজত ভাৰতীয় আৰ্য্যসকলৰ প্ৰথম উপনিবেশ দেৱনিৰ্ম্মিত 'ব্ৰহ্মাৱৰ্ত্ত' দেশ আছিল। সেই দেশ বৰ্ত্তমান দিহং (দৃষং) আৰু দিপাং বা দিবাং (দিৱ+আপয়াং) নদীৰ মাজত আছিল। এই সম্বন্ধে সবিশেষ বিৱৰণ পাছে লিখি জনোৱা হব।

ভাগৱতৰ 'বলিছলন' আখ্যানত লিখা "ত্ৰিপদ ভূমি" কথাষাৰে স্বৰ্গ, মৰ্ত্ত্য আৰু পাতালক বুজাইছে। পূৰ্ব্বে কৈ আহিছো যে তিব্বত দেশখন দেৱভূমি অৰ্থাৎ স্বৰ্গৰ ভিতৰত। ই চীন সাম্ৰাজ্যৰ ভিতৰৰ এখন দেশ। চীন সাম্ৰাজ্যক ইংৰাজীত Celestial Empire বা স্বৰ্গৰাজ্য বোলে। স্বৰ্গখন, ত্ৰিপদ ভূমিৰ এপদ। "পদ" শব্দৰ এনে অৰ্থৰ পৰাও তিব্বতৰ নাম পদ হব পাৰে। হিমালয়ৰ পদ স্বৰূপেও এই দেশৰ নাম পদ হব পাৰে। অমৰকোষৰ আকাশ পৰ্য্যায় শব্দৰ মাজত "বিষ্ণুপদ" শব্দটো পোৱা যায়, যথা—

"যোদিবোষ্ঠে স্থিৰামভ্ৰং ব্যোমপুষ্কৰমম্বৰম্। নভোঽন্তৰীক্ষং গগনমনন্তং সুৰবৰ্ত্ম খম্। বিয়দ্বিষ্ণুপদং বাতু পুংস্যাকাশবিহায়সী।" সি যি হওক তিব্বতীয়সকলে তেওঁলোকৰ দেশখনক পদ বা পু (Pod or po) বোলে আৰু ব্ৰহ্মপুত্ৰক স্বানপু বা স্বাংপু (Tsanpo or Tsang po) বোলে। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ যি অংশ তিব্বতৰ পৰা আবৰ পৰ্ব্বতৰ মাজেদি বৈ আহিছে সেই অংশৰ বৰ্ত্তমান নাম দিহং। দৃষদ্বতী নদীয়েই আৰ্য্যাবৰ্ত্তৰ পূব সীমা আৰু দৃষদ্বতীয়েই যে ব্ৰহ্মপুত্ৰ, এই কথা স্বামী দয়ানন্দ সৰস্বতীয়ে তেওঁৰ "সত্যাৰ্থ প্ৰকাশ" কিতাপত স্পষ্টকৈ কৈছে। "বিশ্বকোষ" অভিধানৰ ১৮২ পিঠিত লিখা আছে—

"অতএব আৰ্য্যাবৰ্ত্তেৰ পূৰ্ব্বসীমা ব্ৰহ্মপুত্ৰ নদীৰে পূৰ্ব্বপ্ৰদেশও বৰ্ত্তমান আৰাকান ৰাজ্য প্ৰতিপন্ন হইতেছে।"

আসাম আৰু চট্টগ্ৰাম বিভাগৰ পূবে থকা পৰ্ব্বতশাৰী (পাটকাই, নগা, মণিপুৰ, লুচাই পৰ্ব্বত) হিমালয়ৰ পূব মূৰৰ পৰা আৰাকানৰ কাষৰ সাগৰলৈকে বিস্তৃত হৈছে। এই পৰ্ব্বতশাৰীক ভাৰতৰ স্বাভাৱিক পূৰ্ব্বসীমা বুলিব পাৰি। ভাৰতৰ পশ্চিম ফালেও হিমালয়ৰ ঠাল ঠেঙুলি স্বৰূপে এশাৰী পৰ্ব্বত (Suleiman Range) সিন্ধু নৈৰ পশ্চিমে এখন প্ৰাচীৰৰ নিচিনা হৈ আছে। এই দুশাৰী পৰ্ব্বতক হিমালয়ৰ দুটা বাহু বুলিব পাৰি। এই দুই বাহুৰ মাজত আৰ্য্যাৱৰ্ত্ত। হিমালয়ে যেন এই দুটা বাহু মেলি সাগৰক ঠেলি আছে।

মনুসংহিতাৰ দ্বিতীয় অধ্যায়ত ভাৰতত আৰ্য্যনিবাসৰ বিষয়ে এই দৰে লিখা আছে:—

"সৰস্বতী দৃষদ্বত্যোৰ্দেৱনদ্যোৰ্যদন্তৰম্। তং দেৱনিৰ্ম্মিতং দেশং ব্ৰহ্মাৱৰ্ত্তং প্ৰচক্ষতে॥১৭॥ তস্মিন্ দেশে য আচাৰঃ পাৰম্পৰ্য্যক্ৰমাগতঃ। বৰ্ণানাং সান্তৰালানাং স সদাচাৰ উচ্যতে॥১৮॥ কুৰুক্ষেত্ৰঞ্চ মৎস্যাশ্চ পাঞ্চালাঃ শূৰসেনকাঃ এষ ব্ৰহ্মৰ্ষিদেশো বৈ ব্ৰহ্মাৱৰ্ত্তাদনন্তৰঃ॥১৯॥ এতদ্দেশপ্ৰসূতস্য সকাশাদগ্ৰজন্মনঃ। স্বং স্বং চৰিত্ৰং শিক্ষেৰন্ পৃথিব্যাং সৰ্ব্বমানৱাঃ॥২০॥ হিমৱদ্বিন্ধ্যয়োৰ্মধ্যং যৎ প্ৰাগ্বিনশনাদপি। প্ৰত্যগেৱ প্ৰয়াগাচ্চ মধ্যদেশঃ প্ৰকীৰ্ত্তিতঃ॥২১॥ আসমুদ্ৰাত্তু বৈ পূৰ্ব্বাদাসমুদ্ৰাত্তু পশ্চিমাৎ। তয়োৰেৱান্তৰং গিৰ্য্যোৰাৰ্য্যাৱৰ্ত্তং বিদুৰ্বুধাঃ॥" ২২।

সৰস্বতী আৰু দৃষদ্বতী এই দুখন দেৱনদীৰ মাজত যিখন দেৱনিৰ্ম্মিত দেশ আছে, তাকে ব্ৰহ্মাৱৰ্ত্ত বোলে। এই দেশৰ চাৰিবৰ্ণৰ আৰু বৰ্ণ-সঙ্কৰ জাতিবিলাকৰ ভিতৰত যি আচাৰ পৰম্পৰাক্ৰমে চিৰকাল চলি আহিছে, তাকে সদাচাৰ বোলে। কুৰুক্ষেত্ৰ, মৎস্য, পাঞ্চাল (কান্যকুব্জ) আৰু শূৰসেনক (মথুৰা) এইবিলাক দেশ ব্ৰহ্মৰ্ষি দেশ; এই ব্ৰহ্মৰ্ষিদেশ ব্ৰহ্মাৱৰ্ত্তৰ পৰা বেলেগ। এইবিলাক দেশত ওপজা অগ্ৰজন্মা ব্ৰাহ্মণসকলৰ ওচৰত পৃথিৱীৰ সকলো মানুহে নিজৰ নিজৰ আচাৰ ব্যৱহাৰ শিক্ষা কৰা উচিত। হিমালয় আৰু বিন্ধ্য পৰ্ব্বতৰ মাজত, বিনাশনৰ পূবে আৰু প্ৰয়াগৰ পশ্চিমে থকা দেশখনিক মধ্যদেশ বোলে। যি ভূখণ্ড পূৰ্ব্ব-সাগৰৰ পৰা পশ্চিম সাগৰলৈকে বিস্তৃত হৈ আছে আৰু দুয়োফালে পৰ্ব্বতে বেৰি আছে, তাকে পণ্ডিতসকলে আৰ্য্যাৱৰ্ত্ত বুলি কয়।

মনুৱে আৰ্য্যাৱৰ্ত্তৰ যি সীমা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিছে তাৰ দ্বাৰা বুজা যায় যে, আৰ্য্যাৱৰ্ত্তৰ পশ্চিম সীমা হিমালয়ৰ পশ্চিম বাহু অৰ্থাৎ Suleiman Range গিৰিমালা আৰু সাগৰ অৰ্থাৎ এতিয়াৰ আৰব সাগৰ; আৰু পূৰ্ব্বসীমা হিমালয়ৰ পূব-বাহু (পাটকাইৰ পৰা আৰাকানলৈকে গিৰিমালা) আৰু সাগৰ (বঙ্গোপসাগৰ)। যদি "তয়োৰেৱান্তৰং গিৰ্য্যোঃ" মানে মনুসংহিতাৰ ভাষ্যকাৰসকলৰ মতে হিমালয়ৰ আৰু বিন্ধ্যপৰ্ব্বতৰ মাজৰ ঠাইখিনিকে আৰ্য্যাৱৰ্ত্ত বুলি ধৰা যায় তেন্তে বিন্ধ্যগিৰিৰ পূৰ্ব্বত কোনো সাগৰ নাই; আৰ্য্যাৱৰ্ত্তৰ সীমাও ঠেক হৈ পৰে। বিন্ধ্যপৰ্ব্বতমালা নৰ্ম্মদা নদীৰ উত্তৰৰ পাৰে পাৰে প্ৰয়াগৰ প্ৰায় সমীপলৈকে বিস্তৃত হৈ আছে। মনুৰ শ্লোকত 'গিৰ্য্যোঃ' শব্দৰ আগত কোনো পৰ্ব্বতৰ নাম নাই। অথচ মধ্যদেশৰ সীমা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰোঁতে তেওঁ স্পষ্টকৈ কৈছে—"হিমৱদ্বিন্ধ্যয়োৰ্মধ্যং" অৰ্থাৎ হিমালয় আৰু বিন্ধ্যপৰ্ব্বতৰ মাজৰ ঠাই। মধ্যদেশখন আৰ্য্যাৱৰ্ত্তৰ এটা ভাগ। সেই ভাগটো দুই পৰ্ব্বতৰ মাজত থকাৰ নিমিত্তে তাক মধ্যদেশ বোলা হৈছে। মনুসংহিতাত আৰ্য্যাৱৰ্ত্তৰ উত্তৰ সীমা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰোঁতে কোনো পৰ্ব্বতৰ নাম

উল্লেখ কৰা নাই। তাৰ কাৰণ এয়ে হব পাৰে যে, উত্তৰ দেশৰ পৰাই আৰ্য্যজাতি এই দেশলৈ আহিছিল। মনুৰ মতে ব্ৰহ্মাৱৰ্ত্তৰ মাজত সৰস্বতী আৰু দৃষদ্বতী নামেৰে দুখন নৈ বৈ গৈছে, সেই দুখন দেৱনদী অৰ্থাৎ দেৱলোকৰ পৰা অহা নদী; আৰু ব্ৰহ্মাৱৰ্ত্ত দেশখনকো দেৱতাই নিৰ্ম্মাণ কৰিছিল। তিব্বত যে আগৰ দিনৰ "দেৱলোক" বা স্বৰ্গ এই কথা পূৰ্ব্বে কৈ আহিছো। এতেকে এই দুখন দেৱনদীৰ উৎপত্তিৰ ঠাই তিব্বত হব লাগিব। আৰু ব্ৰহ্মাৱৰ্ত্ত দেশখনক "দেৱনিৰ্ম্মিত" বোলাত এইটো বুজিব লাগিব যে সেই দেশখনো তিব্বতৰ সীমাত বা অতি ওচৰত হব লাগিব। মহাভাৰত আৰু পুৰাণৰ মতে আৰ্য্যাৱৰ্ত্তৰ পূবে আদৰ্শ আৰু কিৰাতভূমি। গ্ৰীক ঐতিহাসিক টলেমিৰ মতে আদেইসগ (Adeisaga) আৰু কিৰাডিয়া (Kiradia) এই "আদৰ্শ" আৰু "আদেইস্বগ" কথাৰ পৰা আদিস্বঃ বা আদিস্বৰ্গ বুজিব পাৰি। ব্ৰহ্মাৱৰ্ত্তৰ উত্তৰে স্বৰ্গ ৰাজ্য।

দৃষদ্বতী নদীৰ চমু নাম "দৃষং।" যেনেকৈ দিক্ৰবাসিনীৰ চমু নাম দিক্ৰং হল, তেনেকৈয়ে দৃষদ্বতীৰ চমু নাম "দৃষং" হৈছিল। আবৰ পৰ্ব্বতত যিবিলাক নদী আৰু গাওঁ আছে, প্ৰায় সেই আটাইবোৰ নামৰ পাছত অনুস্বাৰ আছে। যেনে, ৰটাং, মিচিং, কিবং, পৰং, ডিমং, পুগিং, চিগং ইত্যাদি। দৃষং শব্দই দিৰহং হৈ শেষত দিহং শব্দত পৰিণত হৈছে বুলি বিশ্বাস হয়। দিহং নৈয়েই ব্ৰহ্মপুত্ৰ আৰু ব্ৰহ্মপুত্ৰ নদ তিব্বতৰ অৰ্থাৎ দেৱলোকৰ পৰা বৈ আহিছে। সেই বাবে দিহং নৈক দেৱনদী বুলিব পাৰি। আবৰ আৰু মিচিমি পৰ্ব্বতৰ উত্তৰ সীমাত তিব্বত। পূৰ্ব্বে ব্ৰহ্মপুত্ৰক "স্বৰ্গঙ্গা" আকাশীগঙ্গা আৰু "মন্দাকিনী"ও বোলা হৈছিল।

ব্ৰহ্মহ্ৰদৰ পৰা ওলোৱাৰ নিমিত্তে ব্ৰহ্মপুত্ৰ নদৰ নাম "ব্ৰহ্মপুত্ৰ" হব পায়। মানস সৰোবৰক তিব্বতৰ মানুহে স্বংভৱং (Tsomavang) বা স্বৰিংপচ (Tsoringpoche) বোলে, এই কথা আগেয়ে কৈ আহিছো। স্বংভৱং বা স্বমভং শব্দটো 'স্বয়ম্ভু' শব্দৰ অপভ্ৰংশ যেন লাগে। ব্ৰহ্মাক স্বয়ম্ভু বোলা যায়। সেই বাবে মানস সৰোবৰেই ব্ৰহ্ম-সৰোবৰ বা ব্ৰহ্মহ্ৰদ হব পায়।

এই মানস সৰোবৰ দৰ্শন কৰি SVEN HEDIN চাহাবে তেওঁৰ Trans-Himalaya কিতাপত যি লিখিছে তাৰ পৰা তলত লিখা কথাখিনি তুলি দিলোঁ:—

How can Man-sarowar and Kailas be the objects of divine honours from two religions so different as Hinduism and Lamaism, unless it is that their overpowering beauty has appealed to and deeply impressed the human mind, and that they seemed to belong rather to heaven than to earth? Even the first view from the hills on the shore caused us to burst into tears of joy at the wonderful, magnificent landscape and its surpassing beauty. The oval lake, somewhat narrower in the South than the North and with a diameter of about 15½ miles, lies like an enormous turquoise embedded between two of the finest and most famous mountain giants of the world, the Kailas in the North and Gurla Mandatta in the South, and between huge ranges above which the two mountains uplift their crowns of bright white eternal snow. Yes, already I felt the strong fascination which held me fettered to the banks of the Manasarowar, and I knew that I would not willingly leave the lake before I had listened until I was weary to the song of its waves. We sat an hour and enjoyed the incomparable beauty of the scene. A slight ripple ruffled the surface of the water, but in the middle the lake was as smooth as if oil had been poured on it. The Tibetans said that it was always smooth in the

middle except when a storm raged.

মানস সৰোবৰৰ সৌন্দৰ্য্য বৰ্ণনাতীত। এই সৰোবৰৰ দক্ষিণ পশ্চিম ফালে গুৰ্লামাণ্ডাত্তা পৰ্ব্বতৰ (Gurla Mandatta) দুটা টিং দেখা যায়, এই পৰ্ব্বতেই পুৰাণত লিখা গৌৰ-মন্দাৰ বা মৈনাক হব পাৰে; পশ্চিম-উত্তৰ-পশ্চিম ফালে "পিশামিডৰ" আকৃতিৰ এটা পৰ্ব্বত আছে, দক্ষিণে পুৰং উপত্যকাৰ পাছতে এশাৰী বৰফেৰে ঢকা পৰ্ব্বতৰ টিং; উত্তৰ পশ্চিম ফালে সৰোবৰৰ দাঁতিতে দুটা সৰু সৰোবৰৰ (lagoons) আছে আৰু তাৰ পাছতে পৰা শাৰী শাৰী পৰ্ব্বতমালা আছে; এই পৰ্ব্বতমালা Trans-Himalaya-ৰ পৰ্ব্বত। এই পৰ্ব্বতমালাৰ ভিতৰত, মণিত চীৰাৰ মাদলীৰ দৰে চিৰ তুষাৰাবৃত শুভ্ৰ কৈলাস পৰ্ব্বত ধ্যানস্থ মহাযোগীৰ দৰে চিৰকাল জিলিক আছে। তিব্বতৰ মানুহবিলাকে বৰফৰ পৰ্ব্বতক গাংৰিং বা গাঙ্গ্ বোলে। গাং বা গঙ্গ = বৰফ; ৰিং বা ৰি = পৰ্ব্বত, আৰু গঙ্গ = হিম-নদী। কৈলাস পৰ্ব্বতক তেওঁলোকে গাঙ্গ বোলে, 'কং-ৰিম্পচ'ও বোলে। মানসৰোবৰৰ উত্তৰে অৰণ্য ভিতৰত পুষ্পি পৰ্ব্বতৰ শিং দুটা দেখিবলৈ পোৱা যায় স্বৰ্গীয় কিৰণ পৰি যেতিয়া বৰফেৰে ঢকা পৰ্ব্বতৰ টিংবিলাক আৰু হিমনদীবিলাক উজ্বলিবলৈ ধৰে, তেতিয়া সেই শিলাময় হিমভূমি হিৰণ্ময় হৈ পৰে; গাঙ্গ অৰ্থাৎ চিৰতুষাৰাবৃত টিংবিলাক মানস সৰোবৰৰ চাৰিওফালে সোণালী পদুমৰ পাহিৰ দৰে জিলিকি উঠে, সৰোবৰটি জানিবা সেই স্বৰ্ণপদ্মৰ মাজৰ চকা; আৰু ব্ৰহ্মপুত্ৰ নদ জানিবা সেই পদ্মৰ নলা। ভালেহে আৰ্য্য ঋষিয়ে স্বৰ্গীক "হিৰণ্যৰেতাঃ" মানস সৰোবৰক 'হিৰণ্যগৰ্ভ', আৰু ব্ৰহ্মপুত্ৰক স্বৰ্ণপদ্ম বুলিছে। মানস সৰোবৰ আৰু তাৰ চাৰিওফালৰ বৰফৰ পৰ্ব্বত আৰু হিমনদীবিলাক থকা বিত্তোপম ঠাই ডোখৰক ব্ৰহ্মাণ্ডৰ 'নাভিপদ্ম' বুলিব পাৰি। এই ঠাইৰ সৌন্দৰ্য্য ভালত লিখা কথাৰেহে বৰ্ণাব পাৰি।

"A charm from the skies seems to hallow all there."

ব্ৰহ্মপুত্ৰক দৃষদ্বতী বোলা হল কিয়? আৰ্য্য জাতিৰ দিটা দল ব্ৰহ্মৰ্ষি বিষ্ণুৰ অধীনত তিব্বতৰ পৰা এই দেশলৈ আহে, সেইদলৰ লোকসকলে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পাৰে পাৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ গতিলৈ দৃষ্টি ৰাখি পুৰ্ব্বাভিমুখে আহি আছিল। ব্ৰহ্মপুত্ৰই জানিবা তেওঁলোকক বাট দেখুৱাই আনি আছিল। সেই নিমিত্তেই বোধ কৰো তেওঁলোকে এই নৈখনৰ নাম দৃষদ্বতী থৈছিল। য'ত ব্ৰহ্মপুত্ৰ পুৰ্ব্বাভিমুখে নগৈ আবৰ পৰ্ব্বত ভেদ কৰি দক্ষিণলৈ বৈ আহিছে, সেই খিনিতে বোধ কৰো আৰ্য্য জাতিয়েও পুবে নগৈ তিব্বতৰ পৰা দক্ষিণলৈ নামি আহি দৃষদ্বতী, যমুনা, সৰস্বতী, আপয়া, শুতুদ্ৰী, আৰু দিকৰং নদ প্ৰবাহিত লোহিতৰ উত্তৰপাৰৰ উত্তম ঠাইখিনিত উপনিবেশ স্থাপন কৰিছিল। দিকৰং নৈৰ পুবে যমুনা (Yamna) আৰু তাৰ পুবে সৰস্বতী (Sesseri) নৈ আছে।

ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উৎপত্তিৰ ঠাইত কেবাখনো হিমনদী (Glacier) মিলি ব্ৰহ্মপুত্ৰ হৈছে। য'ত এই হিমনদীবিলাক মিলি এখন নৈ হৈছে, ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ সেইখিনিকে তিব্বতৰ মানুহে "মকংসং স্নান-পু" বোলে।

(শেষ পাছে।)

মহাপুৰুষ শঙ্কৰ মাধৱৰ

সাহিত্যৰ বিষয়ে দু-আষাৰ কথা।

শঙ্কৰ মাধৱ অসমীয়া কাব্য-ক্ষেত্ৰত অপূৰ্ব্ব মহাৰথী। শ্ৰীকৃষ্ণৰ গাত যেনেকৈ কুৰুক্ষেত্ৰ যুদ্ধৰ পৰিচালনা শক্তি নিহিত আছিল, শ্ৰীকৃষ্ণ মহাসাৰথি হৈ যেনেকৈ পাণ্ডৱসকলক যুদ্ধত জয়লাভ কৰাইছিল আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ যি গীতাৰ বুজনিত অৰ্জ্জুন যুদ্ধক্ষেত্ৰত নামিছিল সেই গীতাই যেনেকৈ আজি জ্ঞানীসকলৰ পৰম আদৰৰ ধন হৈ আছে; তেনেকৈ শঙ্কৰ মাধৱ মহাসাৰথি হৈ অসমীয়া সাহিত্য ক্ষেত্ৰৰ উৰ্ব্বৰা শক্তিৰ সঞ্চাৰণ কৰি অশিক্ষিত লোকসকলক সাহিত্য ক্ষেত্ৰত নমাই আনিবলৈ চেষ্টা কৰোঁতে গীতাৰ নিচিনা তেওঁলোকৰ কাব্য সোঁত বিস্তাৰিত ভাবে বৈ আজিলৈকে মানব সমাজৰ পৰম সন্তোষ বঢ়াব ধৰিছে আৰু জ্ঞানীসকলৰ পৰম তৃপ্তিৰ সাধনস্বৰূপ হৈ বৈ আছে। প্ৰকৃতি আৰু পুৰুষৰ অনুকূল ভাৱত যেনেকৈ সংসাৰৰ পৰিবৰ্দ্ধক শক্তি নিহিত আছে তেনেকৈ শঙ্কৰ মাধৱৰ পবিত্ৰ সঙ্গত অসমীয়া ভাষাৰ ফলোৎপাদিকা শক্তি নিহিত আছে। শঙ্কৰ মাধৱৰ অপূৰ্ব্ব

লেখনীৰ পৰা অসমীয়া কাব্য ফুলনীত যি সোঁত বৈছে সেই সোঁতৰ শক্তিজল ফুলনীৰ প্ৰত্যেক ফুলৰ গুৰিলৈ গৈ ফুলৰ শ্ৰীবৃদ্ধি বঢ়াই পৰিস্ফুটিত কৰি ৰাখিছে।

সন্তানসকলে যেনেকৈ পিতৃ-মাতৃৰ পৰা হৃদ্গত ভাবৰ অভিব্যক্তি সম্বন্ধে যি সহায় লাভ কৰে অসমীয়া সকলেও তেনেকৈ শঙ্কৰ মাধৱৰ ওচৰত তেনে সহায় লাভ কৰি আহিছে আৰু লাভ কৰি থাকিবও; ইয়াত অলপো সন্দেহ নাই। বৰ্ত্তমান যুগত অসমীয়া সাহিত্য ক্ষেত্ৰত প্ৰকৃত ওজাৰ অভাৱত বহুত লেখকে বেলেগ বেলেগ ভাষাৰ কথা সুমুৱাই ভাবাৰ সোঁত আন ফালে নিয়াবলৈ চেষ্টা কৰিছে, কিন্তু তেওঁলোকৰ সোঁতৰ ফলোৎপাদিকা শক্তি নিচেই তলৰ থাপত বৈ আছে, বৰং নাই বুলিলেও অত্যুক্তি নহয়। শত শত তৰা নক্ষত্ৰ আকাশত উঠে কিন্তু চন্দ্ৰৰ অমৃত বৰ্ষণ নহলে সেই তৰাবিলাকে কুমুদিনীক সন্তোষ দিব নোৱাৰে। চন্দ্ৰৰ অমৃতত কুমুদিনীৰ সঞ্জীৱনী শক্তি লিপ্ত আছে। গতিকে অসংখ্য তৰাই মিল হৈ যি কাম কৰিব নোৱাৰে অকল চন্দ্ৰই তেনে কাম অৱলীলাক্ৰমে সাধন কৰি আহিছে। তেনেকৈ অসমীয়া সাহিত্যক্ষেত্ৰৰ ভিতৰত বহুত ভাষাৰ সোঁত বব ধৰিলেও ভাষাফুলনীক সেই সোঁতবিলাকে জাক-জমক আৰু মনোৰঞ্জন কৰি ৰাখিব পৰা নাই। শঙ্কৰ মাধৱৰ কাব্য সোঁতেহে অসমীয়া ভাষা-ফুলনীক ফুলে, পাতে, ফলে সকলো বিষয়তে ৰমক-জমক কৰি জেউতি চৰাই ৰাখিছে। তেওঁলোকৰ কাব্য-সোঁতৰ অভাব হোৱা হেতেন আজি অসমীয়া ভাষাৰ ফুলনীৰ ফুল লেৰেলি, জঁয় নপৰি নাথাকিল হেতেন; আজি অসমীয়া ভাষা ফুলনীৰ শোভা নিস্তেজ নহৈ নোৱাৰিলে হেতেন। ইন্দ্ৰৰ অমৰাৱতীক মন্দাকিনীয়ে যেনেকৈ চিৰকুমাৰী আৰু চিৰ বসন্তভোগী কৰি সুজলা, সুপুষ্পা, সুফলা কৰি ৰাখিছে, তেনেকৈ শঙ্কৰ মাধৱৰ কাব্য সোঁতেও অসমীয়া সাহিত্য ফুলনীক চিৰকাল সুজলা, সুপুষ্পা, সুফলা কৰি ধৰি আছে।

নিজৰ মাতৃ-ভূমি, নিজৰ ভাষা, নিজৰ জাতি, নিজৰ গৌৰৱ, নিজৰ ধৰ্ম্ম, নিজৰ সৌন্দৰ্য্য আৰু নিজৰ নিজত্ব জানিবলৈ মানৱ মাত্ৰৰেই আকাঙ্ক্ষা, প্ৰত্যেক মানুহৰ ধৰ্ম্ম, প্ৰত্যেক মানুহৰ কৰ্ত্তব্য আৰু স্বাভাবিক গুণ, বৰং এইবিলাক বিষয়ে অনুসন্ধান কৰিবলৈ যাৰ অন্তৰত আকাঙ্ক্ষাবীজ নাই তেওঁ অস্বাভাবিক, তেওঁ মানুহ পদৰ যোগ্য নহয় বুলিলেও অত্যুক্তি কোৱা নহয়। স্বদেশ, স্বজাতি, স্বপ্ৰেম, স্বকৰ্ম্ম, স্বজ্ঞান লাভ কৰিবলৈ আৰু উপলব্ধি কৰিবলৈ প্ৰত্যেক মানৱ হৃদয়ত ভাবনা শক্তি লিপ্ত আছে। কিন্তু সেই অন্তৰস্থ ভাবনা শক্তি সঞ্চাৰণ কৰি নললে একোকে বুজিব নোৱাৰি। মানৱ অন্তৰত এই ভাববিলাক স্থায়ী হৈ আছে সঁচা; কিন্তু ভাব পৰিচালিত, পৰিমাৰ্জ্জিত আৰু পৰিস্ফুটিত নহলে ভাৱৰ কাৰ্য্যকৰী শক্তি সুষুপ্ত অৱস্থাত পৰি থাকে। গতিকে এই ভাববোৰ যাতে মানৱ হৃদয়ত নতুনকৈ জাগি উঠে, মানৱ সমাজ যাতে এই ভাববোৰত পুণ্যকৃত হৈ উঠে, তাৰ কাৰণে চেষ্টা কৰা সকলোৰে কৰ্ত্তব্য, সকলোৰে ধৰ্ম্ম। এই বিষয়ে আমি পুৰাণত এটি সাকৰ্হা দৃষ্টান্ত দেখিবলৈ পাওঁ। এক সময়ত এজন মুনিৰ সন্তান সদায় তপস্যাশ্ৰমত প্ৰতিপালিত হৈ ভিক্ষাৰ্থে এখন গাৱঁলৈ যায় আৰু গাৱঁলৈ গৈ মানুহৰ সমাগমত পৰা মুনি সন্তানৰ এয়ে প্ৰথম। ভিক্ষা মাগিবলৈ গৈ এঘৰত উপস্থিত হলত গৃহস্থৰ গৃহিণীয়ে লোদোৰ-পোদোৰ সুশ্ৰী মুনি সন্তান দেখি এটি উৎকৃষ্ট ভিক্ষা দান কৰিবলৈ আহিল। মুনি-সন্তানৰ তিৰোতা মানুহ দেখা এয়ে প্ৰথম, গতিকে তিৰোতাৰ বুকু ওখ দেখি আচৰিত হৈ সুধিলে, "আৰ্য্যে তোমাৰ বুকুত সেই দুটা কি হৈছে, মই তো এনেকুৱা মানুহ কতো দেখা নাই।" ভদ্ৰমহিলা জনাই মুনি সন্তানৰ সৰল অন্তঃকৰণৰ সৰল কথা শুনি চকুৰ পানী মুচি কলে—বাবা! তুমি বোধ কৰো তোমাৰ মাতৃক দেখা নাই। নহলে এনে কথা সুসুধিলা হেতেন—বাবা! এই যে মোৰ বুকুত কিবা দুটা দেখিছা ই ঈশ্বৰদত্ত বস্তু, ইয়াত আমাৰ সন্তান জন্মাৰ আগেয়ে সন্তানক পালন কৰিবলৈ ঈশ্বৰে আহাৰ যোগাই ৰাখে —ইয়াক স্তন বা আহাৰ বোলে। ভদ্ৰ মহিলাৰ কথা শুনি মুনিসন্তানে পূৰ্ব্বস্মৃতি মনত পাৰ

ক্ৰন্দন ধৰিলে আৰু কলে যি ভগৱন্তৰ সন্তান নজনোতেই মাতৃৰ স্তনত আহাৰ যোগাই ৰাখিছে সেই ভগৱন্তৰ ৰাজ্যত মই ভিক্ষা কৰিবলৈ আহিছো—ইয়াৰে নিচিনা আৰু কিবা ঘৃণনীয় কাম হব পাৰে নে? দয়াময়ৰ শ্ৰীচৰণত সম্পূৰ্ণ ভৰসা কৰিব নোৱাৰাৰ কাৰণে ভিক্ষা কৰিবলৈ আহিছো। এতিয়া মই দেহ বুজিব পাৰিলো ঈশ্বৰৰ চৰণত নিৰ্ভৰ কৰাই আমাৰ কৰ্ম। এই কথা কে তেওঁ ভিক্ষা নলে আৰু গল আৰু তেওঁয়াৰ পৰা কায়মনোবাক্যে ঈশ্বৰত সম্পূৰ্ণ ভৰসা কৰি মুনি-সন্তানে আত্মজ্ঞান লাভ কৰি চিৰ শান্তিৰ ভাগী হলে। ভক্তমাহাত্ম্যনিৰ্দ্দেশনৰূপ ঘটনা নহটা হলে বোধকৰো মুনি-সন্তানে এই আত্মজ্ঞান লাভৰ পৰা সহজে বহুদিনলৈ বঞ্চিত হৈ থাকিব লগাত পৰিল হেতেন। এই ঘটনাত আত্মপৰীক্ষা পাই মুনি-সন্তানে চিৰ শান্তি লাভ কৰি নিজৰ জীৱন সাৰ্থক কৰিলে। এই দৰে এসময়ত আমাৰ অসমীয়াসকলেও স্বদেশ, স্বজাতি, স্বধৰ্ম, স্বজ্ঞান পাহৰি নিস্তেজ হৈছিল। তেওঁলোককো মুনি সন্তানৰ নিচিনা নিজ শক্তি স্মৰণ কৰাই পুনৰায় বলীয়ান, তেজোময়ান আৰু কৰ্ম্মনিষ্ঠ কৰিব লগাত পৰিছিল। এই স্বদেশ, স্বজাতি, স্বপ্ৰেম জনাবলৈ আৰু বুজাবলৈ যেয়ে চেষ্টা কৰে তেওঁ পৰম সাধু আৰু প্ৰকৃত মানৱ। যেয়ে অন্ধলাক চকু দিয়ে, অজ্ঞানীক জ্ঞান দিয়ে, নিজ প্ৰভাব দেখুৱাই সৎপথলৈ নিয়ে আৰু হৃদগত-ভাব পৰিস্ফুটিত আৰু পৰিবৰ্দ্ধিত হবলৈ পথ মোকলাই দিয়ে তেৱেঁই প্ৰকৃত বন্ধু আৰু হিতাকাঙ্ক্ষী। অসমীয়াক হৃদগত-ভাব বুজাবলৈ শিকায় শঙ্কৰ-মাধৱে। অসমীয়াক স্বদেশ, স্বজাতি, স্বভাষা, স্বধৰ্ম্ম জানিবলৈ শিকায় শঙ্কৰ-মাধৱে। যি আত্মতত্ত্ব মানৱজীৱনৰ চৰম উৎকৰ্ষ সেই আত্মতত্ত্ব উপলব্ধি কৰিবলৈ শিকায় শঙ্কৰ-মাধৱে।

শঙ্কৰ-মাধৱৰ সাহিত্য যে অসমীয়া ৰাজ্যত কিমান আদৰণীয় তাক অসমীয়া-সমাজৰ নিয়ম প্ৰণালীবোৰ তন্ন তন্ন কৰি বিচাৰি চালে সহজতে বুজিব পাৰি। আদৰৰ আৰু মৰমৰ বস্তুক মানুহে সদায় ওচৰত ৰাখিবলৈ চেষ্টা কৰে, এনে কি সেই বস্তুৰ প্ৰতিকৃতিও মানস পটত জ্বল জ্বল পট পট কৰি আঁকি ৰাখে। পত্নীয়ে পতিক ভাল পায় আৰু ভক্তি কৰে। পত্নীয়ে কেৱল পতিৰ ওচৰত থাকিয়েই ক্ষান্ত নাথাকে তেওঁ স্বামীৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি হৃদয় আকাশত স্থা-কৰে আঁকি ৰাখে যাতে স্বামীৰ পৰা ক্ষন্তেকৰ নিমিত্তে মন বিচলিত নহয়। ভকতে ভগৱন্তক ভাল পায়, ভক্তি কৰে। ভগৱন্তক পূজা অৰ্চ্চনা, সেৱা আদি কৰিয়েই ভকত ক্ষান্ত নাথাকে, ভকতে অপূৰ্ব্ব অমৃত-ময় প্ৰেমত মজি প্ৰতি মুহূৰ্ত্ততে তেওঁৰ আনন্দৰূপ উপলব্ধি কৰি পৰম তৃপ্তি লাভ কৰে। কি দুখ, কি সুখ, কি হৰ্ষ, কি বিষাদ, কি আনন্দ, কি খেদ সকলো অৱস্থাতে, সকলো সময়তে, সকলো প্ৰাণীয়ে নিজৰ প্ৰিয়জনক ওচৰত ৰাখে আৰু স্মৰণ কৰে। আমাৰ কৰ্ম্ম-ভূমিত এবাৰ নামিলেই বুজিব পাৰি যে শঙ্কৰ মাধৱৰ কাব্যৰ কথা সকলো বিষয়তে অসমীয়াৰ আহি বা অসমীয়াৰ আদৰ্শ। অসমীয়াৰ নামঘৰত তেওঁলোকৰ কাব্যৰ বোল পাৰছে, বিয়াই সবাহে তেওঁলোকৰ কবিতাৰ ঝঙ্কাৰ উঠিছে। দেৱ আৰু পিতৃ কাৰ্য্যত তেওঁলোকৰ কাব্যৰ সুললিত সুৰ মলয়া বায়ুৰ লগত চৰিব লাগিছে, মেলে দৰবাৰে তেওঁলোকৰ দৃষ্টান্ত, তেওঁলোকৰ ফকৰা, আপদে সম্পদে, আনন্দে, বিষাদে সকলো কথাতে তেওঁলোকৰ পদ অসমীয়াৰ মুখত গুণগুণাব লাগিছে; উঠোতে বহোতে, শয়নে, ভোজনে তেওঁলোকৰ পদৰ অমিয় সুৰ উঠিব লাগিছে। বাস্তৱতে অসমীয়াৰ প্ৰত্যেক কথাতে, প্ৰত্যেক বিষয়তে প্ৰত্যেক ভাৱনাতে তেওঁলোকৰ ভাষা, তেওঁলোকৰ পদ গাব লাগিছে, কব লাগিছে, স্মৰণ কৰিব লাগিছে। যি বস্তু অসমীয়াৰ প্ৰতি মুহূৰ্ত্ততে প্ৰত্যেক কথাতে অনুভৱনীয়, অনুকৰণীয়, শ্ৰৱণীয়, স্মৰণীয়, সেই বস্তুক অসমীয়াৰ আদৰৰ, অসমীয়াৰ হৃদয়ৰ, অন্তৰৰ বস্তু বুলি কি বুলিম?

এসময়ত আমাৰ দেশত যি আখৰ নিচিনিছিল সিও শঙ্কৰ-মাধৱৰ কীৰ্ত্তন নামঘোষা আদি শাস্ত্ৰ নিশিকি নোৱাৰিছিল। যাৰ আখৰৰ বোধ নাই, সিও আনৰ মুখৰ পৰা শুনি পৰম তৃপ্তি পাইছিল। কীৰ্ত্তন নামঘোষা, অসমীয়াৰ

নামঘৰত আৰু আপদে-সম্পদে, সুখে-দুখে, কীৰ্ত্তন নাম ঘোষাৰ পদ দুই আধ্যা আছেই আছে। কীৰ্ত্তন নামঘোষা অসমীয়াৰ মহা মাধুৰী, ভকতৰ পৰম ৰহস্য, জ্ঞানীৰ অনন্ত জ্ঞান-ভঁৰাল। বাস্তৱতে কীৰ্ত্তন নামঘোষাৰ নিচিনা ধৰ্ম্ম-শাস্ত্ৰ আৰু সাহিত্য লাভ কৰা পৰম ভাগ্যৰ কথা। মানৱ-অন্তৰ কোমল কৰিবলৈ, মানৱৰ হৃদয়ত ভাব জগাবলৈ, মানৱ-মন উন্নত কৰি মানৱ তত্ত্ব আৰু ধৰ্ম্ম উপলব্ধি কৰিবলৈ কীৰ্ত্তন নাম ঘোষা অতি উপাদেয় গ্ৰন্থ। এই গ্ৰন্থৰ এক পাৰী পঢ়োতেই পাঠকৰ মন সাংসাৰিক ভাৱৰ পৰা আঁতৰ হৈ পৰম ব্ৰহ্মৰ ওচৰ চাপে। এটি মাত্ৰ শব্দই পাঠকৰ মন ঈশ্বৰৰ নামত পুলকিত কৰি তোলে। হৃদয়-তন্ত্ৰী নাচি উঠে। আসাম ভূমি পৰম ভাগ্যৱতী, নহলে এনে গ্ৰন্থৰ ভাব তেওঁৰ হৃদয়ত ঠাই নাপালে হেতেন। এই সুজলা, সুপুষ্পা, সুফলা আসাম প্ৰকৃতি দেৱীৰ লীলা ভূমি। প্ৰতি মুহূৰ্ত্ততে ইয়াত প্ৰকৃতি দেৱীৰ লীলা খেলা দেখি চিন্তাশীল মনিষী সকলে বিমল আনন্দ উপভোগ কৰিব লাগিছে। যোগী মুনিৰ আশ্ৰম আসাম দেশ। দেৱতাসকলৰ অমৰাৱতীৰ নিচিনা আসামকো ব্ৰহ্মপুত্ৰই ইমূৰৰ পৰা সিমূৰলৈ শস্যশালী, আৰু সৌন্দৰ্য্যৰ মহামায়া ৰূপ কৰি ৰাখিছে। তেনেকৈ শঙ্কৰ মাধৱৰ কাব্যই আৰু সাহিত্যই অসমীয়াৰ হৃদয়ৰ ভোক-পিয়াহ নিবাৰণ কৰি চিৰকাল সন্তোষ দিব লাগিছে আৰু কাব্য-ভূমিক উৰ্ব্বৰা কৰি ৰাখিছে। মনৰূপী দেৱীৰ সৌন্দৰ্য্য বঢ়াবলৈ তেওঁলোকৰ সাহিত্যই অক্ষয় ভঁৰাল হৈ আছে। অসমীয়া জাতি, অসমীয়া ভাষা, অসমীয়া সাহিত্য জগতত জিলিকি থাকে মানে শঙ্কৰ মাধৱৰ কাব্য, কণাৰ লাখুটি, আন্ধাৰৰ বন্তি, ভকতৰ মাদলি, তাপিতৰ সন্তোষ, দুখীয়াৰ ধন, নিৰ্ব্বলীৰ বল, আৰু নিৰাশ্ৰয়ৰ আশ্ৰয়।

কোনো কাব্যৰ বিষয় আলোচনা কৰিব লাগিলে সেই কাব্যৰ সময়ত সমাজৰ অৱস্থালৈ মন কৰি বিচাৰ কৰিলেহে প্ৰকৃত তত্ত্ব পোৱা যায়। নহলে কাব্যৰ ভাব সঠিককৈ ধৰা টান। গতিকে শঙ্কৰ-মাধৱৰ সাহিত্য বুজিবলৈকো তেওঁলোকৰ সময়ত সমাজৰ অৱস্থা কেনে আছিল তালৈ লক্ষ্য কৰা যুগুত। বক্তৃতাৰ মুখত শুনিবলৈ পোৱা যায় যে পুৰণি সভ্যতা, পুৰণি ভাষা, আৰু পুৰণি সাহিত্য বৰ্ত্তমান যুগত উপযোগী হব নোৱাৰে। গতিকে শঙ্কৰ-মাধৱৰ সাহিত্য বৰ্ত্তমানত আমাৰ বিশেষ উপযোগী নহয়। সাহিত্যৰ উন্নতিয়েই সভ্যতাৰ উন্নতিৰ চিন। আৰু সভ্যতাৰ উন্নতিৰ লগে লগে সাহিত্যও ক্ৰমে ক্ৰমে ওখ থাপলৈ আহে। গতিকে সমাজৰ উন্নতিৰ লগে লগে সাহিত্যৰ গঢ় ক্ৰমে নতুন হৈ আহে। সমাজ পৰিবৰ্ত্তনৰ লগত অসমীয়া সাহিত্যও দিনক দিনে নতুন সাঁচ আৰু নতুন ভাৱত গঢ় লব লাগিছে। আগেয়ে অসমীয়া সাহিত্য যেনে আছিল এতিয়া তেনে নহয়। কিন্তু সেই বুলি আমি কব নোৱাৰো যে শঙ্কৰ-মাধৱৰ সাহিত্য বৰ্ত্তমানত অসমীয়াৰ আদৰ্শ আৰু আহিলা হব নোৱাৰে। তেওঁলোকৰ সাহিত্য-ফুলনীৰ পৰা মনোবাঞ্ছিত ফুল পাহিৰ দুপাত এপাত আনি বৰ্ত্তমান সাহিত্যক সজাই সুতুলিলে বৰ্ত্তমান সাহিত্যৰ অস্তিত্ব ৰক্ষা কৰাই টান। পুৰণি কাব্য, পুৰণি ভাব এৰি দিলে আমি নতুন কাব্য নতুন ভাব নাপাওঁ। নতুন আৰু পুৰণি দুয়োকো সময়ৰ উপযোগী কৰি লব লাগে। নতুন আৰু পুৰণিৰ সামঞ্জস্য ৰাখি ভাষাৰ কাব্য ফুলনীত ফুল ফুলালেহে ফুলনীৰ শোভা বাঢ়িব। নহলে নতুন কাব্যৰ শোভা অস্বাভাৱিক আৰু বিকৃত হব। আচল কথা হৈছে অসমীয়া ভাষাক নতুনকৈ গঢ়িব লাগিলে আহি লাগে। সেই আদৰ্শ শঙ্কৰ-মাধৱৰ কাব্য। পুৰণি আৰু বৰ্ত্তমান সময়ৰ অসমীয়া সাহিত্যৰ সামঞ্জস্য ৰাখিবলৈ তেওঁলোকৰ কাব্যই প্ৰধান উপাদান।

জগত পৰিবৰ্ত্তনশীল। আজি যেয়ে উন্নতিৰ চৰম সীমা লাভ কৰিছে কালি সেয়ে আকৌ অৱনতিৰ তলৰ থাপত পৰিছে। শুক্ল পক্ষৰ পাছত কৃষ্ণ পক্ষ, ই স্বাভাৱিক নিয়ম। ভগৱন্তৰ বিচাৰত সদায় কোনোৱে একে অৱস্থাত নাথাকে। তেওঁ সদায় ন্যায় অন্যায় বিচাৰ কৰি সকলোৱে সু-বন্দৱস্ত কৰি ৰাখিছে। জগতত অধৰ্ম্ম অসদাচাৰ বাঢ়িলে সময়ে সময়ে ক্ষণ-জন্মা পুৰুষ স্বৰূপে ভগৱন্ত অৱতীৰ্ণ হয়। আৰু জগত শান্তিৰে পূৰ্ণ কৰে। সমাজ কলুষিত হলে, সততাৰ সদপ্ৰীতি সমাজৰ পৰা আঁতৰ

হলে সমাজ-সংস্কাৰক স্বৰূপে ক্ষণজন্মা মহাপুৰুষ সকল জন্ম গ্ৰহণ কৰি সেই সমাজক উন্নত কৰে। এই দৰে ভাষাৰো কেতিয়াবা কেতিয়াবা ৰূপ কুৰূপ হয় আৰু অৱনতিৰ ফালে ঢাল খায়। এনে অৱস্থাত এজন ভাষা-সংস্কাৰকৰ বিশেষ আৱশ্যক হৈ পৰে। যেতিয়া আসামত ধৰ্ম্মৰ পাছত অৰ্থ লোপ পাব ধৰিলে, ভগৱন্তৰ প্ৰেমময় বাক্য অপ্ৰিয় হৈ উঠিল, মানৱ হৃদয় কু-ভাৱ কু-চিন্তা, কু কথাই ব্যাপি পেলালে তেতিয়া শঙ্কৰ মাধৱ দুজনাই সমাজ, ভাষা আৰু ধৰ্ম্ম সংস্কাৰক আৰু সংস্থাপকৰূপে জগতত অৱতীৰ্ণ হয়। শৰত কালৰ লেৰেলা জুকলা পৰা গছগছনি যেনেকৈ বসন্ত কালত ঠন ধৰি উঠে আৰু নতুন ৰূপ ধৰে তেনেকৈ নিস্তেজ অসমীয়া সমাজ, অসমীয়া ভাষা আৰু ধৰ্ম্ম তেওঁলোকৰ অমৃতময় বাক্যৰ প্ৰভাৱত বলী তেজী আৰু সাম্যৰূপ ধৰি আহিব ধৰিলে। সমাজ সংস্কাৰ কৰিব লাগিলে পুৰণি সমাজ তন্ন তন্ন কৰি চাই সময়ৰ উপযোগী খিনি ৰাখি নতুন ভাব আৰু কথা তাত মিহলাই নতুন সাঁচত গঢ় দিব লাগে। সেয়ে কৰিবলৈ হলে ভাষা লাগে। ভাষা নহলে মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰি। সমাজ গঠনৰ মাই উপায় হৈছে মানুহৰ মনৰ ভাববোৰ পৰস্পৰৰ আগত প্ৰকাশ কৰি পৰিৱৰ্ত্তন আৰু পৰিমাৰ্জ্জন কৰা। উৎকৃষ্ট ভাববোৰে সমাজক ওখ ভাবলৈ নিয়ে। সেই কাৰণে সৎভাব, গভীৰ গৱেষণা-পূৰ্ণ চিন্তাৰ ঢৌ সমাজত পেলাবলৈ দিয়া সমাজ গঠনৰ এটি মাই উপায়। সকলো কথা চিন্তাহৰে গঢ়ে। চিন্তা কাৰ্য্যকৰী হবলৈ পৰস্পৰৰ সহানুভূতি লাগে। কি সমাজ, কি ভাষা, কি ধৰ্ম্ম সকলোতে এই কথাটি খাটে। মনৰ ভাব আৰু চিন্তা প্ৰকাশ কৰিব নোৱাৰিলে ধৰ্ম্ম বা সমাজ নতুন কৰি বেলেগ সাঁচত তোলা টান। গতিকে মনৰ ভাব প্ৰকাশ কৰিবলৈ উপায় লাগে আৰু সেই উপায় হৈছে ভাষা; আৰু এই কাৰণেই ভাষাৰ প্ৰয়োগ, সাহিত্যৰ আৱশ্যকতা কাৰ্য্যৰ দৰকাৰ। সমাজৰ অৱস্থা আৰু মানুহৰ মনৰ উৎকৰ্ষতা অনুসৰি সকলোকে সৎপথ, সৎচিন্তাত উপনীত কৰাবলৈ আকৰ্ষণী শক্তি বিস্তাৰ কৰা নিতান্ত আৱশ্যক। কাঠচতীয়া ভাৱশূন্য মানুহৰ মন সৎপথলৈ অনা সহজ কথা নহয়। কিন্তু সুৰ লগা মাতেৰে একেবাৰে কঠিন-মনা মানুহকো দ্ৰৱীভূত কৰিব পাৰি। কিয়নো সঙ্গীতৰ গুণত দুৰ্দ্দমনীয় সৰ্পকো দমন কৰিব পাৰি, মানুহৰতো কথাই নাই। সেই কাৰণে শঙ্কৰ মাধৱে সুললিত, পদ ৰচনা কৰি মনৰ উচ্চ-ভাববোৰ সমাজত প্ৰকাশ কৰি মানুহৰ মন আ-কৰ্ষণ কৰিবৰ চেষ্টা কৰিছিল। আকৌ একে বহু-মৰ পদ হলে আমনি লাগিবৰ সম্ভৱ, গতিকে তেওঁলোকে নানা তৰহৰ পদ, ছন্দ, ছাব, দুলাৰ, লেচাৰি, ঝুমুৰি আদি নতুন নতুন পদবন্ধনৰ উপায় উলিয়ায় আৰু নানা তৰহৰ সঙ্গীত সৃষ্টি কৰি অসমীয়া ভাষা স্থাপনা কৰে, আৰু অসমীয়া ভাষাক ৰমক-জমক কৰি তোলে। এই দৰে হৰেক ৰকমৰ সুললিত পদ ৰচনা কৰিবৰ কাৰণে পদবোৰৰ সুৰ আৰু তাল মান ৰাখিবলৈ বহুত বাদ্য বাজনাৰ সৃষ্টি কৰে। ব্ৰহ্মমুহূৰ্ত্তৰ পৰা শয়ন কাললৈ মানুহৰ মনৰ ভাব গতি যি ধৰণে চলে সেই ধৰণে তেওঁলোকে পদ আৰু গীত ৰচনা কৰিলে। আৰু সেই সময়ৰ উপযোগী পদ আৰু গীতৰ তাল মান ৰক্ষা কৰিবলৈ খোল, তাল, খুটিতাল, কাঁহাল, বেণু, গোমুখ, মুৰজ, মৃদঙ্গ, আদি বাদ্যৰ সৃষ্টি কৰে। সেইদৰে ৰাগশ্ৰী, ধনশ্ৰী, একতালা, ৰাগ সোহাগ, ৰাগ ভৈৰৱ, পদ লেচাৰি, ঝুমুৰি, দুলাৰ, বৰ গীত, ভটিমা, তোতয় আদি নানান ৰকম সুৰৰ তালমান ৰাখিবলৈ বেলেগ বেলেগ বাদ্যৰ বাজনা সৃষ্টি কৰে। শব্দৰ ঝঙ্কাৰৰ লগে লগে বাদ্যৰ ঝঙ্কাৰ মিলি শ্ৰুতিমধুৰ হৈ উঠে আৰু প্ৰত্যেক পদ মনো-ৰঞ্জক হৈ মানুহৰ মন প্ৰাণ শীতল কৰে। আৰু তাৰ লগে লগে সদ্ভাব সদ্‌চিন্তাত উপনীত কৰি চিত্তশান্ত কৰে। বাস্তৱতে তেওঁলোকৰ বাদ্য-বাজনা আৰু সুৰৰ মিলন দেখিলে তেওঁলোকৰ প্ৰতিভা শক্তি যে কিমান বহল তাক ভাবিলেই বিস্ময় হব লাগে।

ছাৰ আইজাক নিউটন।

১৬৪২ খৃষ্টাব্দৰ ২৫ ডিচেম্বৰ তাৰিখে লিন্-কলন ছায়াৰৰ অন্তৰ্গত উলচথৰ্প নামেৰে গাওঁত আইজাক নিউটনৰ জন্ম হয়। যি এদিন পৃথিবীৰ আকৰ্ষণ আৱিষ্কাৰ কৰিছিল আৰু গণিতাদি শাস্ত্ৰত যাৰ সমকক্ষই আজিলৈকে জন্ম গ্ৰহণ কৰা নাই, সেই নিউটন ভূমিষ্ঠ হবৰ সময়ত ইমান ক্ষুদ্ৰকায় আছিল যে তেওঁক অনায়াসে এটা বত-লৰ ভিতৰত সুমাই থব পৰা গলহেতেন। তেওঁ ইমান দুৰ্ব্বল আৰু চেৰেলা হৈ উপজিছিল যে যি মানুহ কেইজনীয়ে তেওঁৰ নিমিত্তে ওচৰ চুবুৰীয়া গাওঁলৈ ঔষধ আনিবলৈ গৈছিল তেওঁবিলাকে নিউটনক পুনৰায় জীয়াই থকা দেখিবলৈ পাব বুলি আশা নকৰিছিল। কিন্তু ঈশ্বৰৰ ইচ্ছা! যাৰ দ্বাৰা সংসাৰৰ উপকাৰ হব লাগে তেওঁক ঈশ্বৰে যি কোনো উপায়েই হওক, জীয়াই থয়।

নিউটনৰ জন্মৰ পূৰ্ব্বেই তেওঁৰ পিতাকৰ মৃত্যু হয়। মাকে বিধৱা হৈ আকৌ বিয়া কৰোৱাত নিউটনৰ বুঢ়ী মাকে তেওঁৰ লালন পালনৰ ভাৰ গ্ৰহণ কৰে। যাতে অলপ-অচৰপ লিখা পঢ়া শিকি পৈতৃক মাটি-বাৰী চলাই-মেলি খেতি-বাতি কৰি খাব পাৰে সেই উদ্দেশ্যে বুঢ়ী মাকে তেওঁক গাওঁৰ ওচৰতে গ্ৰাণ্থাম্ নামেৰে ঠাইৰ এটা পঢ়াশালিত নাম লগাই দিয়ে। নিউটনৰ কিন্তু পঢ়া শুনাত অলপো মন নাছিল আৰু ক্লাচৰ ভিতৰত এটা বেয়া লৰা বুলি জনাজাত আছিল। নিউটনৰ খেলাৰ ফালেও বৰ ধাউতি নাছিল। যেতিয়া স্কুলৰ আন আন লৰাবিলাক খেলিবলৈ যায়, নিউটনে তেতিয়া নিজমনে বহি বহি সৰু সৰু কল সাজে—কেতিয়াবা এটা পানী-ঘৰী (Water clock) সাজে, কেতিয়াবা এটা এন্দুৰ ধৰি তাৰে সৈতে সৰু কল চলায়, কেতিয়াবা আকৌ এখন চিলাৰ নেজত এটা সৰু চাকি আঁৰি দি মানুহক দিনতে তৰা দেখুৱায়। এইবিলাক কাম কৰি নিউটনে অশেষ সুখ অনুভৱ কৰিছিল। তেওঁৰ লৰালি কালৰ এই সৰু সৰু কামবিলাকে অন্ত-র্নিহিত প্ৰতিভাৰ চিনাকি দিছিল মাথোন। এদিন নিউটনক ওপৰৰ শ্ৰেণীৰ লৰা এটাই এটা গোৰ মাৰে ইয়াকে সহিব নোৱাৰি নিউটনে তাৰে সৈতে মৰামৰি কৰে। এই মৰামৰিত নিউটনৰ জয় হয় আৰু কোৱা আছে যে এই মৰামৰিৰ পাছৰেপৰা তেওঁ লিখা-পঢ়াত মন দিয়ে আৰু তেতিয়াৰে পৰা নিউটন স্কুলত এটা ভাল লৰা বুলি খ্যাত হয়। ইয়াৰ ভিতৰত বাস্তৱিকে বহুত সত্য নিহিত আছে। যি মানুহে সদায় নিজক কোনো কাম কৰিবলৈ অসমৰ্থ বুলি তাক স্বীকাৰ কৰি থাকে, সি কেতিয়াও সেই কাম কৰিবলৈ সমৰ্থ নহয়—তেতিয়ালৈকে সিও আনক সমনীয়া বুলি প্ৰমাণ নাপায়। ৩৩৬৯/অ:

১৬৫৬ খৃষ্টাব্দত মাক পুনৰায় বিধৱা হোৱাত মাকে নিউটনক খেতি-বাতিৰ তত্ত্বাৱধান কৰিবলৈ উলচ্থৰ্পলৈ মতাই আনে। কিন্তু দেখা গল যে খেতি-বাতিলৈ নিউটনৰ অলপো মন নাই। তেওঁ খেতি-বাতিৰ তত্ত্বাৱধান এৰি গছৰ জোপাৰ মাজত সোমাই মনে মনে অঙ্ক কৰে, নাইবা কিবা কল-কব্জা সাজে। এনে অৱস্থা দেখি মাকে নিউটনৰ পৰা যে খেতি-বাতি নহব সেইটো ভালকৈয়ে বুজিলে। তেওঁৰ এজন মোমায়েকে কেম্ব্ৰিজৰ ট্ৰিনিটি কলেজত শিক্ষা লাভ কৰিছিল। মাকে তেওঁৰ লগত পৰামৰ্শ কৰি তালৈকে নিউটনক পঠাবলৈ স্থিৰ কৰিলে। সেইমতে ১৬৬১ খৃষ্টাব্দত তেওঁ কেম্ব্ৰিজত ভৰ্ত্তি হয়। ইয়াতে তেওঁৰ অন্তৰ্নিহিত ধী-শক্তিয়ে বিকাশ লাভ কৰিবলৈ বিশেষ সুযোগ পালে। তেওঁ সমাজত যোগদান কৰিবলৈ বৰ ভাল নাপাইছিল। গণিত-শাস্ত্ৰ আৰু বিজ্ঞান শাস্ত্ৰৰ আলোচনাৰ বাহিৰে আন বিষয়ে চৰ্চ্চা কৰি সুখ নাপাইছিল। বৰ সুবিধাৰ বিষয় যে, তেওঁ নিজৰ জীৱনৰ দৈনিক বিৱৰণী ৰাখিছিল; তাৰ পৰা সেই সময়ৰ ইংল-ণ্ডৰ বিশ্ববিদ্যালয়বিলাকত ওখ থাপৰ ছাত্ৰ-বিলাকে কি কি শিক্ষা পাইছিল তাক ভালকৈ জানিব পাৰি। তেওঁ কেম্ব্ৰিজলৈ অহাৰ পূৰ্ব্বে গণিত-শাস্ত্ৰ অধ্যয়ন কৰা নাছিল, কিন্তু সেই কালত গণিত-শাস্ত্ৰ অধ্যয়ন কৰাৰ আগেয়ে পাঠ কৰিব লগীয়া চেণ্ডৰ্চনৰ (Sanderson) তৰ্ক-শাস্ত্ৰ (logic) পাঠ কৰা আছিল। তেওঁ-বিলাকৰ কলেজৰ অক্টোবৰ টাৰ্মৰ (term) প্ৰাৰম্ভতে তেওঁ এদিন ষ্টোৰব্ৰিজ্ (Stour-bridge) হাটত ঘূৰি ফুৰোঁতে জ্যোতিষৰ

শাস্ত্ৰ সম্বন্ধীয় এখন পুথি দেখা পাই কিনি ললে কিন্তু তেওঁ জ্যামিতি আৰু ত্ৰিকোণমিতি মজনাৰ গতিকে ভালকৈ বুজিব নোৱাৰিলে। সেই কাৰণে তেওঁ এখন ইউক্লিডৰ জ্যামিতি কিনি ললে। এই জ্যামিতিখন পঢ়ি তাৰ প্ৰতিজ্ঞা-বিলাকৰ গুৰুত্ব প্ৰমাণ বিলাক দেখি তেওঁ আচৰিত হল সেই কাৰণে তেওঁ Oghtred-অৰ আৰু Decartes-অৰ Geometrie নামেৰে কিতাপ দুখনো কিনি ললে। এই বিলাক পাঠ কৰি তেওঁ পূৰ্ব্বে পঢ়িব খোজা ৰসায়ন শাস্ত্ৰ এৰি দি মনোযোগেৰে গণিত-শাস্ত্ৰ পঢ়িবলৈ মন মেলিলে। বীজগণিত নিউটনৰ প্ৰধান শিক্ষাৰ বিষয় আছিল। কিন্তু কিছুমান দিনৰ পাছত তেওঁ বিশেষ মনোযোগেৰে ইউক্লিডৰ জ্যামিতি পঢ়ি যব বং পাৰে আৰু মানসিক শিক্ষাৰ নিমিত্তে ই এটি সুন্দৰ সঁচুলি বুলি মত প্ৰকাশ কৰিছিল। তেওঁ কলেজত পঢ়ি থাকোঁতে অঙ্ক-শাস্ত্ৰ সম্বন্ধে কালেমান মৌলিক গৱেষণা কৰিছিল। ২১।২২ বছৰ বয়সতে তেওঁ দ্বিপদ-সিদ্ধান্ত (Binomial theorem) আৱিষ্কাৰ কৰে আৰু সোনকালে শূন্যবৃদ্ধি সিদ্ধান্ত (Theory of fluxions) আৱিষ্কাৰ কৰি Differential Calculus নামেৰে গণিত বিদ্যাৰ ভিত্তি স্থাপন কৰে। এই বিলাক গৱেষণাৰ ফলত তেওঁ নিজেই আনন্দ লাভ কৰিছিল; প্ৰকাশ কৰিবলৈ তেওঁ যব ইচ্ছুক নাছিল, ১৬৬৫ সনত তেওঁ বি-এ পাছ কৰি এটা বৃত্তি পায় আৰু সেই বছৰতে কেম্ব্ৰিজত মহা-মাৰী ৰোগ হোৱাৰ গতিকে তেওঁ নিজ গাওঁলৈ উভতি আহে।

গাওঁলৈ উভতি অহাৰ পূৰ্ব্বেই নিউটনে জ্যোতিষ শাস্ত্ৰ সম্বন্ধে আলোচনা কৰিছিল। কিন্তু এই জ্যোতিষ শাস্ত্ৰৰ এটা প্ৰশ্নই তেওঁক মহা ভাবনাত পেলাইছিল; প্ৰশ্নটো হৈছে এই চন্দ্ৰনো পৃথিৱীৰ চাৰিওফালে ঘূৰে কিয়? আকাশৰ গ্ৰহ উপগ্ৰহ বিলাকেই বা সূৰ্য্যৰ চাৰিউফালে কিয় ঘূৰে? সিহঁতে পোন বাটে নাযায়, কিয়? এটা মাৰ্ব্বল বায়ুৰ বা ঘৰ্ষণৰ পৰা কোনো আঘাত নাপালে সদায় পোন বাটে গৈয়েই থাকিব। তেনেহলে এই চন্দ্ৰ, গ্ৰহ উপগ্ৰহবিলাক পোন বাটে নাযায় কিয়? ইয়াৰ মাজত কি এনে এটা গুপ্ত শক্তি আছে যি ইহঁতক এইদৰে ঘূৰাই ফুৰাইছে? এই প্ৰশ্নৰ সমিধান তেওঁ নাপালে।

ঘৰলৈ উভতি আহিও তেওঁৰ চিন্তাৰ বিৰাম নাই। সেই একেটা প্ৰশ্নই তেওঁৰ মনত তোলপাৰ লগাই দিলে। এদিন তেওঁ বাগিচাৰ আপেল গছ এজুপিৰ তলত বহি এই চিন্তাতে মগ্ন হৈ আছে এনে সময়তে গছৰপৰা থপকৈ আপেল এটা মাটিত পৰিল। লগে লগে মনত প্ৰশ্নৰ উদয় হল—আপেলটোনো মাটিত পৰিল কিয়? ই ওপৰলৈ উধাই নগল কিয় বা শূন্যমাৰ্গত ওলমি নাথাকিল কিয়? দৈৱ বাণীৰ দৰে প্ৰশ্নৰ লগে লগে উত্তৰ আহি পালে,—পৃথিৱীয়ে আপেলক আকৰ্ষণ কৰা গতিকে আপেলটো মাটিত পৰিল। প্ৰাণ দণ্ডৰে দণ্ডিত বন্দীয়ে প্ৰাণদান পালে নাইবা মাতৃয়ে হেৰোৱা পুত্ৰ বস্তু লাভ কৰিলে যেনে আনন্দ পায়, নিউটনেও এই অপ্ৰত্যাশিত উত্তৰত তেনে আনন্দ পালে।

নিউটনে এই পৃথিৱীৰ আকৰ্ষণক বৈজ্ঞানিক ভিত্তিত স্থাপন কৰি ইয়াক বিশ্বাকৰ্ষণৰ অন্তৰ্ভুক্ত কৰে আৰু তেওঁৱেই ইয়াৰ পৰিমাণাত্মক নিয়ম (quantitative law) উলিয়াই জ্যোতিষ শাস্ত্ৰক এক অভিনৱ সূত্ৰত গঠন কৰে।

নিউটনে এই বিশ্বাকৰ্ষণৰ আভাস পাই ভাবিবলৈ ধৰিলে—"যদি এটা আপেল বা এটা ওপৰলৈ মাৰি পঠিওৱা দলি পৃথিৱীতকৈ সৰু পদাৰ্থক পৃথিৱীয়ে টানিব পাৰে, তেন্তে পৃথিৱীতকৈ সৰু চন্দ্ৰকনো কিয় নাটানিব? আকৌ, যদি চন্দ্ৰ পৃথিৱীতকৈ সৰু কাৰণে তাক পৃথিৱীয়ে আকৰ্ষণ কৰে, তেন্তে বৃহত্তৰ জ্যোতিষ্ক সূৰ্য্যই তাতকৈ সৰু পৃথিৱী আৰু গ্ৰহ উপগ্ৰহ-বিলাকক আকৰ্ষণ নকৰিব কিয়? নিউটনে এই দৰে আলোচনা কৰি মনে মনে থিৰ কৰিলে যে এই বিশ্বাকৰ্ষণেই এই অসংখ্য জ্যোতিষ্ক-বিলাকক শৃঙ্খলিত বৃত্তাকাৰে অবিৰাম ঘূৰাই আছে। এই কথাষাৰ এটা সাধাৰণ দৃষ্টান্তেৰে কটকটীয়াকৈ বুজাব পাৰি।—এডাল জৰীৰ একূৰে এটা দলি বান্ধি যদি জৰীডাল ভালকৈ

ঘূৰাই হঠাৎ এৰি দিয়া যায় তেন্তে দলিটো পোন বাটে গুচি যাব। কিন্তু ঘূৰাবৰ সময়ত ধৰি থকা শক্তিকে দলিটো বৃত্তাকাৰে ঘূৰাই থাকে। প্ৰতি মুহূৰ্ত্তে দলিটোৰ ওপৰত দুটা শক্তিয়ে কাৰ্য্য কৰিছে—এটাই সদায় দলিটোক পোন বাটে নিবলৈ বিচাৰিছে আৰু আন টোৱে দলিটোক হাতৰ ফাললৈ টানিছে। এই দুটা শক্তিৰ সানমিহলিত দলিটো পোন বাটে যাব নোৱাৰে আৰু হাতৰ ফাললৈকো আহিব নোৱাৰে গতিকে বৃত্তাকাৰে ঘূৰি থাকে। সেইদৰে চন্দ্ৰ পৃথিৱীতকৈ সৰু আৰু পৃথিৱীৰ ফাললৈ সদায় আকৃষ্ট হৈ আছে; আকৌ কোনো এটা অজ্ঞাত শক্তিৰ প্ৰভাৱত চন্দ্ৰ পোন বাটে গৈ আছে, কিন্তু পৃথিৱীৰ আকৰ্ষণৰ লগত সানমিহলি হৈ চন্দ্ৰ পৃথিৱীৰ চাৰিও ফালে ঘূৰি আছে। সেইদৰে আন আন গ্ৰহ উপগ্ৰহ-বিলাকো সিহঁততকৈ ডাঙৰ জ্যোতিষ্ক চক্ৰৰ চাৰিও ফালে ঘূৰি আছে।

এইদৰে আলোচনা কৰি নিউটনে নিজৰ মানস-পটত অসংখ্য জ্যোতিষ্কৰ ভ্ৰমণ অঙ্কিত কৰি কি অপূৰ্ব্ব আনন্দ উপভোগ কৰিছিল। তেওঁ আনন্দ উপভোগ কৰি হাত সাবটি বহি থকা নাছিল। এই আকৰ্ষণৰ পৰিমাণ জানিবলৈ তেওঁ ব্যস্ত হল। তেওঁৰ পূৰ্ব্বেই বিখ্যাত জ্যোতিষী কেপ্‌লাৰে আৱিষ্কাৰ কৰিছিল যে জ্যোতিষ্কবিলাক সূৰ্য্যক কেন্দ্ৰত ৰাখি তাৰ চাৰিও ফালে দীৰ্ঘ বৃত্তাকাৰে (Ellipse) ঘূৰে। এনেকৈ ঘূৰি থাকোঁতে জ্যোতিষ্কবিলাক সূৰ্য্যৰ ওচৰ চাপিলে বা আঁতৰলৈ গলে আকৰ্ষণৰ কি তাৰতম্য হয় নিউটনে তাকে গণনা কৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ গণনাৰ ফলত এয়ে স্থিৰ হল যে গ্ৰহবিলাক সূৰ্য্যৰ পৰা যিমান আঁতৰি যায়, সূৰ্য্যৰ আকৰ্ষণ ক্ৰমে সিমান কমি আহে; আকৌ ওচৰলৈ আহিলে বাঢ়ি আহে। এই আকৰ্ষণ দূৰত্বৰ বৰ্গফলৰ বিপৰীত ভাৱে (inversely as the square of the distance) বঢ়া-টুটা হয়; যেনে—দূৰত্ব দুগুণ হলে আকৰ্ষণ চতুৰ্থাংশ হব; দূৰত্ব তিনিগুণ হলে আকৰ্ষণ নৱমাংশ হয়। ইত্যাদি—

এই পৰিমাণাত্মক নিয়ম উলিয়াই তেওঁ ইয়াৰ সত্যতা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰিবলৈ চন্দ্ৰৰ গতি পৃথিৱীৰ আকৰ্ষণৰ দ্বাৰা কেনেকৈ পৰিচালিত হয় তাৰ কেন্দ্ৰৰপৰা পৰিধিলৈকে দূৰত্ব জনা আৱশ্যক। সেই সময়ত তেওঁ এই দূৰত্ব সঠিককৈ জনা নাছিল কিন্তু যি জনা আছিল তাৰে সৈতে তেওঁ গণনা আৰম্ভ কৰি দেখিলে যে তেওঁৰ গণনাৰ পৰা পোৱা আৰু পৰীক্ষা কৰি পোৱা চন্দ্ৰৰ গতিত অলপ অমিল আছে। এই অসামঞ্জস্য মিলাব নোৱাৰি তেওঁ কাকত পত্ৰবিলাক এটা 'দেৰাজ'ত (desk) সুমাই থলে। ভালেমান বছৰ এইভাবে হৈ গ'ল, কিন্তু তেওঁৰ এই আৱিষ্কাৰৰ কথাৰ কোনেও গম নাপালে। ১৬৭২ সনত পিকাৰ্ড নামে এজন ফৰাচী বৈজ্ঞানিকে এদিন বিলাতৰ বিখ্যাত 'ৰয়েল ছোচাইটি'ৰ এক অধিবেশনত পৃথিৱীৰ পৰিধি নিৰ্দ্ধাৰণ সম্বন্ধে এটা প্ৰবন্ধ পাঠ কৰে। তেওঁৰ নিৰ্দ্ধাৰিত পৰিধিৰ জোখ প্ৰচলিত জোখতকৈ অলপ বেছি আছিল। নিউটনে সোনতে এই বাতৰি পোৱা নাছিল। কেই বছৰমানৰ মূৰত এই বাতৰি পাই পুৰণা কাকত পত্ৰ উলিয়াই লৈ তেওঁ আকৌ গণনা আৰম্ভ কৰিলে। এইবাৰ কিন্তু ঠিক মিলি গল। কোৱা আছে যে এই গণনাৰ উত্তৰ মিলা যেন গম পাই তেওঁ ইমান আনন্দিত হৈছিল যে অৱশেষত তেওঁ গণনাৰ শেষডোখৰ এজন বন্ধুক কৰি দিবলৈ অনুৰোধ কৰে। এইদৰে তেওঁৰ বহুদিনীয়া সাধনা ফলৱতী হয়।

মহামাৰীৰ পাছত কেম্‌ব্ৰিজলৈ উভতি অহাত তেওঁ ১৬৬৭ সনত নিজ কলেজৰ ফেলো (fellow) নিৰ্ব্বাচিত হৈ তাতে নিগাজিকৈ থাকিবলৈ ধৰিলে। এই সময়ত তেওঁ বেৰোৰ (Barow) গণিত সম্বন্ধীয় বক্তৃতাবিলাক আদ্যোপান্ত পাঠ কৰাত ব্যস্ত আছিল। ইয়াৰ পাছত বেৰো আৰু কলিনে (Collin) তেওঁৰ Kinckhuysen-অৰ বীজগণিতৰ ইংৰাজী ভাঙনীৰ টোকা যোগ কৰিবলৈ তেওঁক অনুৰোধ কৰে। নিউটনে এই বন্দবস্তত (Condition) কামটো হাতত ললে যেন তেওঁৰ নাম সেই কিতাপত নোলায়। নিউটনে নিষ্কামভাৱে তেওঁৰ কাম কৰি গৈছিল, যশ উপাৰ্জ্জন কৰা তেওঁৰ কদাপিও ইচ্ছা নাছিল।

এনে মানুহকেই বোলে প্ৰকৃত কৰ্ম্মবীৰ। তেওঁবিলাকে ফলাফলৰ ফালে কাণ নিদি নিজৰ কৰ্ত্তব্য কৰি যায়। তেওঁবিলাকৰ ওপৰত যেতিয়া কাম কৰিবলৈ, সত্যৰ অনুসন্ধান কৰিবলৈ আনে তেওঁবিলাকৰ যশস্যা কৰে নে নাই, ফলাফলৰ ভাবিবৰ সময় নাই। গীতাতো কৈছে—

"কৰ্ম্মণ্যেবাধিকাৰস্তে মা ফলেষু কদাচন।
মা কৰ্ম্মফলহেতুৰ্ভূৰ্মা তে সঙ্গোঽস্ত্বকৰ্ম্মণি॥"

ইয়াৰ পাছত তেওঁ আলোক-বিজ্ঞানৰ কিছুমান মৌলিক তথ্যৰ আবিষ্কাৰত ব্যস্ত আছিল, আৰু ইয়াৰ মাজত অৱসৰ পালে ৰসায়নবিদ্যাৰ কেইটিমান বিষয়ে গৱেষণা কৰিছিল; তাৰে কিছুমান তেওঁ শেষ কৰিবলৈ নাপালে।

১৬৬৯ সনৰ অক্টোবৰ মাহত তেওঁৰ শিক্ষক বেৰোৱে নিউটনলৈ বুলি (in favour of Newton) লুকেচিয়ান প্ৰফেচাৰৰ কাম এৰি দিলে। তেওঁ প্ৰফেচাৰৰ কামত সোমায়েই আলোক বিজ্ঞানৰ ফালে মন মেলিলে। তেওঁ কলেজত ছাত্ৰবিলাকক আলোক বিজ্ঞান সম্বন্ধে বক্তৃতা দিয়ে আৰু নিজেও মৌলিক তথ্যৰ আবিষ্কাৰত মনোযোগ দিয়ে। এইবিলাক গৱেষণাৰ ফলাফল তেওঁ তেওঁৰ Optics বোলা অপূৰ্ব্ব গ্ৰন্থত লিখি থৈ যায়। ক্ৰমশঃ।

৫৩৬৯/অ

স্বাস্থ্য-প্ৰসঙ্গ।

(৯ম বছৰৰ 'বাঁহীত' ওলোৱাৰ পাছৰ পৰা।)

আমিষ-ভোজীৰ মাছ-মাংস প্ৰধান আহাৰ। মাছত পুষ্টিকৰ গুণ আছে, কিন্তু মাংসতকৈ বেছি নহয়। ইয়াত সাধাৰণতঃ সাধাৰণ মাংসতকৈ কম তেল (fat) থাকে। জীয়া মাছ শৰীৰৰ পক্ষে উপকাৰী। গেলা-পচা মাছ শৰীৰৰ অপকাৰী। শুকান মাছ বৰ অনিষ্টকাৰী। ডাঙৰ মাছত তেল বেছি, সেই কাৰণে দুৰ্ব্বল মানুহে সহজে হজম কৰিবলৈ টান।

• • •

মাংস শৰীৰৰ পক্ষে পৰম উপকাৰী, মাংস ভাল-বেয়া চিনিব পাৰিব লাগে। গৰু, ভেৰা, ছাগলী, হাঁহ, পাৰ, কুকুৰা আদিৰ মঙহ।—মঙহৰ ভিতৰত এই বোলেই যাই। গৰুৰ মঙহত তেল বেছি, কিন্তু তাক জীণ নিয়াবলৈ বহুত সময় লাগে। ভেৰাৰ মঙহ সোনকালে হজম কৰিব পাৰি আৰু ই ভাৰতবৰ্ষত বিস্তৃতৰূপে ব্যৱহৃত হয়। গাহৰিৰ মঙহত বেছিপৰিমাণে তেল থকাৰ কাৰণে হজম কৰিবলৈ বৰ টান;—আৰু হজম কৰিবলৈ অধিক সময় লাগে। গাহৰিৰ মঙহত ফিতাৰ দৰে এবিধ পোক (Taenia soliam or tape worm) হোৱাৰ সম্ভাৱনা; ছাগলীৰ মঙহ ভাৰতবৰ্ষত বেছিকৈ (বিশেষকৈ হিন্দু বিলাকে) ব্যৱহাৰ কৰে। ছাগলীৰ মঙহত তেল কম থকাৰ গতিকে সুকলমে হজম কৰিব পাৰি। যক্ষ্মাৰোগে ছাগলীক আক্ৰমণ কৰিব নোৱাৰে, গতিকে ইয়াৰ মাংস খালে যক্ষ্মাৰোগ হোৱাৰ ভয় নাই। হাঁহ, পাৰ কুকুৰা আদি (Poultry game) সাধাৰণতঃ ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

গেলা-পচা মাংস খালে যেন ৰোগৰ দৰে হয়, তাক Ptomaine Poisoning বোলে।

• • •

কণীও বৰ পুষ্টিকৰ খাদ্য। দেহক সুস্থ আৰু সবল কৰাৰ উপযোগী সকলো উপাদানেই (Proximate Principles) ইয়াত আছে। ইয়াত কিন্তু "কাৰ্ব্বোহাইড্ৰেট" নাই। বগা ভাগত (The white) নানা ৰকমৰ মাংস সাৰ (Protein) আছে; তাৰ ভিতৰত Egg Albumin) প্ৰধান। কুহুমত বেছি পৰিমাণে তেল (Fat) আৰু কম পৰিমাণে "লেচিথিন (Lecithim)." "ভাইটেলিন (Vitellin)" নামেৰে এবিধ Phospho protein আৰু phosphorus আৰু লোহৰ Organic Compounds আছে।

কুকুৰাৰ কণীৰ তলত লিখা উপাদানবিলাক থাকে:—

	পানী	মাংসসাৰ	তেল	আন আননাইট্ৰোজেন বিশিষ্টপদাৰ্থ	খনিজ পদাৰ্থ
বগা	৮৫.৭	১২.৬	০.২৫	—	০.৫৯
কুহুম	৫০.৯	১৬.২	৩১.৭৫	০.১৩	১.০৯

৫৩৭০/অ: ১৫.৬.৭৯

বাঁহী।

দশম বছৰ। ১৮৪২ শক। আহাৰ। ৩য় সংখ্যা।

মহিলা সখী।

স্ত্ৰীসকলৰ ভিতৰত সৎ শিক্ষা হোৱাটো অতি প্ৰয়োজনীয়, তেওঁলোক সুশিক্ষিতা হলে মানুহৰ ঘৰ সুকলমে চলে, সংসাৰ অসাৰ ঘুচি সাৰ হয়, ঘৰৰ লৰা ছোৱালীবোৰ জন্ম বুদ্ধি উনকীয়াল হৈ উঠে, পৰিয়ালৰ মাজত ইটো সিটোৰ হিংসা ভাব আঁতৰ হয়, স্বামী অতি সন্তোষেৰে থাকে শহুৰ শাহু আদি গুৰুসকলে আনন্দ লাভ কৰে, গঞা চুবুৰীয়া ওচৰৰ মানুহবিলাকেও ভাল পায়। স্ত্ৰী শিক্ষিতা হলে ঘৰৰ ধন বৰতে থাকে, দুখত পৰিলেও দুখ নেলাগে, এক কথাতে কব লাগিলে তিৰোতা সু-শিক্ষিতা হোৱাই সুসংসাৰৰ কাৰণ। সংসাৰীলোকৰ কাৰণ শাস্ত্ৰই স্ত্ৰীৰ প্ৰাধান্য দেখুৱাইছে, ভট্টভাষাত—

ন গৃহং গৃহমিত্যাহুঃ গৃহিণীগৃহমুচ্যতে।
তয়াহি সহিতান্ সৰ্ব্বান্ পুৰুষাৰ্থান্ সমশ্নুতে॥

যাজ্ঞবল্ক্য,—লোকানন্ত্যং দিবঃ প্ৰাপ্তিঃ পুত্ৰ-পৌত্ৰ প্ৰপৌত্ৰকৈঃ। যস্মাত্তস্মাৎ স্ত্ৰিয়ঃ সেব্যা ভৰ্ত্তব্যাশ্চ সুৰক্ষিতাঃ।

শুদা ঘৰক ঘৰ নোবোলে, গৃহিণী থাকিলেহে ঘৰ, তেওঁৰসৈতে সৰ্ব্ব পুৰুষাৰ্থ লাভ কৰিব পাৰি। পুত্ৰ-পৌত্ৰ প্ৰপৌত্ৰ সহ স্বৰ্গপ্ৰাপ্তি যাৰ পৰা হয়, তেনে স্ত্ৰীক ভালকৈ ৰখাই পোহপাল দিয়া কৰ্ত্তব্য।

কামিনিগণ! চোৱাঁ, প্ৰাচীন কালত তোমালোকৰ কেনে আদৰ আছিল। এতিয়াও তোমালোকে নিজৰ আচৰণৰ পৰা সেই আদৰ নিশ্চয় পাই থাকিব পাৰিবাহঁক। আৰু মাৰ্কণ্ডেয় পুৰাণৰ মাজত দেৱীমাহাত্ম্যত লিখিছে,—অসুৰ বধৰ পাছত দেৱতা সকলে ভগৱতীক স্তুতি কৰিছে, যে,—

স্ত্ৰিয়ঃ সমস্তাস্তৱ দেৱি ভেদাঃ
বিদ্যাঃ সমস্তাঃ সকলা জগৎসু।
ত্বয়ৈকয়া পূৰিতমম্বয়ৈতৎ—
কা তে স্তুতিঃ স্তৱ্যপৰা পৰোক্তিঃ।

হে দেৱি, জগতৰ সকলো স্ত্ৰী আৰু সমস্ত সকলা বিদ্যা তোমাৰ ভেদমাত্ৰ, মা, তুমি জগতত পূৰ্ণৰূপে আছাঁ, পৰমা তোমাৰ স্তুতি কি?

এতিয়া ভাবি চোৱা, সীমন্তিনি সকল, দুৰ্গতি-নাশিনী জগৎমাতা দুৰ্গাদেৱীৰ তোমালোক অংশ মাথোন, সেই ভগৱতীৰ অংশ হৈ তোমালোক সকলোৱে পালিকা হোৱা, দেখিবা, তোমালোকে সংসাৰ কৈলাস তুল্য কৰিব পাৰিবা। পতি-প্ৰাণা সতী ভগৱতীয়ে পিতা দক্ষৰ যজ্ঞত পতিৰ অপমান দেখি প্ৰতিকাৰত অসমৰ্থা হৈ যোগিনী সতীয়ে নিজেই দেহ এৰিলে, পুনৰ হিমালয়ৰ জী হৈ জনম ধৰি তপস্যা আচৰি সেই সদাশিৱ

পতিকে লাভ কৰিলে। সাধনা কৰা, ভগৱতীৰ অংশ যেতিয়া ভগৱতীৰ সৰেই হ'বা।

পতিগৃহত কৰ্ত্তব্য।—তাহানি বিশ্বামিত্ৰৰ ঔৰসত মেনকা অপ্সৰাৰ গৰ্ভত, নৈৰ কাষত আতিৰ মাজত ছোৱালী এটী জন্মিছিল। উপজা মাত্ৰকে মাক বাপেকে এৰি গগত, চৰাই বিলাকে ধুনীয়া দেখি কেঁয়োকালে বোৰ আছে, এনেতে কন্বমুনি দৈ দোষ ভুল লৈ আছে। শকুন্তই বেৰি থকা বাবে শকুন্তলা নাম দি তেওঁ গৌতমীক তুলি-তালি ডাঙৰ দীঘল কৰিবলৈ দিয়ে। পাছে গাভৰু হোৱাত তপোবনতে যোৱা দুষ্মন্ত ৰজাৰ লগত তেওঁৰ গান্ধৰ্ব্বিবাহ হয়। যেতিয়া গিৰিয়েকৰ ঘৰলৈ উলিয়াই দিলে, তেতিয়া বাপেকে শকুন্তলাক দিয়া উপদেশ কেইটা তোমালোকৰ লাগতীয়াল বাবে তুলি দিলো। স্ত্ৰীয়েকে সেৱা কৰাৰ পাছত পিতাক কৰ্ম্মৰ কৈছে,—৫৬৭০/অ:

শুশ্ৰূষস্ব গুৰূন্ কুৰু প্ৰিয়সখীবৃত্তিং সপত্নীজনে।
ভৰ্ত্তুৰ্বিপ্ৰকৃতাপি ৰোষণতয়া মাস্ম প্ৰতীপং গমঃ॥
ভূয়িষ্ঠং ভৱ দাক্ষিণা পৰিজনে ভাগ্যেষ্বনুৎসেকিনী,
যান্ত্যেবং গৃহিণীপদং যুৱতয়ো বামাঃ কুলস্যাধয়ঃ॥

আৰু, গুৰুক শুশ্ৰূষা কৰিবা, সতিনীয়েক নিজৰ প্ৰিয়সখী বুলি ভাবিবা, গিৰিয়েৰাই তোমাক কিবাকিবি কলেও তেওঁলৈ খং উঠি তেওঁৰ প্ৰতিকূলা নহবা, পৰিবাৰ আদিত নিতৌ সৰল হবা, পৰৰ ভাগ্য দেখি হিংসাভাব নানিবা, এনে হলেহে গাভৰুসকল গৃহিণী পদৰ যোগ্য হয়, ইয়াৰ ওলোটা হলেহে কুলনাশিনী হয়। স্কন্দপুৰাণত অগস্ত্য মুনিৰ ভাৰ্য্যা লোপামুদ্ৰাই কৈছে,—

নতে নামচ গৃহ্ণীয়াৎ ভৰ্ত্তুৰায়ুঃ বিবৃদ্ধয়ে।
পুৰুষান্তৰ নামাপি ন গৃহ্ণীয়াৎ কদাচন॥
আক্ৰুষ্টাপি ন চাক্ৰোশেৎ তাড়িতাপি প্ৰসীদতি।
দেহং কুৰু কুৰুং স্বামিন্ মন্ত্ৰতামিতি বাক্‌চ॥
ন চিৰং তিষ্ঠতে দ্বাৰি ন দ্বাৰ মুপসেৱতে।
অদাপি তৎস্বয়ং কিঞ্চিৎ কস্মৈচিৎ ন কদাচন॥
সেৱতে ভৰ্ত্তুৰুচ্ছিষ্টমিষ্টমন্নং ফলাদিকম্।
মহাপ্ৰসাদমিত্যুক্ত্বা পতিদত্তং প্ৰতীচ্ছতি।
দৈৱদৰ্শনি ব্ৰতাদ্যং অনুৎ নৈৱেদ্যবেং।
স্বৰাকাং শ্ৰাৱয়েৎপি যাৱৎস্নাতা ন শুদ্ধ্যতি॥
সুস্নাতা ভৰ্ত্তুৰ্বদনমীক্ষতে নান্যং ন কোপয়েৎ।
হৰিদ্ৰাং কুঙ্কুমঞ্চৈৱ সিন্দুৰং কজ্জলঞ্চথা॥
কূৰ্পাসকঞ্চ তাম্বুলং কবৰীকৰ্ণভূষণম্।
ভৰ্ত্তুৰায়ুষ্য মিচ্ছন্তি দূৰয়েন্ন পতিব্ৰতা॥
× × × পাগস্থং নচ সৰ্ব্বদা।
সৰ্পিলৱণ তৈলাদিকয়ে চাপি পতিব্ৰতা॥
পতিং নাস্তীতি ন ব্ৰূয়াৎ যাত্ৰাৰ্থেষু ন যোজয়েৎ।
তীৰ্থস্নানাৰ্থিনী নাৰী পতিপাদোদকং পিবেৎ॥
শঙ্কৰাদপি বিষ্ণোৰ্বা ন পতিৰেকো হিতকঃ স্ত্ৰিয়াঃ।
ব্ৰতোপবাস নিয়মং পতিমুল্লঙ্ঘ্য নাচৰেৎ॥
আয়ুষ্যং হৰতে নিত্যং অন্তে নিৰয়মিচ্ছতি।
মিতং দদাতি হি পিতা মিতং ভ্ৰাতা মিতং সুতঃ॥
প্ৰযচ্ছত্যমিতংযস্তু ভৰ্ত্তা নিয়মসংযুতঃ।

অৰ্থাৎ পতিৰ আয়ুস বাঢ়িবৰ কাৰণে তেওঁৰ নাম নেকাঢ়িব, আৰু কেতিয়াও অন্যপুৰুষৰ নাম নলব, পতিয়ে বেয়া কাম দেখি দোষ ধৰিলে প্ৰতিদোষ নলব, সেইবাবে মাৰিলেও অসন্তুষ্ট নহব, কব, স্বামী, আপুনি যেনে ভাল দেখিছে কৰক। দুৱাৰ মুখত বেছি সময় নেথাকিব, পতিৰ বাহিৰে আন কাকো আশ্ৰয় নকৰিব, ভৰ্ত্তাৰ উচ্ছিষ্ট অন্ন, তেওঁ দিয়া ফল আদি মহাপ্ৰসাদ ভাবি আনন্দেৰে খাব। যেতিয়া ৰজস্বলা হয়, তেতিয়া তিনি ৰাতিলৈকে নিজৰ মুখ নেদেখাব, আৰু স্নান কৰি শুচি নোহোৱা পৰ্য্যন্ত নিজৰ কথা শুনাব। স্নান কৰি এটাই স্বামীৰ মুখচাব, অনাক নেচাব। হালধি, কুঙ্কুম, সেন্দুৰ, কজ্জল, চিৰা (কাচলি,) তামোল, খোপা, খুৰিয়া আৰু গলভূষণ, এইকেটা বস্তু গিৰিয়েকৰ আয়ুস বঢ়াবলৈ কাৰবাৰ কৰা পতিব্ৰতা তিৰোতাই আঁতৰ নকৰিব, সততে নিলজ্জা নহব। ঘিউ, লোণ, তেল, আদি শুকালেও এইবোৰ নাই আপুনি আনক নৈ বুলি পতিক আদেশ নকৰিব। তীৰ্থত স্নান কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰা তিৰোতাই পতিৰ পাদোদক খাব। শিৱ বিষ্ণুতকৈয়ো তিৰোতাৰ মানত পতি শ্ৰেষ্ঠ। ব্ৰত উপবাস আদি নিয়ম পালন পতিৰ মত নোহোৱাকৈ নকৰিব, যদি কৰে তেন্তে নিতৌ সেই তিৰোতাৰ আয়ুস ক্ষয় আৰু শেষত নৰকগামিনী হয়। বাপেক ভায়েক পুতেকে যি দিব লাগে তাকেহে দিয়ে মাথোন কিন্তু নিয়মত থকা স্বামীয়ে অপৰিমিত দিয়ে।

(২য় সংখ্যাৰ ২৪ পৃষ্ঠাৰ পৰা।)

আৰু এজন আত্মা মাজে মাজে আহিছিল। তেওঁ কলে যে, "নিজৰ মানুহ একেলগ হলে মন্ত্ৰে সেইখিনি সময়ত কেতিয়াবা কেতিয়াবা তালৈ আহোঁ।" তেওঁ কৈছিল যে "তিনি বছৰ পাছত আমকৰ গৰ্ভত আকো পুনৰ্জন্ম লম।" তিনি বছৰমানৰ পাছত সেই ছোৱালীটীৰ সঁচাকৈয়ে সন্তান হবৰ আশা হৈছিল—পাছত অসময়ত জন্মৰ আগেয়েই সন্তানটী নষ্ট হ'ল।

দেখিলো যে আত্মা সকলে পুনৰ্জন্ম বিশ্বাস কৰে। এজনৰ কথা কওঁ। মই তেওঁক জীৱিতাৱস্থাত দেখা নাছিলো। তেওঁ কিন্তু মোৰে সৈতে বহুত কথা কৈছে। তেওঁ মোৰ শহুৰ বংশৰ এজন বন্ধু। তেওঁ মাজে মাজে আহিছিল। তেওঁৰ হাতৰ লেখা স্পষ্ট প্ৰায় হসন্ত দিছিল। মই কলো "এই ছোৱালীজনীয়ে ইমান হসন্ত দিয়ে কিয়?" তেওঁ কলে মই তোমাৰ সৈতে ঠাট্টা কৰিছো—তোমাৰ সৈতে মই ঠাট্টা কৰিব পাৰো নহয়।" এওঁ বহুবাৰ আহিছিল। এওঁৱেই পুনৰ্জন্মৰ আচৰিত কথা ক'লে। এওঁ ক'লে যে তেওঁৰ এই ছোৱালী জন্মৰ পূৰ্ব্বে তেওঁৰ বাপেকৰ বাপেক আছিল। ছোৱালী হৈ ওঠৰ বছৰমান এই পৃথিবীত আছিল। তাৰ পাছত এতিয়াও তেওঁৰ ভায়েক হৈ এই পৃথিবীত আছে। জনা গ'ল যে এই ভায়েকটী তেওঁৰ মৃত্যুৰ পাছত উপজিছে। তেওঁ প্ৰথম বাৰ আহিয়েই লেখিলে "পৃথিবীলৈ আহবলৈ মোৰ ভাল লাগে দেখি মই আহিছো।" পাছত পৰকালৰ বিষয় প্ৰশ্ন কৰাত কলে, "সি বহুত কথা; কিমান কম?" প্ৰায় স্পিৰিটেই পৰকালৰ কথা শুনিলে এই উত্তৰ দিয়ে। তেওঁ যদি তেওঁৰ এনিয়া জীৱাই থকা ভায়েক হয় পৃথিবীত তেওঁ কো থাকেহে তেনেহলে তেওঁ কিয় ক'লে "পৃথিবীলৈ আহিবলৈ ভাল লাগে সেই দেখি আহিছো।" এইবোৰ কথা আমি কেনেকৈ বুজিম? সেই তেওঁ লীলাময়েহে ইয়াৰ উত্তৰ দিব পাৰে, মই যি দেখিছো তাকেহে লিখিছো।

"স্পিৰিট" অনাৰ এটা কিছু ভাগি আছে। সেইটো হৈছে মিডিয়ামটিকৈ ভয়ক আহ্বান কৰা। পুৰীৰ যি ঘৰত আমি "স্পিৰিট" অনাইছিলো সেই ঘৰটী প্ৰাসাদ তুল্য তাত বহুতো কোঠালী। খাত এখোটালীৰ পৰা আন এখোটালীলৈ যাওঁতে আমাৰ তেতিয়া মাজে মাজে কেনেবা কেনেবা লাগিছিল। এদিন সমুদ্ৰৰ দাতিৰ পৰা ঘুৰি সন্ধ্যা বেলিকা উভতি আহোঁতে আমি দেখিলো যে যি বস্তুটোত আমি "স্পিৰিট" আনিছিলো তাৰ ভিতৰত কিবা এটা বস্তু ঘূৰি ফুৰিছে—খুকন খুকৰ শব্দ কৰিছে, মাজে মাজে শব্দটো কমে, মাজে মাজে বাঢ়ে। আমি আচৰিত হলো, আমাৰ নানান ৰকম ভাবনা উপস্থিত হল, এটা বোধকৰো এটা ভৌতিক কাণ্ড তাকো ভাবিলো। তাৰ পাছত চাকৰ নাকৰ-বোৰ অহাত "আয়া" জনিৰ পৰা জানিলো যে তাত তাঙ্ক এটা কেঁকোৰা সমুদ্ৰৰ দাতিৰ পৰা আমি তাতে থৈ দিছে। আমি "স্পিৰিট" "ডিকেল" বুলি এটা বস্তু (টেবিলৰ সলনি) আনিছিলো। সেইটো গোল কাঠৰ বাকচৰ দৰে, আৰু তাৰ তলত তিনটা ঠেং আছে। সেই বাকচ "কেক" তেয়াৰ কৰিবৰ নিমিত্তে দৰকাৰ হয়। সেই আয়াজনী সেইখিনি সময়ত নথকা হলে আমি সঁচাকৈয়ে ভৌতিক কাণ্ড বুলি ভাবিলো হয়।

এটা কথা এই খিনিতে কওঁ। বহুতে ভাবিব পাৰে যে যিসকলে বহি স্পিৰিট অনায় তেওঁলোকৰ ইয়াত কিবা ষড়-যন্ত্ৰ আছে। মই ভাঠ কৰি কব পাৰো যে তেনে এৰো কথা হব নোৱাৰে। কিয়নো যিসকলে আনিছে তেওঁলোক মোৰ নিজৰ মানুহ। তেওঁলোকে যে এনে এটা কাম নকৰে সেই কথা মই শপত খাই কব পাৰো।

এবাৰ আৰু এজন মানুহ আহিছিল। তেওঁ ভাৰতত বিখ্যাত দেশহিতৈষী আৰু ধাৰ্ম্মিক। তেওঁ ৰাতি এঘাৰটামান বজাৰ সময়ত আহিছিল। তেওঁক সুধিলো যে "আপুনি আগেয়ে অহা নাই কিয়?" তেওঁ কলে "পৃথিবীৰ পৰা আঁতৰি থাকিব খোজো। আজি নোৱাৰাত হে আহিলো। কিছু কথা তোমাৰ পাছত শুনিলো "আপোনাৰ কোনটো ধৰ্ম্ম আটাইতকৈ ভাল

বুলি মনত হয়? তেওঁ কলে "মুছলমান ধৰ্ম্ম।" মই সুধিলো যে "মহম্মদীয় নৰক সম্বন্ধে আমি যি পঢ়িছো সেইবোৰ সঁচা নে?" তেওঁ কলে "সেইবোৰ মানুহৰ কল্পনা মাত্ৰ।" পাছত আৰু বহুতো কথা সুধিবলৈ যোৱাত কলে যে "এতিয়া তোমালোকে শুবলৈ যোৱা। ৰাতি হৈছে, পাছত ভয় খাবা। শুবলৈ যোৱা।" তাৰ পাছত তেওঁ আৰু অহা নাই।

এজন মানুহ আমি বহিলেই আহে—এওঁ এজন বিখ্যাত গায়ক। আমি বহিলেই এওঁ এবাৰ আহিব। আহি ৰং ধেমালি ঠাট্টা কৰি যায়। এওঁৰ এদিনৰ কথা কওঁ। এদিন আবেলি আমি চোতালত বহি স্পিৰিট অনাইছিলো। পাছত এওঁ আহিল। আহি বহুতো ৰং ধেমালিৰ কথা লেখিলে। পাছত কলো আমি "এটা গান গালে আপুনি তাল দিব নে?" "দিম।" মই কলো "আপুনি তো মোৰ গান শুনি সিদিনা হাঁহিছিল। আজিও যদি হাঁহে।" "নাহাঁহো, গাওক।" এওঁক কেতিয়াবা আপুনি কেতিয়াবা তুমি বুলি সম্বোধন কৰো। পাছত গালো, তাল দিলে। এবাৰ কলো "বাবা, এটা গ্ৰামোফন্ খানি তোমাৰ গানকে দিওঁ তুমি তাকে শুনি তাল দিয়া।" আমাৰ Gram ophone নাছিল। "Assam valley"ৰ পৰা এটা অনাই (মোৰ ৰেকৰ্ড আছিল, সেই ৰেকৰ্ড আৰু দোকানৰ ৰেকৰ্ড বজালো। খুব তাল দিলে। অৰ্থাৎ টেবিলৰ ভৰি এখনেৰে ঠক ঠক কৰিলে। আচৰিত কথা সেই দিনা হৈছিল এই,—আমি চোতালত Spirit অনাইছিলো। তাৰ পাছত সেই টেবিলখন চোতালৰ পৰা ঘূৰি ঘূৰি—এটা ঠেং দুটা ঠেং কৈ, এনেকৈ ঘূৰি ঘূৰি, তিনটা চাৰিটা খটখটি পাৰ হৈ বাৰাণ্ডা পাৰ হৈ এটা খোটালী পাৰ হৈ আগেয়ে থকা খোটালীত আছিল তালৈ আহিল (অৰ্থাৎ আমাৰ বহামেলা কৰা ঘৰলৈ।) সেই খিনি সময়ত অৱশ্যে এজন মানুহে আঙুলিৰে টেবিলখন চুই আছিল। তেওঁ নিজে কোনো পিনে এক্কো বল দিয়া নাছিল। সেই মানুহ জন গুৱাহাটীৰ স্বনামধন্য উকীল শ্ৰীযুত কামাখ্যাৰাম বৰুৱা বি-এল। চোতালৰ পৰা আহি খটখটি উঠোঁতে আমাৰ আচৰিত লাগিল।

আৰু দু-জন আত্মাই এবাৰ কৈছিল যে, তেওঁলোক এতিয়া এই জন্মত অমুক অমুক হৈছে। অৱশ্যে ওকালতি কৰা মানুহে, তাৰ্কিক মানুহে, যি মানুহে কোনো কথা সহজে বিশ্বাস কৰিব নোখোজে তেনে মানুহে—পৃথিবীত এনে মানুহ বহুত, এওঁলোকৰ কোনো কথা বিশ্বাস নকৰাই ধৰ্ম্ম। সকলো কথা হাতকিং কৰি উৰাই দিয়াই তেওঁলোকৰ ধৰ্ম্ম—এইসকল মানুহে কব "প্ৰমাণ কি"? প্ৰমাণ একো নাই। যি দেখিছো সেয়ে প্ৰমাণ। আৰু দুজন এজনে ইয়াকো কৈছে যে যি কেজনে স্পিৰিট অনাইছিল তেওঁলোকেই হয়তো কিজানি নিজেই লেখি দিছে। আন ঠাইত কি হয় কব নোৱাৰো, কিন্তু আমি কবোঁতে যে তেনে হোৱা নাই এইটো সাহ কৰি কব পাৰো।

মোৰ নিজৰ পৰিয়ালৰ স্বৰ্গী হোৱা মানুহ আহি কিমান গম উপদেশ দি গৈছে। আচৰিত—এজন আত্মা এনেকৈ আহিছিল। আহি আমাইকে ঘৰৰ পৰা ওলাই যাবলৈ কৈ মোৰ সহধৰ্ম্মিণী আৰু মোক মাথোন থাকিবলৈ কৈ বহুতো সৎ উপদেশ দি গ'ল। সেইবোৰ কথা ইয়াত লিখিবৰ একো সকাম নাই। কিন্তু আচৰিত!

এটা কথা মই কওঁ, কিন্তু, কোনো নতুন মানুহে যেন অকলৈ কেতিয়াও "স্পিৰিট" নানে। লগত এজন জনা শুনা মানুহ থকা ভাল। নহলে গোলমাল হবৰ সম্ভৱ। আৰু এক ৰকমে "স্পিৰিট" আহে এনেকৈ—যি তিনিজন মানুহে একেলগে বহি "স্পিৰিট" আনে, তেওঁলোকৰে এজনৰ ভিতৰত আত্মা সোমাই নানান্ কথা বতৰা কয়। সেইখিনি সময়ৰ নিমিত্তে সেই মানুহ জনৰ একো অস্তিত্ব নেথাকে। সেই আত্মাই সেই স্থান অধিকাৰ কৰে। সেই দেখি জনা শুনা মানুহ নেথাকিলে "স্পিৰিট" অনা ভাল নহয়। আৰু এটা কথা, এইবোৰ [illegible]

লাভ নাই, কিয়নো একো নতুন কথা জানিব নোৱাৰি। "আত্মা"বিলাকেও কব নোখোজে কি কব নোৱাৰে। কাৰো কাৰো ভয়ো পাবৰ কথা। আমি পুৰীত যিটো ঘৰত আছিলো সেইটো বৰ ডাঙৰ ঘৰ—তাত বহুতো খোটালী। ৰাতি সেই ঘৰৰ এখোটালীৰ পৰা আন খোটালীলৈ যাবলগীয়া হলে আন্ধাৰত অলপ ভয় লাগিছিল। "স্পিৰিট" অনা এটা ৰাগী খোৱা বস্তুৰ দৰে হয়। অনা খিনি সময়ত নানিলে মন উগুল-থুগুল কৰে, আনিবৰ মন যায়। আমি ১৯১৫ সনত প্ৰায় প্ৰতিদিন "স্পিৰিট" অনাইছিলো। পাছত সকলো সময়তে সেই চিন্তাই হৈছিল—বিশেষ যদি কোনোবা নিজৰ মানুহে কিবা কৈ যায়। সেই দেখি এই বিষয় বেছি চৰ্চ্চা নকৰাই ভাল।

আৰু এদিনৰ ঘটনা। এবাৰ আমি তিনি জন চাকৰক বহুৱাইছিলো। তাৰে এজনে মুঠেই লেখা-পঢ়া নেজানিছিল—এতিয়া অলপ লেখিব পঢ়িব পাৰিছিল। "স্পিৰিট" আহিল হয়—কিন্তু লাইন টানি আঁকি-বাকি গল। বোধ কৰো লেখিব নজনা উৰিয়া পানীৱালাৰ হাতত "স্পিৰিট" আহিছিল; তেওঁ একো নেলেখিলে, কিন্তু বহুতবাৰ টেবিলত ভৰিৰে ঠক্ ঠক্ কৰিলে। মই টেবিলৰ চাৰিও ফালে বহা নাছিলো। কিন্তু মোৰ হাত এখন শকত (still) হৈ উঠিল। পাছত মই ভিতৰলৈ আহি হাতখন টিপাওঁতে হাতখন আকৌ আগৰ দৰে হল। ইয়াৰ তথ্য এইটো হব পাৰে 'স্পিৰিট' জনে মোৰ ভিতৰলৈ আহিব খুজিছিল বোধ কৰো। আৰু ডবাৰ এবাৰ এনে হৈছে।

এজন "স্পিৰিটক" পৃথিবীত কেনে আৰু কোন মানুহ আটাইতকৈ সুখী—তেওঁ বঙালী আছিল—শোধাত তিনটা নাম কলে Lord Morley, Sir K. G. Gupta আৰু P. Chaudhuri। কোন্ পি চৌধুৰী বুলি মই সুধিলো। সবুজ পত্ৰৰ সম্পাদক? তেওঁ কলে 'এৰা'। আৰু আন আন কথা আন আন স্পিৰিটে বা এনেই কি কৈছে সেইবোৰ কৈ আমনি নলগাওঁ। আৰু সকলো সমষ্টত যে সকলো কথা সকলো স্পিৰিটে সচাকৈ কয় সিও নহয়।

আগেয়ে কৈছো এতিয়াও কওঁ, কোনো কোনো "স্পিৰিট" আহি বেদেৰিবাৰ কথা, সিহঁতে পায় তাকে লিখে। 'স্পিৰিট' অনাওঁতে মন শান্ত, ধীৰ হৈ অনাব লাগে। আমাৰ এই পৃথিবীত যেনে 'বেয়া' আৰু ভাল আছে—'স্পিৰিট' ৰাজ্যতো তেনে বেয়া ভাল আছে। মানুহ মৰিলেই যে একেবাৰে ভাল হৈ যায় তাৰ কোনো অৰ্থ নাই।

এইবোৰ কথাৰ মূলত কি আছে, 'স্পিৰিট' সচাকৈয়ে আহে নে আমাৰ মনৰ ভাবটোহে মাথোন তাত প্ৰকাশ হয় (এটা কথা—বহুতো সময়ত নভবা 'স্পিৰিট' আহিছে, হয়তো সেই আত্মাক কোনো সময়তে বহুত দিন ভবা নাই, তেনে আত্মাও আহিছে; নিচিনা আত্মাও আহে।) মনৰ অন্তৰ্মনে যদি সেইবোৰ বিষয় বহুত দিনৰ আগেয়ে ভাবিছিল, সেই ভাব আকৌ যদি আজি প্ৰকাশ হৈছে—এইবোৰ কথা তাৰ্কিক মানুহৰ নিমিত্তে থৈ দি আমি এই কেআৰ'ৰ কথা অন্ত কৰো।

ছাৰ আইজাক নিউটন।

(২য় সংখ্যাৰ ৪৩ পিঠিৰ পৰা)

আকৰ্ষণ শক্তিৰ আবিষ্কাৰৰ পাছৰ কেইবছৰ মান আন মনে বিশ্বাকৰ্ষণ সম্বন্ধীয় চিন্তাত নিউটন আবদ্ধ আছিল। তেওঁ এই কাম ইমান একাগ্ৰ-ভাৱে কৰিছিল যে, কোৱা আছে তেওঁ মাজে সময়ে খাবলৈকো পাহৰি গৈছিল। এনে এটা প্ৰবাদ আছে যে, তেওঁ এদিন আহাৰ মেজৰ ওপৰতে থৈ গভীৰ গবেষণাত নিযুক্ত আছে এনে সময়তে তেওঁৰ বন্ধু ডাক্তৰ ষ্টকলে তেওঁক দেখা কৰিবলৈ আহে। নিউটনক নিযুক্ত দেখি ৰং চাবৰ মনেৰে, থৈ দিয়া আহাৰ সমাপ্ত কৰি কুকুৰা চৰাইৰ হাড়বিলাক আকৌ আগৰ দৰে ঢাকি থৈ দিলে। নিউটনে বন্ধুৰ লগত আলাপ কৰি থাকোঁতে কাহীৰ ঢাকনী গুচাই হাড়বিলাক দেখি কলে মই দেখোন আহাৰ কৰিলো মিছাতে আহাৰ নাই কৰা বুলি ভাবিছিলো। বাস্তৱিকে

চিৰ এনে কোনো নাথাকিলে প্ৰিন্সিপিয়াৰ (Principia) দৰে মহাগ্ৰন্থ ৰচনা কৰিব নোৱাৰিলে। এই মহাগুৰুত্ব বিশ্বাকৰ্ষণ সম্বন্ধীয় মতমূলীয়া গৱেষণাবিলাকে ঠাই পাইছিল। এই গ্ৰন্থ ফ্লামষ্টিড নামে নিউটনে বিখ্যাত জ্যোতিষ এডমাণ্ড হেলিৰ অনুৰোধত লিখে, কেনে অৱস্থাত এই মহাগ্ৰন্থ ৰচিত আৰু প্ৰকাশিত হয় সেই সম্বন্ধে তুলনা আলোচনা কৰা যাওক। ১৬৮৪ সনৰ আগষ্ট মাহত হেলিয়ে নিউটনৰ লগত আকৰ্ষণৰ নিয়মবিলাকৰ সম্বন্ধে আলোচনা কৰিবৰ মনেৰে কেম্ব্ৰিজলৈ আহে। হুক, হিউজেন্স, হালি আৰু ৰেন (Hooke, Huygens, Halley & Wren) এই জ্যোতিৰ্ব্বিদ পণ্ডিতসকলে সূৰ্য্য কিম্বা পৃথিৱীয়ে বাহিৰৰ পদাৰ্থক আকৰ্ষণ কৰোঁতে দূৰত্ব বৰ্গৰ বিপৰীত ভাৱে (Inversely as the square of the Distances) কৰে সেইটো অনুভৱ কৰিব পাৰিছিল। এইবিলাকৰ প্ৰত্যেকে স্বাধীনভাৱে দেখুৱাইছিল যে, যদি কেপলাৰৰ সিদ্ধান্ত বিলাক সত্য হয় তেনেহলে আকৰ্ষণৰ পৰিমাণ দূৰত্বৰ বৰ্গ অনুসাৰে হব। তেওঁলোকে কিন্তু এই গ্ৰহ উপগ্ৰহবিলাকৰ পথৰ আকাৰ সঠিক কৰ নোৱাৰিছিল। হালিয়ে নিউটনক সেইবিলাকৰ সংশয় জানিবলৈ দিয়াত নিউটনে তৎক্ষণাৎ উত্তৰ দিলে যে গ্ৰহবিলাকে আকৰ্ষণৰ পৰিমাণাত্মক নিয়ম অনুসৰণ কৰিলে সিহঁতৰ পথ দীৰ্ঘ-বৃত্তাকাৰ (Ellipse) হব। নিউটনে এই সময়তে তেওঁৰ দেৰাজত বন্ধ কৰি থোৱা আকৰ্ষণ সম্বন্ধীয় তথ্যবিলাক পুনৰায় উলিয়াই নতুনকৈ লিখি ১৬৮৪ সনৰ নৱেম্বৰ মাহত পঠিয়াই দিলে। হালিৰ অনুৰোধত নিউটনে আকৰ্ষণ সম্বন্ধে পুনৰায় আলোচনা কৰিবলৈ ধৰে। হালি নৱেম্বৰ মাহত পুনৰায় নিউটনৰ ওচৰলৈ আহে আৰু নিউটনক আকৰ্ষণ সম্বন্ধে গোটেইবিলাক প্ৰশ্ন ব্যাখ্যা কৰিবলৈ অনুৰোধ কৰে। এই বাৰ নিউটন তেওঁৰ সিদ্ধান্ত আৰু গৱেষণাৰ ফল প্ৰকাশ কৰিবলৈ মান্তি হল। মহাগ্ৰন্থ প্ৰিন্সিপিয়াত এই বিলাক মৌলিক গৱেষণাই ঠাই পাইছে।

প্ৰিন্সিপিয়াৰ প্ৰথম খণ্ডৰ ৰচনা ১৬৮৫ সনৰ মাজ ভাগত শেষ হয়; চাই চিতি ভুল সংশোধনাদি কৰি ১৬৮৬ সনৰ ২৮ এপ্ৰিল তাৰিখতে ৰয়েল চোচাইটিলৈ (Royal Society) পঠিওৱা হয়। এই খণ্ডত তেওঁ ভিন ভিন অৱস্থাত পদাৰ্থৰ গতিৰ তাৰতম্য আদিৰ আলোচনা কৰে। ইয়াতে তেওঁ জগতৰ প্ৰত্যেক অণুৱেই যে প্ৰত্যেক অণুক আকৰ্ষণ কৰে তাক বিশদ-ৰূপে বৰ্ণাই লিখে আৰু পৰিমাণাত্মক নিয়ম আৱিষ্কাৰ কৰে; গেলিলিওৰ গতিশীল বস্তু সম্বন্ধে যি তিনটা নিয়ম আৱিষ্কাৰ কৰে তাৰ বিশদ ব্যাখ্যা দিয়ে। কেপলাৰৰ জ্যোতিষ মণ্ডলীৰ গতি সম্বন্ধীয় নিয়ম বিলাকৰ ব্যাখ্যা কৰে আৰু ইয়াৰপৰা বিশ্বাকৰ্ষণৰ দূৰত্ব মূলক নিয়ম আৰু আন কেইটামান নিয়ম আৱিষ্কাৰ কৰে।

প্ৰিন্সিপিয়াৰ দ্বিতীয় ভাগৰ ৰচনা ১৬৮৬ খ্ৰীষ্টাব্দৰ মাজ ভাগত শেষ হয়। ইয়াত তেওঁ জল-স্থিতি-বিজ্ঞান (Hydrostatics) জল-শক্তি সম্বন্ধীয় বিজ্ঞান (Hydrodynamics) টো, জোৱাৰ ভাটা সম্বন্ধে আলোচনা কৰে আৰু চন্দ্ৰ সূৰ্য্য আকৰ্ষণেই যে জোৱাৰ ভাটাৰ কাৰণ তাক নিউটনে সুন্দৰ ৰূপে আলোচনা কৰে।

তাৰ পাছৰ ৯।১০ মাহমান তেওঁ প্ৰিন্সিপিয়াৰ তৃতীয় ভাগৰ ৰচনাত ব্যস্ত আছিল। এই খণ্ডত বিশ্বাকৰ্ষণেই যে পদাৰ্থৰ গুৰুত্বৰ মূল কাৰণ তাক তেওঁ আলোচনা কৰে। গণিতৰ সহায়েৰে তেওঁ নিৰ্ণয় কৰিছে যে, সূৰ্য্য পৃথিৱীতকৈ ৩১৮০০০ গুণ গধুৰ আৰু চন্দ্ৰ ৮৩ গুণ লঘু। তেওঁ দেখুৱাইছে গ্ৰহবিলাক যে, মাথোন সূৰ্য্যৰ দ্বাৰা আকৃষ্ট হৈছে এনে নহয় প্ৰত্যেক গ্ৰহই প্ৰত্যেকক আকৰ্ষণ কৰিছে সেই কাৰণে সিহঁতৰ পথ আৰু গতিৰ বিকৃতিও হৈছে, তেওঁ তাৰ পৰিমাণো উলিয়াইছে। পৃথিৱীৰ আকাৰ যে ঠিক ঘূৰণীয়া নহয়, উত্তৰ আৰু দক্ষিণ মেৰু অলপ চেপেটা, তাকো তেওঁ গণনা কৰি দেখুৱাইছে; ধূমকেতুৰ গতি আৰু পথো নিৰ্ণয় কৰি গৈছে।

নিউটনৰ মহাগ্ৰন্থ 'প্ৰিন্সিপিয়াক' বৈজ্ঞানিক সকলৰ ৰামায়ণ বা মহাভাৰত বুলিব পাৰি। গ্ৰন্থৰ শেষ ভাগত বিশ্বব্ৰহ্মাণ্ডৰ গ্ৰহ উপগ্ৰহবিলাকৰ গতি বিধি দেখি এই অদ্ভুত বিশৃঙ্খল

ব্ৰহ্মাণ্ডৰ কি শৃঙ্খলতা বিৰাজ কৰিছে তাৰ অনন্ত সৌন্দৰ্য্য মানস পটত আঁকি কৃতাঞ্জলি পুটে সেই বিশ্ব-ব্ৰহ্মাণ্ডৰ স্ৰষ্টিকৰ্ত্তা! পৰম পিতা পৰমেশ্বৰলৈ বুলি ভক্তি অশ্ৰুপ্লাবিত নয়নে সেৱা এটি জনাই তেওঁ বিদায় গ্ৰহণ কৰে! এতিয়া যিবিলাকে বৈজ্ঞানিকসকলক নাস্তিক বোলে আৰু বৈজ্ঞানিক অন্বেষণ প্ৰথাবিলাকে নাস্তিকতাৰ ভাব আনে বুলি অপবাদ দিয়ে তেওঁবিলাকে কিয় কয়? ভাৱত বিভোৰ হৈ নানা ছন্দে কবিয়েও বাহ্য জগতৰ সৌন্দৰ্য্য দেখি জগতৰ আদি কাৰণলৈ বুলি গীত গায়; বৈজ্ঞানিকেও কেৱল বাহিৰৰ সৌন্দৰ্য্যৰ ওপৰত আস্থা নাৰাখি আৰু গভীৰকৈ গূঢ়তত্ত্ব অন্বেষণ কৰিবলৈ বুলি নানা বিশ্লেষণ ক্ৰিয়াৰ সাহায্য লয়। কবি বা দাৰ্শনিকেও কল্পনাৰ বলেৰে সত্য পৰমসত্য পৰমেশ্বৰৰ অনুসৰণ কৰে; বৈজ্ঞানিকেও পৰীক্ষা সাগৰৰ মাজেদি সেই একে সত্য পৰমসত্য পৰমেশ্বৰৰ অনুসৰণ কৰিছে।

বঙালী কবিয়ে গাইছে "একই ঠাই চলেছি ভাই ভিন্ন পথে যদি" প্ৰিন্সিপিয়া বৈজ্ঞানিকৰ দ্বাৰা ইংলণ্ডত লিখা হয়, ইয়াক ইংৰাজী ভাষাত নিলিখি সেই সময়ৰ প্ৰচলিত লাটিন ভাষাত লিখা হয়। হালিয়ে এই মহাগ্ৰন্থৰ আৱশ্যকতা বুজি নিজ ব্যয়ত, নিজৰ ভালেমান সময় খৰচ কৰি জন সাধাৰণৰ মাজত ১৬৮৭ খৃষ্টাব্দত প্ৰকাশ কৰে। এই গ্ৰন্থত বিষয়বিলাক ইমান সংক্ষিপ্তভাৱে আলোচনা কৰা হৈছে যে সেই সময় ১২ জন মানুহে এই গ্ৰন্থৰ মৰ্ম্ম বুজি পাইছিলনে নাই সন্দেহৰ কথা। কিন্তু দহ বছৰৰ ভিতৰতে "প্ৰিন্সিপিয়া" ইংলণ্ডৰ এমূৰৰ পৰা আন মূৰলৈ বিখ্যাত হৈ পৰিল আৰু কুৰি বছৰৰ ভিতৰতে ফ্ৰান্স, জৰ্ম্মাণী আদি বৈজ্ঞানিক চৰ্চ্চাৰ ঠাইবিলাকত এই অমূল্য গ্ৰন্থ সৰ্ব্বজনাদৃত হৈ পৰিল। ১৭১৩ খৃঃ ইয়াৰ দ্বিতীয় তাঙৰণ ওলায়; তাক এতিয়াও পোৱা যায়। ইউৰোপত "প্ৰিন্সিপিয়াৰ" আদৰ কেনে হৈছিল আৰু গ্ৰন্থকৰ্ত্তাৰ ওপৰত সেই সময়ৰ শ্ৰেষ্ঠ বৈজ্ঞানিক সকলৰ কি মত আছিল তাৰে দুই এটা উদ্ধৃত কৰিলে যথেষ্ট হব।

ফ্ৰান্সৰ বিখ্যাত গণিতজ্ঞ লাগ্ৰাঞ্জীয়ে (Lagrange) "প্ৰিন্সিপিয়াক, The greatest production of human mind" বুলি কৈছে। মানুহৰ শক্তি প্ৰভাৱৰ একান্ত প্ৰিন্সিপিয়া গ্ৰন্থৰ নিচিনা উদাহৰণ দেখি তেওঁ বিস্ময় মানিছে। তেওঁ নিজৰ আৰু বিখ্যাত ফৰাচী বৈজ্ঞানিক লাপ্লাছৰ Laplace কাৰ্য্যবিলাকৰ সম্বন্ধে আলোচনা কৰোঁতে তেওঁ কৈছে, "নিউটন যে কেৱল শ্ৰেষ্ঠতম প্ৰতিভাবান মানুহ আছিল তেনে নহয়, তেওঁ অত্যন্ত ভাগ্যবান পুৰুষো আছিল; কাৰণ ব্ৰহ্মাণ্ড মাথোন এবাৰ, গতিকে পৃথিৱীৰ ইতিহাসৰ মাজত এজন মানুহ হৈ ব্ৰহ্মাণ্ডৰ নিয়মবিলাকৰ ব্যাখ্যা দিব পাৰিব লাগে। নিউটনেই সেইজন।" লাপ্লাছে মানুহক সহজে প্ৰশংসা নকৰে কিন্তু তেওঁ নিউটনৰ 'প্ৰিন্সিপিয়া' সম্বন্ধে কৈছে যে মানুহৰ প্ৰতিভাৰ পৰা উৎপন্ন হোৱা সকলোবিলাক গ্ৰন্থতকৈ 'প্ৰিন্সিপিয়া' শ্ৰেষ্ঠগ্ৰন্থ। জৰ্ম্মাণ গণিতজ্ঞ গছে (Gauss) শ্ৰেষ্ঠ বৈজ্ঞানিকসকলক 'বিচক্ষণ' (Clavus) বা 'মহৎ' (manus) উপাধি দিয়ে, কিন্তু একমাত্ৰ নিউটনকহে তেওঁ সৰ্ব্বোচ্চ মহৎ (Summus) উপাধি দিছে।

নিউটনৰ গণিত সম্বন্ধীয় আৱিষ্কাৰ বিলাকৰ কথা আমি ইয়াত আলচ নকৰো, কাৰণ সেইবিলাক ইমান পাৰিভাষিক যে পাঠকসকলে পঢ়ি সুখ নাপাব। নিউটন যে কেৱল গণিত, পদাৰ্থ বিদ্যা আদি বিজ্ঞান লৈয়েই ব্যস্ত আছিল তেনে নহয়, ধৰ্ম্মশাস্ত্ৰয়ো তেওঁৰ মন বিশেষৰূপে আকৃষ্ট কৰিছিল।

নিউটনৰ যশ লাহে লাহে গোটেই ইংলণ্ড বিয়পি পৰাত ১৬৭২ খৃষ্টাব্দত তেওঁ বিখ্যাত ৰয়েল চোচাইটিৰ সভ্য নিৰ্ব্বাচিত হয়। ১৬৯২ খৃষ্টাব্দত পাৰ্লামেণ্ট মহাসভাৰ সভ্যৰূপে তেওঁ আসন গ্ৰহণ কৰে। ১৬৯৯ খৃঃ বছৰি ১৫০০ পাউণ্ড দৰমহাত তেওঁ টাঁকশালৰ (Mint) কৰ্ত্তৃত্ব পদ পায়, ১৭০৩ খৃঃ তেওঁ ৰয়েল চোচাইটিৰ সভাপতিৰ আসন গ্ৰহণ কৰে আৰু বাৰকুৰি বছৰ সেই পদত প্ৰতিষ্ঠিত হৈ আছিল। ১৭০৫ খৃঃ মহাৰাণী এ্যানে 'নাইট' উপাধিৰে

তেওঁক দুৰ্বল কৰে, ১৭২৫ খৃঃ লাহে লাহে নিউটনৰ স্বাস্থ্যভঙ্গ হৈ আহিল। ১৭২৭ খৃঃ ২০ মাৰ্চ্চ তাৰিখে মহাত্মা নিউটনে শৰীৰ ত্যাগ কৰি মৰজগতৰ কৰ্ম্মৰ পৰা অৱসৰ গ্ৰহণ কৰে। তেওঁৰ মৃতদেহ মহাসমাৰোহেৰে Westminster abbeyত নি কবৰ দিয়া হয়।

নিউটন আকাৰত চুটি চাপৰ আছিল। তেওঁ পৃথিৱীত কেনে ক্ষীণকায় হৈ জন্মগ্ৰহণ কৰিছিল তাক আগেয়ে কোৱা হৈছে। জীৱনৰ শেষ ভাগত তেওঁ শকত আৰত হয়। তেওঁৰ তীক্ষ্ণ চকু প্ৰশস্ত ললাটৰ আৰু লনী গঢ়ে অপূৰ্ব্ব মানসিক শক্তিৰ পৰিচয় দিছিল। বেছিকৈ মস্তিষ্ক পৰিচালনা কৰাৰ কাৰণেই বোধ কৰোঁ ডেৰ কুৰি বছৰ বয়স পাৰ নৌহওঁতেই তেওঁৰ মূৰৰ চুলি পকে আৰু মৃত্যু কালতেকে ঘন শুভ্ৰ কেশৰাশিয়ে মূৰটো শুৱাই আছিল।

কাপোৰ কানি পিন্ধাত নিউটনৰ একো লাগ বান্ধ নাছিল। তেওঁক দেখিলেই বুজা গৈছিল যে তেওঁ ভাবত বিভোৰ। লগৰীয়া হিচাবে নিউটন বৰ অসুবিধাজনক আছিল। তেওঁ নিজৰ আবিষ্কাৰত বৰ ব্যস্ত আছিল; লোকৰ কথা বতৰাত বিশেষ মনোযোগ নিদিছিল; চিন্তাত বিভোৰ হৈ বাহ্যিক ব্যাপাৰলৈ আওকাণ কৰি থকা বিষয়ে তেওঁৰ ভালেমান আখ্যায়িকা আছে। 'প্ৰিন্সিপিয়া' গ্ৰন্থ ৰচনা কৰোঁতে তেওঁ ভাত পানী খাবলৈকে পাহৰিছিল; তাৰ এটা উদাহৰণ ওপৰত দিয়া হৈছে। কোৱা আছে, এবাৰ গ্ৰান্থমৰপৰা ঘৰলৈ উভতি আহোঁতে তেওঁ পাহাৰৰ ওপৰত উঠিবৰ সময়ত ঘোঁৰাৰ পৰা নামি লেকামত ধৰি ঘোঁৰাটো টানি নিছিল; পাহাৰৰ ওপৰ পাই ঘোঁৰাত উঠিবৰ মনেৰে পাছলৈ চাই দেখে যে লেকামডালহে হাতত লাগি আছে, ঘোঁৰা কেতিয়াবাই সৰকি গুচি গল। মাজে সময়ে তেওঁ বন্ধু বান্ধৱবিলাক নিমন্ত্ৰণ কৰি খুৱাইছিল। খাই থাকোঁতে কোনো বস্তু বেগানৰ আৱশ্যক হলে ভিতৰলৈ গলে আন মানুহে গৈ তেওঁক নানিলে তেওঁ নিজে উভতি অহাত লোকে বিশ্বাস কৰিব নোৱাৰিছিল। ভিতৰলৈ যে গৈছিল তাক সম্পূৰ্ণ পাহৰি কোনো জটিল প্ৰশ্নৰ ৰহস্যোদ্ঘাটনত ব্যস্ত আছিল। এইবিলাক কথা বহুতৰ মনত উপন্যাসৰ দৰে লাগিব পাৰে, কিন্তু সোধোঁ,—কেতিয়াবা আপুনি কোনো কামত ব্যস্ত হৈ থাকোঁতে সেই সময়ৰ নিমিত্তে খাব বলৈ নাপাহৰেনে? কেতিয়াবা আলোচনাৰ আওকণীয়া ভাবৰ কাৰণ সুধিলে আপুনি নকয়নে, "মই কিবা এটা ভাবি আছিলো"? যদি আমাৰ সামান্য ভাববিলাকেই আমাক দুখ ভুলে আপোন পাহৰা কৰি দিয়ে তেন্তে নিউটনৰ নিচিনা ভাবে যে নিউটনৰ নিচিনা মানুহক আত্মহাৰা কৰিব ইয়াত আচৰিত কি? নিউটনে ব্যায়ামাদি কৰিবলৈ সময় কাঢ়িব নোৱাৰিছিল। কোনো প্ৰকাৰ আমোদ প্ৰমোদত তেওঁ যোগদান নকৰিছিল তেওঁৰ কাম কৰিবলৈ অদ্ভুত ক্ষমতা আছিল। তেওঁ প্ৰত্যেক ২৪ ঘণ্টাৰ ভিতৰত ১৮।১৯ ঘণ্টা লিখি কটাইছিল. এনে একাগ্ৰতা, অধ্যৱসায় আৰু কাৰ্য্য-কৰী ক্ষমতা নাথাকিলে এজনৰ জীৱনত ইমানবিলাক মৌলিক গৱেষণা হৈ নুঠিলহেঁতেন। তেওঁ অকলে যি কাম কৰিলে, তিনিজন মানুহে যদি সেইখিনিকে কৰিলেহেঁতেন তেনেহলে প্ৰত্যেকেই একোজন নামজলা বৈজ্ঞানিক হলহেঁতেন।

নিউটন ধাৰ্ম্মিক আৰু অতি ওখখাপৰ নৈতিক স্বভাৱৰ মানুহ আছিল, নিউটনক বিছপ্ বাৰ্ণেটে (Bishop Burnett) the whitest soul. নাম কৰণ কৰিছে। যি মহাত্মাই জ্যোতিষ্কবিলাকৰ ভ্ৰমণৰ কাৰণ অনুসন্ধান কৰিবলৈ গৈ এই বিচিত্ৰ সংসাৰ বিবিধ বৰ্ণ এই শুভ্ৰালোকৰে বিৰাজ দেখি, ঈশ্বৰৰ অপূৰ্ব্ব লীলা দৰ্শন কৰি তবধ হৈ সৰশেষত ভক্তভাৱে মূৰ দোৱাই পৰমেশ্বৰৰ অপাৰ মহিমা স্বীকাৰ কৰিছিল, তেওঁ কেনেকৈ ধাৰ্ম্মিক, নৈতিক নহৈ পাৰে?

নিউটন স্বভাৱতে বৰ শান্তিপ্ৰিয় আছিল। সেই দেখি তেওঁ নিজৰ গৱেষণাবিলাক সহজে সমাজৰ আগলৈ নুলিয়াইছিল। জানোচা সেইবিলাক গৱেষণা লৈ মানুহে তৰ্ক তুলি তেওঁৰ শান্তি ভঙ্গ কৰে। তেওঁৰ সৰহ ভাগ গৱেষণাই লোকৰ অনুৰোধত প্ৰকাশ পাইছিল। নিউটনৰ ইচ্ছা আছিল তেওঁ কাৰ্য্য কৰি যাব, মৃত্যুৰ পাছত যদি

সেইবিলাক উপযুক্ত বিবেচনা কৰে, লোকে উলিয়াব। যথাসময়ত তেওঁৰ গৱেষণাবিলাক প্ৰকাশ নোহোৱাত তাৰ মৌলিকতা (Originality) লৈ ভালেমানৰ লগত তৰ্ক বিতৰ্ক হয়। নিউটনে ১৬৬৫ খৃষ্টাব্দত শৃঙ্খবৃদ্ধি সিদ্ধান্ত (Theory of fluxions) উলিয়ায়, কিন্তু তাক ১৬৯৩ খৃষ্টাব্দতহে প্ৰকাশ কৰে। সেই সিদ্ধান্ত প্ৰায় একে সময়তে জাৰ্ম্মান মহাপণ্ডিত লাইবনিট্জে আবিষ্কাৰ কৰে। নিউটনে পলমকৈ প্ৰকাশ কৰাত লাইবনিট্জৰ লগত কোনে সেই সিদ্ধান্ত আগেয়ে উলিয়াইছে সেই বিষয়ে বহুত তৰ্ক লাগে। এইবিলাক তৰ্কত তেওঁৰ বহুত সময় নষ্ট হয় আৰু মনৰ শান্তিও ভঙ্গ হয়। নিউটনৰ দোষৰ ভিতৰত এয়ে আছিল যে তেওঁ তৰ্কত লাগিলে বিপক্ষৰ প্ৰতি উদাৰ ভাব দেখুৱাব নোৱাৰিছিল। তেওঁ লোকৰ কথাত সহজে অভিভূত হৈছিল। আলোকৰ স্বৰূপ সিদ্ধান্ত লৈ নিউটনে তৰ্কত পৰিছিল; সেই বাবে তেওঁ বৰ দুখিত হৈ এজন বন্ধুলৈ লিখিছিল মোৰ আলোক সম্বন্ধীয় সিদ্ধান্ত লৈ তৰ্ক-বিতৰ্ক কৰি ইমান বেজাৰ পাইছো যে এতিয়া ভাবিলে মনত বেয়া লাগে; এটা ছাঁৰ অনুসৰণ কৰিবলৈ গৈ মই জীৱনৰ শান্তি হেৰুৱালোঁ।

নিউটনে কয় যে তেওঁৰ আবিষ্কাৰবিলাকৰ নিমিত্তে তেওঁ তেওঁৰ পূৰ্ব্ববৰ্ত্তী বৈজ্ঞানিকসকলৰ ওচৰত কৃতজ্ঞ। এবাৰ তেওঁ কৈছিল, "যদি মই আনতকৈ কিবা ভালকৈপে বুজিছোঁ বা দেখিছোঁ, তাৰ কাৰণ হৈছে মই কেইজনমান বৃহদাকাৰ মানুহৰ (জ্ঞানীৰ) কান্ধত উঠি আছোঁ।"

আলোক বিজ্ঞানৰ বাহিৰে আন আন বহুত বিষয়ৰ গৱেষণাবিলাক লোকৰ অনুৰোধতহে তেওঁ প্ৰকাশ কৰিছিল। এবাৰ কলিন্সে (Collins) তেওঁৰ গণিত সম্বন্ধীয় গৱেষণা কেইটামান প্ৰকাশ কৰিবলৈ অনুমতি খোজাত তেওঁ উত্তৰ দিলে, "প্ৰকাশ কৰিব পাৰা, কিন্তু মোৰ নাম উল্লেখ নকৰিবা। লোকৰ প্ৰশংসা পালে বা ৰক্ষা কৰিবলৈ সমৰ্থ হলেও মোৰ যে কিবা লাভ হব মই বিবেচনা নকৰোঁ।"

নিউটনৰ নিচিনা বিশ্বপূজ্য মহাজ্ঞানীয়ে নিজৰ জ্ঞানৰ বিস্তাৰ (extent) সম্বন্ধে যি কৈছে মনত ৰাখিব লগীয়া। "জগতৰ মানুহে মোৰ কামবিলাকৰ সম্বন্ধে কি মত প্ৰকাশ কৰে মই কব নোৱাৰো; কিন্তু মোৰ মনেৰে মই সৰু লৰাৰ দৰে কান সমুদ্ৰৰ পাৰত খেলি থাকোঁতে মাজে মাজে এটি দুটি শিল-গুটি বাছি লৈছো আৰু আগতে মহান অথাৰ অপাৰ জ্ঞানৰ সাগৰ অনাবৃত হৈ পৰি আছে।" এনে কথাই নিউটনৰ মুখত হে শোভা পায়। আত্মাভিমান-শূন্য মহাজনৰ এই অমূল্য কথাষাৰে জ্ঞানসমুদ্ৰ বিচাৰি বাট নোপোৱা অজ্ঞানক যেন আলোক দান কৰে।

—•—

পোৱা কিতাপৰ বিষয়ে।

Holy Nam Ghosha—মহাপুৰুষ শ্ৰীমাধৱদেৱৰ নামঘোষাৰ ইংৰাজী ভাঙনি। শ্ৰীযুত বেণুধৰ ৰাজখোৱা বি-এৰ দ্বাৰাই। Silent worker ৰাজখোৱা দেৱৰ ই ও আন এটি কীৰ্ত্তি। সুসভ্য জগতত মহাপুৰুষৰ অমূল্য ৰত্নৰাজি প্ৰচাৰৰ সহায়তা কৰি ৰাজখোৱা ডাঙৰীয়াই যে কি ডাঙৰ কাম কৰিছে, এই কথা ভাবি তেওঁৰ প্ৰতি আমাৰ হৃদয় শ্ৰদ্ধা আৰু কৃতজ্ঞতাৰে উপচি পৰিছে। কীৰ্ত্তিৰ্যস্য স জীৱতি।

শ্ৰীযুত ৰজনীকান্ত বৰদলৈ ডাঙৰীয়াৰ পৰা "শ্ৰীশ্ৰী৺দেৱ দামোদৰ দেৱ আৰু হিন্দু ধৰ্ম্ম" এই নামৰ পুস্তিকা এখন, আৰু "অসম প্ৰদীপিকা" নামৰ মাহেকীয়া কাকত এখনৰ ১ম সংখ্যা পাইছো। পুস্তিকাখনি শ্ৰীদামোদৰ দেৱ আৰু সেই সম্পৰ্কত হিন্দু ধৰ্ম্মৰ সম্পৰ্কে [illegible] দিয়া তেওঁৰ এটি বক্তৃতা, আৰু "অসম প্ৰদীপিকা" সঙ্কল্প প্ৰচাৰৰ অৰ্থে তেওঁৰ দ্বাৰাই সম্পাদিত এখন মাহেকীয়া কাকত। এই

দুইখনি পাই আমি বৰদলৈৰ শলাগ লৈছোঁ। পুস্তিকাখনিৰ বক্তৃতাৰ সাৰাংশ এটি প্ৰবন্ধৰূপে প্ৰদীপিকাতো ওলাইছে।

দামোদৰ দেৱৰ জীৱন চৰিত্ৰ আৰু ধৰ্ম্মমত ইত্যাদিৰ বিষয়ে চাৰি-পাঁচ বছৰৰ আগেয়ে আমি বাঁহীত অনেক আলোচনা কৰি আহিছিলোঁ। কিন্তু বৰদলৈৰ ৰচনা প'ঢ় আমাৰ মনত খেলা-ইছে, যে সেইবোৰ হয় তো তেওঁ ভালকৈ মন দি পঢ়া নাই, নতুবা সেইবোৰ সাম্প্ৰদায়িক সংকীৰ্ণ-তাৰ উক্তি, নাইবা ইংৰাজীশিক্ষিত বাহিৰা মানুহৰ প্ৰলাপ বাক্য বুলি কাতিকৈ থৈছে। সঁচাকৈ কবলৈ গলে, আমি এই বক্তৃতা আৰু ৰচনা, আমাৰ শ্ৰদ্ধাস্পদ পৰিণত সুশিক্ষিত বন্ধু শ্ৰীযুত ৰজনীকান্ত বৰদলৈৰ পৰা ওলোৱাত অলপ আচৰিত হৈছোঁ, আৰু সেই বাবেহে পুৰণি কথাবে দুই-এক আমাৰ আকৌ পাঠকৰ সন্মুখত দাঙি ধৰিবলৈ বাধ্য হৈছোঁ। নতুবা আমি মনে মনেই থাকিয়াত পাৰিছো; নতুবা আমি মনে মনেই থাকি-লোঁহেতেন। যি হওক আমাৰ বক্তব্য খুব সংক্ষেপকৈ কবলৈ চেষ্টা কৰি, এই অপ্ৰীতিকৰ আলোচানাৰ পৰা বাহিৰত থিয় দিম।

দামোদৰ দেৱৰ জন্মৰ গ্ৰাম আমি নলচা বুলিহে চৰিত্ৰপুথিত পঢ়িছোঁ, নচলা নহয়। বৰদলৈয়ে তাক নচলা বুলিছে। যি হওক এই ভুলত একো বিশেষ ক্ষতি-বৃদ্ধি নাই। দামোদৰ দেৱৰ চৰিত্ৰত "দামোদৰ" নাম শঙ্কৰদেৱে দিয়া বুলি লেখিছে! "তোমাৰ পুত্ৰৰ নাম দামোদৰ হৈল" এই বুলি শঙ্কৰদেৱে দামোদৰ-দেৱৰ পিতৃক কৈ পুত্ৰৰ নাম দামোদৰ থৈছিল। বৰদলৈয়ে তেওঁৰ ৰচনাত লেখিছে "সদানন্দে জ্যোতিষজ্ঞ পণ্ডিত ব্ৰাহ্মণ আৰু বন্ধু বান্ধৱক নিম-ন্ত্ৰণ কৰি আনি বালকৰ 'দামোদৰ' এই নাম-কৰণ কৰাইছিল।...শঙ্কৰেও সদানন্দৰ ঘৰত সুলক্ষণযুক্ত পুত্ৰ জন্ম শুনি আনন্দমনে চাবলৈ গৈ বালকক দেখিয়েই মহাপুৰুষ বুলি চিনি পাই 'দামোদৰ' এই নামেৰে সম্বোধন কৰি-ছিল।" বক্তাৰ এই কথাৰ আৰু পুৰণি চৰিত্ৰ-কাৰৰ কথাৰ ভিতৰত কি nicety অৰ্থাৎ সূক্ষ্ম পাৰ্থক্য আছে, তাক পাঠকসকলে নিজে চাই লবলৈ এৰিলোঁ।

বৰদলৈয়ে লেখিছে "শ্ৰীশ্ৰী৺দেৱ দামোদৰ দেৱ ৰাজোৱা মণিকূটলৈ অহা-যোৱা কৰোঁতে কোনো এদিন সন্ন্যাসী-বেশধাৰী দেৱৰ্ষি নাৰদ আহি আত্মতত্ত্বজ্ঞান দি যায়।" "বয়স হোৱাত কোনো নাৰদৰূপী ব্ৰাহ্মণ, বেদজ্ঞ সন্ন্যাসীৰ পৰা মন্ত্ৰ লয়।" নাৰদে দামোদৰদেৱক মন্ত্ৰ দি বৈকুণ্ঠলৈ গুচি যোৱা কথাৰ বিষয়ে আগেয়ে বাঁহীত অনেক আলোচনা কৰা হৈছে; গতিকে সেই বিষয়ে আৰু একো নোকোৱাই ভাল। বিশেষত, এই ঘটনাৰ সপক্ষে বিপক্ষে কোনো কথা নাৰদৰ বাহিৰে আনৰ পৰা পাবৰ উপায় নাই দেখি, আৰু নাৰদকো পাবৰ উপায় নাই দেখি, আমি নিৰুপায় হৈ ক্ষান্ত দিলোঁ।

বক্তাই তেওঁৰ বক্তৃতাত কৈছে—"যেতিয়া শ্ৰীশ্ৰী৺দেৱ দামোদৰ দেৱ বক্ৰেশ্বৰ গাৱঁত থাকে তেতিয়া মাধৱ দৰ্শনাৰ্থে মণিকূটলৈ শ্ৰীশ্ৰী৺চৈতন্য দেৱ আহি বৰাহকুণ্ডত বাস কৰি থাকোঁতে শ্ৰীশ্ৰী৺দেৱদামোদৰ দেৱক ভাগৱতী ধৰ্ম্ম প্ৰবৰ্ত্তা-বলৈ আজ্ঞা কৰি পুনঃ জগন্নাথলৈ প্ৰস্থান কৰিলে।" বক্তাই এই ভাগৱতী ধৰ্ম্ম মত্তা-দেৱৰ পৰা trace কৰি অৰ্থাৎ নমাই আনি চৈতন্য দেৱক তাৰ ত্ৰয়োবিংশ উত্তৰাধিকাৰী পুৰুষ ধৰি, দামোদৰ দেৱক চতুৰ্বিংশ কৰি দেখুৱাইছে। এই পুৰুষনামাৰ authority ক আমি অৱগত নাজানো। কিন্তু পুৰণি চৰিত্ৰ-কাৰসকলৰ কথাৰ পৰা হলে, ওপৰৰ সিদ্ধান্তত উপস্থিত হব নোৱাৰোঁ। বক্তাই তুলি দিয়া ভট্টদেৱৰ কথাতে আছে—

"বৰাহ কোটিৰে আসি চৈতন্য আছিল।
মণিকূটে দুয়ো মিলি সম্ভাষা কৰিল॥"

নীলকণ্ঠৰ কথাত আছে:—

"প্ৰেমালাপে দুই জন সন্তোষিত হৈল।
তাৰ পৰে শ্ৰীচৈতন্য জগন্নাথে গৈল॥"

ৰামৰায় দ্বিজৰ "গুৰুলীলা" পুথিত আছে—

"বৰাহ কুণ্ডত পূৰ্ব্বে চৈতন্য আছিলা।
মণিকূটে দুয়ো জনে সম্ভাষণ হৈলা॥
পৰম আনন্দে দুয়ো দুইকো আশ্বাসিলা।
তথাহন্তে চৈতন্য জগন্নাথে গৈলা॥"

ওপৰৰ কথাৰ পৰা পোৱা যায়, যে চৈতন্য

আৰু দামোদৰ দুইৰো দেখা হলত দুয়ো সম্ভাষণ কৰি আলাপ পৰিচয় কৰি দুয়ো আনন্দিত হল। আৰু এই দেখা সাক্ষাতৰ পিছত চৈতন্য জগ-ন্নাথলৈ গল। এই ফেৰা কথাৰ পৰা বক্তাই কেনেকৈ বাগ্‌বিস্তৃতি কৰি বুজিলে যে "শ্ৰীশ্ৰী মহাপ্ৰভু চৈতন্যৰ পৰা দামোদৰদেৱে প্ৰেমধৰ্ম্ম আৰু আচাৰ্য্য পদবি পাইছিল?" আৰু "শ্ৰীশ্ৰী৺চৈতন্য দেৱ আহি বৰাহ কুণ্ডত বাস কৰি থাকোঁতে শ্ৰীশ্ৰী৺দেৱ দামোদৰ দেৱক ভাগৱতী ধৰ্ম্ম প্ৰবৰ্ত্তাবলৈ আজ্ঞা কৰি পুনঃ জগন্নাথলৈ প্ৰস্থান কৰিলে?" আৰু কেনেকৈ দামোদৰ দেৱ চৈতন্য দেৱৰ ধৰ্ম্মৰ immediate 24th Successor হল? আমাৰ imagination অৰ্থাৎ কল্পনাশক্তি কম, আৰু প্ৰায় সকলো কথা অলপ পলম হলেহে বুজোঁ; বোধ কৰোঁ সেই বাবেই আমি বক্তাৰ দৰে এই কথা পুট কৰে বুজিব পৰা নাই। অনেক সাধুৱে অনেক সাধু-সন্ন্যাসীয়ে দেখা-সাক্ষাৎ কৰি সম্ভাষণ কৰে, কিন্তু মাথোন সেই সম্ভাষণৰ ফলত যে একজনে আন জনৰ পৰা আচাৰ্য্য পদবি পায় এইটো নাজানো। আৰু পাইছিল যদিও সেই কথাষাৰ নো পুৰণি জীৱন-চৰিত্ৰ লেখোঁতাসকলে খুলি নেলেখি, আজি-কালিৰ বক্তা আৰু লেখোঁতাসকললৈ এৰি থলে কিয় তাকো ভাবি নাপাওঁ।

কিন্তু চৈতন্যদেৱৰ অসমলৈ অহা কথাৰ লেশ মাত্ৰ উল্লেখ তেওঁৰ কোনো বিস্তৃত জীৱন চৰিত্ৰ গ্ৰন্থত নাই। অথচ সেই গ্ৰন্থবোৰত তেওঁৰ দাঁতত ভাত এটা লগা কথাৰ নিচিনা কথাও বাদ পৰা নাই। তেওঁৰ আসাম ভ্ৰমণৰ নিচিনা ইমান এটা ডাঙৰ কথা কেনেকৈ তেওঁৰ সম্পৰ্কে বঙলা গ্ৰন্থবোৰত বাদ পৰিল, আৰু অসমীয়া গ্ৰন্থত উঠিল, এই কথা বুজা টান। এই বিষয়ে আগেয়ে আমি অনেক বাৰ অনেক কথা কৈছো, গতিকে সেইবোৰৰ পুনৰুল্লেখ নিষ্প্ৰয়োজন।

দামোদৰ দেৱৰ ধৰ্ম্মমতৰ বিষয়ে বক্তাই যি কৈছে, তাক পঢ়ি আমাৰ সন্দেহ হৈছে, যে তেওঁ দামোদৰদেৱৰ ধৰ্ম্মমত বাস্তৱিকতে ভালকৈ বুজিছেনে নাই। বক্তাই যি মত দামোদৰৰ ধৰ্ম্মমত বুলি দেখুৱাইছে, সেই মত, দামোদৰ দেৱৰ পিছৰ দামোদৰীয়াসকলৰ মত হব পাৰে, নাইবা দক্ষিণপাট সত্ৰৰ মত হব পাৰে, অৱশ্যে দক্ষিণপাটৰ মত কি আমি, ভালকৈ নাজানো, আন্দাজতহে কৈছোঁ। কিন্তু, দামোদৰদেৱৰ যে নহয় সেইটো আমি দৃঢ়ৰূপে কব পাৰোঁ; আৰু আগেয়ে বাঁহীত তাক আমি পুঙ্খানুপুঙ্খৰূপে দেখুৱাইছোঁও। কৌতুহলী পাঠক সকলে পুৰণি বাঁহী মেলি নিজৰ কৌতুহল চৰিতাৰ্থ কৰিব পাৰে; আমাৰ হলে আৰু সেইবোৰ পুন-ৰাবৃত্তি কৰিবৰ মন নাই। আমি জানো, আৰু যুক্তি-তৰ্ক, পদে প্ৰমাণেৰে আমি দেখুৱাই থৈছোঁ (দামোদৰপন্থীয়া গ্ৰন্থৰে পৰা) যে শঙ্কৰৰ ধৰ্ম্মমত আৰু দামোদৰ দেৱৰ নিজৰ ধৰ্ম্মমতৰ ভিতৰত শঙ্কৰদেৱৰ জীৱিত কালত এডাল চুলিৰ সমানো পাৰ্থক্য নাছিল, পিছতো (অৰ্থাৎ দামোদৰ দেৱৰ জীৱিত কালত) নাছিল, অথচ চৈতন্য দেৱৰ ধৰ্ম্মমতেৰে সৈতে দামোদৰদেৱৰ ধৰ্ম্ম মতৰ বিস্তৰ প্ৰভেদ আৰু শঙ্কৰৰ ধৰ্ম্ম মতকে শঙ্কৰৰ আজ্ঞাকাৰী হৈ দামোদৰদেৱে প্ৰচাৰ কৰিছিল (১)। অৱশ্যে দামোদৰদেৱৰ পিছৰ দামোদৰীয়া-সকলৰ মত আৰু আচৰণত নিশ্চয় যে প্ৰভেদ ঘটিছে, সেইটো আমি স্বীকাৰ নকৰি নোৱাৰোঁ। যাওক, আৰু এইবোৰ কিমান দেখুৱাই থাকিম; আমনি লাগিল।

• • • •

দামোদৰদেৱে কোচবেহাৰলৈ যাবৰ সময়ত ভট্টদেৱক দিয়া উপদেশ। ৬৩৭০/অ:

"ব্ৰাহ্মণৰ নিত্য নৈমিত্তিক নেকৰাবা।
আপুনিও স্নান সন্ধ্যা পূজা আচৰিবা।"

এইটিকে লৈ বক্তাই বৰকৈ ঘাটিছে। কিন্তু এই Diplomatic উপদেশৰ তাৎপৰ্য্য তলৰ দুশা-ৰীতে তেওঁৰ পোৱা উচিত আছিল যেনে—

"আপুনিও শুনিলা নৃপতিৰ দুঃচেষ্টাক।
কষ্ট এৰিলেক বুলি নিয়াই আমাক।"

আমি সোধোঁ, শঙ্কৰৰ ধৰ্ম্মত "ব্ৰাহ্মণৰ নিত্য নৈমিত্তিক" একেবাৰলৈ কৈছে নে কি? নিত্য নৈমিত্তিক কৰ্ম্মই যে মানুহৰ আচল বস্তু নহয়, আৰু স্নান সন্ধ্যা পূজাই হে মাত্ৰ যে ব্ৰাহ্মণৰ মুখ্য

(১) "আজ্ঞাকাৰী আমিও তোমাৰ হৈবো দাস।
তোমাৰ লগত দিও ব্ৰহ্মাক পঠাই।" (গুৰুলীলা)

বস্তু নহয়, সেইবোৰ বাতিবা লেখকে, আচল বস্তু হৰিভক্তি, হৰি নাম শ্ৰৱণকীৰ্ত্তন, কৃষ্ণত একশৰণ —এই মত শঙ্কৰদেৱৰো দামোদৰ দেৱৰো।

" বিশেষত আৰু প্ৰভু দামোদৰে
পূৰ্ব্বত আজ্ঞা কৰিছা।
বাহিৰত লেখা দিয়া অশেষত
দেখিবা সকলে মিছা॥
যাতো তুমি সম পণ্ডিত গহন
ইতো দেশত যে নাই।
কৰ্ম্ম এৰিবাৰ নিমিত্তে আমাৰ
দেখিয়ো কেনে বিলাই॥
লেখা দিয়া ভক্তি কৰিবে বুলিছা
পূৰ্ব্বে দেৱ দামোদৰে।
তাকে আচৰন্ত বাহিৰে দেখায়
সুবুদ্ধ অন্ত নৰে"। (গুৰুলীলা)

শ্ৰীযুত বৰদলৈ ডাঙৰীয়াৰ কথাৰ পৰা এনে ধাৰণা হয় যে, দামোদৰদেৱৰ ধৰ্ম্মমত বেদৰ নিয়ম ৰক্ষা কৰি চলাটো, আৰু শঙ্কৰদেৱৰ ধৰ্ম্ম-মত তাৰ বিপৰীত। আমি মুঠতে কবলৈ বাধ্য যে বৰদলৈ ডাঙৰীয়াৰ যদি এনে ধাৰণা হৈছে তেওঁ শঙ্কৰদেৱৰ প্ৰচাৰিত ধৰ্ম্মৰ মৰ্ম্ম যে বুজা নাইহেই, দামোদৰ দেৱৰ অৱলম্বিত ধৰ্ম্ম বুজা বিষয়তো আমাৰ ঘোৰ সন্দেহ। শঙ্কৰদেৱ দামোদৰ দেৱ দুইও, ভাগৱতী ধৰ্ম্ম প্ৰচাৰক। ভাগৱতী ধৰ্ম্মৰ প্ৰাণ কৃষ্ণত একশৰণ। কৃষ্ণ সৃষ্টি স্থিতি প্ৰলয় আৰু কাল মায়াদিৰ অধিকাৰী পৰম ব্ৰহ্ম। এই একশৰণ গীতোক্তি। কৃষ্ণত ভক্তি হব লাগিব। ভক্তি ৯ বিধ। সেই সেই এবিধেৰে একাগ্ৰ-মনেৰে এৰাগুৰীয়া ভাৱে কৃষ্ণক ভজনা কৰিলে সংসাৰ-সাগৰ তৰিব পাৰি। কৃষ্ণভক্তই সাংসাৰিক বিষয় বাসনা, সুখ সম্পদ, আন কি মুক্তিও নিবিচাৰে, বিচাৰে কৃষ্ণৰ চৰণ-সেৱাৰ অমূল্য সুখ। কৃষ্ণভক্তৰ সৰ্ব্বস্ব কৃষ্ণৰ পাদ-পদ্ম মাত্ৰ। কৃষ্ণত অব্যভিচাৰী ভক্তি হব লাগে; কাৰণ কৃষ্ণই সকলো দেৱতাৰ দেৱতা, আৰু সকলো ঈশ্বৰৰ ঈশ্বৰ, " তমীশ্বৰাণাং পৰমং মহেশ্বৰং ", আৰু কৃষ্ণহে মুক্তিদাতা, আন দেৱতাই মুক্তি দিব নোৱাৰে; কাৰণ তেওঁলোকো কৃষ্ণৰ মায়াত বদ্ধ। সেই দেখি মুক্তিৰ নিমিত্তে কৃষ্ণতহে একশৰণীয়া অব্যভিচাৰী ভক্তি কৰিব লাগে। এই অৰ্থতহে শঙ্কৰ দেৱৰ Dictum "অন্য দেৱী দেৱ, নকৰিবা সেৱ" ইত্যাদি। এই সেৱা, এই ভজনা, জীৱৰ প্ৰধান আকাঙ্ক্ষাৰ বস্তু মুক্তিৰ নিমিত্তে। এই Sense-অতহে উপৰৰ কথা। আন দেৱতাসকলক সম্মান নিশ্চয় দেখুৱাবৰ ব্যৱস্থা আৰু হুকুম, শঙ্কৰদেৱৰ ধৰ্ম্মত আছে। দামোদৰদেৱৰ ধৰ্ম্মতো আছে। কলিত জপ, তপ, যজ্ঞ পূজা সন্ধ্যাৰ বিধি নাই ; কাৰণ, সেইবোৰ সত্য ত্ৰেতা দ্বাপৰৰ হে। সেইবোৰ বিধিনি দুষিত। তাৰ অলপ অঙ্গ ক্ষুণ্ণ হলেই সি অসিদ্ধি হয়। কলিত হৰিকীৰ্ত্তন, কাৰণ সি বিধিনি দুষিত নহয় ; সকলো অৱস্থাতে সততে হৰিনাম লব পাৰি। হৰিনাম সেই দেখি সকলো ধৰ্ম্মৰ বস্তু, বিশেষকৈ কলিত। এই দেখি কলিত নাম ধৰ্ম্ম। কলৌ কেশৱকীৰ্ত্তনম্। শঙ্কৰ দামোদৰ দুইৰো এই মত। দামোদৰ দেৱৰ পিছত দামোদৰীয়া সকলে যদি এই মত লৰাই তাত আন মত সুমায়, তাৰ বাবে মহাপুৰুষ দামোদৰ দেৱ জগ-ৰীয়া নহয়।

অসম প্ৰদীপিকাৰ সম্পাদকে ৩১ পিঠিত শ্ৰীশঙ্কৰদেৱৰ মন্দিৰৰ বিষয়ে কওঁতে লেখিছে— "দামোদৰী সম্প্ৰদায়ে সেইদৰে ঠায়ে ঠায়ে মঠ মন্দিৰ নোখোলে নে ? শ্ৰীশ্ৰীদামোদৰ দেৱৰ নামেৰে মঠ খুলিলে কিয় সকলো হিন্দু সম্প্ৰ-দায়েই তাত যাব যি ইষ্ট পূজিব পাৰিব।" আমি সোধো, তাত ভাগৱী, মহ, হাঁহ, পাৰ কাটি গোসানী পূজাও কৰিব পাৰিব নে ? যদি পাৰিব, তেন্তে সেই মঠ স্বয়ং দামোদৰ দেৱৰ মতাৱলম্বী মঠ কেতিয়াও হব নোৱাৰিব, হব পাৰিব, তেওঁৰ নাম লৈ নতুন মতেৰে চলা আজি-কালি কোনো কোনো সত্ৰ। আমি পাহৰা নাই দামোদৰ দেৱৰ এই মহা বাক্য :—

"শুনিয়োক ৰাজদূত আমাৰ বচন।
তিনিয়ো লোকৰ পিতৃ লক্ষ্মী নাৰায়ণ॥
তাত পৰ আন কোন পাপে পূজিবাক।
বলিৰ লগত যদি কাটয় আমাক॥
মোৰ গল উপৰ বলিৰ গল তল।
৫^ টা যদি আছয় তোহোৰ গাৱে বল॥

বস্তাৰ পাশক যাইবো নকৰিবো পূজা।
হৰি বিনে আছয় আমাৰ কোন পূজা॥"
(গুৰু লীলা)

আৰো।—"তীৰ্থক সেৱন দেৱী উপাসন
ধৰ্ম্ম কৰ্ম্ম যাগ যোগ।
ৰাম কৃষ্ণ নামে সকলে সিদ্ধয়
নলাগে একো উদ্যোগ॥
তহিতে বহয় গঙ্গা যমুনাও
গোদাবৰী সৰস্বতী।
আন তীৰ্থ যত আছে পৃথিবীত
স্নানি পাৱে সদগতি॥
অচ্যুতৰ যৈত উদাৰ চৰিত্ৰ
প্ৰসঙ্গ কৰে সতত।
তীৰ্থৰ সমান হোৱে সেহি স্থান
গীতা ভাগৱত মত॥
এতেকেসে ৰাম কৃষ্ণ নাম বিনে
নজানোহো আমি আন।
কৃষ্ণৰ নামত ধৰ্ম্ম কৰ্ম্ম যত
সবাৰ আশ্ৰয় স্থান॥
সত্য যুগে ধ্যান, ত্ৰেতা যুগে যজ্ঞ,
দ্বাপৰে পূজা সম্প্ৰতি।
কলিত কৃষ্ণৰ নাম বাহিৰেকে
নাই নাই আন গতি॥
সন্ত সঙ্গ লৈয়া হৰে হৰি পদে
আশ্ৰয় নকৰে নৰ।
তবে ব্ৰহ্মাণ্ডত যাতায়াত কৰি
ফুৰিবেক নিৰন্তৰ।
পঞ্চভূত দেহা যাৱত থাকয়
তাৱত নাম নেৰিবো।
ইদেহ পড়িলে যেহি যোনি পাওঁ
জন্মে জন্মে নাম লৈবো।"
(গুৰু লীলা।)

আজিলৈ ইমানতে।

শ্ৰীলক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা।

দ্ৰৌপদীয়ে অৰ্জ্জুনক।

অশ্বত্থামাই দ্ৰৌপদীৰ নিৰপৰাধ পঞ্চপুত্ৰক, ৰাতি মনে মনে পাণ্ডৱৰ শিবিৰত সোমাই কটা বাবে, দ্ৰৌপদীয়ে বৰকৈ কান্দি বিলাপ কৰিবলৈ ধৰিলত, অৰ্জ্জুনে দ্ৰৌপদীক সান্ত্বনা কৰি কলে যে "মই গাণ্ডীৱমুক্ত শৰেৰে আততায়ী নিকৃষ্ট ব্ৰাহ্মণ অশ্বত্থামাৰ মস্তক ছিন্ন কৰি শীঘ্ৰে তোমাক আনি দিম ; তুমি তাৰ সেই মূৰৰ ওপৰত বহি গা ধুবা ; তেনেহলে তোমাৰ পুত্ৰশোক নিবাৰণ হব।" এই প্ৰতিজ্ঞা অনুসৰি, অৰ্জ্জুনে অশ্বত্থামাক বলি দিবলৈ অনা পশুৰ নিচিনাকৈ জৰীৰে বান্ধি আনি দ্ৰৌপদীৰ আগত পেলাই দিলত, লাজত অৱনত-মস্তক অশ্বত্থামাক তেনেকৈ বান্ধি আনি আগত দিয়া দেখি দ্ৰৌপদীয়ে ব্যথিত হৈ অৰ্জ্জুনক এই কথা কৈছিল :—

কৰজোৰে মাতো নাথ! আৰু দিয়া এৰি।
লাজ অপমানত আপুনি গৈছে মৰি॥
মেলা বান্ধ, দিয়া মুক্তি এই ব্ৰাহ্মণক।
গুৰু পুত্ৰ-গুৰু এৰো জানা নিষ্ঠা বাক॥
দ্ৰোণ গুৰু তোমাক শিকালে ধনুৰ্ব্বেদ।
বাণত্যাগ, সংহাৰৰ কৌশল প্ৰত্যেক॥
গূঢ় মন্ত্ৰ তোমাৰ কাণত তেওঁ দিলে।
দক্ষিণা গুৰুক দিবা, পুত্ৰক ক্ষমিলে॥
বিৰাজিছে দ্ৰোণ গুৰু সাক্ষাতে পুত্ৰত।
শৰীৰাৰ্দ্ধ ধৰ্ম্মপত্নী কৃপীও জীৱিত॥
সাধ্বী পত্নী, যোৱা নাই স্বামী সহমৃতা।
পুত্ৰৰ শোকত সতী সত্যে যাব মৰি॥
মোৰ দৰে তেওঁ নকৰোক অশ্ৰুত্যাগ।
গৌতমী-নন্দিনী যেন নেপায় এনে ভাগ।
ক্ৰোধ সম্বৰণ ক্ষত্ৰিয়ৰ উদাৰতা।
ব্ৰাহ্মণৰ অপমান নকৰে সৰ্ব্বথা॥
পুত্ৰশোক-অগনিত পোৰো কৰ্ম্ম ফলে।
আনক পোৰাও কিয় ? পুৰিম অকলে॥

ঈশ্বৰৰ ইচ্ছাত সকলো জীয়ে মৰে।
সুখ দুখ পায় প্ৰাণী জানা ই সংসাৰে।
নিমিত্ত মাথোন দ্ৰোণি, বিভু সংহাৰক।
এৰি দিয়াঁ ঘৰে যাওক, দিপ্ৰৰ পুত্ৰক॥
শোকানলে বিদগধ গুৰু-পত্নী মোৰ।
পুত্ৰক বুকুত বান্ধি এৰাওক শোক ঘোৰ॥
মোৰ ভাগ্যে তেওঁক যেন দগ নলওক।
চৰণত ধৰো নাথ! কথা ৰাখয়োক॥

শ্ৰীলক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা।

দুৰ্য্যোধনে অশ্বত্থামাক।

কুৰু পাণ্ডৱৰ মহাযুদ্ধত উভয় পক্ষৰ বীৰসকল স্বৰ্গাৰোহণ কৰাৰ পিছত, ভীমে পূৰ্ব্বৰ প্ৰতিজ্ঞা অনুসৰি, গদাৰে কোবাই দুৰ্য্যোধনৰ উৰু ভাঙিলত, অশ্বত্থামাই প্ৰভু দুৰ্য্যোধনৰ তুষ্টি-সাধন কৰিবৰ মনেৰে, ৰাতি পাণ্ডুপুত্ৰসকলৰ শিবিৰত সোমাই, দ্ৰৌপদীৰ নিদ্ৰাভিভূত পঞ্চশিশুৰ শিৰশ্ছেদন কৰি দুৰ্য্যোধনক আনি দিয়ে। দুৰ্য্যোধনে সেই কাৰ্য্যত সন্তুষ্ট নহৈ অশ্বত্থামাক এই দৰে কৈছিল :—

কি কৰিলি ছিঃ ছিঃ তই ব্ৰাহ্মণ কুমাৰ।
শিশুবধ পাপ কিয় কৰিলি দুৰ্ব্বাৰ॥
পঞ্চ গুটি শিশু শুই আছিল শয্যাত।
শিবিৰত পশি নিশা সাধিলি বিঘাত॥
নিঃসহায় শিশুকেটি সৰগৰ তৰা।
আছিল নে উচিত তোৰ সিহঁতক মৰা॥
নিলাজ শিয়াল-বৃত্তি কিয় আচৰিলি।
ব্ৰাহ্মণৰ ওখ কুল কিয় কলঙ্কিলি॥
শ্ৰেষ্ঠ বিপ্ৰবংশে তই হলি ধূমকেতু।
শিশুহত্যা মহা পাপ লেপিবৰ হেতু॥
নিদ্ৰাঅভিভূত শিশু অপৰাধশূন্য।
তাক বধি দুৰাচাৰ কি সাধিলি পুণ্য॥
পশুতো অধম তই অবোধ পামৰ।
গুৰু দ্ৰোণ নামত আনিলি ধিক্কাৰ॥
জন্মিবৰ আগে কিয় নহৈ গৰ্ভস্ৰাৱ।
কিয় তোক গৰ্ভত ধৰিলে তোৰ মাৱ॥
পাণ্ডৱ কৌৰৱ বংশ কৰিলি নিৰ্ম্মূল।
ব্ৰহ্মবন্ধু! পশু! তই শ্বপচৰ তুল।
মদমত্ত, বাতৰোগী, নিৰস্ত্ৰ যিজন।
উনমত, ৰথহীন, প্ৰশয় শৰণ॥
সাৱধান-শূন্য শত্ৰু অবধ্য নিশ্চয়।
ধাৰ্ম্মিকৰ ৰীতি এই শাস্ত্ৰত কহয়॥
তাতোকৈ নিকৃষ্ট কৰ্ম্ম শিশুবধ জান।
নিদ্ৰিত শিশুৰ কোন মতে লৈলি প্ৰাণ॥
কৰি হেন অপকৰ্ম্ম নিলাজ পামৰ।
পঞ্চ গুটি মুণ্ড মোক দিছ উপহাৰ॥
ভাবিছ সন্তোষ মোক দিবি এনে কৰি।
নষ্টবুদ্ধি! ইকি ভ্ৰম! হায়! হৰি হৰ!!
দুৰ্য্যোধন ৰজা ভাব অত নীচ হল।
শিয়াল চোৰৰ কাৰ্য্যে সঙ্গতি কৰিল॥
এই অপমানে মোৰ জৰ্জ্জৰ শৰীৰ।
ভীমৰ গদাৰ কোব ফুলৰ প্ৰহাৰ॥
দূৰ হ পাষণ্ড! নচাপিবি কাষ মোৰ।
চুণ কালী সানি মুখে সত্বৰে আঁতৰ॥
উঠিব নোৱাৰো মোৰ ভগা উৰু লই।
থেদালো হেতেন ই ঠাইৰ গতিয়াই॥
যজ্ঞৰ পশুক নিয়ে বান্ধি যেনে কৰি।
অৰ্জ্জুনে লগাই পঘা কাটিক তেনে কৰি॥
তেহে অন্তৰৰ মোৰ শেল উভালিব।
তেহে দুৰ্য্যোধন ৰাজা শান্তিত মৰিব॥

শ্ৰীলক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা।

গদ্য কবিতা।

শত্ৰু আৰু মিত্ৰ।

সি এটা পোতাশালৰ বন্দী —আজীৱন পোতাশালতেই কটাব লাগিব। প্ৰাণ-কাতৰে লৰমাৰি পলাইছে—মুকলি আকাশৰ তলত মুকলি বতাহত—থন্তেকলৈ দেহি উশাহ লৈছে। ইফালে তাক বিচাৰি পিছে পিছে মানুহ আহিব লাগিছে।

সমুখত এখন নৈ। নৈখন সৰু, বৰ দ আৰু সোঁত বৰ বেছি। দুয়ো ফালে ওখ ওখ গৰা। পাৰ হবৰ আন একো উপায় নাই, মাথোন এডাল কাঠৰ সাঁকো।— সিও পচা— মানুহৰ ভৰ সহিব নোৱাৰে। নৈৰ সিপাৰে আকৌ দুজন মানুহ বহি আছে,—এজন তাৰ মিত্ৰ, আন জন ঘোৰ শত্ৰু।

নৈখন পাৰ হবই লাগিব— নহলেই মৰণ। সি যেই সাঁকোডালৰ ওপৰত উঠিল তাৰ বন্ধুজনে চিঞৰি কবলৈ ধৰিলে “সৰ্ব্বনাশ, কি কৰা! নামা, নামা, নুঠিবা। এনে বলিয়ালি নকৰিবা! দেখা নাই নে সাঁকোডাল পচা— তুমি উঠিলেই ভাগি থাকিব।” শত্ৰুজনে একোকে মতা নাই, মাথোন তলমূৰ কৰি মনে মনে আছে। বন্দীটোৱে বেজাৰতে কান্দি কান্দি কলে “কি কৰিম, উপায় নাই। বন্ধু শুনা নাইনে? ঘোৰাৰ খুৰাৰ শব্দ—মোক পিছে পিছে খেদি আহিছে। যাবই লাগিব— যি থাকে কপালত।” এই বুলি সাঁকোডালেদি যাবলৈ ধৰিলে।

“নাই, এইটো হব নোৱাৰে। মই জীয়াই থাকোঁতে কোনোমতেই তোমাক মৰিবলৈ এৰি দিব নোৱাৰো” বুলি বন্ধুজনে সাঁকো ডাল টান মাৰি দিলে আৰু মানুহটো ততালিকে পানীত পৰি সোঁতৰ লগত কোনিবা দ উটি গল। শত্ৰুটোৱে একোকে নেমাতি বন্ধুজনৰ ফালে চাই অলপকৈ হাঁহি মাৰি তাৰ পৰা আঁতৰি গল! কিন্তু বন্ধুজনে পাৰত বহি তেওঁৰ দুৰ্ভগীয়া বন্ধুজনৰ কাৰণে হিয়ামুৰ ভুকুৱাই কান্দিবলৈ ধৰিলে।— তাৰ মৃত্যুৰ কাৰণে নিজক দুষিবলৈ খন্তেকো তেওঁৰ মনত ভাব নাহিল।

“মই কি কৰিম— তেওঁ মোৰ কথা নুশুনিলে।” মাথোন ইয়াকে কৈ উচুপি উচুপি কান্দিবলৈ ধৰিলে। শেহত কলে— “বোধ হয় আজীৱন পোতাশালৰ যম-যাতনা ভুগি মৰাতকৈ এইটোৱেই ভাল হল। তেওঁ এতিয়া সকলো জ্বালা যন্ত্ৰণাৰ অতীত। এয়ে কিজানি তেওঁৰ কপালত লিখা আছিল।”

“অস্ অস্ কি দুৰ্দ্দশা!— হায়! কি ঘটনাটো হৈ গল—খন্তেকৰ ভোক থাওঁতা নাই।” ইয়াকে কৈ বেজাৰতে তেওঁ তেওঁৰ দুৰ্ভগীয়া বন্ধুজনৰ কাৰণে বহুত পৰো তাতে বহি উচুপি উচুপি কান্দি আছিল।

এহালি পাৰ।

মই পৰ্ব্বতটোৰ ওপৰৰ হেলনীয়া ঠাই ডোখৰতে বহি আছো। ওপৰত অনন্ত আকাশ, সমুখত অনন্ত সাগৰ। তেতিয়া মাথোন আবেলি —সূৰ্য্যৰ পোহৰ পৰি সাগৰৰ পানী জক মকাব লাগিছে।

সাগৰত ঢৌ নাই— একেবাৰে স্থিৰ। অইন কি বতাহ অকণো বলি পানীক কঁপোৱা নাই। গুৰিত এডোখৰ কলা ডাৱৰ উঠি লাহে লাহে গোটেই আকাশখনি ছাতিবলৈ আহিছে।— অলপতে এটা ভীষণ ধুমুহা হব। লাহে লাহে বেলিটোক এটা ৰঙা ঘূৰণীয়া বস্তুৰ দৰে দেখা গল।

চাৰিওফালে নিবাত— প্ৰকৃতি নিস্তব্ধ— কাৰো কতো মাত-বোল নাই। অইন কি সৰু সৰু টিপচী চৰাইবোৰো কেনিবা দি পলাই ফাট মাৰিলে। সকলোৰেই যেন এটা ভাবি বিপদৰ আশঙ্কাত উদ্বিগ্ন হৈ আছে। মই আকৌ এবাৰ পচিমলৈ চালো— দেখিলো সেই কলা মেঘ চপৰাই গোটেই আকাশ খনিকে ঢাকি পেলালে —সূৰ্য্যৰ শেষ কিৰণ-ৰেখাও নাইকিয়া হল।

এনে দৰে থকাত বৰ আমনি লাগিল। আপোনা আপুনি কবলৈ ধৰিলো—“ধুমুহা, ভীষণ কোবেৰে আহি পৃথিৱী ঢৌৱাই নিয়াহি।—

পৃথিবী উটি যাওক। সাগৰে উত্তাল তৰঙ্গমালা তুলি প্ৰলয়ৰ তাণ্ডৱ মূৰ্ত্তি ধৰক। বজ্ৰ, তুমি ভীষণ শব্দেৰে পৃথিবী চূৰ্ণ বিচূৰ্ণ কৰা। যি হয় এটা সোনকালে হৈ যাওক, আনেকৈ থাকিব নোৱাৰি।"

কিন্তু ধুমুহা নাহিল, মাথোন কলা ডাৱৰে ঘনকৈ আকাশখন ঢাকি আৰু কলা কৰি পেলালে।

এই কলা ডাৱৰৰ মাজেদি এটা ধপধপীয়া বগা পাৰই কাঁৰ অহাদি পাৰ্থৰ ফালৰ পৰা উৰি আহিল। যেন বগা উৰমাল এখনহে উৰিছে।

সি উৰি উৰি হাবি পালেগৈ আৰু তাৰ মাজতে অদৃশ্য হল।— প্ৰকৃতি এতিয়াও ভাবি বিপদৰ আশঙ্কাত ব্যাকুল। অলপ সময়ৰ পাছতে আকৌ দুখন বগা উৰমালৰ দৰে দুটা পাৰ হাবিৰ ফালৰ পৰা ধৰমূৰা হৈ উৰি আহিল।— প্ৰবল বেগেৰে ধুমুহা আৰম্ভ হ'ল। মই কথমপি হে ঘৰ পালোহি। বতাহ বৰ বেগেৰে বৈ, গছ-গছনি ভাঙি উভালি পেলাবলৈ ধৰিলে— বৰষুণ ধাৰাসাৰে আৰম্ভ হ'ল। বতাহৰ হোঁ-হোঁৱনিয়ে মেঘৰ ঢেৰেকনিয়ে, গছ-গছনিৰ হৰ-হৰণিয়ে গোটেই প্ৰকৃতি খলক লগালে। চকুৰ আগতে প্ৰলয়ৰ ভীষণ মূৰতি।

কিন্তু মোৰ ঘৰৰ আওতাৰ তলত ওলোমাই থোৱা পেৰাটোৰ ওপৰত পাৰহালিয়ে ইটিয়ে সিটিৰ পাখিত মূৰ গুঁজি নিতাল মাৰি বহি আছে। পোনতে উৰিযোৱা পাৰটোৰ মনত কি সুখ, সি তাৰ লগৰীক ধুমুহাৰ পৰা—সম্ভৱতঃ মৃত্যুৰ হাতৰ পৰা ৰক্ষা কৰিব পাৰিলে। এতিয়া দুয়ো আনন্দতে পাখিত পাখি লগাই কেনে ৰঙমনে আছে!—বাস্তৱতে সিহঁত এতিয়া কেনে সুখী—সিহঁতৰ সুখতে ময়ো সুখী—যদিও মই অকলশৰীয়া—চিৰকালেই অকলশৰীয়া।

এখনি মেলা।

এদিন অসীম সৌন্দৰ্য্যৰ অধীশ্বৰে তেওঁৰ অনন্ত সৌন্দৰ্য্যৰ ৰাজ্যত এখনি মেলাৰ আয়োজন কৰিলে।

সেই মেলালৈ তেওঁ সকলো গুণৰ অধিষ্ঠাত্ৰী দেৱীসকলক নিমন্ত্ৰণ কৰিলে। মাথোন তেওঁলোকলৈহে এইটো মেলা, — আনলৈ নহয়।

তাত সকলোবিলাকেই উপস্থিত হল—ডাঙৰ সৰু সকলোৱেই থকেকলৈ আপোন পাহৰি মেলাত যোগ দিলে। সকলোৱেই বাই-ভনীৰ দৰে মিলাপ্ৰীতিৰে মন খুলি আমোদ-প্ৰমোদত মত্ত হল।

কিন্তু মেলাৰ গৰাকীয়ে সেইসকলৰ ভিতৰৰ দুজনাক একেবাৰে আচহুৱা হৈ থকা দেখি ইজনৰ লগত সিজনৰ চিনাকী নথকাযেন ভাবি তেওঁবিলাক দুইকো চিনাকী কৰিবলৈ আগবাঢ়ি গল। তেওঁবিলাকৰ ওচৰলৈ গৈ, দয়া আৰু কৃতজ্ঞতা বুলি দুইকো চিনাকী কৰি দিলে। তেতিয়া দুয়ো দুইকো চিনি পাই বৰ আচৰিত হল — মুখেৰে নেমাতি দুয়ো দুইকো ফালে ৰ-লাগি চাই থাকিবলৈ ধৰিলে।

সৃষ্টিৰ আদি-পাতনিৰে পৰা বোধ কৰো এওঁলোকৰ পৰস্পৰৰ চিনাকী নাছিল। কেতিয়াবা ভালকৈ হব? হায়! কোনে কৈ দিব?

শ্ৰীযতীন্দ্ৰনাথ দুৱৰা।

বিশ্বাসৰ সমূলি বিনাশ।

শূন্য মন শূন্য প্ৰাণ হায় কি কঠোৰ,
এয়েনে কি শ্ৰেষ্ঠ উপহাৰ?
নেলাগে কিৰণ-কণা থক নিলগতে,
—অভাগাৰ জীৱন আন্ধাৰ।
ভাবিছিলো সেইদিনা নতুন পুৱাত
বসন্তৰ মধুৰ কিৰণ;
কুসুম সুবাসে ব'ৰ প্ৰাণ ভৰ পুৰ;
ব'ৰ ধীৰে মৃদু সমীৰণ।
কোনে ভাবিছিল হায় লুকাব পোহৰ;
—ছিগি গ'ল মায়া মোহ পাশ।
অন্তস্থল ভেদি উঠে কৰুণ সুৰেৰে
বিশ্বাসৰ সমূলি বিনাশ।

(২)

চাইছিলো সেই দিনা পূৰ্ণিমা ৰজনী,
উজলেৰে আপোন পাহৰি;
জোনাক কেউঁটি যেন নামি ধীৰে ধীৰে
চেনেহেৰে লৈছে সাদৰি;
ভোল গলো অভাগাই প্ৰেম পৰবশত,
মেলি দিলো হৃদয় দাপোন,
নিজকে বিলাই দিছে কৰিলো তৃপতি,
—জীৱনত প্ৰেমৰ সপোন
সুৰতে মিলাই সুৰ প্ৰকৃতি দেৱীয়ে
দিলে আহি মধুৰ আশ্বাস।
দিঠকত সপোনৰ ছয়ামহা খেল
—বিশ্বাসৰ সমূলি বিনাশ॥

(৩)

তেন্তে কিয় নিচাটিকয়ে মালাধাৰি লই
বহি বাট গাঁথিছা চনাই?
হেপাহেৰে চৰণত যাচোতে যেতিয়া
দেওতাই দিলে ওভোটাই।
দুপ ধুনা ফুল পাত কেৰেলি শুকাল,
শূন্য মাথো পূজা আয়োজন;
মিছাতে প্ৰদীপ কিয় মন্দিৰ মাজত?
থক পৰি শূন্য সিংহাসন।
এতিয়াও ভাবি আছা পৰাণ মাজত
কোনে যেন তুলিব উচ্ছ্বাস?
মিছা আশা, হায় কিয় বুজিও নুবুজা
—বিশ্বাসৰ সমূলি বিনাশ॥

(৪)

যাক তুমি মোৰ বুলি ধৰিলা সাৱটি
কেনিবাদি আঁতৰি লুকাল;
চেনেহ-সকাটি ভাঙি অনন্ত বুকুত
নতুনৰ উদ্দেশে ওলাল।
নতুন বতাহ পাই নতুন ৰাজ্যত
পাহৰিলে অতীতৰ কথা;
গুচাবা কাকো তুমি, প্ৰবোধি মনক,
নহা এক বাক্যহীন বেথা।
শান্ত তাপসৰ দৰে থাকিবা এচুকে
এৰি দিয়া বাসনা বিলাস।
ধৰে ঘৰে কান্দি কান্দি নকৰা গুনাই
—বিশ্বাসৰ সমূলি বিনাশ॥

(৫)

হব পাৰে দুটি এটি নতুন জীৱনে
—পূৰ্ণ প্ৰাণ সৰল অন্তৰ,
সৌন্দৰ্য্যৰ ৰূপৰাশি মায়া-মৰীচিকা
দেখি ভাবে সংসাৰ সুন্দৰ;
থন্তেকীয়া চাঁযাবাজী তেখা নাগি চাই
লক্ষ দেহি থন্তেকীয়া সুখ;
তাত তুমি নবজাবা বিষাদৰ সুৰ
নিদিবা মনত আৰু দুখ,
আতৰিলে আৱৰণ শূন্য লীলা খেলা
দেখি তৰ পৰাণ উদাস।
আপুনি উঠিব বাজি অন্তৰ মাজত
—বিশ্বাসৰ সমূলি বিনাশ॥

"যত।"

সম্পাদকৰ কথা।

"অসম প্ৰদীপিকা" নামেৰে এখন মাহেকীয়া কাকত শ্ৰীযুত ৰজনীকান্ত বৰদলৈ (অৱসৰ-প্ৰাপ্ত ই-এ-চি) ডাঙৰীয়াই উলিয়াইছে। কাকতখনৰ উদ্দেশ্য ভাল। অৰ্থাৎ "সঙ্কল্প" প্ৰচাৰ কৰা। "সঙ্কল্প" কথাটোৰ পৰিষ্কাৰ মানে আমি বাকৰকতে ভালকৈ বুজিব পৰা নাই। বোধকৰো পূৰ্ণকৈ দামোদৰীয়া পন্থী সত্ৰবোৰৰ মত প্ৰচাৰ কৰা। উপযুক্ত হাতত উপযুক্ত বিষয় ন্যস্ত হৈছে দেখি আমি সন্তোষ লাভ কৰিছো। কাকতখনিৰ আমি দীৰ্ঘজীৱন কামনা কৰো।

* * *

সাহিত্যৰ ফালৰ পৰা কাকতখনিৰ বিষয়ে আমি উখাৰ-এখাৰ কব খোজো; আশা কৰো বৰদলৈ ডাঙৰীয়া অসন্তুষ্ট নহব; কাৰণ কৰ্ত্তব্যৰ অনুৰোধতহে আমি যি কম। অসমীয়া ভাষাৰ

বৰ্ণবিন্যাস, বাক্যবিন্যাস, আৰু ৰচনাপ্ৰণালীত আজিকালি বৰ খেলিমেলি নাই, সি এক ৰকম থিৰ হৈ নিৰ্দ্দিষ্ট বাটত পৰিছে। অৱশ্যে আমি সকলোৱে স্বীকাৰ কৰোঁ, যে এই বাট আৰু প্ৰণালী পণ্ডিতপ্ৰবৰ হেমচন্দ্ৰ বৰুৱাৰ দ্বাৰাই নিৰ্দ্দিষ্ট, লম্বোদৰ বৰাকে আদি কৰি জনদিয়েক প্ৰতিভাশালী অসমীয়া সাহিত্যিকৰ দ্বাৰাই সমৰ্থিত। অৱশ্যে এই নিৰ্দ্দিষ্ট পথ যে নিখুত, নিৰ্দ্দোষ এনে নহয়, আৰু হবও নোৱাৰে। কিন্তু দোষে-গুণে সমন্বিতে কোনো এটা বাট নিৰ্দ্দিষ্ট হলে, সেই বাটৰ বাটকৰুৱাই সেই বাটেই যোৱা ভাল, নতুবা, সেই বাটৰ মাজৰ দুই-এক ঠাইত খোৱা-মোখোৱা আছে বুলি কোনোৱে পথাৰৰ মাজেদি বাট পোনালে, ওলাব লগীয়া ঠাইত ওলোৱাত বিঘিনি ঘটে, আৰু কাগাৰ বেমেজালিও বাঢ়ি যায়। সেই দেখি বৰং বাটকৰুৱা সকলে সেই ৰাজ আলিৰ ভগা ছিগাবোৰ বাটি-বুটি লৈ সকলোৱে মিলি এক মনেৰে সেই বাটেদি যোৱাটোৱেই যুক্তি। এই বাবেই কেক্সটনকে আদি কৰি বিলাতৰ ছাপাখানাৱালাসকলে অনেক কালৰ আগেয়ে ইংৰাজী কিতাপ ছপাওঁতে ইংৰাজী শব্দৰ যেনে বৰ্ণবিন্যাস চলাই দিলে, তেনে বৰ্ণবিন্যাস অনেক সময়ত কুদ্ধচ আৰু অনাৱশ্যক হোৱাতো তাকে অৱলম্বন কৰি, আৰু আৱশ্যক মতে বাটি লৈ ইংৰাজী ভাষা ইংৰাজী সাহিত্য আজিলৈকে চলিব লাগিছে। ভালেই হওক বা বেয়াই হওক, ভুলেই হওক বা নিভুলেই হওক, কোনো এটা কাৰ্য্য বা উদ্দেশ্য সিদ্ধি কৰিবলৈ হলে, এটা সময় বুজি বিধিবদ্ধ নিয়মেদি চলিবই লাগিব, সেই নিয়মৰ আসোঁৱাহবোৰও লাহে লাহে মাৰি আনি থাকিব লাগিব। ইয়াকে Discipline, Drill এনেবোৰ নামেৰে প্ৰকাশ কৰা যায়। "সংহতিঃ কাৰ্য্যসাধিকা" বুলি সংস্কৃততো এটা কথা আছে।

'অসম প্ৰদীপিকাই' বৰ্ণবিন্যাস বিষয়ত প্ৰথমতে চকুত পৰাকৈ উচ্ছৃঙ্খলতা দেখুৱাইছে। সেই বাবে আমি দুঃখিত হৈছো। অসম প্ৰদীপিকা সদ্যোজাত হলেও তাৰ সম্পাদক তো প্ৰধান সাহিত্যিক। মাতৃভাষা হলেও, পৰিশ্ৰম কৰি তাক নিশিকিলে নহয়। তাৰ স্বভাৱ চৰিত্ৰ আৰু গঠন প্ৰণালীলৈ অলপ চকু ৰাখিব লাগে, নচলে নচলে। কোনো ৰচনা নেতৃস্থানীয় লেখক বা পৰিপক্ক সাহিত্যিকৰ পৰিশ্ৰম-প্ৰসূত হলে তাক যিমান দূৰ পৰা যায় এনেবোৰ দোষৰ পৰা নিৰ্দ্দোষ কৰাটোৱেই উচিত; কাৰণ সাহিত্য চৰ্চ্চা কৰিবলৈ ইচ্ছুক ডেকাসকলৰ আগত সি আৰ্হি স্বৰূপে ৰহে। অৱশ্যে আমাৰ এই কথাত ক্ষুণ্ণ হৈ প্ৰদীপিকাই বা তেওঁৰ ফলীয়া কোনো লিখকে বাঁহীৰ বাক্য-বিন্যাস বা ৰচনা-প্ৰণালীত থকা বিস্তৰ দোষ দেখুৱাই দি মনত শান্তি বা জয় লাভ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিব পাৰে, সম্ভৱতঃ কৰিবও। কিন্তু এইটো কওঁ যে, বাঁহীয়ে সহস্ৰ ভুল ভ্ৰান্তি লৈও ওপৰত কৈ অহা নিৰ্দ্দিষ্ট বাটেদি চলিবলৈ চেষ্টা কৰি আছে আৰু কৰি থাকিব। বাঁহীয়ে নিজৰ ভুলও শুধৰাব, আৰু সমধৰ্ম্মী বা সমকৰ্ম্মী সকলৰো ভুল আঙুলিয়াই দিব; কাৰণ বাঁহীৰ উদ্দেশ্য অসমীয়া সাহিত্য আৰু ভাষাৰ শ্ৰীবৃদ্ধি কৰাটোহে, নিজৰ ভুল ভ্ৰান্তি ঢকাটো বা নিজৰ জয় ঘোষণা কৰাটো নহয়।

প্ৰদীপিকাখন মেলিয়েই আমি পোনতে পাওঁ "প্ৰদিপীকা," "অসমিয়া," জন্মভুমি, কৰিবলৈ নোৱাৰিলে, চৰ্চ্চা, কানে কানে, কইছে, বানিজ্য, নোয়ানিলে, জিৱনত, নোপজি, অসমিয়াৰ, "বানিজ্যে বসতি লক্ষী," তেনেকুৱা, গোটোয়াৰ, বছেৰেকিয়া, দক্ষীনপাট ইত্যাদি।

কাকতখনৰ চাপঠিৰ পৰা আমি ওপৰৰ শব্দ কেইটি টুকিলো। অলপ মন দিলেই এইবোৰ শুদ্ধ কৰি লোৱা নোৱাৰি জানো? ভটিমা পাতোঁতে ডাঙৰ আখৰেৰে "ভতমা" লেখি কাৰ কি লাভ হৈছে কব নোৱাৰো। "১১ টা বজা," "১টা বজা," এইবোৰ বঙ্গলা idiom অসমীয়াত সুমাই প্ৰদীপিকাই কি শ্ৰুতি-সুখ পাইছে প্ৰদীপিকাইহে জানে।

* * *

"বিবিধ বাতৰি আৰু সমালোচনাত" প্ৰদীপিকাই মহাপুৰুষীয়া আৰু দামোদৰীয়া ধৰ্ম্মৰ সম্পৰ্কে যি এষাৰ-দুষাৰ কৈছে তাৰ দ্বাৰাই আমাৰ মনত সন্দেহ উপজিছে যে হেতু মহাপুৰুষীয়া আৰু দামোদৰীয়া এই দুই ধৰ্ম্ম-মতৰ বিষয়ে দ-কৈ

কিবা জানে নে নাজানে। মহাপুৰুষীয়া ধৰ্ম্ম আৰু দামোদৰীয়া ধৰ্ম্ম এই দুটাৰ গুৰিতে যে একো প্ৰভেদ নাই, বৰং দুইটাৰ একেটা মূৰ্ত্তি, (পিছত যিহকে হওক) এই কথা আমি আগেয়ে অনেক বাৰ আলোচনা কৰি আহিছো, আৰু সম্প্ৰতিও আন এঠাইত সামান্য ৰকমে দেখুৱাইছো। কিন্তু প্ৰদীপিকাই আৰু প্ৰদীপিকাৰ সম্পাদকে তেওঁৰ বক্তৃতা-পুস্তিকাত এই বিষয়ে এনেকৈ ফাঁন্দিয়াইছে যে দেখিলে দুখ লাগে। Hydra-headed monster হেনো সহজে নমৰে। তাৰ কাৰণ কোনো দেৱতাই তাৰ পৰা পূজা খাই সন্তোষ হৈ একোটা আত্তকণীয়া বৰ দি তাক তেনেকৈ বঢ়াই আত্তকাল বঢ়ায়।

* * *

প্ৰদীপিকাই কয় যে আজিকালি শিক্ষিত মহাপুৰুষীয়া বা মহাপুৰুষীয়া ধৰ্ম্মলৈ সহানুভূতি থকা দুই একজনে মহাপুৰুষীয়া ধৰ্ম্মটো সহজ আৰু সুবিধাজনক বুলি ভাবি তেনে কৰি লৈছে; কিন্তু সি তেনে নহয়। আমি সোধো কিয়? আজিকালিৰ বামুণ আৰু দৈৱজ্ঞ বিপ্ৰসকলে সময় বুজি, দেশকালপাত্ৰ অনুসৰি, সুবিধা অসুবিধা আৰু কামৰ আওভাও বুজি, বেদবিহিত আৰু তন্ত্ৰবিহিত হিন্দুধৰ্ম্মটোকো, অৰ্থাৎ বোলা যাওক ব্ৰাহ্মণ্য ধৰ্ম্মটোকো তেনে কৰি লোৱা নাই বুলি ন দি কব পাৰে নে? তেওঁলোকে তপতে তপতে ভাত এগাল গিলি কেছাৰীলৈ যাব লগা হোৱাত প্ৰাতঃসন্ধ্যা আৰু দীঘলীয়া পূজা আহ্নিক ইত্যাদিৰ ঠাইত মাথোন গায়ত্ৰী জপ কৰি লব নধৰে নে? তেওঁলোকে শাস্ত্ৰবিহিত ব্ৰাহ্মণ্য কৰ্ম্মবোৰ আজিকালি চুটি আৰু সহজ কৰি লৈ,—সহজ কিয় নামমাত্ৰ কৰি বা নকৰিও, সম্পূৰ্ণ ১৬ অনা ব্ৰাহ্মণত্বৰ দাবি নকৰে নে? বৰ বহাত গুপ্তমন্ত্ৰ নিশিকিলে, আৰু তিনি বাৰ গা ধুই প্ৰসঙ্গ নকৰিলে মহাপুৰুষীয়া ধৰ্ম্মাৱলম্বী, প্ৰদীপিকাৰ মতে হব নোৱাৰে; কিন্তু ব্ৰাহ্মণৰ অখাদ্য, অপবিত্ৰ, অস্পৃশ্য, অকৰ্ত্তব্যবোৰ আজিকালিৰ বিপ্ৰসকলে খাদ্য, পবিত্ৰ, স্পৃশ্য, আৰু কৰ্ত্তব্য কৰি সহজ সুচল কৰি লৈ চকৰিত তেল সানি হিন্দুধৰ্ম্ম বা ব্ৰাহ্মণ্য ধৰ্ম্মৰ ৰেলৰ লাইনৰ ওপৰত বাগৰি গৈ থাকিলেও তেওঁলোকে নিজক ব্ৰাহ্মণ্য বা হিন্দুধৰ্ম্মাৱলম্বী বোলাই চলি থাকিব পাৰিব; কিন্তু মহাপুৰুষীয়াই নোৱাৰে! তিনিবাৰ গা নুধুলে, তিনি প্ৰসঙ্গ নকৰিলে, বৰবহাত গুপ্তমন্ত্ৰ বা পৰমাৰ্থ নিশিকিলে বা এইবোৰত ইচ্ছা বা অনিচ্ছাপূৰ্ব্বক ত্ৰুটী দেখুৱালে নিজক মহাপুৰুষীয়া বোলাব নোৱাৰে। প্ৰদীপিকা একচকুৱা নহৈ দুচকুৱা হলে আমি সন্তোষ পাম; কাৰণ প্ৰদীপিকাৰ কথাৰ ধাৰত আমি এনেবোৰ সিদ্ধান্তত পৰিবলৈ সৰহ পলম নালাগিব যেনে—কোনো এটা বিষয়ৰ চূড়ান্তত উঠিব নোৱাৰিলে বা গুপুত তত্ত্ব যি বোৰ বিশেষ ভাৱে সেই বিষয়ত Advanced Student অৰ্থাৎ আগ বাঢ়োতাসকলৰ হে বস্তু সেইবোৰ আয়ত্ত কৰিব নোৱাৰিলে, কোনো সেই সম্প্ৰদায়-ভুক্ত হবৰ অধিকাৰী নহয়। অৰ্থাৎ জানিবা বাইচান্দ প্ৰেমচান্দ পাছ কৰিব নোৱাৰিলে, ইংৰাজী শিক্ষিত নাম পাব নোৱাৰা, জ্ঞান আৰু আচৰণত কোনো সত্ৰৰ অধিকাৰৰ গুণাৱলম্বী হব নোৱাৰিলে, সেই সত্ৰৰ শিষ্য বা ভকত হব নোৱাৰা, ত্ৰৈলঙ্গ স্বামী নহলে হিন্দু হব নোৱাৰা, ভক্তি-জ্ঞান, আচাৰ-ব্যৱহাৰত বৰ-বহাৰ আতৈ বা তৎতুল্য নহলে, মহাপুৰুষীয়া হব নোৱাৰা, ইত্যাদি আচৰিত যুক্তি!

বাৰু দেখা যাওকচোন মহাপুৰুষীয়া ধৰ্ম্মটো broadly speaking, মোটা-মুটিকৈ চালে নো কি? মহাপুৰুষীয়া ধৰ্ম্মটো ভাগৱতী ধৰ্ম্ম অৰ্থাৎ শ্ৰীমদ্ভাগৱতে কলিৰ লোকৰ উদ্ধাৰৰ নিমিত্তে যি ধৰ্ম্ম বিহিছে, সেই ধৰ্ম্ম। সেই ধৰ্ম্মৰ মুল বস্তু কলিত শ্ৰৱণ কীৰ্ত্তন বা নাম ধৰ্ম্ম। যাৰ স্কন্ধ ভাগৱতৰ সাৰ মৰ্ম্ম কথা বা তাৎপৰ্য্য এইটিয়েই। কলিৰ যুগধৰ্ম্ম ঈশ্বৰৰ নাম গুণ শ্ৰৱণ কীৰ্ত্তন। ভাগৱতী ধৰ্ম্মই কয়—জ্ঞানে বা অজ্ঞানে হৰিনাম কৰিলেও সেই নামে মুক্তি দিয়ে। উদাহৰণঃ—অজামিলৰ উপাখ্যান। শুচি-অশুচি, "সচেতে-শয়নে" সকলো সময়তে হৰিৰ নাম কৰিব পাৰি, আৰু নাম কৰিলেই হৰি তুষ্ট হয়। পূজা-আহ্নিক জপ-তপৰ নিচনাকৈ নাম লবলৈ নিয়ম-সংযম একো বিধিৰ আৱশ্যক নাই। কলিৰ নিমিত্তে এই ধৰ্ম্ম প্ৰচাৰ কৰিবৰ নিমিত্তেই শ্ৰীকৃষ্ণৰ

অৱতাৰ অৰ্থাৎ তেওঁৰ জন্ম কৰ্ম্মাদি গুণশীল কলিৰ মানুহে শ্ৰৱণ কীৰ্ত্তন কৰি যাতে মুক্তি লভিব পাৰে ; "কৃষ্ণ-সূৰ্য্য ভৈলন্ত উদিত, নাম-ধৰ্ম্ম কৰিলা বিদিত।" কলিত নামধৰ্ম্ম গ্ৰহণ কৰি ঈশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণৰ গুণ শ্ৰৱণ কীৰ্ত্তন কৰি লোকে ভৱসিন্ধু তৰিব পাৰি দেখি (যদিও কলি দোষৰ সাগৰ, তথাপি) কলিক আন কেইটা যুগতকৈ শ্ৰেষ্ঠ বুলিছে আৰু সেই দেখি ব্ৰহ্মাদিয়েও কলিত জন্ম লভিবৰ বাঞ্ছা কৰে—"ব্ৰহ্মাদিয়ো বাঞ্ছন্তি নৰতনু পাই (নাম নৈলে) বিকাইলো কাঞ্চন মোলে।" শ্ৰীমদ্ভাগৱতৰ এই মহাধৰ্ম্ম শ্ৰৱণ কীৰ্ত্তন নাম ধৰ্ম্মকে শ্ৰীশঙ্কৰদেৱে প্ৰচাৰ কৰিলে। শ্ৰীশঙ্কৰদেৱৰ সৎসঙ্গ লভি (১) শ্ৰীদামোদৰ দেৱেও এই ভাগৱতী ধৰ্ম্মকে প্ৰচাৰ কৰিছিল।

সকলো উদাৰ ধৰ্ম্মত সকলো থাপৰ ক্ষমতাৰ মানুহলৈ ঠাই আছে। ঈশ্বৰৰ নামত যি ধৰ্ম্মৰ প্ৰচাৰ, সেই ধৰ্ম্ম তেনেকুৱা উদাৰ হবই লাগিব ; কাৰণ ঈশ্বৰ উদাৰ আৰু সকলোতে সমান ; দুখী, সুখী, ধনী, নিৰ্দ্ধনী, ৰজা-প্ৰজা, খোৰা, কণা সকলো তেওঁৰ সন্তান, সকলোৰে তেওঁ প্ৰভু। মহাপুৰুষীয়া ধৰ্ম্মও (অৰ্থাৎ ভাগৱতী ধৰ্ম্ম) সেই দৰে উদাৰ, সেই দৰে এই ধৰ্ম্মতো সকলোলৈকে ঠাই আছে। অধিকাৰী অনধিকাৰী ভেদৰ ব্যৱস্থা হিন্দু ধৰ্ম্মৰ প্ৰধান লক্ষণ। ফলিত হিন্দুধৰ্ম্মৰ সাৰ বস্তু মহাপুৰুষীয়া ধৰ্ম্মতো অধিকাৰী অনধিকাৰীৰ তাৰতম্য ব্যৱস্থা। এক বাপেকৰ পাচোটা কৰা ; প্ৰথমটো বৰ বুদ্ধিমান, বৰ চোকা। বাপেকে তাক ছিভিল-ছাৰ্ভিছ পঢ়িবলৈ পঠিয়াই ছিভিলিয়ান কৰি আনিলে। আন কেইটাকো সিইতৰ ক্ষমতা আৰু বুদ্ধি অনুসাৰি পঢ়িবলৈ সুবিধা কৰি কোনোটো অধ্যাপক (Professor) কোনোটোক কেৰাণী, কোনোটোক মহৰী, কোনোটোক ব্যৱসায়ী হবলৈ দিলে। মুল কথা, বাপেকে পুতেকহঁতক স্বাধীন ভাবে জীবিকা উপাৰ্জ্জন কৰি থাই ভাল মানুহ হৈ থাকিবলৈ সুচল সুবিধা সুবন্দবস্ত কৰি দিলে। মহাপুৰুষীয়া ধৰ্ম্মই, জনৰ উপযুক্ত জনলৈ, অৰ্থাৎ ক্ষমতা থকা জনলৈ সদাচাৰী হৈ ধৰ্ম্মাধিকাৰ বা ডেকা মহন্ত বা বৰবৰ্জাৰ আদি হৈ পৰমাৰ্থ তত্ত্ব জানি, (যি পৰমাৰ্থ তত্ত্বক বৰ বৰ্জাৰ গুপুত কিবা এটা বুলি ৰৱদলৈয়ে তেওঁৰ বক্তৃতা আৰু কাকতত উমানকৈ হেচা দি কব লাগিছে) চৈধ্য প্ৰসঙ্গ কৰি নিজে চূড়ান্ত আধ্যাত্মিক উন্নতি কৰি লোককো শিক্ষা দিব পৰা হবলৈ বৰ দুৱাৰ মেলি থৈ দিছে। তেওঁতকৈ কম ক্ষমতাৰ জনলৈ সদাচাৰী হৈ তিনি প্ৰসঙ্গ কৰি নামধৰ্ম্ম আচৰণ কৰিবলৈ বাট মেলি থৈছে। তেওঁতকৈ কম ক্ষমতাৰ জনলৈ বা এই জীৱন-সংগ্ৰামৰ ক্ষেত্ৰত পৰি কৰ্ম্মকাণ্ডই মৰোতাসকললৈ ওপৰৰ সকলৰ দৰে ধৰ্ম্ম আচৰিবৰ সুবিধা নথকা বাবে বা নোৱৰা বাবে ইস্কুল কেছাৰীলৈ যাবৰ সময়ত বা আন কোনো কৰ্ম্মক্ষেত্ৰত লাগি থাকিবৰ সময়তো মুখেৰে হৰিনাম লবলৈ ব্যৱস্থা দি তৰণৰ উপায় কৰি দিছে। কাৰণ ভাগৱতী ধৰ্ম্মৰ ব্যৱস্থাই এনে। ভাগৱতী ধৰ্ম্মই কাকো পৰিত্যাগ কৰিব নোখোজে ; পাপী তাপী সকলোলৈকে প্ৰেমৰ বাহু মেলি আছে। শ্ৰদ্ধা-পূৰ্ব্বক ভক্তি-পূৰ্ব্বক নাম লওঁতা (তেওঁলৈ তেওঁ অনাচাৰীয়েই হওক বা অশুচিয়েই হওক ; ব্ৰাহ্মণ বা আন কোনো ওখ কুলত জন্ম লভাই হওক বা নীহ কুলত জন্ম লভাই হওক) তেওঁৰ উদ্ধাৰৰ ব্যৱস্থা ভাগৱতী ধৰ্ম্মই, মহাপুৰুষীয়া ধৰ্ম্মই কৰিছে। নামধৰ্ম্মক আশ্ৰয় কৰোতা জন চণ্ডাল হলেও নামধৰ্ম্মক আশ্ৰয় নকৰোতা ব্ৰাহ্মণতকৈ তেওঁ শ্ৰেষ্ঠ ; আৰু যজ্ঞত বহিবৰ পাত্ৰ। শাস্ত্ৰৰ অসংখ্য বাক্যেৰে শ্ৰীমদ্ভাগৱতৰ পৰা অসংখ্য শ্লোকেৰে এই কথাৰ সমৰ্থন কৰিব পাৰি। Broadly speaking মহাপুৰুষীয়া ধৰ্ম্মৰ মূল কথাই এই ; broadly speaking দামোদৰ দেৱে আচৰণ কৰা আৰু শিক্ষা দিয়া ধৰ্ম্মৰ মূল কথাও এয়ে। দামোদৰ দেৱে উচ্চ কৰি গল মেলি কৈছে :—

(১) "অচ্যুতৰ যৈত উদাৰ চৰিত্ৰ
প্ৰসঙ্গ কৰে সতত।
তীৰ্থৰ সমান হোৱে সেহি স্থান
গীতা ভাগৱত মত॥
এতেকেসে ৰাম কৃষ্ণ নাম বিনে
নজানোহো আমি আন।
কৃষ্ণৰ নামত ধৰ্ম্ম-কৰ্ম্ম যত,
সবাৰ আশ্ৰয় স্থান॥"

(২) "তীৰ্থক সেৱন দেৱী উপাসন
ধৰ্ম্ম-কৰ্ম্ম যাগ যোগ।
ৰাম কৃষ্ণ নামে সকলে সিজয়
নলাগে একো উদ্যোগ॥"

এতেকে জীবিকা উপাৰ্জ্জনৰ নিমিত্তে সময় আৰু সুবিধাৰ অভাৱত পৰি, বৰ-বৰ্জাৰ আদিৰ নিচিনা গূঢ় পৰমাৰ্থতত্ত্বাভিজ্ঞ বা অত্যুৎকৃষ্ট মহাপুৰুষীয়া হব নোৱৰা হে মহাপুৰুষীয়াসকল! আহা, ঈশ্বৰৰ নাম লোৱাঁহঁক। কেছাৰীলৈ যাওঁতে বাটতে, শোওঁতে পাটিতে, খাওঁতে ভাতৰ পাততে, সকলো অৱস্থাত, সকলো সময়তে, যেতিয়াই পোৱা নাম লোৱাহঁক, তোমালোকৰ হিয়াত নামৰ ভাণ্ডাৰ; মুখেৰে সেই ভাণ্ডাৰৰ ৰত্ন বাজ কৰি পবিত্ৰ হোৱাঁ। নাম লোৱা, বাপুসকল নাম লোৱাঁ। দয়ালু শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰ সাক্ষী, পৰম বৈষ্ণৱ মহাপুৰুষ দামোদৰ দেৱ, মাধৱদেৱ সাক্ষী, তেওঁলোকে দঢ়াই দঢ়াই কৈছে নাম লোৱা, উদ্ধাৰ হবা, সকলো ধৰ্ম্ম-কৰ্ম্ম নামতে সিজিব। বৰ সুমধুৰ নাম, বৰ সুমঙ্গল নাম। শুনা মহাপুৰুষে কৈছে—"সুমধুৰ সুমঙ্গল (নাম) শ্ৰদ্ধায়ে হেলায়ে লৈয়া নৰে মাত্ৰ তৰে ভৱকূপ।"

শুনা, মহাপুৰুষৰ বাণী, গীতা ভাগৱত শাস্ত্ৰ সম্মত বাণী :—

"দুগুটি অক্ষৰ ৰাম নাম।
শ্ৰীৰাম নাম অমিয়া মাধুৰী ক্ষৰে॥
অতি সুকোমল পৰম মঙ্গল।
সবে মনোৰথ পূৰে॥"

তোমাকো কৰজোৰ কৰি মাতিছো হে দামোদৰীয়া! তুমিও এই প্ৰণালীৰেই নাম লোৱাঁ! এই প্ৰণালী, এই উপদেশেই গীতা ভাগৱত শাস্ত্ৰৰ সম্মত। মহাপুৰুষীয়াও ভাগৱতী ধৰ্ম্মাৱলম্বী, তুমিও ভাগৱতী ধৰ্ম্মাৱলম্বী। তোমাৰ দামোদৰ দেৱৰো, অৰ্থাৎ আমাৰ দামোদৰ দেৱৰো এই শিক্ষাই, এই উপদেশেই। মিছাতে বাক্যৰ কুহকত পৰি, চাকনৈয়াত পৰি, এই কথা পাহৰিবৰ সকাম কি? শিক্ষিত ডেকাসকল Priest craft-অৰ vested interest-অত কোৱ পৰাৰ ভয়ত ওলোৱা বাক্যৰ জালেৰে মেৰোৱা কথাত মোহ নাযাবাহঁক। দয়ালু শ্ৰীশঙ্কৰদেৱে, শ্ৰীদামোদৰদেৱে, শ্ৰীমাধৱদেৱে তোমাক হাত মেলি মাতিছে, তুমি যেই জাতৰ হোৱা, যেই social position-অৰ হোৱা, সদাচাৰীয়েই হোৱা বা অসদাচাৰীয়েই হোৱা (অৱশ্যে সদাচাৰী হলে এই মহাপুৰুষসকলৰ মনত অশেষ সন্তোষ হব) ঈশ্বৰৰ নাম লোৱাঁ, শ্ৰৱণ-কীৰ্ত্তনৰূপ মহাধৰ্ম্ম অৱলম্বন কৰা, ঈশ্বৰত শ্ৰদ্ধা ভক্তি কৰা (একান্ত শৰণ লৈ,) তোমাৰ ভয় নাই, তুমি ভৱ-সিন্ধু তৰিবা, তৰিবা, তৰিবা। সিদ্ধি আৰু সাধনাৰ নিমিত্তে অতি কষ্টকৰ, অথচ কমফল প্ৰসৱ কৰোতা, আৰু বিঘ্নসঙ্কুল, সত্য ত্ৰেতা দ্বাপৰৰ ধৰ্ম্মোপায়—যজ্ঞ, হোম, পূজা, জপ, তপ, যোগ, এইবোৰলৈ গৈ অলপ দিন স্থায়ী মানৱী জনম বৃথাতে নষ্ট নকৰিবা। শ্ৰীশঙ্কৰ গুৰুজনে কৈছে, নিৰহ নিপানী কথা শুনা :—

"ভাই ৰাম কহ ৰাম কহ ৰাম মন্ত্ৰ সাৰ।
তপ-জপ যজ্ঞ যোগে সিদ্ধি নাই আৰ॥"

জয় ৰাম বোলা! জয় হৰি বোলা!

—•—

(১) "শ্ৰীশ্ৰী৺দেৱ দামোদৰ দেৱৰ ওপৰত দিয়া চৰিত্ৰৰ পৰা বুজা যায় যে তেওঁ … … … শ্ৰীশ্ৰী৺শঙ্কৰদেৱৰ সৎসঙ্গী হৈ নামধৰ্ম্ম আলোচনা কৰিছিল আৰু সেই নামধৰ্ম্ম তেওঁ সৰ্ব্বসাধাৰণক শিকাইছিল। আচল কথা এয়ে।" (শ্ৰীযুত ৰজনীকান্ত বৰদলৈৰ "দেৱ দামোদৰ আৰু হিন্দুধৰ্ম্ম" বক্তৃতা। ৩ পিঠি)

সাহিত্য কথা।

শ্ৰীযুত ডাক্তৰ বিপিনবিহাৰী বৰা ডাঙৰীয়াই বহুত পুথি হাতে লিখা অৱস্থাতে থৈ দিছে। তেওঁ শৰীৰতত্ত্ববিদ পণ্ডিত। এই বোৰ কিতাপত কি লিখা আছে পঢ়িলে আমাৰ অসমীয়া ৰাইজসকলে বহুত উপকাৰ লভিব। স্বাস্থ্য-ৰক্ষা সম্বন্ধে আমাৰ পুথি নাই। ডাক্তৰ বৰাই এই অভাব পূৰণ কৰিব পাৰে।

* * *

শ্ৰীযুত হৰিকৃষ্ণ দাস ডাঙৰীয়াই অসাম-বান্ধৱত বহুতো উপকাৰী প্ৰবন্ধ লিখিছে। মাহেকীয়া কাকতত এনে প্ৰবন্ধ উলিউৱা ভাল, সেই বোৰ প্ৰবন্ধকে আকৌ কিতাপৰ আকাৰেৰে উলিয়াব পাৰিলে আৰু ভাল। এই দুজন ডাক্তৰৰ পৰা আমি স্বাস্থ্যসম্বন্ধীয় বহুতো কিতাপ পাবলৈ আশা কৰো।

* * *

ভাৰতবৰ্ষৰ সকলো ঠাইতে খোৱা পানীৰ অভাৱৰ নিমিত্তে বহুতো ৰোগ হয়। আসামতো সেই। খোৱা পানী কেনেকৈ ভাল কৰিব লাগে সেইবোৰ উপায় আমাৰ জনা উচিত। আৰু যাতে ঠায়ে ঠায়ে ভাল পানী পাবলৈ পোৱা যায় সেই বিষয়ে সকলোৰে দৃষ্টি ৰখা উচিত। কোনো কোনো গাঁৱৰ মানুহে যেনে পানী খায় দেখিলে চকুৰ পানী ওলায়।

* * *

সুখৰ কথা "বাণিজ্য-বীৰ" শ্ৰীযুত বি. বৰুৱাই আসামত তেওঁৰ উপযোগী ঘৰ এটি কিনিছে। সেই ঘৰটি খিলঙত—নাম "ম্যাক্-ৰেণ্টন," এতিয়া ঘৰৰ সেই নাম সলাই নগাঁও ভিলা কি "পুৰণি গুদাম" নাম দিব পাৰে। ঘৰৰ নাম "পুৰণিগুদাম" দিলে প্ৰথমে শ্ৰুতি-মধুৰ নহব পাৰে, কিন্তু পাছত সেয়ে আদৰ্শ হব। মিঃ বি বৰুৱাই শালকাঠ বেচি টকা কৰিছে, এই ঘৰৰ নাম শালভিল (Salville) অথবা শালভিলা (Sal Villa) দিব পাৰে। ভাৰতৰ আন আন ঠাইত তেওঁৰ ঘৰ আছে, ছিমলাৰ ঘৰৰ নাম "আসাম হাউচ্," হাওৰাৰ ঘৰৰ নাম "কামৰূপ ভিলা," কলিকতাৰ ঘৰৰ নাম আছিল "আসাম হাউচ্"—ইত্যাদি। তেওঁ যইলৈকে গৈছে আসামৰ নাম জলাই গৈ আছে।

এনে একজন মানুহৰ জীৱনী থকা ভাল। তেওঁ একন "কাকতী" ৰাখি নিজৰ আত্ম-জীৱনী লিখোৱাব পাৰে। তেওঁৰ স্বাস্থ্য এতিয়া অলপ ভাল নহয় দোখ নিজে সেই কাম হাতত লোৱা ভাল নহয়, নহলে একন কি দুজন ডেকা ল'ৰাই এই কাম হাতত লৈ আমাক ঋণী কৰিব পাৰে। তেওঁৰ জীৱনী বহু ঘটনাৰে পূৰ্ণ। ৩০ বছৰ আগেয়ে আসাম এৰি গৈ ১৫।২০ বছৰৰ পাছতে কেনেকৈ লক্ষপতি হ'ল আৰু সেই সময়ৰে পৰা কেনেকৈ তেওঁৰ উন্নতি হৈছে, সেইবোৰ কথা আমি জানিলে বহুতো উপকৃত হ'ম। আমাক কোনে জনাব?

* * *

অসমীয়া সাহিত্য শুদা মুখৰ কথাৰে চহকী নহয়। "কাম" "কাম" "কাম" লাগে। কিতাপ লিখিব লাগে, ছপাব লাগে। নিজে ছপাব নোৱাৰিলে সভা সমিতিসকলে সেই কাম হাতত ল'ব লাগে।

* * *

আজিকালি আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকনৰ নাম শুনা যায়। ডেকাসকলে শ্ৰদ্ধাৰে সেই নাম উচ্চাৰণ কৰে। কিন্তু গুণাভিৰাম বৰুৱাই তেওঁৰ জীৱনী নিলিখা হলে ঢেকিয়াল ফুকনৰ নাম ইমান দিন এনেকৈ জিলিকি থাকিল হেতেন নে নাই সি ভাবিবৰ কথা। বছৰেলে জন্সনৰ জীৱনী নিলিখা হলে জন্সনৰ নাম ইমান দিন এনে ভাৱে জগতত থাকিল হেতেন নে? ঢেকিয়াল ফুকনৰ জীৱনী আগেয়ে, ৩০ বছৰ আগেয়ে অসমীয়াই সিমান নপঢ়িছিল, এতিয়াও সিমান নপঢ়ে, কিন্তু এই জীৱনীখনৰ কাৰণে এতিয়া অসমীয়াই অলপ চকু দিছে। ই সুখৰ কথা। সেই দৰে মিষ্টাৰ বি-বৰুৱাৰো ("বাণিজ্য-বীৰ" বৰুৱাৰ) জীৱনী থাকিলে আমাৰ ভবিষ্যৎ সময়ৰ সন্তানসন্ততি সকলৰ এই কিতাপখনিও শিক্ষাপ্ৰদ হব। কোনে এই কাম হাতত লব?

* * *

প্ৰফেছৰ শ্ৰীযুত সূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞাই ইমান দিনৰ পাছত স্বৰ্গীয় আনন্দৰাম বৰুৱাৰ জীৱনী উলিয়াইছে। ই অতি সুখৰ কথা। এনে একজন মহাত্মাৰ জীৱনী যে আমি আটায়ে আগ্ৰহেৰে পঢ়িম— নকলেও হব। মিষ্টৰ ভূঞা আমাৰ ধন্যবাদৰ পাত্ৰ। মিষ্টৰ ভূঞা আমাৰ সাহিত্য-সেৱী। তেওঁ যেন বছৰে বছৰে এনে একো খনি কিতাপ লিখি আমাক দান কৰে।

* * *

শ্ৰীযুত বেণুধৰ ৰাজখোৱা বি. এ. ডাঙৰীয়া আমাৰ সকলোৰে সুপৰিচিত। তেওঁ যে ৰজা-ঘৰীয়া বিষয়া বুলি পৰিচিত ই নহয়। তেওঁ আমাৰ ভাষা চহকী কৰিছে। বহুত কিতাপ লেখিছে। তেওঁৰ নাম অসমীয়া সাহিত্যৰ সৈতে চিৰদিন জড়িত হৈ থাকিব। অলপতে তেওঁ আমাৰ ধৰ্ম্মবীৰ শ্ৰীমাধৱদেৱৰ নাম-ঘোষা ইংৰাজীলৈ ভাঙি এটা ডাঙৰ কাম কৰিছে। "নাম ঘোষা" খনি বাইবেলৰ স্বামৰ (Psalms) দৰে। আৰু আমাৰ আসামত যে চাৰিশ বছৰ আগেয়ে এনে এজন মহাপুৰুষ উপজিছিল আৰু তেওঁ যে এনে এখনি অমৰ গ্ৰন্থ লেখি থৈ গৈছে এই কথা আজিকালিৰ ইংৰাজী জনা মানুহসকলে জানিলে আসামৰ প্ৰতি তেওঁলোকৰ ভক্তি বাঢ়িব। আমেৰিকাত এই কিতাপ খনি বহুতে পঢ়ব।

শ্ৰীযুত ৰাজখোৱা ডাঙৰীয়াই মহাপুৰুষ মাধৱদেৱৰ সংক্ষিপ্ত জীৱনী পাতনিত দিয়া হলে ভাল হল হেতেন। ভগবানে তেওঁক স্বাস্থ্য দিয়ক। তেওঁ যেন আৰু এনে বহুমূলীয়া পুথি লিখি কিম্বা প্ৰকাশ কৰে।

তেওঁৰ অসমীয়া খণ্ডবাক্য-কোষো এখন অমূল্য গ্ৰন্থ।

শ্ৰী ভাৰতবৰ্ষ বৰুৱা।

স্বাস্থ্য প্ৰসঙ্গ।

(২ সংখ্যাৰ ৬১ পিঠিৰ পাছৰ পৰা।)

কলাজ্বৰ।—কলাজ্বৰ বৰ সাংঘাতিক বেমাৰ। ইংৰাজী ১৯০৩ সনত ছাৰ ৱীলিয়েম লিচ-মেনে প্ৰথমে কলাজ্বৰৰ কীটাণুৰ বৰ্ণনা কৰে আৰু প্ৰায় সেই সময়তে ডোনভানে পুৰণি জ্বৰত মৰা বেমাৰীৰ জৰথাপৰি পৰীক্ষা কৰি তাত তেনে ধৰণৰ কীটাণু পায়। এই দুয়োজন আবিষ্কাৰকৰ নাম অনুসৰি তাৰ কীটাণুৰ নাম হল "লিচমেন ডোনভান বডি" এই কীটাণু চকুৰে মনিব নোৱাৰি অণুবীক্ষণ যন্ত্ৰৰ সহায়েৰেহে দেখা যায়।

এই বেমাৰৰ নতুনকৈ চিনাকী দিয়াৰ কোনো সকাম নাই, কাৰণ আসামৰ কোনো কোনো জিলা এই বেমাৰে খান্তাং কৰিলে আৰু তাৰ প্ৰাদুৰ্ভাৱ এতিয়াও যোৱা নাই।

উৰহে এই বেমাৰ বিস্তাৰ কৰে অৰ্থাৎ কলাজ্বৰত ভোগা বেমাৰীক কামোৰা কোনো উৰহে যদি সুস্থ মানুহক কামোৰে তেন্তে সেই মানুহজনৰো কলাজ্বৰ হব।

এই বেমাৰ নিবাৰণৰ উপায় হৈছে বেমাৰীক আন মানুহৰ পৰা আঁতৰাই দূৰৈত থোৱা আৰু উৰহ ধ্বংসকৰা, বেমাৰীৰ কাপোৰ-কানি বিছনা পত্ৰ থকা ঘৰ আদি সম্পূৰ্ণৰূপে পৰিষ্কাৰ কৰি দৰৱ পানীৰে (Antiseptic lotion) শোধন কৰিব লাগে। উৰহে কাপোৰ-কানিত বাহ লোৱাৰ উপৰিও ছালপীৰা বা পালেঙৰ ফাটবোৰত সোমাই থাকে গতিকে সেই ফাটবোৰত কেৰাচিন তেল ঢালি ছালপীৰা বা পালেঙ ৰদাব লাগে। ছাল-পীৰা, পালেঙ, খাট, চকী, মাচিয়া, আদি এনেৰে মাজে সময়ে ৰদুৱা দৰকাৰ ভাল।

সন্নিপাত জ্বৰ।—সন্নিপাত অথবা টাই-ফইড ফিভাৰ "ইনার্থ পেৰিক বেচিলাছ" নামেৰে

এবিধ কীটাণুৰ পৰা উৎপত্তি হয়। এই কীটাণু মানুহৰ শৰীৰত তলত লিখা উপায়েৰে সোমায়—

(১) পোনে পোনে ই শুশ্ৰূষা কাৰীৰ গাত নিজৰ অসাৱধানতাৰ পৰা সোমায়। কেতিয়াবা কেতিয়াবা সন্নিপাত জ্বৰে ধৰা বেমাৰীৰ বিছনাত সেই জ্বৰৰ কীটাণু লাগি থাকে আৰু তেনে বিছনাত আন মানুহ শুলে তাকো সন্নিপাত জ্বৰে ধৰে।

(২) আওপাকে এই বেমাৰৰ বীজেৰে দূষিত হোৱা পানী, খোৱা বস্তু আৰু গাখীৰৰ পৰা ইয়াৰ উৎপত্তি হয়। মাখিয়ে খোৱা বস্তুত পৰি এই বেমাৰৰ বীজ কঢ়িয়ায় অৰ্থাৎ সন্নিপাত জ্বৰত ভোগা বেমাৰীৰ মল-মূত্ৰত মাখি পৰিলে তাৰ ঠেঙত এই বেমাৰৰ বীজ লাগি যায় আৰু সেই মাখিয়ে পুনি খোৱা বস্তুত পৰিলে সন্নিপাত বেমাৰৰ বীজ তাত এৰে। তেনে বস্তু কোনো মানুহে খালে তেওঁকো সেই ৰোগে আক্ৰমণ কৰিব। সন্নিপাত জ্বৰত ভোগা বেমাৰীৰ মল-মূত্ৰত ভালেমান দিনলৈকে সেই বেমাৰৰ বীজ থাকে। গতিকে তেনে বেমাৰীৰ মল-মূত্ৰৰ পৰাও সন্নিপাত জ্বৰ বিয়পিব পাৰে।

এই বেমাৰ নিবাৰণ কৰিবৰ যি যি উপায় আছে তাক চমুকৈ উল্লেখ কৰা যাওক:—প্ৰথমতে বেমাৰীক সুস্থ মানুহৰ পৰা আঁতৰাই থব লাগে। এই বেমাৰত ভালকৈ আলপৈচান ধৰিব লাগে, নহ'লে বেমাৰী বচা টান। বেমাৰীৰ মল-মূত্ৰ বাতি আদি ভালকৈ শোধন কৰিব লাগে। আৰোগ্য-ৰক্ষাবিধানত থকা অসোৱাহবোৰ আঁতৰাব লাগে। সন্দেহজনক গাখীৰ বা পানী ভালকৈ উতলাব লাগে। মল-মূত্ৰ বাতি আদি চোকা শোধনকাৰী দ্ৰব পানী থকা পাত্ৰত থব লাগে আৰু সেইবোৰ দকৈ পুতি পেলাব লাগে নাইবা লেতেৰ পেতেৰ হোৱা ফটা কাপোৰ-কানি আদিৰে সৈতে পুৰি পেলাব লাগে। মল-মূত্ৰ লাগি বেয়া হোৱা কাপোৰ কানি চোকা দ্ৰব পানীৰে সিজাই পেলালে সেই বেমাৰৰ বীজ ধ্বংস হয়। শুশ্ৰূষাকাৰীয়ে পৰিষ্কাৰ পৰিচ্ছন্নতাৰ নিয়ম বৰ সাৱধান হৈ পালিব লাগে।

এই বেমাৰ নিবাৰণ কৰিবৰ কাৰণে এবিধ ছিটিও দিয়া হয়।

কলেৰা বা হাইজা।—কলেৰা বা হাইজা বেমাৰৰ আন এটা নাম জহনী। ইও এবিধ কীটাণুৰ পৰা উৎপত্তি হয়; তাক কলেৰাৰ বীজ বা "কমা বেচিলাছ" বোলে। কমা বেচিলাছ অণুবীক্ষণ যন্ত্ৰেৰেহে দেখা যায়।

কলেৰা বেমাৰীৰ মল-মূত্ৰেৰে দূষিত হোৱা মাটি, পানী, গাখীৰ, খোৱা বস্তু আদিৰ দ্বাৰা এই বেমাৰৰ বীজ মানুহৰ শৰীৰত সোমায়। সন্নিপাত জ্বৰৰ দৰে এই বেমাৰৰ বীজো মাখিয়ে কঢ়িয়ায়। কলেৰাৰ বীজেৰে দূষিত হোৱা কোনো নাদ বা পুখুৰীৰ পানী খালে এই বেমাৰ বেছিকৈ ব্যাপে। পুখুৰী বা নাদৰ পাৰত কলেৰা বেমাৰীৰ কাপোৰ কানি ধুলেও সেই বেমাৰৰ বীজ পানীলৈ গৈ তাক বিষাক্ত কৰে। নৈৰ পানীও কলেৰাৰ বীজৰ দ্বাৰা দূষিত হয়। কাৰণ নৈত কলেৰা বেমাৰত মৰা মানুহৰ শৱ কেতিয়াবা কেতিয়াবা উটাই দিয়া হয় আৰু তেনে বেমাৰীৰ কাপোৰ-কানিও ধোৱা হয়।

কলেৰা নিবাৰণৰ উপায় সম্বন্ধে ইয়াত চমুকৈ উল্লেখ কৰা যাওক:—

(১) চুবুৰিত বা ওচৰত কলেৰা লগাৰ সময়ত অজীৰ্ণ বা পেটত অসুখ হলে বৰ সাৱধান হব লাগে আৰু উপযুক্ত চিকিৎসকৰ ঔষধ খাব লাগে। (২) খালি পেটেৰে কেতিয়াও বাহিৰলৈ যাব নালাগে সদায় পেট পুৰাকৈ ৰাখিব লাগে। (৩) অজীৰ্ণ উৎপন্ন কৰা খাদ্য কেঁচা বা মৰহি যোৱা ফল আৰু গেলা পচা খাদ্য খোৱা অনুচিত। (৪) বজাৰৰ মিঠাই বা তৈয়াৰী বস্তু আদি খাব নালাগে। সকলো ৰন্ধা বস্তু তপতে তপতে খাব লাগে। (৫) কলেৰাৰ সময়ত জুলাপ লব নালাগে; লব লাগিলেও ডাক্তৰৰ পৰামৰ্শ মতে লব লাগে। (৬) খোৱা আৰু কাঁহী বাটি ধোৱা পানী উতলাব লাগে। দৈ গাখীৰ আৰু নাৰিকলৰ পানী খোৱা ভাল। (৭) পেট চলিলে ততালিকে বন্ধ কৰিব লাগে। (৮) পানীৰ বৰ সাৱধান লব লাগে। যি পুখুৰী বা নাদৰ পানী খাই কলেৰাৰ উৎপত্তি হৈছে বুলি অনুমান কৰা যায় তাৰ পানী অন্ততঃ

সাদিনলৈ কাকো দিব নালাগে। (৯) কলেৰাৰ বীজেৰে দূষিত হোৱা নাদবোৰ 'পটাশ্ পাৰমেঙ্গেনেট' বোলা দ্ৰবেৰে শোধন কৰিব লাগে।

(১০) কলেৰাৰ বীজেৰে দূষিত নোহোৱা নাদ বা পুখুৰীৰ পানীত কলেৰা-লগা ঘৰৰ বা চুবুৰিৰ কোনো মানুহকে লোটা কলহ বা আন পানী-নিয়া পাত্ৰ জুবুৰিয়াবলৈ দিব নালাগে। (১১) ৰান্ধনী আৰু ৰান্ধনী-ঘৰ যাতে পৰিষ্কাৰ পৰিচ্ছন্ন থাকে তালৈ চকু দিব লাগে। (১২) কলেৰা বেমাৰীৰ মল-মূত্ৰ, বাতি আদি আৰু লেতেৰা কাপোৰ-কানি পুৰি পেলোৱা উচিত।

কলেৰা বেমাৰীক সত্বৰ হলে আস্পতাললৈ নিব লাগে। তাকে কৰিব নোৱাৰিলে বেমাৰীক আঁতৰাব লাগে। বেমাৰীৰ ঘৰত থকা সিজোৱা বা ৰন্ধা বস্তু পেলাই দিব লাগে; ৰন্ধা-পাত্ৰ দ্ৰব পানীৰে বা খাৰণিৰে শোধন কৰিব লাগে। খাবলৈ নি থোৱা পানীও পেলাই দিব লাগে।

কলেৰা বেমাৰী বা কলেৰা বেমাৰত মৰা মানুহৰ শৱ কঢ়িওৱা মানুহে ভালকৈ গা ধুব লাগে। বেমাৰীৰ খোৱা বস্তুৰ ভাগ লওঁতা মানুহকো চিকিৎসাৰ অধীনত ৰাখিব লাগে। বেমাৰী থকা ঘৰটো এই দৰে শোধন কৰিব লাগে— (১) লেতেৰা (মল-মূত্ৰেৰে লেতেৰ-পেতেৰ হোৱা) কাপোৰ কানি আৰু বিছনা-পত্ৰ গোটাই পুৰি পেলাবা। (২) ঘৰৰ বেৰবোৰ চুণেৰে লিপিবা। পাৰিলে দ্ৰব-পানীৰে ২৩ ফুট ওখলৈকে ধুই পেলাবা। (৩) দ্ৰব-পানীৰে ঘৰৰ ভেটিটো ধুই পেলাবা নাইবা তাত চুণৰ গুড়ি ছটিয়াই দিবা। (৪) কাঁহী বাটিবোৰ পানীত উতলাই পেলাবা বা কোনো দ্ৰব-পানীত ডুবাই থবা।

এই বেমাৰ নিবাৰণৰ কাৰণে এবিধ ছিটাও দিয়া হয়।

(ক্ৰমশঃ) শ্ৰীমহানন্দ বৰুৱা।

পুণ্য কথা।

"পৰোপকাৰায় সতাং হি জীৱনম্।"

লালা বাবু পাইকপাড়াৰ জমিদাৰ। তেওঁ এজন বৰ প্ৰতাপী আৰু ধনৱন্ত লোক আছিল। লাগ বুলিলে তেওঁ হাজাৰে হাজাৰে লাখে লাখে টকা উলিয়াই দিব পাৰিছিল। তেওঁৰ সংসাৰ ধনে-জনে, ঐশ্বৰ্য্য বিভূতিৰে, লগুৱা-লিগিৰাৰে ভৰপূৰ। ৰাজ-ভৱনৰ নিচিনা পকী-ঘৰত বাস কৰি, ধনৰ দোল ব্যাঙ্ক তেওঁ বিষয় বাসনাত মজি আছিল। ধন বঢ়াৰ লগে লগে তেওঁৰ মনো বাঢ়ি গৈ আছিল। লাহে লাহে তেওঁ বুঢ়া হল। তেওঁৰ চুলি পকিল, দাঁত সৰিল, গাৰ বল-শক্তিও কমি আহিল। কিন্তু তেওঁৰ বিষয়-বাসনা অলপো টুটা নাছিল। অতুল ঐশ্বৰ্য্যৰ অধিকাৰী হৈয়ো তেওঁ সামান্য বজাৰ-খৰচৰ পইছা কেইটা পৰ্য্যন্ত নিজ হাতে গণি নোহোৱাকৈ চাকৰক নিদিছিল। তেওঁৰ হাতনি-পেৰাটো সদায় তেওঁৰ ওচৰত থৈছিল।

এদিন গধূলিপৰত এজনী পোহাৰীয়ে মাছ এপাচি মূৰত লৈ লালা বাবুৰ ঘৰত আহি ওলালহি। তেওঁৰ ঘৈণীয়েকে ভাল চাই এটা ৰৌ-মাছ ললে। পোহাৰীয়ে ৰৌ মাছটোৰ দাম ৫০ খুজিলে। পোহাৰীয়ে কলে, "আই-দেউতা, মোক সোনকালে পইচা দি বিদায় দিয়ক; সোৱা, বেলি মাৰ যাবলৈ ধৰিছে; আৰু সময় নাই; মই থাকিব নোৱাৰো; মই যে নৈ পাৰ হব লাগিব; বেলি ডুবিলে, এন্ধাৰ হলে, মোক ঘাটৈয়ে পাৰ নকৰিব; মোৰ লগৰ পোহাৰী আটাইবোৰ গল; মই যে অকলৈ পিছ পৰিলোঁ; মোৰ হাতত পইচা নাই; পাৰণি নেপালে ঘাটৈয়ে পাৰ নকৰে; আই-দেউতা, সোনকাল কৰক; পলম কৰিলে মই নৈ পাৰ হব নোৱাৰিম।" পোহাৰীয়ে এই কথাখিনি অতি কাতৰ ভাৱে কৈ যাবলৈ উচ্ পিচ্ লগালে। ইফালে চ'ৰাঘৰত লালা বাবুৱে তেওঁৰ প্ৰিয়পাল দেহটি চৰাই-পাখীৰ তুলীত

পেলাই শুণায় বন কৰা গাকত আউজি, সোণৰ ধোৱাঁ-খোৱাত ধপাত হুপি আছিল। চাকৰে এটাই তেওঁক চন্দন কাঠৰ বিচনিৰে বিচি আছিল। পোহাৰীৰ কথাখিনি তেওঁৰ কাণত পৰিল। তেওঁৰ মোহ-নিদ্ৰা ভাগিল। "বেলি মাৰ যাবলৈ ধৰিছে; আৰু সময় নাই; মই থাকিব নোৱাৰোঁ; মই যে নদী পাৰ হব লাগিব; মোৰ লগৰ পোহাৰী আটাইবোৰ গল; মই অকলৈ পিছ পৰিলোঁ; মোৰ হাতত পাৰণিৰ পইচা নাই;"—পোহাৰীৰ এই কথাবিলাক তেওঁৰ কৰ্ণ-কুহৰত ঘনে ঘনে বাজিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ ভাবিলে,—"মোৰো যে আয়ু-বেলি ডুবু ডুবু হৈছে; ময়ো তো ভৱ-নদী পাৰ হব লাগিব; মোৰ হাতত পাৰণিৰ পইচা ক'ত? এই যে অতুল ঐশ্বৰ্য্য, এই যে ৰাজ-প্ৰাসাদৰ নিচিনা ঘৰ-বাৰী, এই যে মিতিৰ কুটুম, এইবোৰ মোৰ লগত নাযায়। আই-বসুমতীৰ পৰা যিমান ধন-বস্তু পালোঁ, সকলোকে তেওঁ কাঢ়ি লব। এগছ কুটাও, এটা কুটা কড়িও মোৰ লগত নিবলৈ নিদিয়ে। তেওঁৰ কোলাত থকা কেইদিন তেওঁ মোক এই-বিলাক উমলিবলৈহে দিছিল। চিৰকল্যাণময়ী ধাত্ৰীস্বৰূপা প্ৰকৃতিয়ে লালন-পালন কৰি থৈ দিছিল, তাকো তেওঁ কাঢ়ি লব। মোৰ এই পাঞ্চ-ভৌতিক দেহ পঞ্চভূতত, অৰ্থাৎ মাটি, পানী, জুই, বতাহ আৰু আকাশৰ লগত মিলি যাব। এই দেহৰ চিন-চাব্ একো নাথাকিব। মই কোন? মাটি, পানী, জুই, বতাহ, আৰু ব্যোম, এই পাঁচোটাই মিলি মোক ৰচনা কৰিছে। মোৰ দেহটো এই পাঁচোটা উপাদানৰ সমষ্টিৰ বাহিৰে একো নহয়। এই পঞ্চ উপাদানেৰে যে কেৱল মোৰ দেহটো গঠিত, এনে নহয়। সৌ যে ক্ষুদ্ৰ মাখিটি, ক্ষুদ্ৰ পকৰাটি, তাৰো দেহ সেই পঞ্চ উপাদানেৰে গঠিত। এই বিশ্ব-ব্ৰহ্মাণ্ডত, যত দেহ, যত মূৰ্ত্তি আছে, পঞ্চভূতে সেই সকলোকে সৃজন কৰি, সকলোকে প্ৰতি-পালন কৰি আৰু সকলোকে নিজৰ ভিতৰত প্ৰত্যাহাৰ কৰিছে। এই ভৌতিক প্ৰত্যাহাৰকে আমি সংহাৰ বা মৃত্যু বোলোঁ। মোৰ প্ৰাণৰ লগত যে বিশ্বৰ সম্বন্ধ আছে। ইমান দিন মই অনিত্য বস্তুকে নিত্য বুলি ভাবি, "মই" "মোৰ" ভাৱতে মজি; কামিনী-কাঞ্চনকে সাৰ কৰি, এই দুৰ্লভ মানৱ জীৱন কটালোঁ। দৰাচলতে "মই কোন, ক'ৰ পৰা আহিলোঁ, ক'লৈ যাম," এই কথা যেতিয়া দকৈ ভাব চাওঁ তেতিয়া মোৰ সকলো অহঙ্কাৰ সকলো দেম, সকলো প্ৰভুত্ব, পানীৰ বুৰবুৰণিৰ দৰে নাইকিয়া হৈ যায়। মোৰ এই "মোৰো" এজন গৰাকী আছে। তেওঁক আমি দেখা নাপাওঁ সঁচা, তেওঁ কিন্তু সদায় আমাক দেখি আছে; আমি তেওঁৰ কথা শুনিবলৈ নাপাওঁ সঁচা, কিন্তু তেওঁ সদায় আমাৰ মাত কথা শুনি আছে। শুনিছোঁ, তেওঁ সৎ, চিৎ, আনন্দময়। তেওঁ অব্যক্ত, একমেবাদ্বিতীয়ম হৈয়ো বহুৰূপে ব্যক্ত হৈ আছে, জীৱবিলাক তেওঁৰে অংশ। যত জীৱ তত শিৱ। জীৱৰ সেৱাই ঈশ্বৰৰ সেৱা, জীৱক প্ৰেম কৰিলে ঈশ্বৰক প্ৰেম কৰা হয়। প্ৰত্যক্ষ জীৱক দৰিদ্ৰ নাৰায়ণক, প্ৰেম কৰিব নোৱাৰিলে, অপ্ৰত্যক্ষ ঈশ্বৰলৈ প্ৰেম কেনেকৈ হব? মই মৰিলে মোৰ এই অতুল সম্পত্তি কি হব? মই এই সম্পত্তি গোটালোঁ, ৰখিলোঁ। কাৰ নিমিত্তে?"—কোনোবা দেৱদূতে যেন এটি জিলিঙনিৰ দৰে আহি লালা বাবুৰ কাণে কাণে উত্তৰ কৈ গল, "ভূতায় গোৰুস্য"। আকৌ যেন এজন দেৱদূতে এছাটি বতাহৰ দৰে আহি কলেহি:—

"এক এব সুহৃদ্ধৰ্ম্মো নিধনেপ্যনুযাতি যঃ।
শৰীৰেণ সমং নাশং সৰ্ব্বমন্যত্তু গচ্ছতি॥"

লালা বাবুৰে এইবোৰ কথা ভাবি চিন্তি অস্থিৰ হল। তেওঁৰ মনত এই ভাবটো খেলাবলৈ ধৰিলে যে মানুহ স্বাৰ্থপৰ হলেই নীচ হয়, মানুহৰ মহত্ত্ব ত্যাগত, পৰোপকাৰত প্ৰকাশ পায়। "পৰোপকাৰায় সতাং হি জীৱনম্।"

ইফালে লালা বাবুৰ ঘৈণীয়েকে আহি তেওঁক কলেহি, "হেৰি, শুনকচোন, এটা ডাঙৰ শৌমাছ কৈছো, চাব নে?" লালা বাবু নিমাত। ঘৈণীয়েকে আকৌ কলে, "মাছটোৰ দাম ৮০ অনা লাগে, পোহাৰীক এতিয়াই পইচা লাগে;

তাই যাবলৈ খৰমৰম লগাইছে; নৈ পাৰ হব লাগিব; বেলি মাৰ যাবলৈ ধৰিছে; সময় নাই; পইচাখিনি দিয়ক।" লালা বাবু নিৰুত্তৰ। ঘৈণীয়েকে বাৰে বাৰে পইচা খুজি মাত নেপালে। লালা বাবুৰ ভ্ৰূক্ষেপেই নাই। ইফালে পোহাৰী জনীয়েও বাহিৰৰ পৰা কাতৰ ভাবে চিঞৰ ধৰিলে। সেই একে কথা—"বেলি মাৰ যাবলৈ ধৰিছে; সময় নাই; নৈ পাৰ হব লাগিব; পাৰণিৰ পইচা লাগে, সোনকাল কৰোক।" লালা বাবুৰে চাবি মুঠা দলি মাৰি ঘৈণীয়েকৰ কাষলৈ পেলাই দিলে। ঘৈণীয়েকে নিজেই হাতনি পেৰা মেলি পইচা উলিয়াই পোহাৰীক দিলে। পোহাৰীয়ে বেগাবেগীকৈ নদীৰ ফালে খোজ ললে। পোহাৰী গল। কিন্তু পোহাৰীৰ কথা কেইটা আৰু লালা বাবুৰ কাণত বাজি ৰল। সেই ৰাতিয়েই লালা বাবুৰে নিজৰ পৰিধানী ধুতিখন আৰু চোলাটো মাথোন লগত লৈ বৰাগী হৈ বৃন্দাবনলৈ গুচি গল। কিন্তু তেওঁ যোৱাৰ আগতে তেওঁৰ প্ৰায় সকলো ধন-সম্পত্তি আতুৰৰ সেৱা, ৰোগীৰ শুশ্ৰূষা, তৃষ্ণীয়াৰ তৃষ্ণ মোচন, পঢ়াশালি দৰৱশালি আৰু পুখুৰী আদিৰ কাৰণে খৰচ কৰিবলৈ লিখি থৈ গল। বৃন্দাবনলৈ যাওঁতে বাটে বাটে তেওঁ আকুল ভাবে গাই গল:—

"কি কৰিলোঁ, কিকৰিলোঁ, ভকতি নকৰি
অন্তকে পাইলেক আসি ৰক্ষা কৰা হৰি॥"

* * *

মানুহৰ সেৱা, মানুহৰ শুশ্ৰূষা, মানুহৰ পূজা আন কি সকলো জীৱৰ মঙ্গল সাধন কৰাই নীতি বিজ্ঞানৰ উদ্দেশ্য। এক পৰমাত্মাৰ পৰা সকলো জীৱাত্মাৰ উদ্ভৱ হৈছে।

"তেওঁৰেহে ফিৰিঙ্গটি, যত দেখো সকলোটি,
পশু-পক্ষী গছ বন, নৰনাৰী অগণন,
চামে চামে জীৱবোৰ আহে আৰু যায়
উপজি তেওঁতে মাৰ যায় পুনৰায়॥"
"তুমি আমি সকলোটি অংশ ঈশ্বৰৰ।
হেন জানি কৰা হিত সকলো লোকৰ॥"

এক সূৰ্য্যৰ কিৰণৰ মালা দেখোতে পৃথক্ যেন বোধ হলেও যেনেকৈ মূলত এক, তেনেকৈ পৰমাত্মাৰ কিৰণমালাৰূপ জীৱাত্মাবিলাকো মূলত এক। সাগৰত অনেক ঢৌ উঠে; সেই ঢৌবিলাক সাগৰত উঠি সাগৰতে মাৰ যায়। সেই দৰেই ব্ৰহ্মসাগৰৰ পৰা জীৱ-ৰূপ তৰঙ্গ-মালা উঠি আকৌ সেই ব্ৰহ্মসাগৰতে লয় পায়। আকাশৰ পৰা বৰষুণৰ পানী পৰে, গঙ্গাত পৰি গঙ্গাজল, পুখুৰীত পৰি পুখুৰীৰ পানী, খালত পৰি খালৰ পানী নাম পায়। মূলত সকলো পানীয়েই এক পানী। কিন্তু ভিন্ন ভিন্ন ঠাইত পৰি ভিন্ন ভিন্ন নাম পায়।

ঈশ্বৰ অবাঙ্মানসগোচৰ অৰ্থাৎ তেওঁ বাক্য আৰু মনৰ অতীত। জন্ম-জন্মান্তৰ ধৰি কঠোৰ তপ-জপ, পূজা-ব্ৰত, নিয়ম-পাৰ্ব্বণ কৰিলেও তেওঁৰ সাক্ষাৎ পোৱা নাযায়। সাধকে কেৱল তেওঁক অন্তৰত অনুভৱ কৰে। তেন্তে তেওঁক আমি কেনেকৈ পাম? তেওঁক তেওঁৰ সৃষ্ট জীৱৰ ভিতৰত, মানুহৰ ভিতৰত, তোমাৰ আমাৰ ভিতৰতে পোৱা যায়। শাস্ত্ৰত কৈছে,—

"অৱজানন্তি মাং মূঢ়া মানুষীং তনুমাশ্ৰিতং।
পৰং ভাৱমজানন্তোমম ভূতমহেশ্বৰং॥"

এই মানুহতে, এই জীৱসকলৰ দেহৰ ভিতৰতে চিদানন্দময় পৰম পিতা পৰমেশ্বৰ আত্মাৰূপে বিৰাজ কৰিছে। এতেকে জীৱৰ সেৱা, মানুহৰ সেৱাই ঈশ্বৰৰ সেৱা। এই সেৱাকে, সেব্য-সেৱকৰ ধৰ্ম্মকে, দাস্য ভক্তি বোলে। এই ভক্তিৰ সোঁতকে মহাবাহু ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দৰে মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱে অসমৰ মাজেদি বোৱাই গৈছে। এক ঈশ্বৰত শৰণ, ঈশ্বৰৰ নাম কীৰ্ত্তন আৰু শ্ৰৱণ, সৎসঙ্গ, জীৱলৈ দয়া আৰু জীৱৰ সেৱা—সনাতন ধৰ্ম্মৰ মহাপুৰুষীয়া পন্থৰ প্ৰধান অঙ্গ। অসমীয়াই এনে মহৎ আৰু পবিত্ৰ ধৰ্ম্মৰ সোৱাদ পাইও দৰিদ্ৰ নাৰায়ণৰ সেৱালৈ পিঠি দিব নে? ঈশ্বৰে কৈছে,—

"সমস্ত ভূততে মই আছো সৰ্ব্বৰূপে।
মোতোক অৱজ্ঞা আতি কৰে যিটো জনে॥
বেদমন্ত্ৰে প্ৰতিমাত কৰয় অৰ্চ্চন।
নাহি তাৰ ফল কিছু সবে বিড়ম্বন॥
প্ৰাণীক উপেক্ষা কৰি পূজে মূঢ়মতি।
লোকে হাস কৰে যেন ভস্মত আহুতি॥"

পৰ শৰীৰত মোক বিদ্বেষ কৰয়।
যদি পূজে তথাপি তাৰ চিত্ত শান্ত নয়॥
প্ৰাণীক নিন্দিয়া মোক যিজনে পূজয়।
তাত মই তুষ্ট নোহোঁ জানিবা নিশ্চয়॥
অৱজ্ঞা উপেক্ষা দ্বেষ নিন্দা পৰিহৰি।
তেবে মোক পূজিবেক ভক্তিভাৱ কৰি॥
অন্যথা পূজিলে মোক ফলক নপাই।
স্বৰূপ কহিয়া মই কহিলোহোঁ আই॥
যি জনে আপোন পৰ ভেদক কৰয়।
তাক মই লোকান্তৰ দিওঁ মৃত্যু ভয়॥
এতি জানি ছোট বড় কহিয়া বিচাৰ।
অনুক্ৰমে সবাকো কৰিবা সতকাৰ॥
কিন্তু তাসম্বাত মোক দেখিবেক মনে।
অন্তৰ্য্যামী ৰূপে ব্যাপি আছোঁ সৰ্ব্ব জনে॥"
—শ্ৰীমদ্ভাগৱত, তৃতীয় স্কন্ধ।

* * *

"তৰ্কোঽপ্ৰতিষ্ঠঃ শ্ৰুতয়োবিভিন্নাঃ
নৈকো ঋষিৰ্যস্য মতং প্ৰমাণম্।
ধৰ্ম্মস্য তত্ত্বং নিহিতং গুহায়াং
মহাজনোযেন গতঃ স পন্থাঃ॥"

অসমীয়াৰ পৰম সৌভাগ্য যে অসমত শঙ্কৰদেৱ মাধৱদেৱৰ নিচিনা মহাজনৰ আবিৰ্ভাৱ হৈছিল। তেওঁলোকে আমাৰ কাৰণে যি বাট বান্ধি দি গৈছে, এই যুগত সেই বাটকে মেৰামত কৰি সেই বাটেই বাট বুলি মহৎ জীৱনৰ মঙ্গলি গোটাই আমাৰ সমাজৰ সৰ্ব্বাঙ্গীন উন্নতি কৰিব পাৰি। অসমীয়াৰ নিমিত্তে সেই বাটতে সুগম হব। হেৰা মৰমৰ ভাই-ভনীসকল, অমৃতৰ সন্তানসকল, আমাৰ মহাজনসকলে কি কৈছে শুনা,—

"ব্ৰাহ্মণৰ চণ্ডালৰ নিবিচাৰি কুল।
দাতাত চোৰত যেন দৃষ্টি সমতুল॥"

আমাৰ দৃষ্টি এনেকুৱা হব নে? পচোৱা সভ্যতে আকাশী বাণী আনিছে শুনা,—

"To serve mankind is to serve God."
"The voice of the people is the voice of God."

এতেকে আহা, আমি সকলোৱে মিলি একেলগে মুকলি মনেৰে গাওঁহঁক,—

"লোকেশ চৈতন্যময়াধিদেৱ
মাঙ্গল্য বিষ্ণো ভৱদাজ্ঞয়ৈৱ।
হিতায় লোকস্য তৱ প্ৰিয়াৰ্থং
সংসাৰযাত্ৰামনুৱৰ্ত্তয়িষ্যে॥"

আহা আমি সকলোৱে লোক-সেৱা ব্ৰতত ব্ৰতী হৈ এই পৃথিৱীত প্ৰেমৰ ৰাজ্য স্থাপনা কৰোঁ, মানুহে যেন মানুহক নিচিনায়, মানুহক চুলে যেন মানুহৰ প্ৰায়চিত্ত নেলাগে। আমি সকলোটি এক ঈশ্বৰৰ সন্তান।

"একন ঈশ্বৰ পিতা আমি সকলোৰ,
ভাই ভনী নৰ নাৰী আছোঁ যতবোৰ।
নানা ৰূপ নানা নামে লোকে জগতৰ,
দেশে দেশে পূজা কৰে পৰম ঈশ্বৰ।
সকলো নদীৰ গতি যিৰূপ সাগৰ
সকলোৱে পূজা পায় বিশ্বধনিকৰ॥"

ৰবি ঠাকুৰৰ গীতাঞ্জলি।

(নৱম বছৰৰ ১২ শ সংখ্যাৰ পাছৰ পৰা।)

পাপে প্ৰলোভনৰ মোহন মূৰ্ত্তি দেখুৱাই যেতিয়া জীৱক টানি নি নিজ গভীৰ ভিতৰত পেলাব তেতিয়া সি আপোন মূৰ্ত্তি ধৰি লাহে লাহে অথচ প্ৰচণ্ডকৈ প্ৰাণীক ধ্বংস কৰিবলৈ ধৰে। কিন্তু পুণ্যৰ শুদ্ধ মূৰ্ত্তিয়ে প্ৰাণীক মৰমৰ আহ্বান কৰি থাকে—জোৰ জবৰদস্তি নকৰে। এইবিনিতে সাধাৰণ বিচাৰে উগ্ৰতাক শক্তিৰ মূৰ্ত্তি আৰু সাধুতাক দৌৰ্ব্বল্যৰ মৰীচিকা বুলি বোধ কৰে। ধৰ্ম্মৰাজ্যত হলে উগ্ৰতা সাধুতাত লয় পায়, কিন্তু সাধুতাই উগ্ৰতাৰ অনুসৰণ নকৰে। জীৱে যেতিয়া আহল পথ বুলি অবিচাৰৰ বাটেৰে গৈ তপত কষ্টভোগ কৰিবলৈ ধৰে তেতিয়া আত্মশক্তি সচেষ্ট হৈ সেই অধৰ্ম্মৰ বিৰুদ্ধে সদায় যুঁজি থাকে। এই যুদ্ধৰ আগপিনিতে জীৱে অৰ্জ্জুনৰ দৰে প্ৰতিজ্ঞা কৰি উঠে। এই প্ৰতিজ্ঞাই প্ৰতিক্ষণে পাপৰ পৰা জীৱক ৰক্ষা কৰি থাকে আৰু প্ৰতি ঘটেঘটে ঈশ্বৰক বিচাৰি ফুৰা কাৰ্য্যৰ পৰা বিৰত কৰি স্বয়ং সাধককে ঈশ্বৰৰ ঠাইত বহুৱাই দিয়ে। তেতিয়া সাধকে সকলো ভয়-ভাবনাৰ পৰা মুক্ত হৈ জগতক সকলো বস্তু দান কৰিবৰ শক্তি লাভ কৰে। তেওঁ তেতিয়া বলি ৰজা হৈ বামনক দান দিবলৈ আগ বাঢ়ে—অৰ্থাৎ তেতিয়াও তেওঁৰ মনত ঈশ্বৰ বামন—মানে ক্ষুদ্ৰ। এই ক্ষুদ্ৰ ঈশ্বৰক দান দিবলৈ গৈ শেষত নিজৰ মূৰ পাতি দিহে ৰক্ষা পায়। যেনে :—

"এই বোঝা তোমাৰ পায়ে ফেলে
বেৰিয়ে পড়ব অবহেলে
কোনো খবৰ ৰাখব না ওৰ
কোনো কথাই কইব না
আমায় আমি নিজেৰ শিৰে
বইব না।"

এয়ে সাধকৰ স্থূল মূৰ্ত্তিৰ পূজা এৰি গুণময় সত্তাৰ পূজা কৰা পদ্ধতি। এই সময়ত বহিৰ্জগতখনৰ সকলোখিনি সাধকৰ চিত্তৰ মাজতে বিকাশ পায়। ইয়াৰ ফলত তেওঁৰ চিত্ত মন বুদ্ধি অহঙ্কাৰ শৰীৰ একে একে বিধৌত হৈ গোটেই শৰীৰটোৱেই পুণ্যমূৰ্ত্তি হৈ উঠে। এই পুণ্যমূৰ্ত্তিৰ প্ৰবল অৱস্থা যেতিয়া হব—তেতিয়া তেওঁৰ শৰীৰক কেন্দ্ৰ কৰি চাৰিওফালে বহুদূৰ ব্যাপি একৰকম অদৃশ্য পুণ্যজ্যোতিৰ প্ৰবাহ পৰে। এই জ্যোতিৰ ইমান শক্তি যে তাৰ মাজত যেয়ে পায় সেয়ে সাধকৰ অনুৰূপ হবৰ কাৰণ ব্যগ্ৰ হয়—আৰু সেয়ে প্ৰবল ইচ্ছা জন্মাই দি সাধকৰ অনুসৰণ কৰায়। এইবিলাকো একপ্ৰকাৰৰ ঐশ্বৰ্য্য—ধনৰ বলত মানুহে সুখ ভোগ কৰে—এই ঐশ্বৰ্য্যৰ ফলতো সাধকে হৃদয়ত এক অনুপম সুখৰ অনুভব কৰে। এই অৱস্থালৈকে সাধকে কৰ্ম্মৰ হাত এৰাব নোৱাৰে—কাৰণ তেতিয়ালৈকে সাধক একপক্ষবাদী। যি কেৱল ভালেৰে জগতখন পাতিব খোজে, তেওঁৰ এটি চকু কণা আৰু যি কেৱল বেয়া বুলিও জগতৰ নিন্দা ৰটে তেওঁৰো হিচাপ ঠিক নহয়—এই ভাল-বেয়াৰ অতীত অৱস্থালৈ যেতিয়া যাব পাৰিব তেতিয়া তেওঁৰ কৰ্ম্ম কৰিবৰ একো দৰকাৰ নাই। সেই অৱস্থাত তেওঁ কৰ্ম্ম নকৰোঁ বুলিও থাকিব নোৱাৰে—কৰোঁ বুলিও কৰিব নোৱাৰে। এই অৱস্থাটোলৈ মন কৰি অঞ্জলিয়ে আমাক তাৰ এটি সংজ্ঞা দিছে।

"কবে আমি বাহিৰ হলেম তোমাৰি গান গেয়ে
সে ত আজকে নয় সে আজকে নয়।
ভুলে গেছি কবে থেকে আসছি তোমায় চেয়ে
সে ত আজকে নয় সে আজকে নয়।

* * *

পুষ্প যেমন আলোৰ লাগি
নাজেনে ৰাত কাটায় জাগি,
তেমনি তোমাৰ আশায় আমাৰ
হৃদয় আছে ছেয়ে—
সে ত আজকে নয়, সে আজকে নয়।"

এই কথাৰ পৰা আমাৰ হৃদয়ৰ কিনা এখনি দ্বাৰ খোলা হয়—যি দ্বাৰেৰে আমি মৰণশীল হৈও অনন্ত জীৱনৰ অধিকাৰী বুলি যুক্তি দিব পাৰোঁ আৰু অনন্তৰ লগৰীয়া বুলি গৰ্ব্ব কৰিব পাৰোঁ। আৰু এঠাইত এই কথাখিনি মুকলি হৈ আছে :—

* * *

"যে নদী মৰু পথে হাৰালো ধাৰা,
জানিহে জানি তাও
হয়নি হাৰা।"

* * *

"আমাৰ অনাগত, আমাৰ অনাহত
তোমাৰ বীণা তাৰে বাজিছে তাৰা,
জানিহে জানি তাও, হয় নি হাৰা।"

আমাৰ জীৱনত এই দৰ্শন নবটিলে আমাৰ কৰ্ম্ম শোধন নহয়, ধৰ্ম্ম পূৰণ নহয় আৰু আকাঙ্ক্ষাৰো নিবৃত্তি নহয়। এতেকে আমাৰ এই মহাগৰিয়সী অৱস্থাটোৰ বিষয় সকলোৱে জনা উচিত।

আৰু এটা কথা অঞ্জলিৰ প্ৰত্যেকটো গানেই এটা এটা প্ৰাৰ্থনা। এই প্ৰাৰ্থনাবোৰ কোনো সাকাৰৰ আগত নে নিৰাকাৰৰ আগত এইটো সমস্যা আহি পৰে। প্ৰথমতে চাব লাগিলে প্ৰাৰ্থনা বুলিলেই মনৰ মাজত এটি আকাৰৰ ধাৰণা হব। সি স্থূল হওক, গুণময় হওক, কি শব্দ-

মগ্ন হওক। এই চিত্ৰপত অঞ্জলিক আমি সাকাৰ-বাদী বুলিব পাৰো আৰু সেই দেখি সসীমৰ উপাসক বুলি নিন্দা কৰিবও পাৰো। কিন্তু যথাৰ্থতে অঞ্জলিত সেই দোষটি নাই, তাত যদিও সাকাৰৰ উপাসনা আছে কিন্তু সসীমতা নাই, বন্ধা মূৰ্ত্তি নাই, সি যেন অসীমক প্ৰকাশ কৰাৰ এটি ভাষা। জগতৰ জড়বস্তুসকলে যেনেকৈ অনন্তক স্বীকাৰ নকৰি কোনেও মইয়ে শেষ, মইয়ে আদি বুলি কব পৰা নাই, অঞ্জলীৰ স্বীকৃত আকাৰেও তেনেকৈ অনন্তকেহে প্ৰকাশ কৰিছে, নিজক কৰা নাই। যেনে—

"বন্ধু হয়ে পিতা হ'য়ে, জননী হ'য়ে
আপনি তুমি ছোট হ'য়ে এস হৃদয়ে।
আমি ও কি আপন হাতে
কৰব ছোট বিশ্বনাথে?
জানাব আর জানব তোমায়
ক্ষুদ্র পৰিচয়ে॥"

আৰু আছে—

"কতই নামে ডেকেছি যে,
কতই ছবি একেঁছি যে,
কোন্ আনন্দে চলেছি তা'ৰ
ঠিকানা না পেয়ে—
সেত অ.জকে নয়, সে আজকে নয়।"

—•—

"কামৰূপ শাসনমালা।"

সমালোচনা।

পুৰণি কামৰূপ ৰাজাৰ ৰজাবিলাকৰ ভিতৰত আজিলৈকে সাত জন ৰজাৰ আঠখন তামৰ ফলি বাহিৰ হৈ ওলাইছে। অসমৰ অতীতৰ বুৰঞ্জী-তথ্য বিচৰা কামত অতিশয় অভিলাষী, আৰু যত্নবান্ মহামতি শ্ৰীযুক্ত ই. এ. গেইট ছাহাব বাহাদুৰৰ যত্ন আৰু পৰিশ্ৰমত ১৮৯৭ আৰু ১৮৯৮ ইং সনত বলবৰ্ম্মা আৰু ইন্দ্ৰপালৰ একোখনকৈ, আৰু ৰত্নপালৰ দুখন তামৰ ফলি এছিয়াটিক ছোচাইটিৰ আলোচনীত প্ৰচাৰ হৈছে। ইয়াৰ আগতে ইং ১৮৪০ সনত বনমাল দেৱৰ ফলি এখনি এছিয়াটিক ছোচাইটিৰ আলোচনীত আৰু বৈদ্যদেৱৰ ফলি এখনি ইং ১৮৯৩ সনত "এপিগ্ৰাফি ইণ্ডিক" নামে আলোচনী খনিত প্ৰকাশ হৈছিল। এই কেইখনিৰ বাহিৰে আৰু দুখন শাসন ফলি অলপতে বাহিৰ হৈছে। অসমৰ প্ৰত্নতত্ত্বজ্ঞ শ্ৰীযুত হেমচন্দ্ৰ গোস্বামী ডাঙৰীয়াই ধৰ্ম্মপালৰ ফলি এখনি গুৱাহাটীৰ "বঙ্গ-সাহিত্যানুশীলনী" সভাত আলোচনা কৰিছে, আৰু অন্য খনি ছিলেটৰ পঞ্চখণ্ডত ওলোৱা ভাস্কৰ বৰ্ম্মাৰ তামৰ ফলি। তাকো অধ্যাপক শ্ৰীযুত পদ্মনাথ শৰ্ম্মা বিদ্যা-বিনোদ তত্ত্বসৰস্বতী মহাশয়ে "ৰংপুৰ-সাহিত্য পৰিষৎ-পত্ৰিকা"ত প্ৰকাশ কৰিছে।

বৈদ্যদেৱ গৌড়দেশৰ ৰজা কুমাৰপালৰ মন্ত্ৰী আছিল। তেওঁৰ সময়ৰ কামৰূপৰ ৰজা তিগ্যদেৱ কুমাৰ পালৰ তলতীয়া ৰজা আছিল। তিগ্যদেৱ বিদ্ৰোহী হোৱাত কুমাৰ পালে বৈদ্যদেৱক পঠাই বিদ্ৰোহী দমাই বৈদ্যদেৱকে কামৰূপত ৰজা পাতে। এই কথা খিনি গৌড় বুৰঞ্জীতো লিখা আছে। কামৰূপত ৰাজত্ব কৰা চতুৰ্থ বছৰত বৈদ্য-দেৱে তেওঁৰ ফলি দান কৰে। এই খিনি কথাৰ বাহিৰে বৈদ্যদেৱৰ বিষয় কতো একো আজিলৈকে বাহিৰ হোৱা নাই। বৈদ্যদেৱৰ ফলিত বাজে অন্যান্য কামৰূপৰ সকলোবোৰ ফলি স্থানীয় বিখ্যাত ৰজাবিলাকে দিছিল। আৰু তেওঁলোকৰ ভিতৰত ভাস্কৰ বৰ্ম্মা, ৰত্নপাল, ইন্দ্ৰপাল আৰু ধৰ্ম্মপালে, নৰক-ভগদত্তৰ প্ৰকৃত বংশধৰ বুলি স্পষ্টকৈয়ে ঘোষণা কৰিছে, আৰু বাকী দুজনা ৰজা বনমাল দেৱ আৰু বলবৰ্ম্মাকো নৰক-ভগদত্তৰ বংশধৰ বুলি ইঙ্গিতেৰে প্ৰকাশ কৰিছে। ভাস্কৰ-বৰ্ম্মাৰ ফলিত লিখা আছে যে নৰক ৰজা বৰাহ-ৰূপী নাৰায়ণৰ পুতেক আছিল। তেওঁৰ

পাছত পুতেক ভগদত্ত আৰু ভগদত্তৰ পাছত পুতেক বজ্ৰদত্তই প্ৰাগজ্যোতিষত ৰাজত্ব কৰে। বজ্ৰদত্তৰ পাছত তেওঁৰ বংশধৰবিলাকে তিনি হাজাৰ বছৰ কাল ৰাজত্ব কৰাৰ পাছত পুষ্যবৰ্ম্মা ৰজা হৈছিল। এই পুষ্যবৰ্ম্মা ভাস্কৰবৰ্ম্মাৰ ১১ জনৰ ওপৰি-পুৰুষীয়া ৰজা। ৰত্নপালৰ ফলিতো কোৱা আছে যে অতীতৰ কামৰূপৰ নৰক ৰজা বৰাহৰূপী ভগবানৰ পুতেক আছিল। তেওঁৰ বংশৰ বহুত ৰজাই ৰাজত্ব কৰি যোৱাৰ পাছত ম্লেচ্ছ ৰজা শালস্তম্ভে কামৰূপৰ ৰাজপাট অধিকাৰ কৰি লহে। তেওঁৰ পৰা আৰু কুৰিজন ৰজাৰ শেহ ৰজাজন নিঃসন্তান হৈ স্বৰ্গী হোৱাত প্ৰজা-বিলাকে মিলি নৰক-বংশীয় ব্ৰহ্মপালক ৰজা পাতে। এই ব্ৰহ্মপাল শাসন ফলিদান কৰা ৰত্নপালৰ বাপেক আছিল। ইন্দ্ৰপালৰ তামৰ ফলিৰ কাহিনীও তেনেকুৱাই। ইন্দ্ৰপাল ৰত্নপালৰ নাতিয়েক আছিল। ধৰ্ম্মপালৰ বংশৰ আটিগুৰি সম্বন্ধেও ফলিত এনেকুৱা কাহিনীকে উল্লেখ কৰিছে। শাস্ত্ৰ-সদাচাৰত উল্লেখ থকা শ্ৰীকৃষ্ণে যুদ্ধ কৰি বধ কৰা ভগৱানৰ পুতেক নৰক ৰজা ধৰ্ম্মপালৰ আদি পুৰুষ আৰু শ্ৰীত্যাগসিংহৰ পাছত কামৰূপীয়া প্ৰজাবিলাকে বাচি লোৱা ব্ৰহ্মপালৰ ধৰ্ম্মপাল এজন বংশধৰ। এতেকে ফলি দান কৰা এই চাৰি জনা ৰজাই নৰকৰ বংশধৰ আছিল বুলি নিঃসন্দেহে জানিব পাৰি।

বনমাল দেৱ আৰু বলবৰ্ম্মাৰ বংশৰ আটি-গুৰি বিষয়ে আজিলৈকে বাহিৰ হোৱা ফলি কেইখন গোটাই লৈ পাঠ চালে তেওঁলোক নাৰায়ণবংশী নৰক ৰজাৰ আচল বংশধৰ আছিল বুলি একোবাৰ মনত ধৰেও একোবাৰ নধৰেও। বনমাল দেৱৰ ফলিত পোৱা যায় যে বৰাহৰূপী ভগৱানৰ পুতেক নৰক ৰজা আছিল। তেওঁৰ বংশত প্ৰালম্ভ নামে নাম-জ্বলা ৰজা এজন জন্মিছিল, আৰু শাসন ফলি দান কৰা ৰজা বনমাল দেৱ এই প্ৰালম্ভ ৰজাৰ নাতিয়েক, আৰু শালস্তম্ভ আৰু শ্ৰীহৰিষ তেওঁৰ আগতে হোৱা ৰজা আছিল। ফলিৰ ছাপমোহৰত "প্ৰাগজ্যোতিষৰ অধিপতিৰ বংশত জন্মা শ্ৰীমান্ মহাৰাজাধিৰাজ শ্ৰীবনমাল বৰ্ম্মা" এই কথাখিনি লিখা আছে। প্ৰাগজ্যোতিষৰ অধীশ্বৰ বুলিলে তিনি হাজাৰ বছৰতকৈও বেছি দিন প্ৰাগ-জ্যোতিষত আমোল কৰা নৰক বংশীয়বিলাকক বুজায়। আৰু বলবৰ্ম্মাৰ ফলিৰ পৰা জনা যায় যে ভগৱানৰ পুতেক নৰক ৰজাৰ বংশধৰ বিলাকে বহুত কাল প্ৰাগজ্যোতিষত ৰাজত্ব কৰাৰ পাছত হৰ্জ্জৰ বংশৰ ৰাজত্ব আৰম্ভ হয়। বলবৰ্ম্মা হৰ্জ্জৰৰ এজন বংশধৰ আৰু বনমাল দেৱ বলবৰ্ম্মাৰ চতুৰ্থ ওপৰি পুৰুষ। তাত হৰ্জ্জৰক যদিও নৰক-বংশীয় ৰজা বুলি কোৱা নাই, কিন্তু তেওঁৰ ফলিৰ ছাপ-মোহৰত প্ৰাগজ্যোতিষৰ অধিপতিৰ (নৰক-ভগদত্তৰ) বংশত জন্মা শ্ৰীবলবৰ্ম্মাদেৱ এই কথা আছে। এই দুজন ৰজাৰ ফলিৰ পৰা তেওঁলোকো নৰক-বংশী আছিল বুলি স্পষ্টকৈ কব পাৰি। কিন্তু ৰত্নপালৰ ফলিত কোৱা আছে যে ম্লেচ্ছ ৰজা শালস্তম্ভে নৰক-ভগদত্ত বংশীয় ৰজাৰ-পৰা কামৰূপ ৰাজ্য কাঢ়ি লয় আৰু তেওঁৰ বংশৰ আৰু ২০ জন ৰজাই ৰাজত্ব কৰি যোৱাৰ শেহত ৰাজ্যভাৰ লবলৈ সেই বংশত কোনো নোহোৱা হোৱাত প্ৰজাবিলাকে নৰক-বংশী ব্ৰহ্মপালক ৰজা পাতে।

ৰত্নপালৰ ফলিত শালস্তম্ভক ধৰি শ্ৰীত্যাগ সিংহকে গোটেই ২১ জন ৰজাকে ম্লেচ্ছ ৰজা আৰু প্ৰালম্ভ, বনমাল দেৱ, বলবৰ্ম্ম আদি ৰজাক শালস্তম্ভৰ বংশৰ বুলি প্ৰকাশ কৰিছে। কিন্তু বনমাল দেৱ আৰু বলবৰ্ম্মাৰ ফলিত তেওঁলোক নিজে শালস্তম্ভৰ বংশধৰ বুলি আৰু শালস্তম্ভ ম্লেচ্ছ ৰজা আছিল বুলি একো কোৱা নাই। এতিয়া ভাবিব লগা বিষয় হৈছে এইটি যে ৰত্নপালে যি বিলাকক ম্লেচ্ছ ৰজা বুলি প্ৰকাশ কৰিছে তেওঁ-লোকৰ ভিতৰৰে বনমাল আৰু বলবৰ্ম্মই নিজক নিজে নৰক-বংশী বুলি চিনাকি দিও গৈছে। এই দুটা পৰস্পৰে সম্পূৰ্ণ বিপৰীত মত।

ৰত্নপালে তেওঁৰ বাপেকৰ আগৰ ২১ জন ৰজাৰ বিষয়ে কৈছে আৰু সিবিলাকৰ আদি মূল ম্লেচ্ছ ৰজা শালস্তম্ভ বুলি প্ৰকাশ কৰিছে। প্ৰত্যেক একো শ বছৰত ৬। ৭ জন ৰজাৰ আমোল ধৰিলেও তিনি কি চাৰি তিনি শ বছৰৰ আগৰ এটা জন-প্ৰবাদৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি ৰত্নপালে শালস্তম্ভৰ এই কথা লিখিছে।

কিন্তু শালস্তম্ভৰ নিজে ম্লেচ্ছ আছিল নে বা কোনো ম্লেচ্ছ জাতিৰ ওপৰত ৰজা আছিল, তেওঁ তাক ভাঙ্গি-পাতি লিখা নাই, কেৱল ম্লেচ্ছ ৰজা আছিল বুলিহে উল্লেখ কৰিছে। ৰজা ভগদত্তে বহুত কিৰাত সেনাৰে সৈতে কুৰুক্ষেত্ৰৰ ৰণত যোগ দিয়া মহাভাৰতত পোৱা যায়। এই অঞ্চলত অতীজৰে পৰা কিৰাত আদি ম্লেচ্ছ জাতিৰ মানুহৰ বিস্তৰিত বসতি থকা শাস্ত্ৰ সদাচাৰতো উল্লেখ আছে। এতেকে শালস্তম্ভ নৰক বংশৰ বহু আঁতৰৰ ঠালত জন্মিব আৰু তেওঁ বা তেওঁৰ ওপৰি পুৰুষে যাইকৈ ম্লেচ্ছ জাতিৰ মানুহে বসতি কৰা অঞ্চল এখনত সৰু ৰজা হৈ থাকিব পাৰে। পাছত নৰক বংশৰ যাই ঠালৰ ৰজা জন দুৰ্ব্বল হোৱা দেখি শালস্তম্ভে তেওঁৰ ম্লেচ্ছ সেনা এদলৰ সহায়েৰে তেওঁক খেদাই দি সিংহাসন অধিকাৰ কৰি বহিছিল। এই হিচাপে শালস্তম্ভৰপৰা শ্ৰীত্যাগ সিংহলৈ এই ২১ জন ৰজা নৰকবংশী বুলি ধৰিব পাৰি।

৫৩৭০/অ:

আৰু মন কৰক শালস্তম্ভ নিজে জাতিত ম্লেচ্ছ আছিল। তেও বনমালদেৱ আৰু বলবৰ্ম্মাক জাতিত ম্লেচ্ছ আছিল বুলি নধৰিবও পাৰি, কাৰণ বনমাল দেৱ আৰু বলবৰ্ম্মাৰ ফলিত শালস্তম্ভ তেওঁলোকৰ আদি মূল ওপৰি পুৰুষ বুলি লিখা নাই, তেওঁলোকৰ আগেয়ে ৰাজত্ব কৰা বুলিহে লিখিছে, আৰু তেওঁলোকৰ আদি পুৰুষ প্ৰালম্ভ বুলি আৰু প্ৰালম্ভ নৰকৰ বংশত জন্মা বুলিহে ঘোষণা কৰিছে। ৰত্নপালে যদিও এই ২১ জন ৰজাক একে বংশত জন্মা বুলি প্ৰকাশ কৰিছে, কিন্তু তেওঁ বহু দিনীয়া পুৰণি কথাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি তাক অনুমানৰ ওপৰতহে লিখিছে। বনমালদেৱ বা বলবৰ্ম্মাই নিজৰ আটি-গুৰি নিজে ভুল কৰি লিখি থোৱাটো কোনো প্ৰকাৰে সম্ভৱ নহয়। এতেকে ৰত্নপালৰ লিখা-টোহে অমূলক বা বেলেগ ভাবৰ অৰ্থ-বোধক। প্ৰালম্ভৰ বংশধৰবিলাকে ৰাজ্য শাসন কৰাত প্ৰজাবিলাকে ম্লেচ্ছ বংশী বুলি তেওঁলোকক ৰজা ভাঙ্গি পেলাই দিবলৈ খোজা বা আপত্তি কৰা নাছিল। কিন্তু প্ৰলম্ভৰ বংশৰ শেষ ৰজা শ্ৰীত্যাগ সিংহ স্বৰ্গী হোৱাৰ পাছত ৰাজ্যভাৰ লবলৈ যেতিয়া তেওঁৰ বংশৰ কোনো নোহোৱা হল তেতিয়া হয়তো ৰাজ্যৰ অন্যান্য বংশীয় পৰাক্ৰমী মানুহ বিলাকে বা নৰকবংশীয় বহু আঁতৰৰ ঠালৰ কোনোবে ৰাজ্যভাৰ পাবলৈ ৰাজ্যত এটা হুল-স্থূল লগাই দিয়ে। তেতিয়া প্ৰজাবিলাকে হয়তো এই অৰাজক গোলমালৰ পৰা হাত সাৰি থাকি-বলৈ কৈ উঠে "আমাক কাকো নালাগে, নৰক বংশীয়কোনোৱে হে আমাৰ ৰজা হব লাগে"। এই হিচাপেও বনমাল আৰু বলবৰ্ম্মাক নৰক বংশীয় নহয় বুলি কোনো প্ৰকাৰে কব নোৱাৰি। এতেকে এনে এটা মীমাংসালৈ আহিবই লাগিব, নহলে বনমাল আৰু বলবৰ্ম্মাৰ ফলিৰ বিবৰণী বিশ্বাসৰ সমূলি অযোগ্য হৈ পৰে।

ফলি বিলাকৰ সন-তাৰিখ স্থিৰ কৰাও এটা মহা গোলমলীয়া কথা। শাস্ত্ৰ বাক্য অনুসাৰে ৰজাই ফলিত নিজৰ ৰাজত্বৰ আৰু সেই সেই সময়ৰ সমাজৰো চলিত সন-তাৰিখ ধৰি দিব লাগে। আজিলৈ বাহিৰ হোৱা কামৰূপৰ ফলি বোৰত সমাজত চলিত কোনো সন তাৰিখ উল্লেখ নাই আৰু তাৰে কোনো কোনো ফলিত নিজ নিজ ৰাজত্বৰো তাৰিখ দিয়া নাই; আৰু যি কেইখনত ফলি দান কৰা সময়ত নিজৰ ৰাজত্বৰ সন তাৰিখ দিছে, তাৰ পৰা সমাজত চলিত কোনো সন-তাৰিখ ঠাৱৰাব নোৱাৰি। কিন্তু মানুহৰ ভাষা আৰু তাৰ সঙ্কেতবোৰৰ (আখৰ বোৰৰ) গঢ়-আকৃতি বিদেশী মানুহেৰে সান মিহলি হোৱাত যুগে যুগে লৰ-চৰ হৈ যায়। এশ বছৰৰ আগেয়ে অতি বিশুদ্ধ ভাষাৰে ৰচা কিতাপ এখনৰ ভাষাৰ লগত, আজি কালি ৰচা কিতাপ এখনেৰে সৈতে বিজাই চালে তাৰ উত্তম প্ৰমাণ পোৱা যায়। ইতিহাসপ্ৰিয় য়ুৰোপৰ পণ্ডিত বিলাকে বহু পৰিশ্ৰম আৰু যত্ন কৰি পুৰণি কালৰ পোৱা আখৰ গোটাই লৈ ফলি বিলাকৰ পাঠোদ্ধাৰ আদিৰ উপায় বাহিৰ কৰি উলিয়াইছে। এই বিজ্ঞানৰ ইংৰাজী নাম প্যালিওগ্ৰাফি (Palæography) আৰু অসমীয়া নাম "পুৰণি-লিপিবিজ্ঞান"। এই বৈজ্ঞানিক উপায়েৰে কোন কালত কোন ঠাইত কেনে আখৰ চলন্তি আছিল তাক বাহিৰ কৰিছে আৰু কৰিবও ধৰিছে।

৫৩৭৭/অ:
২৫.৮.৯৯

বাঁহী।

দশম বছৰ। ১৮৪২ শক। শাওণ। ৪ৰ্থ সংখ্যা।

মেৰ্‌ৱা লহৰী।

(১)

ছোৱালী— সৰু হাত ভৰি
লাহিকৈ আঙুলি
ল'ৰা— বজ্ৰমুঠিৰ মাজ।
ছোৱালী— কামত লাগিলো
সেহা জ্বলি দলো
ল'ৰা— মাজুনে পাতিছো কাজ।

(২)

ছোৱালী— মৰম প্ৰতিম
হিয়াক পাতিম
উভয়— দুখীৰ দুখত দুখী।
ল'ৰা— সুখ বলি দান
ধৰিম যোগান
উভয়— —সমূহ সুখত সুখী।

(৩)

ছোৱালী— মুচি দেশ মন
শুচি আলাপন,
পবিত্ৰ আত্মমধানী।
ল'ৰা— সেৱা ধৰমৰ
হম যোগ্য নৰ,
ছোৱালী— আদি সমদৰ্শী নাৰী।

(৪)

ল'ৰা— দুখ কষ্ট পাশ
নম উপহাচি
ছোৱালী— —অগ্ৰগামীকালৈ সাজু।
ল'ৰা— নিয়মৰ বান্ধ
পিন্ধি হম শাঁত।
ছোৱালী— বাৰিম নিজক কাজু।

(৫)

ল'ৰা— কৰো অঙ্গীকাৰ
এবি অহঙ্কাৰ
হওঁ সদাভোকৈ সৰু।
ছোৱালী— ক্ষুদ্ৰ বালি কণ
লগেৰে মহান্
উভয়— —বিশ্বক মহান্ কৰো।

(৬)

ছোৱালী— আমি দীন হীন
হিয়া অতি ক্ষীণ
ল'ৰা— —যুটীয়া বলেৰে বলী।
ছোৱালী— আমি মৰি যুঁজি
সৰু তৃণ গুচি
ল'ৰা— হম দৌ সৰল-দলী।

(৭)

ছোৱালী— এডালি দুডালি
কৰি তিনি ডালি
ল'ৰা— কৈকেৰে বটোৱা জৰি।
ছোৱালী— লগৰ লগেৰে
শকত বান্ধোনে
ল'ৰা— বান্ধিম হাতীকো ধৰি।

(৮)

ছোৱালী— একে সেৱাৰ সেৱী
একে দেৱৰ দেৱী।
উভয়— আমি, একেটা কৰ্ম্মৰে কৰ্ম্মী।
ছোৱালী— সুৰ দোৱাঁহি গাওঁ
কণ জাগি যাওঁ।
উভয়— আমি, চিৰদিন ধৰ্ম্মৰ ধৰ্ম্মী।

৫৩৭৭/অ:

প্ৰাচীন কালৰ চৰিত্ৰ।

জয়কৃষ্ণ এজন মল্লযুদ্ধ প্ৰিয় ভয়ানক বীৰ পুৰুষ আছিল। তেওঁৰ শৰীৰ, হাত ভৰি ইত্যাদি বৃহৎ আছিল। তেওঁৰ ব্ৰাহ্মত উৎসৰ্গা কৰা নাঙৰণ মাপুটি এডাল, আৰু খৰম এজোৰ আজি পৰ্য্যন্ত মধুপিশ গোঁসাইৰ ঘৰত আছে। জয়কৃষ্ণই প্ৰতিদিন এদোন চাউল, ৫ কঠা মাটিমাহ, এটা বৌ মাছ, এটা মাদৌৰ ঠুকুগাখীৰ ভোজন কৰিছিল। জাতিলাও, কুঁহি মাছেৰে সৈতে চাকেনি টেঙাৰ আঞ্জা তেওঁৰ বৰ প্ৰিয় আছিল। একাদশীৰ দিনা তেওঁৰ জলপান এদোন কোমল চাউলেৰে সৈতে এখোকা পকা আঠিয়া কল, একলহ গাখীৰ। এই ভাৱে অনেক দিন গল। এদিন বৰ নাম-লগোৱাই বিৰলে অধিকাৰক জনালে, “প্ৰভু, ডেকাজনাই বহুত ভোজন কৰে। এনেকৈ খালে, তেওঁ গা ফাটি মৰিব, অথবা তেওঁৰ ভয়ানক ৰোগ উপস্থিত হব। এই কাৰণে, তেওঁ গতে থাকৰকৈ খায়, তাৰ চেষ্টা কৰা হওক।” এই কথা শুনি অধিকাৰে ভায়েকক মতাই আনি তাকৰকৈ খাবলৈ কলে। কিন্তু ভায়েকে সেই কথাত মান্তি নহৈ পূৰ্ব্বৰতে ভোজন কৰি থাকিবলৈ ধৰিলে। অৱশেষত অধিকাৰে একো উপায় নেপাই ভায়েকে অৰ্দ্ধভোজন কৰি থাকোতে, ভাতৰ কাঁহীত চপৰা দলি নাইবা তামোলৰ বাকলি একোটা পেলাই দিওঁৱায়। ডেকাই অপবিত্ৰ বস্তু পৰা মাত্ৰকে ভোজন পৰিত্যাগ কৰে; কিন্তু তেওঁৰ পেটৰ ভোক পেটতে থাকে। এইদৰে প্ৰতি দিন তেওঁৰ ভোজনত ব্যাঘাত হোৱাত তেওঁ মহা দুখেৰে অধিকাৰক জনালে যে “প্ৰভু মই আৰু বহুত দিন নাথাকো। মোৰ ভোজনত কিয় ব্যাঘাত জন্মাইছে। মই যেনে ৰূপে খাইছো, পূৰ্ব্বে কোনেও খোৱা নাই, আৰু আগলৈকো এনেকৈ কোনেও খাব নোৱাৰে, নিশ্চয় জানিব। এই সত্ৰত এক মাত্ৰ বহুভোজী পুৰুষ জয়কৃষ্ণ বুলি জানিব।” অধিকাৰে এই কথা শুনিবৰ পৰা আৰু ডেকাৰ ভোজনত ব্যাঘাত নকৰোৱা হল।

ইয়াৰ কিছু দিনৰ পিছত গ্ৰহণী ৰোগে জয়কৃষ্ণক আক্ৰমণ কৰিলে। জয়কৃষ্ণই মনতে থিৰ কৰি জানিলে যে তেওঁৰ মৃত্যু হব। তেওঁ অধিকাৰক জনালে “প্ৰভু, মোৰ দুই-তিন দিনতে মৃত্যু হব। কিন্তু এটি কথা মোৰ মনতে থাকি গলা হল, প্ৰভু যদি সুপ্ৰসন্ন হয়, তেন্তে মোৰ মনৰ বাঞ্ছা পূৰ্ণ হব পাৰে।” তেতিয়াই অধিকাৰে তেওঁক কলে “বোপা, মই সত্য কৰি কৈছো, তোমাৰ যি কথা আছে কোৱা, মই অৱশ্যে সিদ্ধি কৰিম।” তেতিয়া ডেকাজনাই কলে “প্ৰভু, মই এই আউনীআটী সত্ৰত অধিকাৰ হম বুলি আশা কৰিছিলো, কিন্তু মোক কাকে নাটিলে; মনৰ কথা মনতে থাকি গলা হল।” অধিকাৰে এই কথা শুনা মাত্ৰকে গুৰু বাপু আৰু আন আন সাতিমানভগীয়া বাপুসকলক মতাই আনি কলে, “কাইলৈ ডেকাজনক অধিকাৰ পাতিব লাগে।” তাতে সকলো মান্তি হৈ ৰাতিয়েই সকলো কৰ্ম্মৰ আয়োজন কৰিলে। ভগ্নমণ্ডলাদি পাতি অষ্টোত্তৰশত ঘট ইত্যাদি পূৰ্ব্ব প্ৰথামতে আয়োজন কৰিলে। অধিকাৰৰ সত্যব্ৰতাৰ ভাৰ পুৰোহিতৰ হাত। পিছ দিনা পূৰ্ব্বাহ্ণ কালৰ ভিতৰতে বিধিমতে ঘট স্থাপন কৰি অষ্টোত্তৰশত তিলহোম কৰি অধিকাৰক খবৰ দিয়া হলত, অধিকাৰে শুভক্ষণত বাদ্য উৎসৱ কৰোৱাই আনন্দ মনেৰে প্ৰভু জয়কৃষ্ণদেৱক মালা দি অধিকাৰ পাতিলে। অধিকাৰ হৈ জয়কৃষ্ণই ককায়েকক কলে “আজি আৰু কালি এই দুদিন, মই থিতকে কৰো তাকে কৰিম, আপুনি মুখেৰেই নামাতিব।” অধিকাৰে ভায়েকৰ কথাত মান্তি হৈ স্বস্থানলৈ প্ৰস্থান কৰিলে।

জয়কৃষ্ণই, পূৰ্ব্বে তেওঁক বিদ্বেষ কৰা যিবোৰ লোক আছিল, সেইবোৰক ধৰি বান্ধি শাস্তি কৰিবলৈ লাগিল। কুমাৰ, চমাৰ, কমাৰ, ডোম এটাইবিলাকক ধৰাই আনি ধুম চৰকা নাৰিবলৈ ধৰিলে। সেই দিনা তেওঁৰ মাথুহ কিমানদেহেই কাল গল। কিন্তু কাকো হতে কিয়

আহত কৰা নাছিল; কেৱল নিজৰ কীৰ্ত্তি ৰাখিবৰ নিমিত্তে এইৰূপ ভয়ানক কাণ্ড তেওঁ কৰিলে। অধিকাৰে ভায়েকৰ এই ভীষণকাণ্ড চাই আছিল। পূৰ্ব্ব প্ৰতিশ্ৰুতিৰ নিমিত্তে একো কব নোৱাৰিলে। ৰাতিটোও এই ভীষণকাণ্ডৰ অভিনয় কৰি কটাই জয়কৃষ্ণই প্ৰত্যূষতে স্নান আহাৰাদি সমাপন কৰি, স্বলেখক দুজন কাকতী লৈ সভাত বহি, আউনীআটী সত্ৰ ভৱিষ্যত কালত চলিবৰ কাৰণে মহা - বিৰাট আহি চৰিত্ৰ লিখাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। ইতিপূৰ্ব্বে এনে পৰিপাটীকৈ চৰিত্ৰ লিখা কাৰ্য্য আউনীআটীত নাছিল; এই দিনাৰ পৰা কোনেও মাতিৰ নোৱাৰাকৈ চৰিত্ৰ লেখালে।

শ্ৰীহৰিকানাথ দেৱ গোস্বামী।

মধুপিশ সত্ৰ।

প্ৰদীপিকাৰ দ্বিতীয় সংখ্যা।

এই সংখ্যাৰ প্ৰদীপিকাই “ধৰিলস্ত যুদ্ধ কাছে।” এইটো প্ৰদীপিকাৰ Spirit গঢ় দেখি আমাৰ ধাৰণা হৈছে। কিন্তু তেওঁ যুদ্ধ কৰে কাৰে? নিজৰ ভাই-ভাগীৰে। অৰ্থাৎ civil war. কি লৈ? কোন কাৰ গুৰু আৰু কাৰ প্ৰচাৰিত ধৰ্ম্ম শাস্ত্ৰীয় আৰু কাৰ অশাস্ত্ৰীয়, এই তৰ্ক লৈ। এই যুদ্ধ ঘোষণাৰ শুৰিত কোন? আচৰিত কথা যে বৰ্ত্তমান পাশ্চাত্য শিক্ষাত উচ্চ শিক্ষা পোৱা এজন শিক্ষিত অসমীয়া, যাৰ আহৰীয়া কালডোখৰ দেশত শিক্ষা, শান্তি, আৰু দেশীভাই সকলৰ ভিতৰত প্ৰীতি-বৰ্দ্ধনৰ চেষ্টাত ব্যয়িত হোৱা উচিত। “অসমীয়াই” কিয় আমাৰ দেশক “অভিশপ্ত” বুলিছিল, এতিয়া আমি ভালকৈ বুজিছো।

এই বুলি শতিকাত, শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ দামোদৰ দেৱৰ গুৰু নে, আন কোন শ্ৰীদামোদৰ দেৱৰ গুৰু, এই তৰ্ক লৈ সময় নষ্ট কৰিবৰ কাল আছেনে? এই তৰ্ক ইতিহাস বা বুৰঞ্জীৰ নিমিত্তে লাগতিয়াল হলেও দেশৰ আধ্যাত্মিক, নৈতিক, ইহলৌকিক আৰু পাৰত্ৰিক মঙ্গলৰ নিমিত্তে বিশেষ একো লাগতিয়াল নহয় বুলি আমাৰ বিশ্বাস। বুৰঞ্জী-লেখকে আজিলৈকে পৰিশ্ৰম কৰি এই বিষয়ে যি তথ্য পাইছে সেইটো এই (১) শ্ৰীশঙ্কৰ দেৱৰ কোন গুৰু তাৰ সন্তেদ নাই। ভৱিষ্যতত সন্তেদ ওলালে সেই সংবাদ তেওঁ তেওঁৰ বুৰঞ্জীত ঠাই দিব (২) শ্ৰীদামোদৰ দেৱৰ গুৰু নাৰদ, আৰু আলাপ পৰিচয় হোৱা বন্ধু শ্ৰীচৈতন্যদেৱ। আজিকালি কলিত নাৰদ আদি দামোদৰ দেৱৰ গুৰুশিৰি বলি যোৱা কথা mythological হব পাৰে, history নহয়; গতিকে বুৰঞ্জীয়ে তাক গ্ৰহণ নকৰে, সেই দেখি সি Myth-অৰ ভিতৰতে সম্প্ৰতি বল। চৈতন্যদেৱৰ হাকো অৰ্থাৎ আসামলৈ অহা কথাৰো প্ৰমাণ নাই, বৰং নহাৰ প্ৰমাণ প্ৰচুৰ; সেই দেখি চৈতন্যৰপৰা দামোদৰদেৱে ধৰ্ম্ম-পোৱা কথা হিষ্টৰিৰ (History) ভিতৰত নপৰি ষ্টৰিৰ (Story) ভিতৰতে সম্প্ৰতি থাকিল। আৰু যদি সি প্ৰমাণিত হৈ কেতিয়াবা হিষ্টৰিৰ ভিতৰত হবৰ যোগ্য হয় তেনে হলেও দামোদৰদেৱে চৈতন্যদেৱৰপৰা ধৰ্ম্ম পোৱা কথা ষ্টৰিৰ ভিতৰতে থাকিব, হিষ্টৰিলৈ “প্ৰমোচন” নাপাব, কাৰণ দামোদৰদেৱৰ জীৱন-চৰিতবোৰে মাথোন দামোদৰ দেৱ আৰু চৈতন্য দেৱৰ হাজোৰ গুহাত পৰস্পৰ চিনা পৰিচয় আৰু আলাপৰ কথাহে লেখিছে, গুৰু শিষ্য হোৱা বা ধৰ্ম্ম প্ৰচাৰৰ উপদেশ পোৱা ইত্যাদি একো লেখা নাই; তেনে এটা গুৰুতৰ কাৰ্য্য হোৱাহেঁতেন সেই বিষয়ে জীৱন-চৰিতবোৰে মৌনাৱলম্বন নকৰি বৰং উচ্চ ৰবহে কৰিলেহেঁতেন। বিশেষ চৈতন্য দেৱৰ প্ৰচাৰিত ধৰ্ম্ম-প্ৰণালীৰ সাঁচ দামোদৰদেৱৰ প্ৰচাৰিত ধৰ্ম্ম-প্ৰণালীত যে নাই, দামোদৰ দেৱৰ বিষয়ে আগৰ কালৰ গ্ৰন্থবোৰে তাৰ সাক্ষী নিগাজীকৈ দিব লাগিছে। কোনো কোনো দামোদৰীয়া সত্ৰত চৈতন্য-পন্থীয়া ধৰ্ম্মৰ যি আভাস আজিকালি দেখা যায়, আৰু বিবোৰ মত তাক আচৰণ দামোদৰদেৱৰ পন্থৰ বুলি

প্ৰচাৰিত দেখা যায়, সেইবোৰ যে দামোদৰ দেৱৰ বা তেওঁৰ কালৰ নহয়, পিচৰ কালত প্ৰবিষ্ট হয়, এই কথা আগেয়ে বাঁহীত অনেক বাৰ দেখুৱা হৈছে, আৰু এতিয়াও দামোদৰ-পন্থীয়া গ্ৰন্থবোৰৰপৰা সেইটো অপ্ৰয়াসে বঢ়িয়াকৈ দেখুৱাব পাৰি। নিৰপেক্ষ ভিত্তিৰ নিমিত্তে এই তথ্য সুবিদিত। ভিত্তিয়ে দামোদৰ দেৱৰ প্ৰচাৰিত ধৰ্ম্মৰ লক্ষণ বিশ্লেষণ কৰি আৰু এটা তথ্য পাইছে যে তাত শ্ৰীশঙ্কৰ দেৱৰ প্ৰচাৰিত ধৰ্ম্মৰ আৰু ধৰ্ম্মপদ্ধতিৰ লক্ষণ প্ৰায় বোল অনা বিদ্যমান।

এতিয়া প্ৰশ্ন হৈছে এই দুইজন মহাপুৰুষৰ Common ধৰ্ম্মটো প্ৰথমতে কাৰদ্বাৰা উদ্ভূত আৰু প্ৰচাৰিত? ভিত্তিয়ে পাইছে যে শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ জন্ম-কৰ্ম্ম, আৰু ধৰ্ম্মপ্ৰচাৰ বিষয়ত দামোদৰ দেৱৰ অগ্ৰবৰ্ত্তী। সেই দেখি ভিত্তিয়ে সিদ্ধান্ত কৰি গ্ৰহণ কৰিবলৈ বাধ্য হৈছে, যে সেই ধৰ্ম্মৰ গুৰি শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ, আৰু শ্ৰীশঙ্কৰদেৱৰ প্ৰচাৰিত ধৰ্ম্মকে দামোদৰ দেৱে গ্ৰহণ কৰি প্ৰচাৰ কৰিলে। দামোদৰ দেৱৰ পুৰণি চৰিত্ৰ গ্ৰন্থবোৰেও এই কথা অবাধে স্বীকাৰ কৰিছে, আৰু লিপিবদ্ধ কৰি সকলোকে দিছিয়াই কৈছে। অৱশ্যে অনেক পিচৰ আৰু আজিকালিৰ দামোদৰপন্থীয়াসকলে এই কথা অস্বীকাৰ কৰিব খোজাটো দেখিবলৈ পোৱা গৈছে। কিন্তু আগৰ record-অৰ পুথিবোৰ ধ্বংস নকৰিলে আৰু উপায় নাই যেন দেখিছোঁ। ইয়াৰ কাৰণ আৰু আই কাৰণ হৈছে, বামুণ শূদ্ৰিৰ ভেদ ভাব। বামুণে সহিব নোৱাৰে যে শূদ্ৰিয়ে তেওঁলোকক ধৰ্ম্মজ্ঞান দিয়াটো "জাতিৰ" চয় আৰু শূদ্ৰ-প্ৰবৰ্ত্তিত ধৰ্ম্মক তেওঁলোকে আশ্ৰয় কৰা হীনতাৰ চেকা তেওঁলোকৰ গাত পৰে। এইবাবেই তেওঁলোকৰ ইমান অভিমান, ইমান খোচ, ইমান বাহিৰলৈ হাত খেপিয়া-খোপ, ইমান শাস্ত্ৰ পুথিৰ খোটা-খুট। কিন্তু fact is fact আৰু fiction-অতকৈ দি কক্ষগুণে ডাঙৰ আৰু প্ৰবল। এতেকে fact-অৰ অৰ্থাৎ সংঘটিত ঘটনাৰ চৰণত মূৰ দোৱাই তাক গ্ৰহণ কৰাটোৱেহে তেওঁলোকৰ পক্ষে সুযুক্তি, নতুবা narrowness অৰ্থাৎ সংকীৰ্ণতাৰ সহযোগী আন বিস্তৰ দোষে তেওঁলোকক খুলি খুলি খাব, আৰু তেওঁলোকে সভ্যৰ মাজত গা কৰিব নোৱাৰে। অৱশেই বা শূদ্ৰিৰ প্ৰৱৰ্ত্তিত ধৰ্ম্মৰ তেওঁলোক গৃহীতা? তাত হানি কি? বৈদিক কালৰেপৰা ধৰ্ম্মৰ বাজ্যত দেখোন এনে কাণ্ড হবই লাগিছে। হিন্দুৰ বেদৰপৰা আৰম্ভ কৰি ধৰ্ম্মৰ পুথিবোৰ মেলি চাই এনে হৃদয়ঙ্গমভাৱে note down অৰ্থাৎ মনত গাঁথি ললেই দেখোন তেওঁলোকৰ মনে প্ৰবোধ মানিব পাৰে। ব্ৰাহ্মণ-কুলত জন্ম নোহোৱা কত ঋষিৰ মন্ত্ৰ বেদৰ ভিতৰত সোমাই আছে তেওঁলোকে জানিও নজনাৰ ভাও জোৱাটো জানো উচিত হৈছে। আগেয়ে বেদ-আদি শাস্ত্ৰ সৰ্ব্বসাধাৰণে পঢ়িবলৈ নেপাইছিল, আৰু সেই বাবে ব্ৰাহ্মণ priest-craft-অৰ মুখৰ কথাৰ ওপৰতে সৰ্ব্বসাধাৰণে নিৰ্ভৰ কৰি থাকিব লগীয়াত পৰিছিল; কিন্তু আজি-কালি হেনে অৱস্থা নাই, বেদ-আদি পুথিবোৰ সকলোৱে পঢ়িবৰ নিমিত্তে সুলভ হৈ পৰিছে; এতেকে আৰু সেইবোৰ কথা লুকাই থাকে কেনেকৈ? বিশ্বামিত্ৰ, জাবালি ইত্যাদিৰ কথা আজি-কালি শিক্ষিতসকলৰ ভিতৰত কোনে নাজানে? বেদবিভাগ কৰোঁতা ব্যাসৰ জন্ম-বৃত্তান্তকেই বা কোনে নাজানে? ক্ষত্ৰিয় জনক ৰজাৰ ভৱিৰ কাষত বহি ব্ৰাহ্মণ ঋষিয়ে গায়ত্ৰীৰ গূঢ় ৰহস্যৰ উপদেশ লোৱা বৃত্তান্ত বৃহদাৰণ্যক উপনিষদৰ ৫ম অধ্যায়ত জল্‌জল্‌ পট্‌পট্। বৃহদাৰণ্যক উপনিষদ্ শুক্ল যজুৰ্ব্বেদীয় শতপথ ব্ৰাহ্মণৰ চৰমাংশ। ছান্দোগ্য উপনিষদত প্ৰবাহণ জৈবলি নামে এজন ক্ষত্ৰিয় দাল্‌ভ্য ৰজাই শিলক নামে আৰু দুজন তেজস্বী ঋষিক উদ্গীথৰ ৰহস্যৰ বিষয়ে উপদেশ দিছিল। উদ্গীথ সামবেদৰ নিগূঢ় মন্ত্ৰ—স্বৰ ৰহস্য। শ্বেতকেতু আৰু শ্বেতকেতুৰ পিতাক গৌতম ঋষিক এই জৈবলি ৰজাই জীৱৰ উৎক্ৰান্তি, দেৱযান, পিতৃযান আৰু পুনৰ্জন্ম সম্বন্ধে নিগূঢ় তত্ত্বৰ উপদেশ দিছিল। ঋগ্বেদীয় কৌষীতকী উপনিষদৰ প্ৰথম অধ্যায়ত আছে, গৰ্গবংশীয় ক্ষত্ৰিয় ৰজা চিত্ৰই গৌতম আৰু গৌতমৰ পুতেক শ্বেতকেতুক নিজৰ শিষ্য ভাৱে বেদৰ গুপ্ত তত্ত্বৰ উপদেশ দিছিল। বৃহদাৰণ্যক উপনিষদত আছে, কাশীৰাজ অজাতশত্ৰুৱে

বেদবিদ্যাভিমানী দৃপ্ত বালাকি ঋষিক ব্ৰহ্মবিদ্যাৰ তত্ত্ব শিকাইছিল। ছান্দোগ্য উপনিষদৰ পঞ্চম অধ্যায়ত আছে, অশ্বপতি কৈকেয় নামেৰে এজন ক্ষত্ৰিয় ৰজাই পাঁচজন মহাশাল মহাশ্ৰোত্ৰীয় ব্ৰাহ্মণক আৰু তেওঁলোকৰ গুৰুস্থানীয় ভগবান আৰুণি ঋষিক বৈশ্বানৰ আত্মাৰ (Universal Self) বিষয়ে উপদেশ দিছিল। ইত্যাদি কত উদাহৰণ আছে, সেইবোৰ লেখি আজি আমাৰ কথা বঢ়াবৰ সকাম নেদেখোঁ। নাৰদ, বিদুৰ, সূত আদিৰ বৃত্তান্ত আৰু হিন্দু-ধৰ্ম্ম আৰু হিন্দু-সমাজত তেওঁলোকৰ অতি উচ্চ position ঠাইৰ কথানো কোনে নাজানে? এতেকে এই কথাত ব্ৰাহ্মণসকলে, বিশেষকৈ আজি-কালিৰ নামমাত্ৰ ব্ৰাহ্মণসকলে ক্ষুণ্ণ হলে চলিব কেনেকৈ?

শঙ্কৰ শূদ্ৰ-কুলত উৎপন্ন হৈছিল দেখি তেওঁক গুৰু বুলি নামানি ব্ৰাহ্মণসকলে সশিষ্যে সন্তোষ লাভ কৰি থকাত আমাৰ আপত্তি নাই, কিন্তু শঙ্কৰৰ যশতে মান-সংকাৰ আদি ইহকালৰ সৰ্ব্বস্ব আৰু পৰকালৰ সৰ্ব্বস্ব ধৰ্ম্মজ্ঞান লাভ কৰি উভটি শঙ্কৰক শূদ্ৰ বুলি তুচ্ছতাচ্ছিল্য কৰি কুৰাত যে অকৃতজ্ঞতা পূৰ্ণৰূপে প্ৰকাশ পায়; আৰু অশাস্ত্ৰীয় আচৰণো খুব হয়। "অসমীয়া" কাকতৰ লেখকৰ,—যে তেওঁ লেখিছিল "শঙ্কৰ তুমি নো গুৰু কাৰ? এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ প্ৰতিধ্বনিয়ে কৰ।" প্ৰদীপিকাৰ লেখকে এই কথাকে পেংলাই কৰি সহ শতা গৰ্ব্বতৰ পৰা উত্তৰ বিচাৰিছে। প্ৰতিধ্বনিয়ে উত্তৰ দিয়া বোলা বাক্যৰ idiom-অৰ নো তেওঁ মানে বুজুৱেনে? তেওঁ সৰ্ব্বসাধাৰণ প্ৰচলিত মানে বুজুৱে যদি, তেওঁক শাস্ত্ৰৰ কালৰ পৰাই চাবলৈ কওঁ (কাৰণ তেওঁ শাস্ত্ৰ জানক নাজানক, শাস্ত্ৰৰ মতত বৰ অনুৰক্ত দেখিছোঁ।) শুকে বাপেকক এৰি গুচি গলত বাপেকে পুত্ৰ পুত্ৰ বুলি পিছে পিছে মাতি মাতি গছ লতাবোৰে তেওঁক প্ৰতিধ্বনিৰে উত্তৰ দিছিল বুলি শ্ৰীমদ্ভাগৱতত আছে—"পুত্ৰেতি তন্ময়তয়া তৰবো ভিনেদুঃ" ইত্যাদি। এতেকে "অসমীয়া"ই এই idiom ব্যৱহাৰ কৰি বা উপমা দি কি মহৎ দায় লগালে কব নোৱাৰোঁ।

প্ৰদীপিকাৰ লেখকৰ কথাৰ পৰা আমাৰ-চেৰেক তলত তুলি দিওঁ:—"শাস্ত্ৰীয় মত মানি চলা লোকে আপোনাৰ উপাস্য দেৱতাৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি গঢ়ি তাত সেই দেৱতা পূজা কৰে।" "কিন্তু ৺শঙ্কৰদেৱৰ মতানুৱৰ্ত্তী লোকসকলে ৺শঙ্কৰদেৱে ৰচনা কৰা পুথীবিলাকত পূজা কৰে। এই মত তেওঁলোকসকলে ক'ত পাইছে আমি কব নোৱাৰো।" "শঙ্কৰদেৱৰ মতানুৱৰ্ত্তী লোকসকলে যেনেকৈ শাস্ত্ৰীয় বিধি-বিধানলৈ দৃষ্টিপাত নকৰি গড্ডলিকা প্ৰবাহৰৎ আদৰ্শ বিহীন গাড়ৰে ধৰ্ম্মপথত প্ৰৱৰ্ত্তে, ৺দামোদৰ দেৱৰ মতানুৱৰ্ত্তীসকলে তেনেদৰে অশাস্ত্ৰীয় মত নামানে বৰঞ্চ ৺শঙ্কৰ দেৱৰ মতানুৱৰ্ত্তীসকলে যেনেকৈ আন মূৰ্ত্তি নামানি ৺শঙ্কৰৰ ৰচিত অনুবাদ পুথী কেৱলকে চৈতন্য বস্তু বুলি মানি তাতে পূজা কৰে, দামোদৰীয়াসকলে সেই বিধান অশাস্ত্ৰীয় বুলি তাক হেয় জ্ঞান কৰি শাস্ত্ৰোক্ত মত মানি মূৰ্ত্তি পূজা কৰে।" "এই আঠ বিধ প্ৰতিমাত ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণক পূজা কৰিব লাগে বুলি ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণৰ নিজ মুখনিঃসৃত বাক্য শাস্ত্ৰৰ বিদ্যমান থকাত কোন পণ্ডিত মানীলোকে নো পুথি পূজা কৰিব?"

আমি ইমান দিন শঙ্কৰদেৱৰ প্ৰৱৰ্ত্তিত ধৰ্ম্মক বিষয়ে criticism শুনি আহিছোঁ, কিন্তু ওপৰত দিয়া এই লেখকৰ নিচিনা silly, impudent আৰু অপমানজনক সমালোচনা বা criticism কেতিয়াও কতো শুনা নাই, আৰু পঢ়া নাই। ইয়াকে বোলে "Fools rush in where the angels fear to tread." শঙ্কৰৰ ধৰ্ম্মমত শাস্ত্ৰীয় নে অশাস্ত্ৰীয়, তেওঁ আৰু তেওঁৰ ধৰ্ম্মক ধৰাসকল প্ৰতিমাপূজা নকৰি শাস্ত্ৰ পূজা কৰা বাবে অপণ্ডিত আৰু অমানী, এই কথাৰ সিদ্ধান্ত এই প্ৰদীপিকা-লেখকলৈ যে বাকী আছিল, আমি আগেয়ে এইটো নাজানিছিলোঁ। পাঠক মনত ৰাখিব, নৰনাৰায়ণ ৰজাৰ দিনৰেপৰা বিদগ্ধ ব্ৰাহ্মণ পণ্ডিত মণ্ডলীৰ দ্বাৰাই, শাস্ত্ৰৰ বিচাৰৰ দ্বাৰাই, শঙ্কৰৰ ধৰ্ম্ম যে শুদ্ধ শাস্ত্ৰীয়, এই সিদ্ধান্ত হৈ আহিছে, আৰু সেই অগ্নি-পৰীক্ষাত সেই ধৰ্ম্ম উঠি মধ্যাহ্ন মাৰ্ত্তণ্ডৰ নিচিনা গোটেই আসাম আকাশত জ্বলিব লাগিছে, আৰু আজি ক্ষুদ্ৰাদপিক্ষুদ্ৰ প্ৰদীপিকাৰ পকৰা এটা জুলাই

হৈছে, যেতে শাস্ত্ৰ [illegible] অশাস্ত্ৰীয় আৰু তেওঁ [illegible] সকলো পুথিত এনে দাঙুৰ কথা [illegible] লিখিত আছে, [illegible]। আঠ বিধ প্ৰতিমাৰ ভিতৰত শঙ্কৰ মাধৱৰ দশম কীৰ্ত্তন যেনো বস্তুৰ [illegible] নপৰিল যেতিয়া, শঙ্কৰৰ ধৰ্ম্ম অশাস্ত্ৰীয়। লেখকৰ কি উৎকট শাস্ত্ৰীয় জ্ঞান! বকুৰ শ্ৰী[illegible] নকুনী কাম্ব বৰদলৈয়ে যদি এনেবোৰ rubbish আৱৰ্জ্জনাকে ভুলতে উলিয়াইছে তেওঁৰ প্ৰদীপিকা উলিয়াইছে [illegible] তেওঁক আমি নম্ৰভাৱে কওঁ, শীঘ্ৰে কাকত বন্ধ কৰিবলৈ। এনে কথাবিলাকেৰে অকল শ্ৰীশঙ্কৰ দেৱকে নহয়, শ্ৰীদামোদৰ দেৱকো অপমান কৰা হয়। কাৰণ শ্ৰী দামোদৰ দেৱৰ প্ৰচলিত ধৰ্ম্মও কেৱল শ্ৰীশঙ্কৰদেৱৰ প্ৰচলিত ধৰ্ম্মৰ বিচিনা। আৰু দুই জন এক ধৰ্ম্মকে প্ৰচাৰ কৰিবলৈকেহে পৃথিৱীত অৱতাৰ হৈছিল। দামোদৰ দেৱ ৺শ্ৰীশঙ্কৰ দেৱৰ আজ্ঞাকাৰী হৈ ধৰ্ম্ম প্ৰচাৰ কৰিবলৈ বৈকুণ্ঠৰ পৰা নামি আহিছিল, এই কথা দামোদৰীয়া গুৰুৰ মাই থাপুতাবোৰত দফাই দফাই লেখা আছে। দামোদৰদেৱৰ Successor-সকলেহে নিজৰ ধৰ্ম্মৰ পাৰ্থক্য স্থাপন কৰি দুইজনা গুৰুৰ বিভিন্নতা দেখুৱাবলৈ যত্নবান হৈছে, এই কথা পাছে প্ৰমাণেৰে সৈতে আমি প্ৰকাশ কৰিবলৈ সাজু আছো। আৰু গুৰু-বংশোতাসকলেৰে সৈতে আৱশ্যক হলে যুঁজিবলৈকো প্ৰস্তুত আছো, কাৰণ আমি জানো আমাৰ জেতি [illegible]।

শাস্ত্ৰ পঢ়িলেই নহয়, শাস্ত্ৰৰ মৰ্ম্ম বুজি তাৰ সাৰ সংগ্ৰহ আৰু আচল সিদ্ধান্ত বিচাৰি উলিয়াবই পাৰিলেহে শাস্ত্ৰজ্ঞ পণ্ডিতৰ কাৰ্য্য। শ্ৰীমদ্ভাগৱত আৰু গীতাত ধৰ্ম্মসাধনাৰ অনেক প্ৰণালী বিবৃত আছে। তপ, জপ, যজ্ঞ, দান, সাংখ্য-যোগকে আদি কৰি নানা যোগৰ প্ৰণালী, নানা পদ্ধতিৰ পূজাৰ বিধি, গল্প, ইতিহাস, উপাখ্যান, উপদেশ, ইত্যাদিৰ খনিবিলা তাত বৰ্ণোৱা হৈছে, আৰু সেইবোৰৰ ফলাফল, উপকৰ্ম্ম, অপকৰ্ম্ম, শ্ৰেষ্ঠত্ব অশ্ৰেষ্ঠত্ব ইঙ্গিতেৰে বা স্পষ্টকৈ প্ৰকাশ কৰা আছে। সেই বুলি যে সেইবোৰ প্ৰথম, প্ৰচল, আৰু এই যুগত আচৰণীয় এনে উদ্দেশ্য এই মহাশাস্ত্ৰ দুখনৰ নহয়। প্ৰকৃত পণ্ডিত ভকতে যে শাস্ত্ৰৰ 'অনন্তনিগম বন গহন অপাৰ" ভেদ কৰি প্ৰকৃত বস্তু লাভ কৰিব পাৰে, পণ্ডিত-নামধাৰী ভণ্ড ভট্ট বা পণ্ডা পুৰোহিতে নোৱাৰে। শঙ্কৰদেৱে ভাগৱতৰ আচল সাৰ উদ্ধাৰ কৰি সকলোৰে সুপ্ৰাপ্য কৰি দিছে, যাৰ নাম কলিত হৰি নাম শ্ৰৱণ কীৰ্ত্তন। গীতাৰ সাৰ উদ্ধাৰ কৰি দিছে, যাৰ নাম কৃষ্ণত এক শৰণ—অব্যভিচাৰী ভক্তি। এই দুই শাস্ত্ৰৰ এই দুই বস্তুকে শ্ৰীচৈতন্য দেৱেও উদ্ধাৰ কৰি চণ্ডাল পৰ্য্যন্ত সকলোকে বিলাই দিছে। পূজা, যজ্ঞ, যাগ, হোম, তপ নহয়। আৰু বাস্তৱিকতে কলিৰ অল্পপ্ৰাণ লোকৰ নিমিত্তে এই দুই ব্যৱস্থাইহে শাস্ত্ৰ-সম্মত। "হৰেৰ্নাম হৰেৰ্নাম হৰেৰ্নামৈব কেৱলম্। কলৌ নাস্ত্যেৱ নাস্ত্যেৱ নাস্ত্যেৱ গতিৰন্যথা॥" প্ৰতিমা-পূজা তো দ্বাপৰ যুগৰ ব্যৱস্থা, কলিৰ নহয়। কলিৰ নিমিত্তে এই ব্যৱস্থা যি দিছে, আৰু যি এই ব্যৱস্থামতে চলে তেওঁ যে অশাস্ত্ৰীয় মত চলায়, শাস্ত্ৰ নামানে, আৰু তেওঁহে পণ্ডিত মানী বুলি আনৰ পৰা মানৰ দাবি কৰিবৰ অযোগ্য।

'শাস্ত্ৰীয় মত" বুলি আস্ফালন কৰা প্ৰদীপিকাৰ লেখকক কওঁ যে যুগাৱতাৰ শ্ৰীশঙ্কৰদেৱে যুগধৰ্ম্ম, নাম-ধৰ্ম্ম প্ৰচাৰ কৰিবলৈহে আহিছিল, আন যুগৰ ব্যৱস্থা ধৰ্ম্ম, তপ, যজ্ঞ, পূজা, কলিত প্ৰচাৰ কৰিবলৈ অহা নাছিল। আৱতৰত কেনা বেতেলাৰ ব্যৱস্থা, জাৰকালি চেঁচা পানীৰ আৰু জহ কালি তপত পানীৰ ব্যৱস্থা, দিনে ৰাতিয়ে অশাস্ত্ৰীয় মতে চলি শাস্ত্ৰীয় মত, শাস্ত্ৰীয় মত বুলি ডিঙি ভাঙোতাসকলেহে কৰা দেখা যায়। মহাপুৰুষ শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ was above that sort of things. প্ৰদীপিকা-লেখকে এইকেৰাও নাজানে নে যে শ্ৰীশঙ্কৰদেৱে কলিযুগত দ্বাপৰ যুগৰ ধৰ্ম্ম প্ৰতিমা-পূজা চলাবলৈ অহা নাছিল, যুগধৰ্ম্ম নামকীৰ্ত্তন চলোৱাটোহে তেওঁৰ জীৱনৰ খাই Mission. শ্ৰীদামোদৰ দেৱৰো সেই Mission-এই আছিল; তাত আমাৰ সন্দেহ নাই। কিন্তু কি দুখৰ বিষয়, আজিকালি নিজক দামোদৰীয়া বোলোতাসকলে এই কথা নাজানে বা জানিও নজনা ভাও জোৰে।

ৰাক তেওঁৰ নিমিত্তেই সোধোঁ, আঠ বিধ প্ৰতিমাৰ ভিতৰত "লেখ্যা" ভিতৰত ঈশ্বৰৰ নাম-গুণ থকা পবিত্ৰ গ্ৰন্থক ধৰিব নোৱাৰি কিয়? লেখ্যা মানে মাথোন ঈশ্বৰৰ মূৰ্ত্তি পটত বা সাঁচিপাতত বা কাকতত কিম্বা [illegible] লেখাইহে নে কি? সোধোঁ, সৌন্দৰ্য্যৰ অৱতাৰ কৃষ্ণৰ-মূৰ্ত্তি পটত যেনেকৈ সুন্দৰকৈ আঁকিবৰ সাধ্য কাৰ আছে? কিন্তু সুন্দৰ শব্দ বিন্যাসেৰে চিত্ৰিত কৃষ্ণমূৰ্ত্তি যি শাস্ত্ৰত থাকে, সেই শাস্ত্ৰ খনিকৰৰ যোগাচ্ছন্ন চিত্ৰতকৈ ভগৱান কৃষ্ণৰ মূৰ্ত্তি-চিত্ৰৰ নিকটৱৰ্ত্তী নহয় নে? লেখ্যা শব্দৰ মূল লিখ ধাতু নহয় নে? শাস্ত্ৰ শব্দৰ সমষ্টি নহয় নে? শব্দবোৰ লেখি শাস্ত্ৰত নিবদ্ধ কৰা হোৱা নাই নে? শব্দ ব্ৰহ্ম নহয় নে? এনে শব্দ ব্ৰহ্ম। জ্ঞাপক শাস্ত্ৰ-পূজিত হবৰ উপযুক্ত নহয়; মাথোন লো, শিল, কাঠ ইত্যাদিৰ প্ৰতিমাহে পূজিত হবৰ উপযুক্ত। একাদশ স্কন্ধ ভাগৱতৰ সেই বাক্যত মানৰ লগীয়া, দশমস্কন্ধৰ চৌৰাশী অধ্যায় নৱম শ্লোকৰ পৰা ত্ৰয়োদশ শ্লোকলৈকে শ্ৰীকৃষ্ণ ভগৱন্তই যে ঋষিসকলক কৈছে যে জলময় স্থানবোৰ তীৰ্থ নহয়, মৃন্ময় আৰু শিলাময় বস্তু দেৱতা নহয় আৰু অগ্নি, সূৰ্য্য, চন্দ্ৰ, তৰা, পৃথিবী, জল, আকাশ, বায়ু ইত্যাদিয়ে অজ্ঞান নাশ কৰিব নোৱাৰে আৰু ভূমিকাৰত দেৱতা বুদ্ধি, জলত তীৰ্থবুদ্ধি কৰোঁতাসকল "গকতো অদম কৃষ্ণ বদতি" এই কথা মানৰ লগীয়া নহয় নে? শ্ৰীমদ্ভাগৱত শাস্ত্ৰ বা এখন বেদশাস্ত্ৰ পুথিক দামোদৰীয়া সকলে পূজা কৰে নে নকৰে? নাইবা আন কিতাপৰ লগত শোৱা ছাপপিৰাল তলত পেলাই থয়? পূজা কৰা মানে জাকত ফুল তুলসী চন্দন লগাই ঘণ্টা বজোৱাটোৱেই নে কি? হিন্দুৱে বেদকে আদি কৰি মহাশাস্ত্ৰবোৰ পূজা নকৰেনে? খৃষ্টানে বাইবেল, মুছলমানে কোৰান, শিখে "গ্ৰন্থ চাহাব" পূজা নকৰেনে? পূজা মানে প্ৰদীপিকাৰ লেখকৰ সৃষ্টিছাড়া ধাৰণা দেখিছোঁ। অল্পবিদ্যাৰ বিচিনা ভয়ঙ্কৰ বস্তু নাই।

শঙ্কৰ দেৱৰ ৰচিত "অনুবাদ পুথি কেমন" বুলি প্ৰদীপিকাই যেনেকৈ ভাবিছিল, তাৰ লেখু হাইছে, তাৰ দ্বাৰাই মনত লোৱায় যে দামোদৰ-দেৱৰ অনুবাদৰ ওচৰতকৈ নহয় নতুনকৈ কিবা Original পুথি ৰচনা কৰা [illegible] লেখকসকলক [illegible] সেই [illegible] শ্ৰীশঙ্কৰদেৱৰ অনুবাদ পুথি [illegible] কৰবিত ভূমি [illegible] কৰিছে! [illegible] Vanity! তুমি আৰু কিমান দূৰ যাবা?

প্ৰদীপিকাত অনেক কথা হৈছে; সেইবোৰৰ এই ওপৰত উত্তৰ দিবৰ আমি [illegible] নহওঁ; কিন্তু আনক কথা [illegible] প্ৰবন্ধ দীঘল হয়, আৰু চোৰোৰা কথাক [illegible] কিমান চোৱাই থাকিব? আমাৰ কথা বুজ এটা বস্তু আছে তো। আৰু আমাৰ তেওঁ সততৰ শৰীৰ হে! সেইদেখি, তেওঁৰ লেখাৰ শেষৰ কথা এষাৰৰ বিষয় গুচতে কৈ আজ্ঞা সামৰণি মাৰো। তেওঁ লেখিছে "বেদৰ অঙ্গ স্মৃতিয়ে কৈছে যে ব্ৰাহ্মণে শূদ্ৰৰ ওচৰত জ্ঞান শিক্ষা নকৰিব" ইত্যাদি। আৰু কওঁ আগে পৰ ব্ৰাহ্মণ এই স্মৃতি-বাক্য উলঙ্ঘা কৰি চলি আহিছে। আজকালি তো কথাই নাই, পুৰণি কালতো এনে উলঙ্ঘা বিস্তৰ বিস্তৰ। মহাপুৰুষীয়া আৰু দামোদৰীয়া সকলৰো ধৰ্ম্মৰ প্ৰধান শাস্ত্ৰ ভাগৱতৰ পাতে যোগালেই দেখিব সূতে উপদেশকৰ উচ্চ আসনত বহি নৈমিষাৰণ্যত শৌনককে আদি কৰি হেজাৰ হেজাৰ ব্ৰাহ্মণক জ্ঞান শিক্ষা দিয়াৰ কথা লেখা আছে। চাৰি শ বছৰৰ আগেয়ে দামোদৰ দেৱ আৰু বংশীগোপাল দেৱৰ দিনতো কেনে ঘটনা ঘটাৰ কথা দামোদৰীয়া গুৰুৰ পুথিতে লুকাব নোৱাৰাকৈ লেখা আছে। আগৰ বাতীত এই ওপৰতকৈ দেখুৱা হৈছে; আৰু উল্লেখ নিশ্চয় নিষ্প্ৰয়োজন; মাথোন প্ৰদীপিকাৰ সম্পাদক বাপুসকলে গোঁ এৰি চকু মেলক, এই নিবেদন।

শেষত কওঁ, প্ৰদীপিকা লেখকে যেতিয়া দামোদৰ দেৱৰ ধৰ্ম্মৰ বিষয়েই ভালকৈ নাজানে, জানে মাথোন দামোদৰ-পন্থীয়া বুলি মুখৰে দাবি কৰি চলা কোনো সত্ৰৰ আচৰিত ধৰ্ম্মৰ বিষয়ে, মহাপুৰুষীয়াৰ ধৰ্ম্মমতৰ চৰ্চ্চা তেওঁৰ পক্ষে সম্পূৰ্ণ অনধিকাৰ চৰ্চ্চা।

শ্ৰীলক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা।

"কামৰূপ শাসনমালা।"

সমালোচনা।

(তৃতীয় সংখ্যাৰ ৯৪ পিঠিৰ পাছৰ পৰা।)

কামৰূপৰ ফলিবোৰ দান কৰা সময়ত কেতিয়া কেনে আখৰ চলিত আছিল তাৰ মধ্য ধাৰ্য্য কৰি তাৰ আনুমানিক সন তাৰিখ স্থিৰ কৰিছে।

কামৰূপৰ সকলো বিলাকতকৈ বেছি পুৰণি ফলি দান-কৰা ৰজা হৈছে ভাস্কৰবৰ্ম্মা। তেওঁৰ ফলি খনিত সন-তাৰিখ একো দিয়া নাই, নাইবা তাৰ ছাব মোহৰত যদি তাক দিয়াও আছিল নিশ্চয় সেই তাৰ আখৰ সমূলি মোহ গৈ আজি কালি তাৰ একোকে চিন ধৰিব নোৱাৰা হৈ পৰিছে। কিন্তু সেই ফলি তেওঁৰ ৰাজত্ব কালতে আমি বেছি ভাবিব নেলাগে. তাক চীনদেশী পৰিব্ৰাজক হিয়েনছাঙৰ বিবৰণীৰ পৰা আৰু হৰ্ষচৰিত নামে গ্ৰন্থ এখনৰ পৰা জানিব পৰা যায়। হিয়েনছাঙে ইং ৬৪০ সনত প্ৰাগ্জ্যোতিষ-পুৰলৈ আহি কামৰূপৰ ৰজা কুমাৰ ভাস্কৰ বৰ্ম্মাক লগ পাইছিল। হৰ্ষচৰিতত বৰ্ণনা কৰা আৰ্য্যাবৰ্ত্তৰ সম্ৰাট হৰ্ষবৰ্দ্ধনৰ সময়ত কামৰূপত ভাস্কৰ বৰ্ম্মা ৰজা আছিল আৰু ভাস্কৰ বৰ্ম্মাই তেওঁৰ লগত মিত্ৰতা কৰিছিল। হৰ্ষবৰ্দ্ধন ইং ৬০৬ সনত ৰজা আৰু ইং ৬৪৮ সনত স্বৰ্গী হোৱা সুন্দৰ প্ৰমাণ পোৱা যায়। গৌড় আৰু কৰ্ণসুবৰ্ণৰ ৰজা শশাঙ্কে হৰ্ষবৰ্দ্ধনৰ ককায়েক ৰাজ্যবৰ্দ্ধনক অন্যায়কৈ বধ কৰাৰ বাবে তেওঁ ১৬ বছৰ বয়সত ৰাজ-পাটত উঠিয়েই ভায়েক-বধী শত্ৰুৰ উদ্দেশ্যে পূৰ্ব্বমুখে যুদ্ধ-যাত্ৰা কৰাত ভাস্কৰ বৰ্ম্মাই বৈৰীৰ বৈৰী হৰ্ষবৰ্দ্ধনৰ ওচৰলৈ বহুত উপঢৌকনেৰে দূত পঠাই তেওঁৰ লগত মিত্ৰতা কৰে। দুয়োজন ৰজাই মিলি শশাঙ্কক পৰাজয় কৰে আৰু শশাঙ্কৰ ৰাজ্য হৰ্ষবৰ্দ্ধনৰ সাম্ৰাজ্যভুক্ত হয়। পাছত হৰ্ষবৰ্দ্ধনৰ মৃত্যুৰ লগে লগে তেওঁৰ সাম্ৰাজ্যৰ শৃঙ্খলতা নোহোৱা হৈ সি বহুত সৰু ২ ৰাজ্যত বিভক্ত হয়। আৰু তেতিয়া কৰ্ণসুবৰ্ণ ভাস্কৰ বৰ্ম্মাৰ অধীনলৈ অহাত তেওঁ কৰ্ণসুবৰ্ণৰ পৰা এই ফলি দান কৰে। এতেকে তেওঁৰ মৃত্যুৰ অৰ্থাৎ ৬৪৮ সনৰ অলপ পাছতে ৬৪৯ কি ৬৫০ ইং সনত ভাস্কৰ বৰ্ম্মাৰ ফলি দান কৰা হৈছিল। বনমাল দেৱৰ শাসন খনিত সন তাৰিখ একো দিয়া নাই, কেৱল তেওঁৰ ৰাজত্বৰ ১৯-শ বছৰত তেওঁৰ এই ফলিদান কৰিছিল বুলি ধৰা আছে। তেজপুৰৰ ওচৰত হুজঙৰ বিষয়ে শিলৰ গাত কটা লিপিত ৫১০ অব্দ লিখা আছে। এই সন গুপ্তাব্দ বুলি ধৰি ডাক্তৰ কীলহৰ্ণ ছাহাবে তাক ইং ৮২৯ সন বুলি নিশ্চয় কৰিছে। বনমালদেৱ হজ্জৰৰ পুতেক আছিল আৰু তেওঁ ৰাজপাটত উঠা সন তাৰিখ কতো একো নেপালেও ইং ৮২৯ সনৰ পাছতহে ৰজা হৈছিল। ইয়াৰ পৰা অনুমান আৰু ফলিৰ আখৰ পৰীক্ষা কৰি পণ্ডিতবিলাকে বনমালৰ শাসন ফলি দান কাল ৮৫০ ইং সন আছিল বুলি স্থিৰ কৰিছে। বলবৰ্ম্মাৰ ফলিখনিতো তেতিয়া সমাজত একো ব্যৱহৃত সন-তাৰিখ ধৰা নাই। ফলিৰ লিপিৰ ছাপ মোহৰত "সম্ব ..ৎ" এই কেইটা আখৰৰ বাহিৰে বাকী খিনি মোছা গৈছে। মহামহোপাধ্যায় ৺দীৰেশ্বৰ ভট্টাচাৰ্য্য কবিৰত্ন মহাশয়ে ইয়াক "সংবৎসৰে" অৰ্থাৎ দাতা বলবৰ্ম্মাৰ ৰাজত্বৰ দ্বাদশ বছৰত

তেওঁৰ এই ফলি দান কৰা হৈছিল বুলি অনুমান কৰিছে। ফলিৰ আখৰ পৰীক্ষা কৰি শাসন-কাল ইং দশম শতাব্দীৰ শেষ ভাগ বুলি আনুমানিক ৯৭৫ ইং সন আছিল বুলি ডাঃ হৰ্ণলি ছাহাবে বাতাহুৰে নিশ্চয় কৰিছে। এই ফলিখন বিষুব কালত দান কৰিছিল। (১) ৰত্নপালে ১ম খান শাসন নিজ ৰাজত্বৰ ১৫ শ বছৰত বিষ্ণুপদী সংক্ৰান্তিত (২) আৰু ২য় খান শাসন ১৬ শ বছৰত দান কৰিছিল। ডাঃ হৰ্ণলি আদি অধ্যাপকবিলাকে ফলিৰ আখৰ পৰীক্ষা কৰি চাই ইং একাদশ শতাব্দীৰ ১ম ভাগত ১০১০ পৰা ১০৫০ ইং সনৰ ভিতৰত ৰত্নপালে কামৰূপত ৰাজত্ব কৰিছিল বুলি প্ৰকাশ কৰিছে। ইন্দ্ৰপালে দিয়া শাসনখান নিজ ৰাজত্বৰ ৮ম বছৰত দিয়া বুলি লিখা আছে। তেওঁ ফলিদান কৰা সময় ধৰ্ম্ম-পণ্ডিত-বিলাকে আনুমানিক ১০৫০ ইং সন আছিল বুলি সিদ্ধান্ত কৰিছে। ধৰ্ম্মপালে দিয়া শাসনত নিজ ৰাজত্বৰ বা তেতিয়া সমাজত চলিত কোনো প্ৰকাৰৰ সন-তাৰিখ দিয়া নাই। তাত ধৰ্ম্মপালৰ বাপেক হৰ্ষপাল আৰু হৰ্ষপালৰ বাপেক গোপাল পাল, আৰু ৰত্নপালৰ নাতিয়েক ইন্দ্ৰ-পালৰ নাম দিয়া আছে। কিন্তু গোপাল আৰু ইন্দ্ৰপালৰ মাজত ৰাজ্যত বিপ্লৱ এটা ঘটি তিষ্য-দেৱ, বৈদ্যদেৱ আদিয়ে ৰাজত্ব কৰা প্ৰমাণ পোৱা যায়। তথাপি এই বংশ-মালাৰ পৰা আৰু ফলিৰ আখৰৰ পৰা ধৰ্ম্মপালে যে কামৰূপত ইং দ্বাদশ শতাব্দীৰ আগ ভাগত ৰাজত্ব কৰিছিল, তাক অনুমান কৰিব পাৰি।

গৌড়ৰ ৰজা কুমাৰপালৰ তলতীয়া ৰজা বৈদ্যদেৱৰ ফলিৰ লিখা পৰীক্ষা কৰি পণ্ডিতবিলাকে তেওঁৰ এই ফলি দান কৰা কাল ১০৯৬ ইং সন আছিল বুলি স্থিৰ কৰিছে। বৈদ্যদেৱে দমোৱা কামৰূপৰ বিদ্ৰোহী ৰজা তিষ্যদেৱক অধ্যাপক শ্ৰীযুক্ত পদ্মনাথ শৰ্ম্মা বিদ্যাবিনোদ মহাশয়ে ধৰ্ম্মপালৰ এজন বংশধৰ আছিল আৰু ধৰ্ম্মপালৰ পাছত ৰজা হৈছিল বুলি ধৰি লৈছে। এতেকে এই অনুমানটি ঠিক বুলি ধৰিব নোৱাৰি। আৰু শ্ৰীযুক্ত পদ্মনাথ বৰুৱাৰ আসাম বুৰঞ্জীত লিখা আছে যে, ইন্দ্ৰপালৰ পাছত তেওঁৰ কুটুম্ব কুমাৰ পাল ১১২৫ ইং সনত কামৰূপত ৰজা হয়। তেওঁৰ দিনত তিষ্যদেৱ নামে তলতীয়া সৰু ৰজা এজন বিদ্ৰোহী হোৱাত তেওঁৰ মন্ত্ৰী বৈদ্যদেৱক বিদ্ৰোহী দমাবলৈ পঠায় আৰু বৈদ্যদেৱে বলত তিষ্যদেৱক মাৰি তেওঁৰ ৰাজ্যত নিজে তলতীয়া ৰজা হয়। তাৰ পাছত ইন্দ্ৰপালৰ বংশৰ ফলি দান কৰা ধৰ্ম্মপাল ১১৫০ ইং সনত ৰজা হয়। তেওঁৰ পাছত পাল উপাধিৰে সৈতে ৰাজত্ব কৰা আৰু ২৫ জন ৰজাৰ নাম দিয়া আছে। কিন্তু বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ বুৰঞ্জীত যে অলপো ভুল-ভ্ৰান্তি নাই, তাকো কোনেও আসে মানিব নোৱাৰে।

তেওঁৰ মতে কুমাৰ পালৰ পাছতে ধৰ্ম্মপাল ৰজা হয়। ধৰ্ম্মপালৰ বাপেক হৰ্ষপাল আৰু হৰ্ষপালৰ বাপেক গোপালৰ নাম নাই। গোপাল আৰু হৰ্ষপালে ৰাজত্ব নকৰা হলে ধৰ্ম্মপাল ৰজাই নিজে বাপেক হৰ্ষপাল আৰু নাতিয়েক গোপাল ৰজা আছিল বুলি কেতিয়াও নেলেখিলেহেঁতেন। আৰু ইন্দ্ৰপালৰ ফলিৰ পৰা জানিব পাৰি যে তেওঁৰ দিনত নৈতিক বল আদি সকলো বিষয়তে দেশৰ অৱস্থা বৰ বেয়া হৈছিল আৰু তেতিয়া দেশত ৰাজ্য-ভাৰ লৈ গোলমাল এটা লগাও সম্ভৱ। এতেকে তিষ্যদেৱ ইন্দ্ৰপালৰ বংশৰ কোনো নাছিল। ইন্দ্ৰপালৰ বংশত জনম ধৰা হলে তেওঁৰো পাল পিতাপটি লগেহেঁতেন। আৰু বৈদ্যদেৱেও ধৰ্ম্মপালৰ আগত হে ৰাজত্ব কৰিছিল। কাৰণ

---

(১) বিষুব কালছটা:—এটা হৈছে আহিনৰ শেষ দিন আৰু আনটো চতৰ শেষ দিন। মহামহোপাধ্যায় ৺ধীৰেশ্বৰ কবিৰত্ন মহাশয়ে চতৰ সংক্ৰান্তিটি বুলি অনুমান কৰে। কাৰণ উত্তৰায়ণ কাল বুলি দান কৰিবলৈ এই সংক্ৰান্তিয়েই শুভ দিন।

(২) জেঠ, আহ, শাওণ আৰু ভাদ্ৰ — এই চাৰি মহৰ সংক্ৰান্তিৰ নাম বিষ্ণুপদী সংক্ৰান্তি।

বৈদ্যদেবে ১১শ ইং শতাব্দীর শেহ ভাগত আৰু ধৰ্ম্মপালে ১২শ শতাব্দীত রাজত্ব করিছিল। স্পষ্ট কথা এই যে ৰজা ইন্দ্রপালৰ পাছত কামৰূপত এটা ৰাষ্ট্ৰবিপ্লৱ ঘটি কিছু দিনৰ নিমিত্তে কামরূপ ৰাজ্য গৌড়ৰ অধীন হয় আৰু গৌড়ৰ ৰজাই নিজ সুবিধামতে অন্য বংশী কোঁৱৰক কামৰূপত তলতীয়া ৰজা পাতে। কুমার পালর দিনত তলতীয়া ৰজা তিম্যদেৱ বিদ্রোহী হোৱাত তেওঁক ৰজা ভাঙি বৈদ্যদেৱক ৰজা পাতে। তাৰ পাছত ব্রহ্মপালর বংশৰ কোঁৱৰ আকৌ কামরূপর ৰাজপাট অধিকার কৰি বহে। কামৰূপৰ সকলো কেইখন ফলিতে ঠরির গুণ-গীত গাই লিখা আরম্ভ কৰিছে আৰু বৈদ্যদেৱৰ বাহিরে ফলি দান কৰা বাকী ৰজাবিলাকে বরাহ-অৱতাৰী স্বয়ং ভগবানক তেওঁ লোকর আদি মূল পুৰুষ বুলি ঘোষণা কৰিছে। আৰু তেওঁলোকর ফলিবোৰত নৰক, ভগদত্ত আৰু বজ্রদত্ত উপৰি পুৰুষ বুলি চিনাকি দি তেওঁলোকর বীৰত্ব-জ্ঞান, গুণ আদি সকলো বিষয়ত তেওঁলোক অতি ওখ থাপৰ পুৰুষ আছিল বুলি বৰ্ণনা করিছে। এই তিনিজন মহাপুৰুষৰ ২।৩ হাজাৰ বছরর পাছতহে শাসন ফলি দিয়া এই রজা বিলাকে রাজত্ব কৰিছিল। এই দীঘলীয়া যুগটোর ভিতরত কিমানজন বা রজা হৈছিল, কিমান বাৰ বা ৰাজ্যত বিপ্লৱ ঘটিছিল, তাক প্রাকৃতিলৈ চাই ভাবিলে অসংখ্য, অগণন। তথাপি এই তিনি জনৰ হে গুণ-গীত মুখত লৈ লিখা আৰম্ভ করিছে। ইমান বছরৰ ভিতরতো যে এই তিনি জন ৰজার সমান একে লানীয়ে সিমান নামজলা অন্য তিনি বা তাতকৈ বেছি রজা হোৱা নাছিল আৰু নরক ভগদত্তৰ বংশধর বিলাকে বহুত বাধাবিঘিনি অতিক্রম কৰিও রাজ্যৰপৰা খেদা নাখাই ইমান দীঘলীয়া কাল ক্রমে পৈতৃক ৰাজ্যত ৰাজত্ব করিছিল ইয়ে এটা উত্তম প্রমাণ আৰু পৃথিবীর বুৰঞ্জীরে এই এটা প্রধান উপকরণ। নরক, ভগদত্ত বজ্রদত্তই একে লানীয়ে মহাপরাক্রমেৰে ৰাজত্ব কৰাত এই তিনি জনে কামৰূপর প্রকৃত গৌৰৱী বুলি এটা যশস্যা জনরব দেশে-বিদেশে বিয়পি যায়। স্বৰ্ণপুরী লঙ্কাৰ নাম ওলালে যনি ৰজাৰ, অমরাৱতীৰ দেৱৰাজ ইন্দ্রর, অযোধ্যার শ্রীৰাম চন্দ্রর আৰু মথুৰাৰ শ্রীকৃষ্ণৰ সোঁৱৰণী আপোনা-আপুনি আহি যেনেকৈ মনত উদয় হয় সেই দরে কামৰূপৰ নাম ওলালেই সি নৰক ভগদত্ত বজ্রদত্তর স্বকীয়া সম্পত্তি এটা বুলি দেশ-বিদেশত বহু দিনলৈকে কথন-মথন হৈ থাকে।

এই মহাপুৰুষবিলাক জন্ম নিজ নিজ মাতৃ ভূমিৰ সুখ-সৌন্দর্য্য বঢ়াই গৈছে কেৱল এনে নহয় তেওঁলোকে তাৰ দ্বাৰা নিজকো অমৰ কৰি রাখি থৈ গৈছে। কেতিয়া কামরূপ রাজ্য ভারতত অদ্বিতীয় নহলেও এটা প্রধান প্রথম শ্রেণীত গণনা হৈছিল আৰু কাম-দাতিয়ে ইয়ার সমনীয়া ৰাজ্য যে নাছিল তাক রামায়ণ, মহাভারত আদি গ্রন্থত স্পষ্ট প্রমাণ আছে। তেওঁলোক যুধিষ্ঠির, শ্রীকৃষ্ণ, দুর্য্যোধন আদি মহা পরাক্রমী ৰজাবিলাকৰ লগত একে সমানর আছিল আৰু জাতি কুলতো তেওঁলোকৰ সমানে সমানে ওখ থাপৰ আছিল।

কিন্তু এইবোর ফলিত লিখা কথামতে ভগদত্তর লগত ব্রজ্রদত্তর সম্বন্ধ সম্পর্কে ডুই রকমর মত দেখা যায়। ভাস্কর বৰ্ম্মা আৰু ইন্দ্র পালর ফলি মতে ব্রজ্রদত্ত হৈছে ভগদত্তর পুতেক আৰু বনমাল দেব, বলবৰ্ম্মা আৰু রত্নপালৰ শাসনত ব্রজ্রদত্তক ভগদত্তর ভায়েক বুলি কৈছে। ৭ম শতাব্দীৰ ভাস্কর বৰ্ম্মাৰ ফলিত ব্রজ্রদত্ত ভগদত্তৰ পুতেক, কিন্তু ৯ম শতাব্দীৰ বনমালর ফলিত ১০ম খৃষ্টাব্দৰ বল বৰ্ম্মাৰ ফলিত আৰু ১১ শতাব্দীর ১ম ভাগৰ রত্নপালৰ ফলিত বজ্রদত্ত ভগদত্তর সৰু ভায়েক। আকৌ রত্নপালৰ নাতিয়েক ইন্দ্রপালে ১১শ শতাব্দীৰ শেষ ভাগত দিয়া ফলিত বজ্রদত্ত ভগদত্তর পুতেক আছিল বুলি কৈছে। মহাভারতত অশ্বমেধ পৰ্ব্বত বজ্রদত্তক ভগদত্তর পুতেক বুলি স্পষ্টই লিখা আছে। *

"প্রাগ্‌জ্যোতিষমথাভ্যেত্য ব্যচরৎস হয়োত্তমঃ।
ভগদত্তাত্মজস্তত্র নির্যযৌ রণকর্কশঃ ॥১
স হয়ং পাণ্ডুপুত্রস্য বিষয়ান্তমুপাগতম্।
যুযুধে ভরতশ্রেষ্ঠ বজ্রদত্তো মহীপতিঃ ॥২
সোঽভিনির্যায় নগরাদ্ভগদত্তসুতো নৃপঃ।
অশ্বমায়ান্তমুন্মাথ্য নগরাভিমুখং যযৌ ॥৩"

আৰু কালিকা পুৰাণত ৪০শ অধ্যায়ত আছে যে নরক রজার মহিষীর ভগদত্তক ধরি ৪ জন পুতেক আছিল। কিন্তু সিবিলাকৰ ভিতৰতো বজ্রদত্তৰ নাম নাই। এতেকে এই তিনিখন ফলিত বজ্রদত্তক ভগদত্তৰ ভায়েক বুলি যি লিখিছে, তার অৱশ্যে কিবা কাৰণ আছে। প্রত্নতত্ত্বজ্ঞ বিলাকে এই এটা বিচারি চাব লগীয়া বিষয়।

প্রতিখন ফলিতে দাতা ৰজাই নিজর কেই জন মানকৈ ওপরি পুৰুষর নাম উল্লেখ করিছে আৰু তাৰ লগে লগে কোনো কোনো রজাৰ ৰাণীর নামটিও দিছে। এইবোরৰ সহায়ে পুরণি কামৰূপ রাজ্যর আনুমানিক ইং ৪র্থ শতাব্দীৰ পৰা ১২শ শতাব্দী লৈকে একৰকম রাজমালা এখন গাথিব পাৰি আৰু ৰজাবিলাকর বিষয়েও কিছু কিছু আভাস পোৱা যায়। এই বিষয়ে ভাস্কর বৰ্ম্মার ফলিখনি অতিশয় আরম্ভণীয়; তাত তেওঁর ১১ উপৰি পুৰুষৰ নাম দিয়া আছে; যেনে :—

(অনুমানিক) ৪র্থ ইং শতাব্দী...পুষ্যবৰ্ম্মা।
সমুদ্র বৰ্ম্মা...রাণীদেও দেৱী
বল বৰ্ম্মা......„ রত্নাবতী
„ ৫ম „......কল্যাণ বৰ্ম্মা...„ গন্ধৰ্ব্ববতী
গণপতি বৰ্ম্মা...„ যজ্ঞবতী
মহেন্দ্র বৰ্ম্মা......„ সুব্রতা
„ ৬ষ্ঠ „...মহাভূত বৰ্ম্মা...„ বিজ্ঞানৱতী
চন্দ্রমুখ বৰ্ম্মা...„ ভোগবতী
স্থিত বৰ্ম্মা......„ নয়ন দেৱী
সুস্থিত বৰ্ম্মা...„ শ্যামা দেৱী
„ ৭ম „...সুপ্রতিস্থিত বৰ্ম্মা ভাস্কৰ বৰ্ম্মা।

ভাস্কৰ বৰ্ম্মাই অনুমান ৬৫০ ইং সনলৈকে ৰাজত্ব কৰিছিল। একোটা বছৰত চারিজন ৰজার আমোল কাল ধৰি ললে পুষ্যবৰ্ম্মার পৰা ভাস্কৰ বৰ্ম্মালৈকে তিনি শতাব্দীর ৰজা বিলাকৰ নাম এই ফলি খনির পৰা জানিব পাৰি। হর্ষচৰিততো ভাস্কৰ বৰ্ম্মাৰ চাৰিজনৰ উপৰি পুৰুষৰ নাম দিয়া আছে। কিন্তু সেই সেই নামৰ লগত ফলিত দিয়া নাম স্বৰূপ অমিল। হর্ষ চরিতত মহাভূতবৰ্ম্মাক ভূতিবৰ্ম্মা, স্থিতবৰ্ম্মাক স্থিতিবৰ্ম্মা আৰু সুস্থিত বৰ্ম্মাক সুস্থিৰ বৰ্ম্মা বুলি লিখা আছে। এই বিষয়ে অলপ দকৈ গমি চালে ফলিত দিয়া নামেই তেওঁলোকর আচল নাম আছিল বুলি ধৰিব লাগে। হর্ষচৰিত লিখক জন কামৰূপৰ স্থানীয় মানুহ নাছিল; তেওঁ এই বোৰ কথা অনাৰ পৰা জানি লিখিছিল। এতেকে তেওঁ শুনা দোষত বা আগেয়ে শুনি পাছত পাহৰি গৈ এনে সামান্য ভুল কৰা নিতান্ত সম্ভৱ। ইপিনে ভাস্কৰ বৰ্ম্মাই নিজে নিজৰ ওপৰি পুরষর নাম ঠিক মতেই লিখিছিল। ৫৩৭৭/অ

তেওঁৰ ফলিত যিবিলাক ৰজাৰ নাম আছে, তেওঁলোক ইটো সিটোর লগত বাপেক পুতেক সম্বন্ধ আৰু প্রতি জনে বাপেকর ৰাজ্যত রজা হৈছিল। তেওঁলোকর ভিতরত পুষ্যবৰ্ম্মা কল্যাণবৰ্ম্মা, গণপতিবৰ্ম্মা, মহেন্দ্রবৰ্ম্মা, নাৰায়ণ বৰ্ম্মা আৰু মহাভূত বৰ্ম্মা বৰ গুণৱান আৰু ধাৰ্ম্মিক সমুদ্রবৰ্ম্মা, বলবৰ্ম্মা আৰু চন্দ্রমুখবৰ্ম্মা, বৰ প্রতাপী আৰু বিখ্যাত রজা, সুস্থিত বৰ্ম্মা বৰ ধনী দয়ালু আৰু প্রজা বৎসল রজা আছিল। ভাস্কৰ বৰ্ম্মা অসীম বুদ্ধিমান, মহা পৰাক্রমী আৰু বৰ ধাৰ্ম্মিক পুৰুষ, আৰু চক্রৱৰ্ত্তী ৰজা আছিল। হর্ষবৰ্দ্ধনৰ ৰাজ সভাত ভাস্কৰ বৰ্ম্মাই তাত উপস্থিত হোৱা গোটেই ১৫ জন ৰজাৰ ভিতৰত সকলোতকৈ উচ্চ আসন পাইছিল। তেওঁর কালত পূৰ্ব্ব ভারতত কেইবা খনো ৰাজ্য আছিল আৰু সেই সকলোবোৰৰ মাজত কামৰূপেই বেছি আহল বহল রাজ্য আছিল। তেওঁর ৰাজ্যর বেৰ প্রায় ১৭০০ মাইল আছিল। অসম উপত্যকা, মণিপুৰ, জয়ন্তিয়া, কাছার, পশ্চিমে বঙ্গদেশৰ করতোৱা নৈলৈকে ঠাই ভাগ, আৰু ছিলেট আৰু মৈমনসিংহৰো বেছিভাগ ঠাই তেওঁর ৰাজ্যৰ ভিতৰত পৰিছিল। আৰু রাজত্বৰ শেহ ভাগত তেওঁ কৰ্ণসুবৰ্ণৰো অধিপতি হৈছিল কাৰণ যদিও ফলিত যুদ্ধ জয় হোৱা উপলক্ষে টনা তম্বুৰপরা ফলি দান কৰা হৈছিল বুলি কোৱা আছে, কিন্তু যুদ্ধ জয় কৰি রাজ্যৰ আচল গৌৰৱী নহলে ৰজাই কেতিয়াও ফলিৰে ভূমি দান নকৰিলেহেঁতেন। কৰ্ণ সুবৰ্ণ ৰাজ্যৰ পৰিধি ৪৪৫০ লিঙ্ অৰ্থাৎ ৭৫৭ মাইল

আছিল বুলি হিয়োন চাঙে লিখি থৈ যোৱা বিৱৰণীৰ পৰা জনা যায়। মুৰ্শিদাবাদৰ ১২ মাইল দক্ষিণে নগৰ এখনৰ ধ্বংসাৱশেষ দেখা যায়, সেয়ে কৰ্ণসুবৰ্ণৰ ৰাজধানী আছিল বুলি প্ৰত্ন-তত্ত্ববিদবিলাকে সিদ্ধান্ত কৰিছে।

ভাস্কৰ বৰ্ম্মাৰ ৰাজধানী বুৰঞ্জী প্ৰসিদ্ধ বিখ্যাত প্ৰাগজ্যোতিষপুৰ নগৰ আছিল। এই নগৰ খন পোন প্ৰথমে চন্দ্ৰবংশী অমূৰ্ত্তৰজস্ ৰজাই স্থাপন কৰে আৰু ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ উত্তৰ দক্ষিণ দুয়ো পাৰতে বিস্তাৰিত হৈ আছিল। ইয়াত ভাস্কৰ বৰ্ম্মাৰ উপৰি পুৰুষ বিলাক তিনি হেজাৰ বছৰতকৈ বেছিকাল ৰাজধানী পাতিছিল আজিকালি এই নগৰ গুৱাহাটী নামে জনাজাত।

এই ফলি খনিত পদে পদে ৰজাৰ বিষয়া কেইজন মানৰো নাম দিয়া আছে। শ্ৰীগোপাল মন্ত্ৰী, শ্ৰীক্ষিকুণ্ড মাটিৰ সীমা দৰ্শক, জনাৰ্দ্দন স্বামী বিচাৰ-পতি, দণ্ডদত্ত, ভৃদনাথ আদি ৰজাৰ সহায়কাৰী বিষয়া, বসুবৰ্ণ ফলিৰ শিল্পকাৰ আৰু লিখক, দণ্ডকাৰ পূৰ্ণকৰ সাধোতা আৰু কলিয়া ফলিৰ আখৰ কটা আছিল। এই বিৱৰণীৰ পৰা ৰজাৰ শাসন-প্ৰণালীৰ কিছু আভাস পোৱা যায়। ৰজাই ইচ্ছা-তন্ত্ৰ শাসন-প্ৰণালী ৰাজ্যত চলাব নোৱাৰিছিল। ৰজাই এডোখৰ মাটি দান কৰোতেও ফলিত প্ৰধান প্ৰধান বিষয়াবিলাকৰো নাম-পদ উল্লেখ কৰিব লাগিছিল। এতেকে দেশত নিয়ম-তন্ত্ৰ শাসন-প্ৰণালী বা প্ৰজা-তন্ত্ৰ শাসন-প্ৰণালী প্ৰবল হৈ চলিছিল; যত প্ৰজাৰ মত ৰজাই লৈছিল। ৰজাই সকলোবিলাক বিষয়তে প্ৰধান আছিল। আৰু প্ৰত্যেক বিভাগতে তেওঁৰ তলত একোজন ডাঙৰ বিষয়া পাতি শাসন কাম সুচাৰু ৰূপে চলাইছিল। তেওঁৰ ফলিৰচক কবি জন সংস্কৃত ব্যাকৰণ আৰু অলঙ্কাৰ শাস্ত্ৰত এজন বৰ পণ্ডিত আছিল। এতেকে সেই কালত সংস্কৃত শিক্ষাই দেশত উচ্চ শিক্ষা বুলি পৰিচিত হৈছিল, আৰু ৰাজ-সভা আৰু সাধু সমাজত সংস্কৃত বিদ্যাই বেছি সমাদৰ পাইছিল। শাসনৰ শেষ ফলিৰ ৮ম আৰু ৯ম শাৰীত থকা শ্লোক দুটি বৃহস্পতি সংহিতাৰ আৰু দান কৰা মাটিত কোনোবাই কেতিয়াবা কিবা অত্যাচাৰ কৰিব বুলি শপথ বোধক শ্লোক দুটা ফলিত খুৱাই দিছিল। তেতিয়াৰ মানুহবিলাকে যে আচাৰ-ব্যৱহাৰত সৰল আৰু ধৰ্ম্মত সৰল বিশ্বাসী আছিল ইয়ে তাৰ এটি উত্তম প্ৰমাণ।

ৰজাই কোন ব্ৰাহ্মণক এই ফলিদান কৰিছিল, তাৰ বিষয়ে কোনো কথা উল্লেখ নাই। তেৰাই যোৱা ফলিখনিত বোধ হয় তাক লিখা আছিল। বৰ্ত্তমান তৃতীয় ফলিত দান কৰা মাটিৰ দক্ষিণ-পশ্চিম, পশ্চিম, পশ্চিম-উত্তৰ উত্তৰ আৰু উত্তৰ-পুব সীমা দিয়া আছে। এই পাঁচ সীমাৰ তিনি-টাতে গঙ্গীনিকা শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিছে। গৌড়ৰ ৰজা ধৰ্ম্ম পালৰ শাসনতো গঙ্গীনিকা শব্দ আছে কিন্তু বানানটি গঙ্গিনিকা হৈছে। ভাস্কৰ বৰ্ম্মাৰ শাসন গৌড়ৰ ধৰ্ম্ম পালৰ শাসনতকৈ দুশ বছৰ পুৰণি। তেনেহলে দুশ বছৰৰ পাছত সংস্কৃতত বানান এনে সামান্য লৰচৰ হোৱা সম্ভৱ। গঙ্গিনিকা শব্দটিৰ গৌড়-লেখা-মালাৰ সম্পাদক শ্ৰীযুক্ত অক্ষয় কুমাৰ মৈত্ৰ মহাশয়ে টীকা দিছে যে গঙ্গিনিকা শব্দটি এতিয়াও বাৰেন্দ্ৰ সমাজত চলিত আছে। বাৰেন্দ্ৰ অঞ্চল আজি কালি ৰাজচাহী বিভাগ। মৰাইনৰ পুৰণি সুঁতিক এই নাম দি মাতে। এতেকে ৰাজচাহী বিভাগৰ কোনো ঠাইতে গঙ্গিনিকা শব্দটিৰ নাটনি নাই। আৰু ভাস্কৰ বৰ্ম্মাৰ এই ফলিত উদ্দেশ্য কৰা মাটিয়ে কৰ্ণসুবৰ্ণ ৰাজ্যৰ ভিতৰুৱা আছিল তাতো একো সংশয় নাই।

ভাস্কৰ বৰ্ম্মাৰ নামৰ আগত কুমাৰ পদটি আছে, কিন্তু তেওঁৰ উপৰি পুৰুষ বিলাকৰ কাৰো কুমাৰ উপাধি নাই। কুমাৰ শব্দে এক অৰ্থে বয়সে সৰু বুজায়। ভাস্কৰ বৰ্ম্মাৰ সুপ্ৰতিষ্ঠিত বৰ্ম্মা নামে ডাঙৰ ভায়েক এজন আছিল। কাৰণ বিশেষে সুপ্ৰতিষ্ঠিত বৰ্ম্মাই ৰাজপাটত উঠি সৰু ভায়েক ভাস্কৰ বৰ্ম্মাকে ৰজা হৈছিল। সেই দেখি হৰ্ষবৰ্দ্ধনে যেনেকৈ নামৰ আগত কুমাৰ পদটি লৈ ৰাজ্যৰ প্ৰকৃত উত্তৰাধিকাৰী ডাঙৰ ভায়েকৰ প্ৰতি আন্তৰিক শ্ৰদ্ধা দেখুৱাইছিল, ভাস্কৰ বৰ্ম্মায়ো সেই দৰে কুমাৰ খিতাপটি লৈ সুপ্ৰতিষ্ঠিত বৰ্ম্মাৰ ভক্তি জনাইছিল বুলি পণ্ডিত বিলাকে স্থিৰ কৰিছে। ভাস্কৰ বৰ্ম্মাৰ পাছত তেওঁৰ বংশধৰ বিলাকে কামৰূপত আৰু

কিমান দিন ৰাজত্ব কৰি আছিল তাৰ একো নিশ্চয় নাই। তেওঁৰ পাছত তেওঁৰ বংশীয় কলিঙ্গবৰ্ম্মা কামৰূপত ৰজা হোৱা বুলি দশকুমাৰ চৰিতত লিখা আছে। তাৰ পাছত তেওঁবিলাকে বেছি দিন কামৰূপ আমোদ কৰি থাকিব নোৱাৰিলে। ম্লেচ্ছৰজা সালস্তম্ভে তেওঁৰ বংশধৰৰ হাতৰ পৰা কামৰূপ অধিকাৰ কৰি লহে আৰু এই দৰে অন্ততঃ ১০০ মান বছৰৰ নিমিত্তে বাহিৰে খেদা খাই তেওঁলোকে "গৌড়ো ড্ৰাধি কলিঙ্গ কোশল" ৰাজ্য হাত কৰি লৈ তাত এখন আহল-বহল সাম্ৰাজ্য স্থাপন কৰে। নেপালৰ ৰজা জয় দেৱৰ শিলৰ লিপিত উল্লেখ আছে যে ৰজা জয় দেৱ ভগদত্ত বংশীয় "গৌড়োড্ৰাদি কলিঙ্গ কোশল পতি" হৰ্ষদেৱৰ কন্যা ৰাজ্যা-মতীক বিয়া কৰায়। এই হৰ্ষদেৱ ভাস্কৰ বৰ্ম্মাৰ এজন বংশধৰ আছিল বুলি প্ৰত্নতত্ত্ববিদবিলাকে সিদ্ধান্ত কৰিছে। মহাৰজা ভাস্কৰ বৰ্ম্মা আৰু তেওঁৰ বংশধৰৰ কথা পঢ়িলে প্ৰবল পৰাক্ৰমী তুৰ্কিস্থানৰ ছুলতান খোৱা তাইমুৰ আৰু ভাৰতৰ সম্ৰাট বাবৰৰ কাহিনী আহি মনত আপোনা-আপুনি উদয় হয়হি। খোৱা তাইমুৰ আৰু ভাস্কৰ বৰ্ম্মা দুয়ো জনাই মহা প্ৰতাপেৰে দেশ জয় কৰি ফুৰিছিল আৰু উভয়েৰে বংশধৰ বিলাকে নিজ নিজ পৈতৃক ৰাজ্যৰ পৰা খেদা খাই শেষত একোখনকৈ ডাঙৰ ৰাজ্য পাতিছিল। খোৱা তাইমুৰ কিন্তু বৰ নিষ্ঠুৰ আৰু জুই জ্বালি ফুৰা ছুলতান আছিল, আৰু ভাস্কৰবৰ্ম্মা হলে বৰ ধৰ্ম্ম-পৰায়ণ আৰু শান্তি প্ৰিয় ৰজা আছিল। কুমাৰ ভাস্কৰ বৰ্ম্মাৰ দোমত পৈতৃক ৰাজ্যৰ পৰা তেওঁৰ উত্তৰাধিকাৰী খেদা খোৱা বুলি অধ্যাপক শ্ৰীযুক্ত পদ্মনাথ শৰ্ম্মা বিদ্যাবিনোদ তত্ত্বসৰস্বতী মহাশয়ে সিদ্ধান্ত কৰিছে। কিন্তু তেওঁৰ অনুমানটি অমূলক যেন মনে ধৰে।

আৰু ভাস্কৰবৰ্ম্মাৰ বিষয়ে দুজন মহাত্মাই দুটা আৰু অনুচিত কথা বুলি গৈছে। পৰিব্ৰাজক হিয়োন চাঙে ভাস্কৰ বৰ্ম্মাক জাতিত বামুণ বুলি আৰু ঐতিহাসিক ভিঃ এঃ স্মিথ চাহাবে হিন্দুধৰ্ম্ম লোৱা কোচ বুলি মন্তব্য প্ৰকাশ কৰিছে। কিন্তু এই কথা দুটি সমূলি অমূলক। ফলিত থকা তেওঁৰ ওপৰি পুৰুষবিলাকৰ নামৰ পৰাই তেওঁ যে ক্ষত্ৰিয় জাতিত আছিল তাক সুন্দৰকৈ জনা যায় আৰু পুৰণি কাৰ্য্য গ্ৰন্থ আদিৰ পৰাও এই বিষয়ে ভাল প্ৰমাণ পোৱা যায়।

ভাস্কৰ বৰ্ম্মাৰ শাসনখনি যে অন্যান্য ফলিৰ বহুদিনৰ আগৰ, তাত কটা আখৰৰ গঢ়েই তাৰ প্ৰমাণ। অন্যান্য শাসনবোৰ ইং ১১শ শতাব্দীৰ পৰা ১২শ শতাব্দীৰ ভিতৰত দিয়া বুলি প্ৰত্নতত্ত্ব-বিদ সকলে তাক পৰীক্ষা কৰি স্থিৰ কৰিছে। কিন্তু তেজপুৰৰ ওচৰত বাহিৰ হোৱা শিলৰ গাত-কটা আখৰ মতে হৰ্জ্জৰে ইং ৯ম শতাব্দীৰ আগ ভাগত ৰাজত্ব কৰিছিল। এতেকে তেওঁৰ পুতেক বনমালদেৱে যে ইং ৯ম শতাব্দীৰ ভাগত ৰজা আছিল আৰু তেতিয়া তেওঁ ফলি দান কৰিছিল, তাৰ একো সংশয় নাই। এতিয়া অন্যান্য শাসনত থকা ৰজাবিলাকৰ নাম তলত দিয়া হল। যেনেঃ—

আনুমানিক ইং শতাব্দী	বনমালদেৱৰ তামৰ ফলি	বলবৰ্ম্মাৰ তামৰ ফলি ।	ৰত্নপালৰ তামৰ ফলি	ইন্দ্ৰপালৰ তামৰ ফলি	ধৰ্ম্মপালৰ তামৰ ফলি
৭ম শতাব্দী	শালস্তম্ভ	শাল স্তম্ভ	শাল স্তম্ভ		
৮ম ,,	......	পালক	বিগ্ৰহ স্তম্ভ		
		বিজয়			
	শ্ৰীহৰিষ				
৯ম ,,	প্ৰালম্ভ (ৰাণী জীৱদা)				
	হৰ্জ্জৰ (ৰাণী তাৰা)	হৰ্জ্জৰ			
	বনমালদেৱ	বনমালদেৱ			
		জয় মালদেৱ			
		বীৰবাহু (ৰাণী অম্বা)			
১০ম ,,		বলবৰ্ম্মা ।			
			শ্ৰীত্যাগ সিংহ (২১শ ৰজা)		
			ব্ৰহ্মপাল	ব্ৰহ্মপাল	ব্ৰহ্মপাল ।
			ৰাণী কুলদেৱী		
১১শ ,,				ৰত্নপাল	
			ৰত্নপাল	পুৰন্দৰ পাল (ৰাণী দুৰ্লভা)	
				ইন্দ্ৰপাল	
					গোপাল । (ৰাণী নয়না)
					হৰ্ষপাল ।
১২শ ,,					ধৰ্ম্মপাল ।

বনমালদেৱ আৰু বলবৰ্ম্মা উল্লেখিত ৰজাই প্ৰালম্ভৰ বংশত জন্মিছিল ; কিন্তু ৰত্নপালৰ ফলি মতে তেওঁলোকক শালস্তম্ভৰ বংশধৰ বুলিও কব পাৰি। বনমালদেৱৰ ফলিত শালস্তম্ভ, শ্ৰীহৰিষ প্ৰালম্ভ আৰু হৰ্জ্জৰ ৰজাৰ নাম, আৰু বলবৰ্ম্মাৰ ফলিত শালস্তম্ভ পালক, বিজয়, হৰ্জ্জৰ, বনমাল, জয়মাল আৰু বীৰবাহু ৰজাৰ নাম দিয়া আছে। এই ৰজা বিলাকৰ ভিতৰত হৰ্জ্জৰ আৰু বনমালদেৱ পৰাক্ৰমী, বাহুবলী, যুজাৰু, ধাৰ্ম্মিক আৰু অসীম গুণৱান, আৰু বনমালদেৱ আৰু বীৰবাহু পৰম শিৱভক্ত ৰজা আছিল বনমালদেৱৰ ৰাজ্যখনো বৰ আহল-বহল আছিল। ফলিত তেজপুৰৰ পৰা পূৰ্ব্ববঙ্গৰ ত্ৰিস্ৰোতা বা তিস্তা নৈৰ পশ্চিম পাৰলৈকে ৰাজ্যৰ সীমা পোৱা যায়। ভাস্কৰ বৰ্ম্মাৰ দুশ বছৰ মানৰ পাছৰ ৰজা বনমালৰ সময়তো কৰ্ণ-সুবৰ্ণ এৰি ভাস্কৰ বৰ্ম্মাৰ সমানে ডাঙৰ ৰাজ্য আছিল বুলি অনুমান হয়। তেওঁলোকৰ ৰাজধানী হাৰূপেশ্বৰ নগৰ আছিল। এই নগৰখন তেওঁলোকৰ ওপৰি পুৰুষ বিলাকে পাতিছিল আৰু ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ দাঁতিত আছিল ; কিন্তু উত্তৰ নে দক্ষিণ পাৰত আছিল তাক একো নিৰ্ণয় কৰি দিয়া নাই। তেজপুৰৰ ওচৰৰ হজ্জুৰৰ বিষয়ে শিলত কটা লিপিৰ পৰা হাৰূপেশ্বৰ নগৰ যে তেজপুৰ নিজে বা তাৰ নিচেই ওচৰত তাক অনুমান কৰিব পাৰি। বনমালদেৱৰ ফলিত হাৰূপেশ্বৰৰ ওচৰত কামকূট পৰ্ব্বতৰ ওপৰত কামেশ্বৰ মহাগৌৰীৰ মন্দিৰ থকাটো উল্লেখ আছে। এতিয়াও তেজপুৰৰ ওচৰত যি পৰ্ব্বত বোৰৰ ওপৰত মন্দিৰবোৰ আছে, ৯ম শতাব্দীত সেই পৰ্ব্বতক কামকূট আৰু মন্দিৰক কামেশ্বৰ মহাগৌৰীৰ মন্দিৰ বুলি কোৱা হৈছিল নে নহৈছিল তাক কোনে থিৰাংকৈ কব পাৰে ?

বনমালদেৱে ইন্দ্ৰ নামে ব্ৰাহ্মণ পণ্ডিত একজনক ত্ৰিস্ৰোতা নৈৰ পশ্চিম পাৰে অভ্যন্তৰ বাটিক নামে গাওঁ এখন দান কৰি তেওঁৰ এচ ফলি লিখি দিছিল। তিস্তা নৈ বৰ্ত্তমান ৰংপুৰ জিলাৰ মাজেদি বৈ আহি ব্ৰহ্মপুত্ৰত মিলিছেহি। তেনেহলে দান কৰা এই মাটিডোখৰ ৰংপুৰ জিলাত যে আজিলৈ অপৰিচিত ভাৱে পৰি আছে তাত সন্দেহ নাই। বলবৰ্ম্মাই শ্ৰুতিধৰ নামে পণ্ডিত ব্ৰাহ্মণ একজনক দিজ্জিনা বিভাগৰ হেঙ্গুচিব নামে ঠাই এডোখৰ দান কৰে। ফলিত এই ঠাই ডোখৰ দক্ষিণ কূলত বুলি ধৰা আছে ; কিন্তু কোনো নৈৰ নাম দিয়া নাই।

গুটিদিয়েক চিন্তাৰ ঢৌ।

কোনেও কব নোৱাৰা দিনৰ পৰা সম্ভবতঃ বুজা যায়, এই পৃথিৱীত মানুহে কটাকটি মৰামৰি কৰিয়েই আহিছে। মানুহতকৈ হিংস্ৰ জন্তু পৃথিৱীত কোনো নাই, অথচ এই মানুহতেই দেৱত্বও আছে, ঘোৰ পশুত্বও আছে। ইয়াৰ কাৰণ মানুহৰ বিবেকজ্ঞান সম্পূৰ্ণ বিকাশ নোহোৱাৰ দোষেই। মানুহে যে কেতিয়া পৃথিৱীক স্বৰ্গপুৰী কৰি তুলিব তাক কব নোৱাৰি। কিন্তু মানুহ পূৰ্ণতাৰ পিনে যাব খোজাৰ লক্ষণ এতিয়া ৰিণিকি বিণিকি অলপ দেখা দিব ধৰিছে। কটাকটি মৰামৰি কৰা কাম যদিও মহা পাপৰ কাৰ্য্য হেন দেখা যায় তথাপি তাৰ শেষ ফল ভাললৈ অহাও দেখা গৈছে। মানুহৰ স্বভাৱত ঘাইকৈ এই এটা গুণ দেখা যায় যে কোনো মানুহেই ইচ্ছা কৰি কাৰো তলতীয়া হৈ থাকিব নোখোজে। প্ৰত্যেকেই স্বাধীন আৰু কেও কাকোকৈ সৰু বা হীন বুলি ভাবিব নোখোজে। আৰু আন পিনে মানুহত এই এটা স্বভাৱ দেখা যায়, মানুহে মানুহৰ ওপৰত শ্ৰেষ্ঠতা লাভ কৰিব খোজে। আধিপত্যৰ থানকা পাতিব খোজে। শেষৰ এই দুটা কাৰণৰ নিমিত্তেই পৃথিৱীত মানুহেৰে সৈতে মানুহৰ মহাযুদ্ধ আৰু কটাকটি মৰামৰি লাগি থাকে। এই দুটা মহা পাপৰ কাৰণেই মানৱ জগতত অশান্তিৰ মূল। পটন্তৰ স্বৰূপে ভাবি চোৱা এটি মানুহ ডকাইত হৈ কিছুমান অজলা আভুৱা মানুহৰ পৰিশ্ৰমৰ আৰ্জ্জোনখিনি বলেৰে কাঢ়ি মানুহখিনিৰ মাটীবাৰী সম্পত্তিকেই নিজৰ স্বত্ব কৰি লৈ দিহিতক

গোলাম কৰি পেলালে। এইদৰে ঠায়ে ঠায়ে অনেক ডকাইতে অনেক ঠাইৰ অনেক মানুহৰ ওপৰত অধিপতি হৈ পৰিল। যিটি ডকাইতৰ বেছি ধন বল, মানুহৰ বল, সেইটোৱেই গোটেই-খন ডকাইত জিনি ৰজা হল। অনেক ৰজাৰ ওপৰত এটা বাদছাহ বা সম্রাট হল। এই দৰে ৰাজ্য বিস্তাৰ হোৱাৰ মূলত যুদ্ধ বিগ্ৰহ কটাকটি মৰামৰি, মানুহৰ তেজেৰে পৃথিবীক বোকা কৰা। হে ভগৱান, এই ধৰ্ম্মকেই কি তুমি মানুহলৈ পঠাইছা! কথাতে কয় "মনিচ বুলিলেই নীচ" মানুহ ইমান নীচ তাৰ গাত ইমান হিংসা বিয়াল ভৰা আছে, ঈশ্বৰৰ সৃষ্টি মানুহে বিনাশ কৰিব খোজে, পশু, পক্ষী, কীট, পতঙ্গ গছ, গছনি আদি সি সকলোকেই হিংসা কৰে আৰু ধ্বংস কৰে। আনপিনে এই মানুহৰ গাত দয়া, ক্ষমা, প্ৰেম, ভক্তি আদি ইমানাবিলাক সদ্গুণ ভগবানে দিছে, ইয়াক ইমান জ্ঞানী আৰু বুদ্ধিমান কৰি সৃষ্টি কৰিছে যে, ভাবিলে আচৰিত হব লাগে। মানুহে বুদ্ধিৰ দ্বাৰা আচৰিত কাৰ্য্য কৰিব পাৰে, কেৱল জীৱটো মাত্ৰ দিব নোৱাৰে, তাৰ বাহিৰে মানুহে কৰিব নোৱৰা কাম কম দেখা যায়। অৱশ্যে ধূলিকণা এটা, তৃণ এডালকো মানুহে সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰে হয় আৰু নিজ ইচ্ছাতে অমৰ হব নোৱাৰে যে ইও সঁচা, তথাপি ঈশ্বৰৰ পিছতে মানুহো এজন সৃষ্টিকৰ্ত্তা। ঈশ্বৰে মানুহক যদি জ্ঞান বিবেক নিদিলে হেতেন অকল বুদ্ধিমান কৰিকেই কৰি এৰিলে হেতেন, তেনে হলে এই মানুহেই কেতিয়াবাই মানব জগত ধ্বংস কৰি পেলালেহেঁতেন। সৃষ্টিৰ মূলত ভগবানৰ কি অ চৰিত ৰহস্য। মানুহে যে ইমান দিন নিজে নিজে কটাকটি মৰামৰি কৰিও এই পৃথিৱীত বাচি আছে, ইয়াৰ মূল কাৰণ দকৈ মনি চালে ইয়াকেই হে পোৱা যায় যে, মানুহত দেবত্ব আছে। এই দেবত্ব গুণেই অৰ্থাৎ দয়া, ক্ষমা, প্ৰেম ভক্তিয়ে মানুহক সৃষ্টিত লোপ নোহোৱাকৈ ৰাখিছে। দেবত্ব গুণ-বিকাশৰ হেতু সময়ে সময়ে ভগবানে মানুহক জ্ঞান শিকাই সৰু বৰ বিচাৰ নকৰাকৈ সমাজক নিয়মিত কৰে। কিন্তু মানুহে তেনে ভাবেৰে চলে ক'ত? এই মানুহেই প্ৰাকৃতিক বিবেক বিধানৰ ওপৰত উলটি উচ্চনীচ ব্যৱহাৰেৰে মানুহক বিভাগ কৰি বিধানৰ ওপৰত বিধান বান্ধে। বৰ মানুহ সৰু মানুহ ইত্যাদি ভাগকৈ মানুহ ভগাই নানা তৰহৰ শ্ৰেণীৰ সৃষ্টি কৰে। যেয়ে শক্তি বুদ্ধি জ্ঞানী হয় সেয়ে শ্ৰেষ্ঠতা লাভ কৰে, যেয়ে পৰিশ্ৰম কৰি আচাৰবন্ত হয় সেয়ে সৰু মানুহবিলাকৰ ওপৰত ডাঙৰীয়া হৈ পৰে। মুঠতে যাৰেই জ্ঞান বুদ্ধিৰ বলত ক্ষমতা হয় তাৰেই ন্যায় হক। ইয়াৰ বাহিৰেও যিবিলাক মহাপুৰুষে সময়ে সময়ে আহি ঈশ্বৰৰ আহিৰে সমাজক শৃঙ্খল লগাইছে তেওঁবিলাকতে খোপান লৈ মানুহে মানুহৰ ওপৰত গুৰু গিৰি কৰিব ধৰে। আনক শিচ ভাই নিজে ঈশ্বৰ হেন হৈ মানুহৰ ওপৰত প্ৰভুত্ব বঢ়ায়। বেদ বাইবেল, কোৰান, উপনিষদ, গীতা, ভাগৱত আদি মহাপুৰুষ অৱতাৰ হোৱা দেৱগুণ সম্পন্ন মানুহ সকলৰ আপ্ত বাক্যৰ পৰা ওলোৱা শাস্ত্ৰবিলাকে হলে চিঞৰি চিঞৰি কয় যে আচাণ্ডাল পৰ্য্যন্ত সকলো মানুহ সমান। মানুহে মানুহে কাকো কেওঁ সৰু বৰ বাচ বিচ কৰিব নাপায়। কিন্তু এটাই হিন ধৰ্ম্ম শাস্ত্ৰৰ বচন পিৰ পেগম্বৰ, ঈশ্বৰপুত্ৰ ঋষিমুনী আদি কৰি সকলোৰে উপদেশ আওকাণ কৰি দৈ উলটি মানুহে মানুহক ঘিণ কৰে আৰু আধিপত্য বিস্তাৰ কৰি সবলে দুৰ্ব্বলৰ ওপৰত প্ৰভুত্ব খটাবলৈ কেতিয়াও নেৰে। ইয়াৰ বাহিৰেও পুৰুহিতবিলাকে এক অনন্ত ভগবানক টুকুৰা টুকুৰা কৈ কাটি চিঙি ভাগ ভাগ কৰি ঈশ্বৰৰ একো একোটা গুণ মূৰ্ত্তি সাজি ধৰ্ম্মৰ দোকানি হৈ পৰে। একো একো খন বিপদস্থান এই ধৰ্ম্মৰ দোকানিবিলাকৰেই সম্পত্তি। আন পিনে একেটা সত্য ধৰ্ম্মকেই ডোখৰ ডোখৰ ভাগ ভাগ কৰি নাম দি তাকো কটাকটি মৰামৰি লগোৱাৰ হেতু পাতি লয়, আৰু ধৰ্ম্মক নিজ নিজ জাতি বা সমাজৰ সম্পত্তি কৰে। আন পিনে মানুহৰ ৰাজ্য শাসন তন্ত্ৰৰ প্ৰতি যদি দৃষ্টি কৰা যায় হৰি! হৰি! এনে ঘিণ ওপজে যে মানুহ যেন পশুতকৈও অধম জীৱ। মানুহে মানুহৰ মহত্ব

খোৱা বিৰল হলেও খোৱাতকৈ অধিক কৰে। এই মানুহেই, যি মানুহৰ পৰা বুদ্ধদেৱ ঈশা মহম্মদ আদি পেগম্বৰ, ধ্ৰুৱ, জনক, নাৰদ প্ৰহ্লাদ, যাজ্ঞবল্ক্য, চক্ৰেটিচ, প্লেটো, ঋষি ছেণ্ট-জোন্ দ, মাৰ্টিন লুথাৰ আৰু অনেক মহাভক্ত জ্ঞানী মানুহৰ জন্ম হৈছে, মানুহক এনে অত্যাচাৰ কৰে যে, তাক ভাবিলেই মনত আতংকাল লাগি পৰে। কিছুমান অকলা মানুহে নিজৰ পৰিয়ালবিলাকক গোটাই এখন ঠাইক নিজ-দেশ পাতি কাৰো লৈতে হিংসা খৰিয়াল নপতাকৈ থাই-বৈ সুখে আছে, হঠাৎ এনে সময়তে এদল বিদেশী মানুহ আহি সিহঁতৰ কিছুমানক মাৰি কাটি বাকি মথা মানুহক তলতীয়া গোলাম কৰি সেই শিৰ-ফুটা মানুহখিনিৰ মাটিভেটী কাঢ়ি লৈ নিজে গৰাকী হৈ পৰে। "জোৰ যাৰ মুলুক তাৰ।"

(ক্ৰমশঃ)

শ্ৰীকমলাকান্ত ভট্টাচাৰ্য্য।

চহা কথা।

বৰ আইকণৰ মাক।

মানুহে পাতে ঈশ্বৰে ভাঙে। আলচিলে নহয় সিদ্ধি, পাছত আছে কপাল বিধি, মনে খনা পুখুৰীত পানী থাকিলে নেপায়—এই কথা কিনি বৰ আইকণৰ মাকৰ মুখত নিতৌ শুনাৰ তিনিবাৰ ওলায়। তেওঁৰ আগৰ কথা, আগৰ চেহেৰা এতিয়া সমূলি নাই। মানুহ-গৰাকী দেখিলে শোকে খুন্দা মাৰি ধৰেহি। তামোল খাৰিং যেন মানুহ-গৰাকীক ৰোগে আৰু শোকে জুকলা কৰিলে, বৰ আইকণৰ দেউতাক অকালত যে হঠাৎ চুকাল, অকল সেয়ে তেওঁৰ এনে গতি কৰা নাই। অৱশ্যে তেওঁ পতিহীনা হোৱাই সকলোতকৈ মূল কাৰণ. এতিয়া ই বছৰৰ পাছত সি বছৰ হৈ দিন পুৰণা হৈছে খাস্থ-কলৈ স্বামী-শোক পাহৰিব পাৰিলেও এযা ডিমা ছোৱালী দুটি বুকত বান্ধি জীৱন কটোৱা বৰ টান দেখিছে।

হায়! কালৰ কি কুটিল গতি। যি এসময়ত সকলোৰে আলাসৰ লাক আছিল, কোনোৱে কেতিয়াবা ধেমালিতে ভেকাটি এটা লগালেও ফেকুৰি ফেকুৰি কান্দি মাকক কৈছিল সদাই হঁহ ধেমালি কৰি কাল কটাইছিল, আজি সেই অনাথ সন্তান দুটিক দেখিলে চকুৰ পানী ধৰি ৰাখিব নোৱাৰি। অজ্ঞান ছোৱালী দুটিৰ কি দুৰ্গতি! হায় দেখিলে হিয়া বিদাৰি যায়। সংসাৰৰ এনে নিদাৰুণ কথা মাকে সপোনতো নেভাবিছিল। দুখ চিন্তা কাক বোলে কবই নোৱাৰিছিল। দুখৰ দিনত ওপৰা-উপৰিকৈ বিপদৰ হেচা পৰি মানুহক অস্থিৰ কৰে বুলি নেজানিছিল। সাংসাৰিক প্ৰেম দাম্পত্য-স্নেহত সদায় আনন্দিতা আছিল। নতুন আশা নতুন ভাবত নিতৌ মগ্ন হৈ ভবিষ্যৎ সংসাৰী জীৱনৰ পবিত্ৰ সুখময় কল্পনাৰ ছবি আঁকি সুকলি মনেৰে জীৱন-যাত্ৰা নিৰ্ব্বাহ কৰিছিল। মনমোহা সুন্দৰ গোলাপ ফুল পোকে কুটে, সুখী সংসাৰীকো বিপদে জুমুৰি দিয়ে, দুখে হেচি ধৰে। ইয়াকেহে বোলে বাহৰ একাল মানুহৰ একাল।

বৰ আইকণৰ মাকৰ একোৰে অভাৱ নাছিল। দহে তেওঁতহে হাত পাতিছিল। লোকক চাকি ধুঠি নিদিও নোৱাৰিছিল। কেইজনী মাগনি বুঢ়ীয়ে দুখৰি-মনা, জিপিনি-মনা, তাপলি-দিয়া মেখেলা দেখুৱাই বুঢ়ী বেটীক আইদেৱে মৰম নকৰিলে কাৰোতা নাই বুলি কৈ ধান চাউলৰ উপৰিও পাই পইছা সৰকাই নিয়া অনেকে জানে। আৰু কালি অপুত্ৰকা নিছলী বুঢ়ীয়ে দুখ নিবেদনৰ কথা কৈ আধাপুৰণি ডাঙৰি কাপোৰ পোৱাৰ কথাও সম্পূৰ্ণ সচা। আজি কিন্তু বৰ আইকণৰ মাকৰ সেই দিন নাই। তেওঁ সংসাৰৰ সকলো আশা ভাবনা

পৰিত্যাগ কৰি পৰমেশ্বৰৰ চৰণত সদায় খাটিছে "হে প্ৰভু এই অভাগী পাপিনীক মাৰি নিয়া। প্ৰভু সংসাৰৰ এইবোৰ নিকাৰ ভুঞ্জবলৈ জীয়াই থৈছা।"

নকলে কাৰ দুখ কোনে বুজে? ভৰ বয়সত পদ্মধৰ বৰুৱাই ইহ সংসাৰ এৰিলে, পাছত কাৰ কি হৈছে তাক চাই থোৱা নাই। বৰ আইকণৰ মাকৰ কপাল ফুটিল তাক সকলোৱে জানে। বিধবা অকল তেওঁৱেই নে কিবা? কতই ফুলতে বাৰী হৈ সংসাৰৰ সুখ, পতিৰ মুখ নেদেখাকৈয়ে গৈছে। অকল বিৰহ-বেদনাই নহয় আৰু কথা আছে। ভাল মানুহৰ ঘৰৰ বোৱাৰী ভিতৰুৱা কথা কোনে জানে? লম্বোদৰ বৰুৱাৰ ভায়েক মৰিল। বিধবা বোৱাৰীয়েক বৰ আইকণৰ মাক ঘৰ-খনৰ নিকিনা বান্দী। ঘৈণীয়েক কুৱঁৰী। ধান বনা, পানী অনা, বাহী বন কৰাৰ ভাৰ বৰ আইকণৰ মাকৰ গাত। চাউল-পানী, শাক-পাচলি যতাই দিলে ভাত ৰন্ধাৰ ভাৰ লম্বোদৰ বৰুৱানীৰ গাত। ভাতৰ তিতা খাব পাৰি, মাতৰ তিতা সহিব নোৱাৰি। লেকাও লাগে, দুখ কষ্ট কৰি ভালে কালে দিন কটাব পাৰিলেও ধন্য। কিন্তু লম্বোদৰ বৰুৱাৰ পৰিতৃয়ে কেতিয়াও তেনে হবলৈ নিদিয়ে। তেওঁৰ খেচখেচনিৰ অলপ চানেকি এই—ভাল আপদখন মোৰ ডিঙিত লাগল, আজিকালি নিজেই ঠাৱৰিবলৈ টান, ইহঁতক আকৌ মাজতে ধৰি খুৱাবলৈ হয় কৰ পৰা? মই এই কেটা ভূত পুহিছো, বাপেকৰ মূৰ চোবাওঁতা এই ছোৱালী দুজনীৰ থঁক দেখিলে ভাত। খাই খাই টেল্ টেল্ কৰে পেট ওলাইছে গৈছে, ইহঁতক খাবলৈ কমাই দিবলৈ কলো, শুনে জানো। সদায় কটুৰা মাত-কথা শুনি বৰ আইকণৰ মাকে ইয়াকে ভাবে যে, মোৰ দশা বিধতাই এইবোৰ সুখ খাবলৈকে জীয়াই ৰাখিছে, মোৰ ছোৱালী দুটীয়েহে ঠিহাই ঠিহাই বাটিয়ে বাটিয়ে ভৰায়, বাপুকণ আৰু সোণটি দুয়োহে বৰ আইকণৰ মান পাব পাৰে, দেহিত্ৰৈ পোৱাবহে হিচাপ, খোৱা কটা, বনাবুন্দা, কৰা মেলাৰ নামেহ নাই। এনেকুৱা নানা কথা ভেলি থাকি বৰ আইকণৰ মাকৰ অন্তৰ দুই জলাদি জ্বলে। কোতয়াবা বেজাৰ কৰি থাকোতে ছল্ ছল্ কৰে দুচকুৰে'দি দুধাৰ চকুলো বৈ যায়। দুখ বেজাৰ কৰি থন্তেক থকাৰ পাছত পানীৰ ঢৌ পানীতে নাইকিয়া হোৱাৰ দৰে মনৰ কথা মনতে টুপ মাৰে। তেওঁ জানে যে চাপৰিলে মেৰ নেৰায়। বাপুকণৰ দেউতাকৰ কথা এৰিও মাকে মাকে মাজে কোৱা কেঁথাবেই আগ মঙহ ভেদে গৈ। হা জমনিয়াহ কাঢ়ি বৰআইকণৰ মাকে ভাবে ঈশ্বৰে লোকৰ ভাত-কাপোৰলৈ যে হাতপতা কৰিলেই বেটীবন কাৰিও বোল-মাত শুশুনাকৈ এমুঠি খাবলৈ নেলেখিলে।

পৰমা বৰুৱাই আৰু তাৰ মুখে এই বৃত্তান্ত শুনি বায়েকক ঘৰলৈকে লৈ যাবৰ নিমিত্তে যুগুত হৈ আছিছিল। বৰ আইকণ আৰু মাকে উদ্ধাৰ হব পাৰিম বুলি ভাবিছিল। বায়েকক একে বাৰে তুলি নিয়াৰ কথা উলিয়ালতে লম্বোদৰ বৰুৱাই যেনেকুৱা মনমোহা প্ৰীতি ভাবৰ কথা কৈ বোৱাৰীয়েকক একে বাৰে পঠিওৱাটো যুক্তি-যুক্ত নহয় বুলি দেখুৱালে, ৰহণ-সনা লিপা কথাত পৰমা বৰুৱাই উত্তৰ দিবলৈ ঠাই নাপালে। তেওঁ ভাবিলে কথা সঁচা, বৰ আইকণহঁতক মই লৈ গলে বোৱাৰীয়েকক খুৱাব পিন্ধাব নোৱাৰি পঠিয়াই দিলে বুলি তেখেতক মুখেপতি অনেকে কব। লোকৰ লগনিয়া কথাত যে ভাজ থাকিব পাৰে সিও মিছা নহয়। লম্বোদৰ বৰুৱাই যে বোৱাৰীয়েক গলে ঘৈণীয়েকে ঢেকি কোবাব লাগিব বুলি আৰু ধন সম্পত্তিৰ কথা কিবা ভাবি মুখ ৰাখি কথা কৈছিল তাৰ সন্তেদ পৰমাই পায় কেনেকৈ?

অনেক বিধবা আছে। অনেকে অন্য দুইত পৰি থকাদি থাকিও জীৱন যাপন কৰিছে। কিন্তু বৰ আইকণৰ মাকে সেইবিলাক কথা সহিও আৰু এটা ভাৱত সদায় নিমগ্ন। সদায় দুঃখিত, সদায় টলকা মাৰি বৈ বৈ হুমনিয়া একোটা কাঢ়ে। তেওঁ কয় যে দুমাহ ডোমজৰে খাই শগুণটো যেন কৰিলে সেই বাবে নহয়। ৰবদেউতাকে তেওঁৰ ছোৱালী দুটিক ফটা জিপিনি-মৰা চোলা কাপোৰ পিন্ধাই একে লগৰ বাপুকণহঁতক ভাল কাপোৰ দিয়ে। বৰ আইকণক ফটা জলছু পিন্ধাই থোৱা বাবে বা আনৰ আগত নিজৰ ঘৰুৱা কথা উলিয়াই বুলি আত্মীয় মানুহৰ আগতো বৰআইকণ বা তেওঁৰ মাক ওলাব নোৱাৰে। অকল এই বিলাকো কাৰণ নহয়।

তেওঁৰ ভাবনা কেৱল গিৰিয়েকৰ মৰণ কাহিনী। পদ্মধৰ বৰুৱা চাকৰিত থাকোতে প্ৰবাসতে মৃত্যু হয়। যদিও তেওঁ অতি প্ৰখ্যাত মানুহ নাছিল, তথাপি সংসাৰত চলিবৰ দিহা জনা পৰোপকাৰী মানুহ বুলি অনেকে কৈছিল। লম্বোদৰ বৰুৱাই ভায়েক গৰ্ভনামেশ্বাত লেচাৰ হোৱাৰ চিঠি পাই তুৰন্তে গল। ভায়েকক যি হয় যত্ন আৰু খৰচ কৰি চাই-চিতি মাৰিলে আৰু বোৱাৰীয়েকক অনেক প্ৰবোধ দি বুজাই ছোৱালী দুজনীৰে সৈতে ঘৰলৈ আনি ভায়েকৰ মুখৰ ছাই-মাটিকো গুচালে। এইবোৰ কামৰ বাবে লম্বোদৰ বৰুৱাক সকলোৱে শলাগিলে। কিন্তু পদ্মধৰৰ অন্তিমৰ সময়ৰ কথটো অনেকে নাজানে। পদ্মধৰক মৰণৰ দুদিনৰ আগৰে পৰা কোঠা এটাত থৈ কৰ্কায়েকে ৰাখি আছিল, তেওঁ উপস্থিত নথকা সময়ত কাকো তালৈ যাব নিদিছিল। বোৱাৰীয়েক সেই কোঠালৈ যাবলৈ সমুলি মনা, মৰমৰ লৰা তিৰোতাৰ মুখ দেখিলে অনেক কথা মনত পৰি নৰিয়াৰ মনত কষ্ট লাগিব পাৰে বুলি কাৰণ দেখুৱাইছিল। লম্বোদৰ বৰুৱাই ডাক্তৰখানাৰ পৰা দৰব আনি কোঠাৰ চাবি মেলি দেখে যে ভায়েকৰ জীৱপক্ষী দেহা সজা এৰি কেতিয়াবাই গল, হঠাৎ হুৰা-দুৰা লাগিল। পদ্মধৰ বৰুৱাৰ প্ৰবাসৰ ঘৰত সম্পত্তিৰ বাহিৰেও নগদ ৫০০ কি ৬০০শ টকা আছিল। মৰণৰ সময়ত সেই খিনিৰ কথা ঘৈণীয়েকক কলে পৰমাৰে যোগ হৈ কিবা বাহিৰা বন্দবস্ত কৰে বুলিহে লম্বোদৰ বৰুৱাই শৌচ কৰিবলৈ গলেও বেমাৰি থকা কোঠাত তলা লগাই গৈছিল। এই কথা তেওঁ নিজে নাই কোৱা যদিও অনেকে জানে। দুদিনৰ আগৰ পৰা মৰণৰ সময়তো স্বামীগুৰুৰ মুখ দেখিবলৈ যে নাপালে এইকুৰা জুয়েহে বৰ আইকণৰ মাকক পুৰ মাৰিছে। বিৰহ-বিচ্ছেদ, দুখ বেদনা শৰীৰৰ যাতনা চিন্তাভাবনা আটাইবোৰে উটা-পুটাকৈ হেচি ধৰিলে মানুহে মুকাব পাৰে নে?

শ্ৰীভ্ৰমৰ শইকীয়া।

মহিলা সখী।

চোঁৰাচোন, লোপামুদ্ৰা ও তোমালোকৰ দৰে এজনা স্ত্ৰী, সেই পতিব্ৰতাই সংযমেৰে পাতিব্ৰত্যত থাকি তোমালোকৰ হিতৰ কাৰণে নিজে পালন কৰা ধৰ্মখিনি ব্যক্ত কৰি কৈছে, এনেবোৰ আচৰণত থাকিলেই পতিব্ৰতা সতী হব পাৰিবা।

ৰজস্বলা হলে কি কি কৰ্ত্তব্য বশিষ্ঠই কয়, —

"ত্ৰিৰাত্ৰং ৰজস্বলা অশুচিৰ্ভৱতি, সা নাঞ্জ্যাৎ, নাভ্যঞ্জ্যাৎ, নাপ্সু স্নায়াৎ, অধঃ শয়ীত, ন দিবা স্বপ্যাৎ, ন ৰজ্জুং প্ৰসৃজেৎ, নাগ্নিং স্পৃশেৎ, ন দন্তান্ ক্ষালয়েৎ, ন মাংসমশ্নীয়াৎ, ন গ্ৰহান্নিৰীক্ষেত, ন হসেৎ, ন কিঞ্চিদাচৰেৎ, নাঞ্জলিনা জলং পিবেৎ, ন লোহিতায়সেন ন সৱ্যেন বেত।"

ৰজস্বলা স্ত্ৰী তিনি ৰাতি অশুচি হয়, সেই তিন দিন ৰজস্বলাই চকুত অঞ্জন নলগাব, তেল নঘঁহিব, পানীত বুৰিয়াই গা ধুধুব, তলত শুব, দিনত শুশুব, ৰছি নেবাটিব, জুই নুচুব, দাঁত নঘঁহিব, মাংস নেখাব, ভিতৰৰ পৰা খিৰিকি দুৱাৰ আদিৰে জুমি নেচাব, নেহাঁহিব, একো কাম নকৰিব, আঁজলিৰে পানী নেখাব, লোহাৰ পাত্ৰেৰে আৰু বাওঁ হাতেৰেও পানী নেখাব।

কাশী-খণ্ডত পতিব্ৰতা স্ত্ৰীৰ কথা আছে। সংস্কৃত শ্লোকেৰে লিখা যদিও, প্ৰবন্ধ দীঘল

হ'ব ভাবি শ্লোক খিনি নিদি তাৰ অনুবাদ মাথোন দিলোঁ।

তুমি গিৰিয়াই খালে খাবা, বহিলে বহিবা তেওঁৰ টোপনি অহাৰ পাছত টোপনিয়াবা, আকৌ তেওঁৰ আগেয়েই সাৰ পাবা। অলঙ্কাৰ নিপিন্ধাকৈ তেওঁক দেখা নিদিবা, তেওঁ প্ৰবাসলৈ গলে অলঙ্কাৰ সোলোকাই থ'বা, তেওঁৰ আয়ুস বঢ়াবলৈ তেওঁৰ নাম কেতিয়াও নেকাঢ়িবা, পৰ পুৰুষৰ নাম মুখত নানিবা, গিৰিয়েৰাই গালি-শপনি পাৰিলে উত্তৰ নিদি দোষ স্বীকাৰ কৰি মনে মনে থাকিবা, তেওঁ দুখ দিলেও তুমি আনন্দত থাকিবা, এইটো কাম কৰা বুলি কলে ক'বা যে নাথ, এইটো কৰাই হৈছে।

তেওঁ কেতিয়াবা মাতিলে তুমি যি কামতে থাকা তত্তালিকে এৰি ওচৰলৈ গৈ কবা যে নাথ, মোক কেলেই মাতিছিল? কি হয় আদেশ দিয়ক। বহুত বেলি দুৱাৰৰ ওচৰত নেথাকিবা, দুৱাৰ মুখত নুশুৱা, নেখাবা, নবহিবা, বনবাবি জুৰি নগবা, তেওঁৰ অনুমতি নহলে কাকো একোকে নিদিবা।

তুমি যদি ব্ৰাহ্মণকুলৰ হোৱা তেন্তে তেওঁ নোকোৱাকৈয়ে ইষ্টদেৱতাৰ পূজাৰ তেনেই আয়োজন কৰি দিবা। পানী, কুশ, ফুল, তুলসী আদি যি সময়ত যিটো লাগে সকলোবোৰ সময়মতে আনন্দেৰে দিবা।

দেৱতা, পিতৃ, অতিথি, চাকৰ নাকৰ, পৰিচাৰক, গৰু আৰু ভিক্ষুক খাবলৈ নিদিয়াকৈ আহাৰ নকৰিবা. ঘৰৰ বাটি লোটা ঘটি আদি সকলো খোৱাৰ সঁজুলি আৰু তোমাৰ পিন্ধা কাপোৰ অলঙ্কাৰ অতি পৰিষ্কাৰ আৰু মলি বৰু নোহোৱাকৈ ৰাখিবা, কৰ্ত্তব্য কামত নিপুণা হবা, পৰিমিত ব্যয় কৰিবা, গিৰিয়েৰাৰ অনুমতি নেথাকিলে উপবাস আৰু ব্ৰতাদি নকৰিবা, সভা চোৱা আৰু উৎসৱ দেখা কাম পাৰামানে দূৰতে এৰিবা।

গিৰিয়েৰাৰ নগৰ বাহিৰে তীৰ্থযাত্ৰা কৰা আৰু বিয়া আদি চোৱাও ভাল নহয়। তেওঁ যেতিয়া সুখেৰে শোৱে, বহে অথবা ইচ্ছামতে কোনো সন্তোষজনক কামত আসক্ত থাকে তেতিয়া বৰ ডাঙৰ কথা হলেও তেওঁৰ আগত তুলিয়াবা. ৰজস্বলা হলে তিনদিনলৈকে আন নালাগে গিৰিয়াকো নিজ মুখ নেদেখাবা, চাৰিদিনত গা নোধোৱা পৰ্য্যন্ত তেওঁক তোমাৰ কথাও নুশুনাবা, গা ধুই তেওঁৰ মুখ চাবা, আন কাৰো মুখ কেতিয়াও নেচাবা. তেনে কৰিলে তোমাৰ নেলাগে বংশৰেই অনিষ্ট হব; তেওঁ যদি দূৰত থাকে তেন্তে মনতে তেওঁক ভাবি সূৰ্য্যলৈ চাবা।

বুঢ়া, অৱলম্বী কথা কোৱা তিৰোতা, বৌদ্ধ সন্ন্যাসিনী, আৰু দুৰ্ভগাৰ লগত কদাপি সখী নেপাতিবা, গিৰিয়াৰ বিৰুদ্ধে কথা কোৱা তিৰোতাৰ লগত আলাপ নকৰিবা, অকলৈ কতো নেথাকিবা আৰু কেতিয়াও নাঙঠ হৈ গা নুধুবা।

উৰাল, উৰাল-মাৰি, ঢেঁকি, ঢেঁকি-খোৰা, সোতা বাঢ়নী পাৰি কেতিয়াও নবহিবা, গিৰিয়াই যি যি বস্তু ভাল পায় তুমিও সেই সেই বস্তু ভাল পাবা, গিৰিয়াৰ কথা কেতিয়াও নেপেলাবা, তোমালোকৰ সেয়ে ব্ৰত, সেয়ে পৰম ধৰ্ম্ম আৰু সেয়ে দেৱপূজা; ক্লীব, দুৰৱস্থাপন্ন, ব্যাধিযুক্ত, বা বুঢ়া, আৰু সুস্থ বা দুঃস্থ গিৰিয়া যেনেই হওক লাগে তেওঁক লঙ্ঘন কৰা অনুচিত। গিৰিয়া আনন্দেৰে থাকিলে আনন্দেৰে থাকিবা, দুখেৰে থাকিলে দুখেৰে থাকিবা। গিৰিয়েকৰ বিপদে সম্পদে সমানে সুখ দুখ ভোগ কৰা জনাকে পতিব্ৰতা নাৰী বোলে। যি গিৰিয়েকক গালি পৰাত থং কাৰ তাৰ প্ৰতিকাৰ কৰে সেই তিৰুতাই ইহজন্মত অনেক কষ্ট ভোগ কৰি পৰজন্মত শিয়াল কুকুৰ হয় গৈ। শপত খাই কবা যে পতিপদ সেৱা নকৰাকৈ একোকে নেখাওঁ, তেনে কৰাই পাতিব্ৰতাৰ লক্ষণ।

তোমালোকে ইচ্ছামতে কেতিয়াও ওখ আসনত নবহিবা আৰু অসাৱধান হৈ পৰৰ ঘৰলৈ নাযাবা, নিলাজ কথা কেতিয়াও নেপাতিবা, কাকো বেয়া নুবুলিবা, কাজিয়া আঁতৰতে এৰিবা, গুৰুজনৰ ওচৰত ডাঙৰকৈ কথা নেপাতিবা, আৰু নেহাহিবা।

যি দুষ্টা তিৰোতাই নিজ পতিক এৰি

পাপবৃত্তি চৰিতাৰ্থ কৰে তাই বৰ্ত্তমানত দুখ ভোগ কৰি পাছৰ জন্মত গছৰ খোৰত ফেঁচা হৈ থাকে গৈ। যি গিৰিয়েকক মাৰিলে বা গালি পাৰিলে পুনৰ মাৰিব বা গালি পাৰিব খোজে তাই পাছৰ জন্মত বাঘিনী বা মেকুৰী হয় গৈ। যি কেৰাহিকৈ পৰপুৰুষক চায় তাই কেৰা হয়। যি গিৰিয়েকক নেদেখাকৈ নিজে লুকাই মিঠা বস্তু খায় তাই আগলৈ কুকুৰনী কিম্বা নিজৰ বিষ্ঠা খোৱা বাদুলি হয়গৈ। যি গিৰিয়েকক গালি শপনি পাৰে তাই অকৰা হয়, যি সতিনীয়েক কৰ্ত্তৃক হিংসা কৰে তাই বাৰে বাৰে দুৰ্ভগা হয়. যি তিৰোতাই গিৰিয়েকক নেদেখাকৈ পৰ পুৰুষৰ মুখ চায় তাই আগলৈ কণা, কুঁজী আৰু দেখিবলৈ আপচু হয়।

গিৰিয়া বাহিৰৰ পৰা ঘূৰি অহা মাত্ৰকে বেগতে মৰমেৰে পানী দিবা, আসন দিবা, তামোল দিবা, বিচনিৰে বিচি দিবা, পাতে দুখ গুচোৱা মৰমেৰে ভাল ভাল কথা কবা, আৰু ভৰি পিটিকা আদি কাৰ্য্যেৰে সন্তুষ্ট কৰিবা, এনে কৰিলে তোমাক গিৰিয়াই ভাল পাব যে ত্ৰৈলোক্যতো ভাল পাব, তোমালোকৰ গিৰিয়াই দেৱতা, গুৰু, ধৰ্ম্ম, তীৰ্থ আৰু ব্ৰত, অতএব তোমালোকে সকলোকে এৰি একমাত্ৰ গিৰিয়াৰ অৰ্চ্চনা কৰিবা।

শ্ৰীগোলোকচন্দ্ৰ বৰুৱা কাব্যবিনোদ।

সোণ।

"বিমল কি কৰিছা?" "বাইদেউ বিয়া পাতিছোঁ।" "কাৰ বিয়া?" "সোণ বাইদেউৰ। দেউতাই আজি পুৱা পাঁজি চাই কলে বোলে বিয়াৰ দিন আছে। মই ভাবিলোঁ বোলো বিয়াৰ দিন আছে যদি এনেয়ে দিনটো যায়। বাইদেউৰ বিয়া খনকে পাতোঁচোন।" "যা আইচে। তেনেবোৰ কথা নকবি।" "সেইবোৰ কথা ক'লে নচলে। তুমি কমলিনীক প্ৰফুল্লক মাতি আনা। মই চন্দ্ৰ দাদাক দৰা হবলৈ মাতি আনিছোঁ। মই টেকেলি ধৰিম। কমলিনী দৰা-ধৰা হব।" "নহয় বিমল, তোৰ বিয়া।" "নহয়, নহয়, মোৰ বিয়া পাতিব নালাগে। তোমাৰ বিয়াৰ পিছতহে মোৰ বিয়া হব।"

বিমল আৰু সোণ দুটী আনন্দময়ী বালিকা। বয়স ৭।৮ বছৰ হব। আজি ৰাতিপুৱা বিমলে দেউতাকৰ মুখে বিয়াৰ দিন আছে বুলি শুনি খেলালিৰ ছলেৰে সোণৰ বিয়া পাতিবলৈ ধৰিছে। তাতেই ওপৰত দিয়া কথাবিলাক সোণে হৈতে পাতিছিল।

(২)

"চন্দ্ৰ দাদা? আহক, আহক। আমি আপোনালৈহে ৰৈ আছোঁ।" "কিয় বিমল?" "আজি বাইদেউৰ বিয়া নহয়।" "দৰা কোন?" "বাৰু বৰ দেখুৱাম।" এই বুলি হৈ ভিতৰলৈ গ'ল। বিমলৰ হাতত চাহ, প্ৰফুল্লৰ হাতত তামোল, কমলিনীৰ হাতত মিঠাই আৰু সোণৰ হাতত ফুলৰ মালা—চাৰিওটী ছোৱালী হাঁহি হাঁহি ওলাই আহি চন্দ্ৰক মেজত সজাই দিলে। চাৰিওজনী ছোৱালী ওচৰতে বহিল। সোণে ফুলৰ মালা ডিঙিত পিন্ধাই দিলে। কেউ জনীয়ে হাত চাপৰি দি হাঁহিবলৈ ধৰিলে। "দেখিলে! আজিৰ পৰা আপুনি আমাৰ ভিনীহি দেউ!!" তিনিওজনীয়ে হাঁহি হাঁহি গালে:—

"ৰাম ৰাম চন্দ্ৰ দাদাক কোনে আজি;
ৰাম ৰাম ফুলৰ মালা পিন্ধাই;
ৰাম ৰাম ফুলৰ মালা পিন্ধাই।
ৰাম ৰাম সেয়ে হব ধৰ্ম্মপত্নী;
ৰাম ৰাম সীতা সতী যেনে;
ৰাম ৰাম সীতা সতী যেনে॥"

(৩)

"বৰ মইনা? পৰীক্ষাৰ খবৰ ওলাইছে নে?" "ওলাইছে।" "তোৰ কিবা খবৰ ওলাইছে নে?" "মই প্ৰথম হৈ 'পাছ' হৈছোঁ।" "পিছে এতিয়ানো কি কৰিব খোজ?"—"মযো বুঢ়ী হৈ আছিছোঁ। ভায়েৰকো পঢ়াৰ লগীয়া হৈছে।

কাম কাজকে এটা বিচাৰ—।" "কি কৰিবা! আমাৰ কপালততো সিমান পঢ়িবলৈ লিখা নাই। নৌ চাৰি দিন হওঁতেই সংসাৰৰ জঞ্জালত পৰিলোঁহি। আমাৰ ভাগ্যত যি হব লগীয়া আছে সি অৱশ্যে হব।" "নহয় বোপাই, যি হব লগীয়া আছে ইয়াৰ পৰাই হব। ঈশ্বৰৰ অনুগ্ৰহত তোৰ ইয়াৰ পৰাই উন্নতি হব।" "আই, কালি হাইস্কুলত ৫০৲ টকা দৰমহাত মাষ্টৰি কাম কৰিম বুলি নাম এটা ঠিক কৰি থৈ আহিছোঁ। কৰিবলৈ যামনে?" "যা বোপাই যা। তেতিয়া ভায়েৰকো চকু দিব পাৰিবি।"

(৪)

সোণৰ এতিয়া সংসাৰত আপোন বুলিবলৈ কোনো নাই। দেউতাক, মাক, ভনীয়েক আৰু ভায়েকৰ ঘোৰা নহল হাইজা বেমাৰত পৰলোক হল। সকৰে পৰা কোলাত লৈ ডাঙৰ দীঘল কৰা পৰিচাৰিকা গোলাপী তেতিয়াও জীৱিত। দেউতাকে তেওঁৰ নামে "ৱিল" কৰা ২০০০৲ টকা আৰু ৫০ পুৰা মাটি মাথোন সম্বল আছে। তাকেনো চলায় কোনে? খায় কোনে? সেই নিঃসহায় অৱস্থাত বুঢ়ী গোলাপীয়েই তেওঁৰ বুধি ভাৰসাৰ স্থল। বুঢ়ীয়ে পাৰ্য্যমানে তেওঁক সহায় কৰিছিল। উঠোঁতে, বহোঁতে, খাওঁতে লওঁতে, শোওঁতে সকলো সময়তে বুঢ়ী সোণৰ ওচৰৰ পৰা নুগুচিছিল। সেই ৫০ পুৰা মাটিৰ পৰা বছৰি যি আয় হৈছিল তাৰেই তেওঁলোকক খাবলৈ জুৰিছিল। বুঢ়ীয়ে কেতিয়াও বাকী আয়ৰ অপব্যয় হবলৈ নিদিছিল। বুঢ়ীয়ে সোণৰ পঢ়া শুনাৰ সুবিধা কৰি দিছিল। সোণে পঢ়াত বাজে একো নাজানিছিল।

(৫)

নিৰ্ম্মলচন্দ্ৰ বৰুৱা শুভানন বৰুৱাৰ সখিয়েক। মৃত্যুৰ সময়ত শুভানন বৰুৱাই নিৰ্ম্মলচন্দ্ৰ বৰুৱাক মতাই অনাই কলে "সখি, ছোৱালীটো অপোনাক গতালোঁ। আপুনি যথাসময়ত সুপাত্ৰত দান কৰিব। মোৰ অন্তিম কাল উপস্থিত। মোৰ কপালত ঈশ্বৰে কন্যা লালন পালন কৰি, সুপাত্ৰত দান দিবলৈ নিলিখিলে।" এই বুলি কৈ তেওঁ মহানিদ্ৰাৰ আশ্ৰয় ললে। তেওঁৰ জীৱন-যাত্ৰাৰ যৱনিকা পৰিল। সেই দিনা ধৰি নিৰ্ম্মলচন্দ্ৰ বৰুৱাই মাজে সময়ে সোণৰ খবৰ খাবৰ কৰিবলৈ আহি থৈ থাকে। এই দৰে কত দিন গল। কত মাহ গল। লাহে লাহে ছবছৰ হলহি। সোণৰ বিবাহৰ সময় উপস্থিত হল। বৰুৱাই দৰা স্থিৰ কৰিলে। দৰাৰ নাম কমলাকান্ত।

(৬)

বি এ পাচ কৰি কমলাকান্ত বৰুৱাই কলিকতাত ডাক্তৰি পঢ়ি আহিছে। তেওঁ ৰূপে কাৰ্ত্তিকেয়, কিন্তু তেওঁৰ গাত এটি গুৰুতৰ দোষ আছিল, তেওঁ সুৰাপান কৰিছিল। ইয়াৰে ফলত তেওঁ কেতিয়াবা মতলীয়া হৈ নিজৰ বাৰণ্ডাত গণ্ডগোল কৰিছিল। আন পিনে তেওঁ এজন প্ৰতিভাশালী ডাক্তৰ আছিল যে তাক নকৈ নোৱাৰি। তেওঁ অস্ত্ৰচালনত বৰ পটু বুলি পৰিচিত হৈছিল। কিন্তু তেওঁৰ কলিকতাত মদ খোৱা অভ্যাসটিয়ে সকলো পণ্ড কৰিছিল। যেনেকৈ গোলাপৰ মাজত বজ্ৰকীট—(A rose with a vermin) থাকি সুন্দৰ ফুলটি নষ্ট কৰে, সেইদৰে এই কুঅভ্যাসটিয়ে তেওঁৰ সকলো গুণত কলঙ্ক সানিছিল।

নিৰ্ম্মলচন্দ্ৰ বৰুৱাই সোণৰ বিয়াৰ বিষয়ে গোলাপীৰ আগত কথাবতৰা হৈছিল। গোলাপীয়েও সোণৰ আগত কমলাকান্তৰ বিষয়ে কৈছিল, সোণে কিন্তু নাম শুনিলেই শিয়ঁৰি উঠিছিল।

(৭)

সোণে কেতিয়াবা নিৰ্ম্মল বৰুৱাৰ ঘৰলৈ ঘোৰা-গাৰীৰে অহা যোৱা কৰিছিল। এদিন চাকৰ লৰা এটিৰে বৰুৱাৰ ঘৰৰ পৰা তেওঁ গাৰীৰে উলটি আহিছিল। বেলি পৰো পৰো হৈছিল। অলপ বাট আহোঁতেই ৰাতি ঘোপমৰা এন্ধাৰ হৈ পৰিছিল। আকাশত মাজে মাজে বিজুলি মাৰিছিল। শূন্যৰ কোলাত ৰৈ ৰৈ থাকি কলা মেঘে বিকট হাঁহি মাৰিছিল আৰু কেতিয়াবা বিকট কান্দোন কান্দিছিল। মাজে মাজে এছাটি দুছাটি ৰিব্ ৰিব্ কৈ বতাহ বলিছিল। ৰাতি ক্ৰমশঃ গহীন হৈ আহিল। গহীনৰ লগে লগে এন্ধাৰৰ কলা মূৰ্ত্তিয়ে চোৰে

চৰালেও ক'ব নোৱাৰা কৰি তুলিছিল। ৰিব্ ৰিবকৈ মৰা বতাহ প্ৰবল ধুমুহাত পৰিণত হল। মেঘৰ গৰ্জ্জনত আকাশ-পাতাল বিদীৰ্ণ হও-হও হল। ঘোৰা দ্ৰুত বেগে যাবলৈ ধৰিলে। গৈ গৈ এটি পুলৰ ওচৰ পালে গৈ। 'পুল' দেখি ঘোৰাই চক খালে। ঘোৰাই গাৰী নি কুপত পেলালে। চাকৰ লৰাটো আৰু সোণ গাৰীৰ পৰা ওলাই মাটিত উফৰি অচেতন হৈ পৰিল।

চন্দ্ৰকান্ত বৰুৱা কুলৰ পৰা আহি ফুৰিবলৈ ওলাই গৈ ধুমুহা-বতাহ দেখি বেগেৰে ঘৰলৈ উলটিছিল। এনেতে হঠাৎ তেওঁৰ এই শোকজনক দৃশ্য চকুত পৰিল। তেওঁ ততালিকে কুপলৈ নামি গল। নামি গৈ দেখিলে সোণ অচেতন হৈ পৰি আছে। চাকৰ লৰাটিও অচেতন হৈ বহুত দূৰৈত পৰি আছে। তেওঁ ততালিকে ভায়েকক মাতি পঠিয়ালে। তেওঁ আহি পালত দুয়ো জনে ধৰি ছোৱালীটী আৰু চাকৰ লৰাটো ঘৰলৈ লৈ গল। ডাক্তৰ মাতি পঠিয়ালে। ডাক্তৰ আহি চিকিৎসা কৰিবলৈ ধৰিলে। গোলাপীয়েও সোণৰ দুৰৱস্থাৰ খবৰ পাই তাতে আছে গৈ। তিন দিনৰ দিনাখন সোণে চেতনা পালে। সোণে চকু মেলি চাই ঘটনা দেখি আচৰিত হল। তেওঁ ভাবিলে "মই কত আছোঁ। কোনে মোক এই ঘৰলৈ আনিলে, কোনে মোৰ প্ৰতিপাল কৰিছে।" মতা মানুহৰ সমাগমলৈ যি এদিনো ওলোৱা নাই, সেই মানুহক আজি মতা মানুহে খুৱাইছে, ধুৱাইছে। এইবিলাক তেওঁ একো তত ধৰিব নোৱাৰি আকৌ চকু মুদিলে।

সোণৰ সকলো অসুখ ভাল হল, তেওঁ গোলাপীৰ লগত পৰামৰ্শ কৰি ঘৰলৈ যাবলৈ ওলাল। চন্দ্ৰকান্ত বৰুৱাৰো অনুমতি ললে। তেওঁলোক ঘোৰাৰ গাৰীৰে আহি ঘৰ পালেহি। তেতিয়াও ডাক্তৰে সোণক চাবলৈ আহি আছিল। ডাক্তৰ আমাৰ পূৰ্ব্বপৰিচিত কমলাকান্ত বৰুৱা। বৰুৱাই সদ্ ইচ্ছা বা অসদ্ ইচ্ছাৰেই হওক সোণক চাবলৈ আহি আছিল। তেওঁ কেতিয়াবা কেতিয়াবা গোলাপীৰ লগত অকলে অকলে ফুচফুচাই কথা হৈছিল। সোণে কেতিয়াবা কেতিয়াবা তেনে অৱস্থাতে সিইতক দেখিছিল। ডাক্তৰ গলেই সোণে গোলাপীক "কি কথা হৈছিল" বুলি সুধিছিল। গোলাপীয়েও "তোৰ বিয়াৰ কথা হৈছিলো" বুলি কৈছিল। সোণে লাজকি মুখখনি ওলমাইছিল। কেতিয়াবা গোলাপীক গেজেৰা মাৰিছিল। কেতিয়াবা গোলাপীক 'বাই, ডাক্তৰক কবি ইয়ালৈ নাহিব।' ডাক্তৰ কিন্তু প্ৰায়ে গৈ আছিল। এদিন তেওঁ খবৰ নিদিয়াকৈ যোৱা বাবে অপমানো পাইছিল।

(৮)

চন্দ্ৰকান্ত বৰুৱাৰ বেমাৰ। আজি প্ৰায় দেড় মাহ বিচনাত পৰি আছে। বেমাৰ কোনেও চিনোতা হোৱা নাই। কতনো ডাক্তৰ, কতনো কবিৰাজ লগাইছে তাৰ হিচাব নাই। তথাপি বেমাৰৰ লক্ষণ টানতকৈ টানলৈহে টানিছে। তেওঁ ভাবিলে তেওঁ বেছি দিন নিজীব। তেওঁৰ লগত চাকৰ লৰাটিৰ বাহিৰে কোনো নাছিল। মাক কেতিয়াবাই ঢুকাল, ভায়েকেও কলেজত পঢ়িছিল। বৰুৱাই ভাবি চিন্তি চাকৰ লৰাটিৰ হাতত সোণলৈ এখনি চিঠি লিখিলে। এই চিঠিতে সোণক চাবলৈ তেওঁ মাতিছিল। সোণে চিঠি পাই বৰ বেজাৰ পালে। তেওঁৰ চকুলো বৰলৈ ধৰিলে। গোলাপীক মাতি আনি সকলো কথা কলে। গোলাপীয়েও হুমুনিয়াহ পেলালে। দুয়ো পৰামৰ্শ কৰি যাবলৈ গাড়ী সজালে। গাড়ীৰে তেওঁলোক আহি চন্দ্ৰকান্ত বৰুৱাৰ ঘৰ পালেহি।

(৯)

সোণৰ পৰিচৰ্য্যাত বৰুৱাৰ বেমাৰ লাহে লাহে ভাল হবলৈ ধৰিলে। কমলাকান্ত ডাক্তৰে এদিন ৰোগী চাবলৈ আহোঁতে সোণক পৰিচৰ্য্যা কৰি থকা দেখিলে। তেওঁৰ ঈৰ্ষা অগ্নি জ্বলিবলৈ ধৰিলে। সেই দিনাৰ পৰা ডাক্তৰৰ চিকিৎসাত বিপৰীত ফল ফলিবলৈ ধৰিলে। এনে হোৱা দেখি সোণে ডাক্তৰ চাহাবক চিকিৎসা কৰিবলৈ লগালে। চাহাবৰ চিকিৎসাত বেমাৰী ভাল হৈ আহিল। সোণে গোলা-

দীৰ পৰামৰ্শ মতে বকৰাক নিজৰ ঘৰলৈ লৈ আহিল। তেওঁ তাতে বকৰাৰ পৰিচৰ্য্যা কৰিবলৈ ধৰিলে।

(১০)

দিনৰ পিছত দিন যাবলৈ ধৰিলে। এসপ্তাহ গল, দুসপ্তাহ গল, তাৰ পিছত এমাহ গল আৰু আৰু আহি দুমাহত ভৰি দিলেহি। বকৰা এতিয়াও সোণৰ ঘৰতে আছে। তেওঁৰ গা সম্পূৰ্ণৰূপে ভাল হল। এদিন তেওঁ সোণক সুধিলে "সোণ, তুমি মোক চিনি পাইছানে?—মই তোমাৰ তাহানিৰ চন্দ্ৰ।" সোণে ওপৰ-মুখ কৰিলে। তেওঁ চালে, তেওঁৰ সকলো আন্তৰিক ভাব কাৰ্য্যত পৰিণত হল। তেওঁৰ আনন্দৰ সীমা নোহোৱা হল। তেওঁৰ সৰু কালৰ প্ৰেমালিক বিয়াৰ কথা মনত পৰিল। দুয়োৰো প্ৰাণৰ মধু—ঝঙ্কাৰত এটি স্পন্দনৰ গীতি বাজি উঠিল:

(সোণ) "হেৰোৱা প্ৰাণৰ পুনৰ সন্মিলন।
হোৱা কেনে মধুৰ মিলন।
প্ৰাণে প্ৰাণে মিলে হোৱা
প্ৰেমিক সুজন॥"

শ্ৰীলোকনাথ গোস্বামী

আবাহন।

প্ৰাণৰ প্ৰাণত মোৰ প্ৰবল পিয়াহ,
কুসুমৰ হৃদয়ত পতা,
ইমান কাতৰকৈ মাতিছোঁ নিতৌ,
নাহিবানে হৃদয় দেৱতা?
তুলসীৰ মালা মোৰ তাতেই শুকাল,
যেবেলিল প্ৰেম উপহাৰ।
ইমান কঠুৱা যদি হৃদয় তোমাৰ
কিয় তেনে ভালপালোঁ মই?
তুমি দিয়া ভালপোৱা লই বোৱাঁ কাটি,
প্ৰাণে মোৰ নমহে বিকই।
শুনিছোঁ তোমাৰ ৰূপ ভুবন মোহন
দেখা নাই আজিও চকুৰে,
শুনিছোঁ নিৰ্গুণ তুমি তথাপি সগুণ
বান্ধ খোৱা যেতিয়া মৰমে।
শুনিছোঁ তোমাক নাথ ভালপালে তেনো
ভালপোৱা তুমিও তুনাই,

জানা যদি মন মোৰ হৃদয় দেৱতা
নাহা কিয় পূজা লবলই?
আজিও পুৱতী নিশা পাপ তাপ লই
আঁতৰিলে মায়াৰ ঢাকনি,
কান্দি উঠে প্ৰাণে মোৰ বিচাৰি নাপাই
প্ৰেমময় সেই ছবিখন।
ভালপোৱা যদি তুমি কন্দুৱাই মোক,
কান্দি থাকো তোমাকে সুঁৱৰি।
তুমিতো জানিছা মোৰ অন্তৰৰ কথা,
পাৰিবানে থাকিব পাহৰি?
নিতৌ দিয়াম মই ফিয়াত তোমাক
যত দিন থাকিম অকলে,
হৃদয়ত বাজি উঠা আবাহন সুৰ,
দয়াময়! যাব নে অগলে?

শ্ৰীশৰৎধৰ ৰাজখোৱা।

স্বাস্থ্য-প্ৰসঙ্গ।

(৩য় সংখ্যা ৮৯ পিঠিৰ পাছৰ পৰা।)

ডিপ্‌থিৰিয়া।—ডিপ্‌থিৰিয়া উৎকট সোঁচৰা বেমাৰ। "ক্লিবছ্‌-লিক্‌লাৰ বেছিলাছ" নামেৰে এবিধ জীৱাণুৰ পৰা ইয়াৰ উৎপত্তি হয়। দুবছৰৰ পৰা ১২ বছৰীয়া লৰা-ছোৱালীৰ ভিতৰত ইয়াৰ প্ৰাদুৰ্ভাব বেছি। এবছৰতকৈ কম লৰা-ছোৱালীৰ ভিতৰত মৃত্যু সংখ্যা বেছি হয়।

এই বেমাৰৰ বীজ কাহ বা চুমাৰ পৰা নাইবা কমাল, পুতলা আদিৰ পৰা সুস্থ মানুহৰ গাৰৈল বিয়পে। এই বেমাৰৰ গুপ্তাৱস্থা কেইঘন্টামানৰ পৰা ৫ দিনলৈকে।

নিবাৰণৰ ব্যৱস্থা:—বেমাৰীক সুস্থ মানুহৰ পৰা আঁতৰাব লাগে। বেমাৰী থকা ঘৰ, ঘৰুৱা সঁজুলি, কাপোৰকানি আদি শোধন কৰিব লাগে। যিমান দিন ডিঙিৰ ভিতৰত, এই বেমাৰৰপৰা হোৱা ৰস অণুবীক্ষণ যন্ত্ৰেৰে পৰীক্ষা কৰি বেমাৰৰ বীজ পোৱা যায় সিমান দিন বেমাৰীক আঁতৰাই ৰখা উচিত। গাৰ্গ্গীৰ সদায় তপতাই ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে। ডিঙিৰ ভিতৰৰ পৰা ওলোৱা ৰস আদি ফটা-কাপোৰেৰে মেটিয়াই পুৰি পেলাব লাগে। এই বেমাৰৰ প্ৰকোপৰ সময়ত বেমাৰে সোঁচিবাৰ সম্ভাৱনা থকা লৰা-ছোৱালীক এই বেমাৰৰ ছিটা (Antitoxic Serum) দিব লাগে।

* * *

বসন্ত বা বৰ-আই।—বসন্ত বা বৰ-আই বৰ সাংঘাতিক বেমাৰ। এই বেমাৰৰ বীজ বায়ুত উৰি বিয়পে। গতিকে বায়ুৰে এই বেমাৰৰ মধ্যস্থৰূপে কাম কৰে। ভাৰতবৰ্ষত জহকালি আৰু শীত-প্ৰধান দেশত জাৰকালি আৰু বসন্ত কালৰ আগতে এই বেমাৰৰ প্ৰকোপ বাঢ়ে।

এই বেমাৰৰ গুপ্তাৱস্থা (incubation period) সাধাৰণতঃ ১২ দিন, কিন্তু ৫ দিন বা ৩ সপ্তাহো হব পাৰে। প্ৰায় ৬ সপ্তাহলৈকে ইয়াৰ সংক্ৰামতা থাকে কিন্তু প্ৰত্যেক বেমাৰীকে গাৰ আঁচিইবোৰ সৰা ছাল (বেমাৰৰ ছোকোৰা) নথকে মানে আঁতৰাই থব লাগে।

নিবাৰণৰ ব্যৱস্থা।—এই ৰোগ নিবাৰণ কৰিবৰ কাৰণে গো-বীজৰ ছিটা দিয়া হয়। এই ছিটাৰ সম্বন্ধে বহুত মানুহৰ কুসংস্কাৰ আছে; কিন্তু সি নিতান্ত অমূলক। বহুত সময়ত দিওঁতাৰ দোষত বা পুঁজ বেয়া হলে ছিটা ভালকৈ নুঠে, গতিকে তাৰপৰা একো উপকাৰ নহয়। কিন্তু পুঁজ ভাল হলে আৰু নিয়মমতে সাৱধানে দিলে সি গুণ নিদি নাথাকে। কোনো কোনো দেশত ছিটা দিয়া প্ৰথা বাধ্যতামূলক। ওপজাৰ ছমাহৰ ভিতৰতে কেঁচুৱা লৰাক ছিটা দিব লাগে। ৪ মাহ বয়সতে দিয়া ৰীতি প্ৰশস্ত। নতুনকৈ ওপজা লৰাকো ৰীতিমতে ছিটা দিলে একো অপকাৰ হবৰ সম্ভাৱনা নাথাকে। কেঁচুৱা লৰাৰ গাত বসন্ত ওলোৱাৰ সম্ভাৱনা দেখিলে তাক ততালিকে ছিটা দিয়া উচিত। ডেকা বয়স পোৱাৰ আগতে আৰু বসন্ত প্ৰবল হোৱাৰ সময়ত পুনৰায় ছিটা দিব লাগে। প্ৰথম বাৰ দিয়া ছিটাৰ গুণ প্ৰায় ৭ বছৰলৈকে থাকে; কিন্তু সময়ৰ সিমান ঠিক নাই। কোনো মানুহৰ ঘৰত বসন্ত ওলালে বেমাৰীক আন মানুহ থকা ঘৰৰপৰা আঁতৰাব লাগে। যি মানুহৰ আগেয়ে একাৰ বসন্ত ওলাই গৈছে তেনে মানুহেহে বেমাৰীক আলপৈচান ধৰিব লাগে। কাৰণ ই বৰ সোঁচৰা ব্যাধি। ঘৰৰ সকলো মানুহকে ছিটা দিব লাগে। বায়ুৰে এই বেমাৰৰ বীজ উৰাই নিব নোৱাৰা কৰিবৰ কাৰণে বেমাৰীৰ গাত 'অলিভ অইল' নামেৰে তেল নাইবা 'গ্লিচাৰিণ' নামেৰে দৰৱ মিহলি থকা 'কাৰ্ব্বলিক এচিড' সানিব লাগে। বেমাৰীৰ খোটালীত থকা দূষিত হোৱা কাপোৰ কানি, বিছনা পত্ৰ, চকী মেজ আদি, আনকি গোটেই ঘৰটো দৰৱ পানীৰে শোধন কৰিব লাগে। ৰোগীৰ মল-মূত্ৰ আদি ফটাকানিৰে মেটিয়াই পুৰি পেলাব লাগে।

* * *

সৰু আই।—সৰু আই সাধাৰণতঃ লৰা ছোৱালীৰ গাত ওলায়। ই বৰ আইৰ সমান

আৱাশ্যক নহয়।

এই বেমাৰত ছিটাই একো উপকাৰ নিদিয়ে। ই মাৰাত্মক নহয় যদিও বহুত কষ্ট দিয়ে, গতিকে ই ব্যাপিব নোৱাৰাৰ বিধান কৰিব লাগে। বেমাৰীক আন মানুহ থকা ঘৰৰ পৰা আঁতৰাব লাগে। ঘৰ আই ওলালে যেনে সাৱ-ধান লব লাগে, ইয়াতো প্ৰায় তেনে সাৱধানতাৰ আৱশ্যক। আৰোগ্য হোৱা বেমাৰীৰ কাপোৰ কানি সিজাই দৰবেৰে ধুই পেলাব লাগে আৰু বেমাৰীকো ভালকৈ গা ধুৱাব লাগে। বেমাৰী থকা কুঠৰীটো সম্পূৰ্ণৰূপে পৰিষ্কাৰকৈ ধুই পেলাব লাগে আৰু দৰব পানীৰে শোধন কৰিব লাগে।

পানী-চামৰি।—পানী-চামৰি ঘাইকৈ ৫ বছৰৰ কম লৰা-ছোৱালীৰ হয়। বায়ুৱে এই বেমাৰ বিস্তাৰ কৰে। এই ৰোগে পানী লগা আৰু কাহৰ বেমাৰৰ উৎপত্তি কৰি বেমাৰীক বহুত কষ্ট দিয়ে।

বেমাৰীক তৎক্ষণাৎ আঁতৰাব লাগে। সংক্ৰামিত হোৱা কাপোৰ-কানি, শোৱা কুঠৰী আদি ভালকৈ দৰব-পানীৰে ধুই পেলাব লাগে। তলত লিখা বিষয় কেইটাই এই বেমাৰৰ নিবাৰণত বহুত সহায় কৰে।

(১) বাধ্যতামূলক জাননী।

(২) স্কুলীয়া লৰাৰ গাত এই বেমাৰ হলে স্বাস্থ্য সম্বন্ধীয় কৰ্তৃপক্ষক স্কুলৰ শিক্ষকে দিয়া জাননী আৰু তেনে কৰ্তৃপক্ষই শিক্ষকক দিয়া কোনো স্কুলীয়া লৰাৰ ঘৰত হোৱা বেমাৰীৰ জাননী।

(৩) এই ৰোগৰ প্ৰাদুৰ্ভাৱ হলে স্কুল বন্ধ দিয়া ৰীতি।

(৪) প্ৰথমে হোৱা বেমাৰীক, যেনে প্ৰকাৰেই হওক, আম্পা ভালৈ নিয়া নিয়ম।

(ক্ৰমশঃ।)

শ্ৰীমহানন্দ বৰুৱা।

প্ৰতিমা-পূজা।

কৰ্ম্মযোগ বা ক্ৰিয়াযোগৰ বিষয়ে ভক্ত উদ্ধৱৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰত শ্ৰীকৃষ্ণই এই দৰে কৈছিল। (ভাগৱত, ১১শ স্কন্ধ, সপ্তবিংশ অধ্যায়)—হে উদ্ধৱ, অসীম অপাৰ কৰ্ম্মকাণ্ডৰ অন্ত নাই। মোৰ তিনি প্ৰকাৰ পূজা, বৈদিক, তান্ত্ৰিক আৰু মিশ্ৰ। এই তিনটাৰ ভিতৰত যাৰ যেনে অভিমত তাৰ দ্বাৰাই মোৰ পূজা কৰিব। মানুহে যেতিয়া নিজৰ অধিকাৰ মতে দ্বিজত্ব লাভ কৰিব, তেতিয়া ভক্তিপূৰ্ব্বক মোৰ যেনেকৈ অৰ্চ্চনা কৰিব, কওঁ শুনা। দ্বিজে অকপত ভাৱে প্ৰতিমাত, বালুকাময়ীবেদিত, অগ্নিত, অথবা সূৰ্য্যত, জলত আৰু হৃদয়ত নিজগুৰুস্বৰূপে মোক দ্ৰব্যৰ দ্বাৰাই ভজনা কৰিব। দাঁত ধুই শুদ্ধিৰ নিমিত্তে আগেয়ে স্নান কৰিব;—বৈদিক আৰু তান্ত্ৰিক উভয় মন্ত্ৰেৰে মৃত্তিকা গ্ৰহণাদি দ্বাৰাই স্নান হয়। বেদবিহিত সন্ধ্যোপাসনাদিকৰ্ম্মসকলেৰে সৈতে কৰ্ম্মপাৱনী মোৰ পূজা কৰিব। শৈলময়ী, দাৰুময়ী লৌহময়ী, লেহময়ী, লেখময়ী, বালুকাময়ী, মনোময়ী, আৰু মণিময়ী—এই মোৰ অষ্টবিধ প্ৰতিমা। সিও আকৌ দ্বিবিধ;—চলা আৰু অচলা। অচলা প্ৰতিমাত বিসৰ্জ্জন আৰু আবাহন নাই। চলাত থাকিব পাৰে, নাথাকিবও পাৰে। বালুকা-ময়ীত দুইটা থাকিব। মৃন্ময়ী আৰু লেখময়ীৰ বাহিৰে আন প্ৰতিমাক স্নান কৰোৱা কৰ্ত্তব্য, আন বিলাকৰ পৰিমাৰ্জ্জন আছে। নিষ্কাম ভক্তই প্ৰতিমাক উত্তম দ্ৰব্যসকল দি মনে মনে চিন্তাৰ দ্বাৰাই মোৰ পূজা কৰিব। বালুকাৰ বেদিত বিশেষ মন্ত্ৰসকলৰ দ্বাৰাই অঙ্গ-দেৱতা আৰু প্ৰধান দেৱতাসকলৰ স্থাপন, অগ্নিত ঘৃতসিক্তহোমীয় দ্ৰব্য, সূৰ্য্যত নমস্কাৰ আৰু অৰ্ঘ্যাদিৰ দ্বাৰাই অৰ্চ্চন আৰু জলত জলাদিৰ দ্বাৰাই পূজন মোৰ অতিশয় প্ৰিয়। পবিত্ৰ হৈ আগেয়ে পূজাসাধন দ্ৰব্যবোৰ আনি কুশেৰে আসন বিৰচন কৰিব, পিছত উপবেশন কৰি পূৰ্ব্বমুখ বা উত্তৰমুখ হৈ অৰ্চ্চনা কৰিব। স্থিৰা প্ৰতিমাত পূজা কৰিবৰ

হলে প্ৰতিমাৰ সম্মুখ হৈ উপবেশন কৰি আৰাধনা কৰিব। পিছত যথোপদেশ ন্যাসবোৰ সম্পাদন কৰি নিজৰ শৰীৰাদি সংশোধন কৰি মূল-মন্ত্ৰৰ ন্যাসেৰে সৈতে মোৰ পূজা কৰিব, আৰু প্ৰোক্ষণৰ অৰ্থে উদকপূৰ্ণ কুম্ভৰ যথাবৎ সংস্কাৰ সাধন কৰিব। সেই জলেৰে দেৱ-পূজাৰ স্থান, দ্ৰব্যবোৰ, আৰু নিজক প্ৰোক্ষণ কৰি জল আৰু আন সমস্ত দ্ৰব্যৰ দ্বাৰাই পাত্ৰ-ত্ৰয়ৰ সংস্কাৰ কৰিব। পূজকে, তিনি পাত্ৰক হৃদমন্ত্ৰ শিৰোমন্ত্ৰ, শিখামন্ত্ৰ, আৰু গায়ত্ৰীৰে মন্ত্ৰ পূত কৰিব। সিদ্ধসকলে ওঁকাৰৰ পিছত যি ধ্যান কৰে, বায়ু আৰু অগ্নিৰ দ্বাৰাই শোধিত দেহত হৃৎপদ্মত অৱস্থিত মোৰ সেই শ্ৰেষ্ঠা, সূক্ষ্মা, নাৰায়ণ মূৰ্ত্তিৰ ধ্যানত প্ৰবৃত্ত হব। নিজৰে সৈতে একীভূত কৰি চিন্তিত সেই মূৰ্ত্তিৰ দ্বাৰাই শৰীৰ ব্যাপ্ত হোৱাৰ পিছত আগেয়ে তাতে মানস-উপচাৰেৰে পূজা কৰি তন্ময় হৈ প্ৰতিমাদিত আহ্বান আৰু স্থাপন মুদ্ৰাৰ দ্বাৰাই স্থাপন কৰি অঙ্গন্যাস কৰি মোৰ পূজা কৰিব। ধৰ্ম্মাদি আৰু ৯ শক্তিৰে মোৰ আসন আৰু তাৰ মাজত কৰ্ণিকা আৰু কেশৰবোৰৰ দ্বাৰাই উজ্জ্বল অষ্টাদল পদ্ম কল্পনা কৰি বেদ আৰু তন্ত্ৰৰ দ্বাৰাই ভোগ আৰু মুক্তি-সিদ্ধিৰ নিমিত্তে মোক পাদ্য, আচমনীয় আৰু অৰ্ঘ্যাদি উপচাৰবোৰ নিবেদন কৰিব। পিছত সুদৰ্শন, পাঞ্চজন্য শঙ্খ, গদা, খড়্গ, বাণ, ধনু, হল, মুষল, কৌস্তুভ মালা, আৰু শ্ৰীবৎসৰ অৰ্চ্চনা কৰিব। সুনন্দ, নন্দ, প্ৰচণ্ড, চণ্ড, মহাবল, বল, কুমুদ, কুমুদেক্ষণ, গৰুড়, দুৰ্গা, বিনায়ক, ব্যাস, বিষ্বক্সেন, গুৰুগণ আৰু দেৱগণ, এই সহচৰসকলক যথাস্থানত প্ৰোক্ষণাদি কৰি পূজা কৰিব। ক্ষমতা থাকিলে মন্ত্ৰোচ্চাৰণ কৰি সদায় উশীৰ, কৰ্পূৰ, কুঙ্কুম আৰু অগুৰুবাসিত জলেৰে স্নান কৰাব। স্বৰ্ণ, অৰ্ঘ্য, মন্ত্ৰ, মহাপুৰুষ, বিদ্যা পুৰুষসূক্ত, সাম আৰু নীৰাজন প্ৰভৃতিৰ দ্বাৰাই পূজা কৰিব। বসন, উপবীত, অলঙ্কাৰ, পত্ৰাৱলী, মালা, চন্দন আৰু লেপনৰ দ্বাৰাই অলঙ্কৃত কৰিব; মোৰ ভক্ত হলে প্ৰেমেৰে সৈতে যথোচিত ভাৱে অলঙ্কৃত কৰিব। মোক পাদ্য, আচমনীয়, চন্দন, পুষ্প, ধূপ, ইত্যাদি উপচাৰবোৰ শ্ৰদ্ধাৰে সৈতে নিবেদন কৰিব। সাধ্য-পক্ষত গুড়, পায়স; ঘৃত, শষ্কুলী, পিষ্টক, মোদক, সংযাব, দধি, আৰু ব্যঞ্জনৰ নৈবেদ্য দিব। একাদশীৰ দিনা অভিষেচন, উন্মৰ্দ্দন, আদৰ্শদান, দন্তধাবন, পঞ্চামৃতৰ দ্বাৰাই স্নপন, অন্নাদি দান গীত আৰু বাদ্য কৰিব; ক্ষমতা থাকিলে প্ৰত্যহ কৰিব। স্ব স্ব অধিকাৰ ভুক্ত বেদোক্ত কৰ্ম্মজ্ঞাপক সূত্ৰ অনুসাৰে মেখলা, কুশ আৰু বেদি দ্বাৰাই কুণ্ড বিৰচিত হলে, তাৰ চাৰিউফালে অগ্নি স্থাপন কৰি হস্তৰ দ্বাৰাই দীপিত কৰি একত্ৰ মিলন কৰিব। পিছত চাৰিওকাষে কুশ বিস্তাৰ কৰি ব্যাহৃতিৰ দ্বাৰাই যথাবিধি সমিৎ প্ৰক্ষেপ পাৰিৰূপ অন্বাধান কৰ্ম্ম কৰিব। তাৰ পিছত অগ্নিৰ উত্তৰফালে হোমোপযোগী দ্ৰব্যবোৰ থৈ প্ৰোক্ষণী পাত্ৰস্থ জলেৰে প্ৰোক্ষণ কৰি অগ্নিত মোক ভাবনা কৰিব। প্ৰতিমাত যি জ্যোতি স্থাপন কৰা হৈছিল, সেই জ্যোতিক আকৌ হৃৎপদ্মজ্যোতিত বিলীন কৰিব। × × প্ৰতিষ্ঠাৰ দ্বাৰাই চক্ৰবৰ্ত্তিপদ, মন্দিৰ নিৰ্ম্মাণৰ দ্বাৰাই ত্ৰিলোক, পূজাদিৰ দ্বাৰাই ব্ৰহ্মলোক, আৰু এই তিনিওৰো দ্বাৰাই মোৰে সৈতে সমতা লাভ কৰে। নিষ্কাম ভক্তিযোগৰ দ্বাৰাই মোক পায়।"

শ্ৰীমদ্ভাগৱতত প্ৰতিমা পূজকৰ নিমিত্তে শ্ৰীকৃষ্ণ মুখনিসৃত হোৱা এই ব্যৱস্থা। এতিয়া আমি প্ৰদীপিকাক সোধোঁ, এই ব্যৱস্থা মতে তেওঁলোকৰ কোনে আৰু কেইজনে প্ৰতিমা পূজা কৰিছে বা কৰিব পাৰে, আন নেলাগে তেওঁলোকৰ ডাঙৰ সত্ৰৰ অধিকাৰ প্ৰভুৱেও দিনৌ বা এদিনো এনেৰূপে প্ৰতিমা পূজা কৰে বুলি প্ৰদীপিকাই আমাক কলে, আমি প্ৰদীপিকাক বৰ সাহিয়াল পুৰুষ বুলি কম। প্ৰতিমাৰ পূজাৰ বস্তুবোৰ নিৰ্দ্দোষ আৰু অতি শুদ্ধ হোৱাতো অতি আৱশ্যক নতুবা পূজা বৃথা, শাস্ত্ৰৰ বচন উদ্ধাৰ কৰি এই কথাৰ সাক্ষী দিবলৈ আমি সাজু আছোঁ। কিন্তু এই হল তো দ্বিজসকলৰ নিমিত্তে ব্যৱস্থা। দামোদৰীয়া অদ্বিজ শূদ্ৰসকলৰ গতি কি হব? তেওঁলোকৰ

যেনো বৰ কম নহয়। শূদ্ৰ সকলে কি কৰিব? সেই শূদ্ৰসকলে দ্বিজসকলৰ গাখীৰ ঘিউ চাউল কল আদি পূজাৰ উপকৰণ গোটাই দি দ্বিজসকলৰ ভৰি ধুৱাইদি তিয়নি চেপি দি দ্বিজসকলৰ পাদোদক পান কৰি তিনি পৰীয়াইলৈকে লেকাত লাগি পৰি থাকি এমুঠি পগু মিত অন্ন বা প্ৰসাদ খাই ভৱসংসাৰৰ তৰণীৰ চৰঠৰ তলত চেপেটা খাই বহি যাবৰ ব্যৱস্থা নে কি? কলিত স্ত্ৰী শূদ্ৰকে আদি কৰি সকলোৰে তৰিবৰ পথ প্ৰদৰ্শন কৰিবৰ নিমিত্তে শ্ৰীশঙ্কৰদেৱৰ যে আহিছিল তাৰ কোনো ভুল নাই, শ্ৰীদামোদৰদেৱো আহিছিল। দামোদৰদেৱে তেওঁৰ পন্থীয়া স্ত্ৰী-শূদ্ৰাদিৰ তৰিবৰ ওপৰত কোৰা ব্যৱস্থাকে কৰিছিল নে? আমি আকৌ সোধোঁ। দামোদৰীয়া সত্ৰৰ শূদ্ৰ ভকতসকলৰ গতি কি হব, তেওঁলোকৰ দ্বিজত্ব নাই, আৰু প্ৰতিমা পূজাৰ অধিকাৰো নাই, গতিকে প্ৰতিমা পূজক দ্বিজৰ পদসেৱা পাদোদক পান আৰু প্ৰসাদ ভক্ষণৰ বাহিৰে বাট কি? আমি নহি কওঁ স্বয়ং দামোদৰ দেৱৰ এই ব্যৱস্থা নহয়; শঙ্কৰদেৱৰ ব্যৱস্থাৰ নিচিনাই তেওঁৰ ব্যৱস্থা, আৰু সেই ব্যৱস্থা কলিযুগৰ নিমিত্তে শাস্ত্ৰোক্ত ব্যৱস্থা হৰিনাম শ্ৰৱণ কীৰ্ত্তন, দ্বাপৰ-যুগীয়া প্ৰতিমা পূজন নহয়। "হৰেৰ্নাম হৰেৰ্নাম হৰেৰ্নামৈৱ কেৱলম্। কলৌ নাস্ত্যেৱ নাস্ত্যেৱ নাস্ত্যেৱ গতিৰন্যথা॥" এই শাস্ত্ৰীয় ব্যৱস্থাই দামোদৰদেৱৰো, কলিৰ নিমিত্তে অশাস্ত্ৰীয় দ্বাপৰ যুগৰ নিমিত্তে শাস্ত্ৰীয় ব্যৱস্থা নহয়। কলিৰ অৱস্থা বুজি, "শয়নে স্বপনে জাগৰণে" যেতিয়াই পৰা যায় তেতিয়াই লবৰ নিমিত্তে সকলোৰে পক্ষে হৰিনামৰ ব্যৱস্থা সেইদেখি শঙ্কৰদেৱে দিছে।

"মধুৰমধুৰমেতন্মঙ্গলম্মঙ্গলানাম্।
সকলনিগমবল্লী সৎফলং চিৎস্বৰূপম্॥
সকৃদপি পৰিগীতং শ্ৰদ্ধয়া হেলয়া বা।
ভৃগুবৰ নৰমাত্ৰং তাৰয়েৎ কৃষ্ণনাম॥"

"সকল নিগম-লতা তাৰ অবিনাশী ফল
কৃষ্ণনাম চৈতন্য স্বৰূপ।
সুমধুৰ সুমঙ্গল শ্ৰদ্ধায়ে হেলায়ে লৈয়া
নৰমাত্ৰে তৰে ভৱকূপ॥"

"অপবিত্ৰঃ পবিত্ৰোবা সৰ্ব্বাবস্থাং গতোঽপিবা।
যঃ স্মৰেৎ পুণ্ডৰীকাক্ষং স বাহ্যাভ্যন্তৰঃ শুচিঃ॥"

"অপবিত্ৰ সিতো অতি পবিত্ৰ হোৱে বা যদি
সমস্ত অৱস্থা আছে পায়া।
কমললোচন বিষ্ণো স্মৰে তাৰেসে শুদ্ধ
বাহিৰে ভিতৰে হোৱে কায়া॥"

"সৰ্ব্ব বেদান্তসাৰং হি শ্ৰীভাগৱতমুচ্যতে।" শ্ৰীমদ্ভাগৱত সমস্ত বেদান্তৰ সাৰ। "নিগম কল্পতৰোৰ্গলিতং ফলম্" শ্ৰীমদ্ভাগৱত। "সৰ্ব্বশ্ৰুতি শিৰোৰত্ন ভাগৱতাৰণ্যে হৰিনাম সিংহো বিৰাজতে অঞ্জনি"

"সৰ্ব্ব শ্ৰুতি শিৰোৰত্ন ভাগৱত বন মাজে
হৰি নাম সিংহ প্ৰকাশয়।"

এনে ভাগৱতৰ conclusion শেষ সিদ্ধান্তঃ— কলিত পূজা যাগ যজ্ঞ নহয়, কলিত হৰি নাম, হৰি নাম, হৰি নাম।

"কৃতে যদ্ধ্যায়তো বিষ্ণুং ত্ৰেতায়াং যজতো মখৈঃ।
দ্বাপৰে পৰিচৰ্য্যায়াং কলৌ তদ্ধৰিকীৰ্ত্তনাৎ॥"

"সত্য যুগে ধ্যান ত্ৰেতা যুগে যজ্ঞ
দ্বাপৰ যুগত পূজা।
কলিত হৰিৰ কীৰ্ত্তন বিনাই
আৰতে নাহিকে দুজা॥"

"হৰেঃ কীৰ্ত্তনমুৎসৃজ্য ধৰ্ম্মমন্যচ্চৰেৎ কলৌ।
ন কিঞ্চিৎ ফলমাপ্নোতি শ্ৰম এব হি কেৱলম্॥"

"কলিত হৰিৰ কীৰ্ত্তন বিনাই
অন্যত্ৰ ধৰ্ম্ম আচৰে।
মিছাত কেৱল শ্ৰম মাত্ৰ পাৱে
একোৱে ফল নধৰে॥
কলিত হৰিৰ কীৰ্ত্তন এৰিয়া
আন মতে চাহে গতি।
যেন কুলবধূ নিজ স্বামী তাজি
ভজে গৈয়া উপপতি॥"

এই বাবেই

"জ্ঞানং দেবাৰ্চ্চনং ধ্যানং ধাৰণং নিয়মোযমঃ।
প্ৰত্যাহাৰঃ সমাধিশ্চ হৰিনামসমং নচ॥"

"নাহিকে কলিত ধৰ্ম্ম কীৰ্ত্তনৰ সম।" কাৰণ, আন পূজা অৰ্চ্চনা যজ্ঞাদি বিধিনিদূষিত। তাত অলপ ছিদ্ৰ থাকিলেই সি নিষ্ফল হয়। কিন্তু নামধৰ্ম্ম বিধিনি দূষিত নহয়। এই বাবে নামধৰ্ম্ম কলিত সকলো ধৰ্ম্মৰ ৰজা আৰু

সহজ সাধ্য। এই ধৰ্ম্মকেই আমাক শ্ৰীশঙ্কৰদেৱে দি গৈছে; প্ৰতিমা পূজা নহয়। যি প্ৰতিমা পূজাত বাস্ত তেওঁ তাকে কৰি থাওক, কিন্তু তেওঁ শাস্ত্ৰৰ তত্ত্ব নাজানি, শাস্ত্ৰজ্ঞানবিহীন হৈ, মাথোন নাম ধৰ্ম্মক আশ্ৰয় কৰি থকোতা সকলক নিন্দাতে কটূক্তি কৰি নিজৰ মূৰ্খতা প্ৰকাশ কৰা হাস্যাস্পদ নহয় যেন এই তেওঁলোকৰ প্ৰতি আমাৰ বক্তব্য।

"বিধিৰ কিঙ্কৰ যতেক সাধন
তাক পাশ কৰি থৈয়ো।
বিধিৰ ঈশ্বৰ হৰি গুণ নাম
তাহাতে শৰণ লৈয়ো।"

এই শাস্ত্ৰৰ সাৰ। এয়ে শ্ৰীশঙ্কৰদেৱৰ শ্ৰীমাধৱদেৱৰ ধৰ্ম্মোপদেশ। এয়েই এই কালত আমাৰ সকলোৰে সহজ সাধ্য আচৰণ বস্তু। এতেকে হে অসমীয়া ভাইসকল! শিক্ষিত অশিক্ষিত, ডাঙৰ সৰু, ধনী দুখীয়া, বামুণ শূদিৰ সকলো চাপি আহা! আমি সকলোৱে অসমত হৰিনামৰ বিজয় দুন্দুভি বজাই শ্ৰীশঙ্কৰদেৱৰ অক্ষয় যশস্যা প্ৰকাশ কৰি তেওঁৰ ওচৰত কৃতজ্ঞ হৈ, ঈশ্বৰত এক শৰণ লৈ কলিত ভৱ সিন্ধু তাৰিবৰ এক মাথোন উপায় ঈশ্বৰ নাম কীৰ্ত্তন ধৰ্ম্মক আচৰণ কৰি কৃতাৰ্থ হওঁহঁক।

শ্ৰীলক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা।

ধৰ্ম্মৰ বিষয়ে যৎকিঞ্চিৎ।

"মাধৱে বোলন্ত শ্ৰুতি স্মৃতি,
মোৰ আজ্ঞাবাণী জানা নিশ্চ,
সিটোজনে আৰু উলঙ্ঘিয়া প্ৰবৰ্ত্তয়।
ভৈল সিটো মোৰ আজ্ঞাচ্ছেদী,
মোক দ্বেষ কৰিলেক অতি
মোৰ ভক্ত হন্তো বৈষ্ণৱ সিটো নহয়॥"

শ্ৰীমাধৱদেৱ-বিৰচিত ঘোষাৰ এই পদফাকি আজিকালি কোনো কোনোৱে উদ্ধাৰ কৰি দেখুৱাবলৈ যায় যে মাধৱদেৱে শ্ৰুতি স্মৃতি মানি চলিবলৈ সকলোকে কৈছে, কিন্তু তেওঁৰে পন্থীয়া মহাপুৰুষীয়াসকলে নামানি অগ্ৰাহ্য কৰি চলে; এতেকে মহাপুৰুষীয়া ধৰ্ম্ম অশাস্ত্ৰীয় আৰু মহাপুৰুষীয়াসকল হেনে তেনে ইত্যাদি। "Little learning is a dangerous thing" অৰ্থাৎ "অল্প বিদ্যা ভয়ঙ্কৰী" বুলি যে এটা প্ৰবচন আছে, ওপৰত তুলি দিয়া ঘোষাৰ পদৰ ওপৰত এনে মানে কৰি এনে সিদ্ধান্তত উপনীত হোৱাটোৱেই তাৰ এটা উজ্জ্বল উদাহৰণ। হিন্দু শাস্ত্ৰৰ true spirit অৰ্থাৎ প্ৰকৃত মৰ্ম্মত প্ৰৱেশ কৰা কঠিন কাৰ্য্য, "গণ্ডুষ জল"ত সফৰী ফৰফৰাওতা শফৰীৰ পক্ষে তো সেইটো অসাধ্যই। Apparently contradictory অৰ্থাৎ দেখাতে পৰস্পৰবিৰোধী আমাৰ শাস্ত্ৰই। কিন্তু সেইটো ওপৰ চকুৱা সকলৈহে; শব্দ-সিন্ধুত দকৈ বুৰ মাৰি মুকুতা বিচাৰোতা সকলৈ তেনে নহয়। হিন্দুৰ সকলো শাস্ত্ৰতে ঐক্য আৰু সামঞ্জস্যৰ এটা under current গূঢ় তাৎপৰ্য্যৰ সোঁতৰ ধাৰ আছে, দ তলতীয়া সেই সোঁতাৰ সম্ভেদ, শাস্ত্ৰৰ ওপৰত ওপঙি উটিযোৱাসকলে নাপায়। সেই বাবেই শাস্ত্ৰৰ উপদেশেৰে সৈতে গুৰুৰ উপদেশ লাগে, কাৰণ বহুদৰ্শী বিচক্ষণ কৰ্ণধাৰ গুৰুৱেহে সেইবোৰ পৰস্পৰবিৰোধী কথাৰ আউল ভাঙি, চট আৰু বুদ্ধি-থকা শিলৰপৰা শিষ্যৰ নাও নিৰাপদে সকৰাই গন্তব্য স্থানত উলিয়াই দিব পাৰে। এই বাবেই শাস্ত্ৰতেই কৈছে "বেদাঃ বিভিন্নাঃ শ্ৰুতয়ো বিভিন্নাঃ নাসৌ মুনিৰ্যস্য মতং ন ভিন্নং। ধৰ্ম্মস্য তত্ত্বং নিহিতং গুহায়াম্ মহাজনো যেন গতঃ স পন্থাঃ॥" এই বাবেই সাধাৰণ বিদ্যা জ্ঞানযুক্ত মানুহলৈ কৰ্ণধাৰ গুৰু লাগে, নতুবা তাৰ নানান শাস্ত্ৰৰ নানান চাক-নৈয়াত পৰি বিমোৰ হৈ ঘূৰি মৰে। এই বাবেই মাধৱদেৱে লেখিছে—

"অজ্ঞান আন্ধাৰে পৰিয়া জীৱৰ
জ্ঞান-পথ ভৈল নাশ।
নাম অঞ্জনীয়া বিনে আন মতে
নপাৱে হৰিৰ পাশ॥" ঘোষা

কিন্তু নাম-অজনীয়া গুৰু আজিকালিৰ professional গুৰু নামধাৰী "গুৰু" বা "মহন্ত" বা "গোস্বামী" নহয়। যি পৰস্পৰ-বিৰোধী শাস্ত্ৰৰ বিৰোধ ভঞ্জন কৰি নিজৰো আৰু শিষ্যৰো সংশয় ছেদ কৰি শাস্ত্ৰৰ সেই গুহ্যাৎ নিহিতং তত্ত্ব প্ৰকাশ কৰি নিজৰ জীৱন আৰু শিষ্যৰ জীৱনত তাক লগাব পৰা কৰি দিব পাৰে তেওঁহে প্ৰকৃত গুৰুৰ আসনৰ উপযুক্ত। এই-বাবেই মাধৱদেৱে ঘোষাত কৈছে—

"নামানে শাস্ত্ৰৰ নৰ্ম্ম যেবি আসে তাকে কয়,
ছেদিবাক নাপাৰে সংশয়।
গুৰু বোলাই তথাপিতো, ফাঁকিয়া লোকৰ মাজে
মাজসতকাৰ পূজি লয়॥"!

শঙ্কৰদেৱ মাধৱদেৱ Visionary বা revolutionary নাছিল। তেওঁলোকৰ মাথোন উদ্দেশ্য আছিল—to purify Hinduism from within, অৰ্থাৎ হিন্দুধৰ্ম্মৰ ভিতৰত থাকি হিন্দুধৰ্ম্মক সংস্কাৰ কৰাটো। তেওঁলোকে বেদাদি শাস্ত্ৰবিহিত হিন্দুধৰ্ম্মৰ শ্ৰুতি স্মৃতিৰ প্ৰকৃত মৰ্ম্ম উদ্ঘাটন কৰি হিন্দুধৰ্ম্মৰ গাৰ পৰা মলি গুচাই আনযুগীয়া ধৰ্ম্মক তাৰ প্ৰকৃত ঠাই আন যুগলৈ ঠেলি শ্ৰুতিস্মৃতিবিহিত কলি যুগৰ লুপ্ত হবলৈ যোৱা যুগধৰ্ম্মক পুনৰ প্ৰচাৰ কৰি তাক তাৰ নিজা ঠাই দিয়াটোহে আছিল। শ্ৰুতি স্মৃতিৰ আজ্ঞাবাণী পালিবলৈহে তেওঁলোক আহিছিল, উলঙ্ঘিবলৈ নহয়। শ্ৰুতি স্মৃতিৰ আজ্ঞাবাণী নো কি?

"কৃতে যদ্ধ্যায়তো বিষ্ণুং ত্ৰেতায়াং যজতো মখৈঃ।
দ্বাপৰে পৰিচৰ্য্যায়াং কলৌ তদ্ধৰিকীৰ্ত্তনাৎ॥"

"সত্যযুগে ধ্যান ত্ৰেতাযুগে যজ্ঞ
দ্বাপৰ যুগত পূজা।
কলিত হৰিৰ কীৰ্ত্তন বিনাই
আৰত নাহিকে দুজা॥"

"হৰেঃ কীৰ্ত্তনমুৎসৃজ্য ধৰ্ম্মমন্যচ্চৰেৎ কলৌ।
ন কিঞ্চিৎ ফলমাপ্নোতি শ্ৰম এৱহি কেৱলম্॥"

"কলিত হৰিৰ কীৰ্ত্তন বিনাই
অন্যত্ৰ ধৰ্ম্ম আচৰে।
মিছাতে কেৱল শ্ৰম মাত্ৰ পাৱে
একোৱে ফল নধৰে॥"

"ঘোৰে কলিযুগে প্ৰাপ্তে সৰ্ব্বধৰ্ম্মবিবৰ্জ্জিতাঃ।
নাৰায়ণপৰামগ্নাস্তে কৃতাৰ্থা ন সংশয়ঃ॥"

"ঘোৰ কলিযুগে পাইলে সৰ্ব্বধৰ্ম্ম
বৰ্জ্জিত হৈবা নিশ্চয়।
নাৰায়ণপৰ হৈলে কৃতকৃত্য
হোৱয় নাহি সংশয়॥"

শাস্ত্ৰই আৰু কি কয়?

"বধিৰ কিঙ্কৰ যতেক সাধন
তাক পাশ কৰি থৈয়া।
বিধিৰ ঈশ্বৰ হৰি গুণ নাম
তাহাত শৰণ লৈয়ো॥"

শ্ৰুতি স্মৃতি বেদান্ত গীতা ভাগৱত আদি শাস্ত্ৰৰ সাৰ মৰ্ম্ম ৰহস্য কি?

"দেৱৰ দুৰ্লভ ঈশ্বৰ কৃষ্ণক
ভকতিসে কৰে বশ্য।
আগম নিগম গীতা ভাগৱত
শাস্ত্ৰৰ ইটো ৰহস্য॥"

"হৰিসে চৈতন্য আত্মা জ্ঞানময়
আৰব সমস্তে জড়।
বেদ বেদান্তৰ সমস্ত শাস্ত্ৰৰ
এহিসে বিচাৰ বৰ॥"

"বেদে ৰামায়ণে চৈৱ পুৰাণে ভাৰতে তথা।
আদৌ মধ্যাৱসানেষু হৰিঃ সৰ্ব্বত্ৰ গীয়তে॥"

"বেদে ৰামায়ণে পুৰাণে ভাৰতে
আদি মধ্য অৱসানে।
হৰিকেসে মাত্ৰ কহয় নিশ্চয়
জানা তত্ত্ব এহি মানে॥"

শাস্ত্ৰই আৰু কয়:—যে কলিত মাত্ৰ হৰিৰ নাম কীৰ্ত্তন ধৰ্ম্ম; বেদে আনযুগৰ নিমিত্তে বিধান কৰা পূজা যজ্ঞ হোম কৰ্ম্মাদি ধৰ্ম্ম নহয়।

"কলেৰ্দ্দোষনিধে ৰাজন্নস্তি হ্যেকো মহান্ গুণঃ।
কীৰ্ত্তনাদেৱ কৃষ্ণস্য মুক্তবন্ধঃ পৰং ব্ৰজেৎ॥"

আৰু এনে হৰিকীৰ্ত্তনত সকলো জাতৰ মানুহৰে সমান অধিকাৰ; পূজা আহ্নিকৰ দৰে দুটা এটা ওখ জাতৰ মানুহৰ অকলশৰীয়া সম্পত্তি নহয়; সেইদেখি পূজা, আহ্নিক, যাগ, যজ্ঞ আদি সকলো ধৰ্ম্মৰ ওপৰত হৰিকীৰ্ত্তন ধৰ্ম্ম ৰজা। ৰজা সকলো প্ৰজাৰ ৰজা; মাথোন এমুঠি Oligarchy বা দুমুঠি Aristocracy-ৰেই কে

ৰজা নহয়; আৰু এইবাবেই ৰজা সকলোতকৈ ডাঙৰ। এইবাবেই শাস্ত্ৰই কৈছে?

"পৰম নিৰ্ম্মল ধৰ্ম্ম হৰিনাম কীৰ্ত্তনত
সমস্ত প্ৰাণীৰ অধিকাৰ।
এতেকেসে হৰিনাম সমস্ত ধৰ্ম্মৰ ৰাজা
এহি সাৰ শাস্ত্ৰৰ বিচাৰ॥"

বৰ্ণাশ্ৰম ধৰ্ম্ম যত যাৰ যেন বিধি আছে
তাৰেসে কেৱল অধিকাৰ।
হৰিনাম কীৰ্ত্তনৰ নাহিকে নিয়ম একো
এতেকেসে ধৰ্ম্ম মাজে সাৰ॥"

শ্ৰুতি স্মৃতিৰ গভীৰ গুহানিহিত মৰ্ম্ম এয়েই। সাধু মহন্ত ভক্তসকলেহে এই কথা জানে; অকল নামত মহন্ত ভকত বোলাওঁতা professional "ব্যৱসায়ী" "মহন্ত" আৰু "ভকতে" নাজানে; আৰু নাজানি জাৰ-কালিৰ নিমিত্তে উদং গা, আৰু জাৰ কালিৰ নিমিত্তে কথা কম্বলৰ ব্যৱস্থা দিয়ে; আৰু নিজেই এইদৰে শ্ৰুতি স্মৃতি উলঙ্ঘা কৰি প্ৰৱৰ্ত্তে; অথচ শ্ৰুতি স্মৃতিৰ প্ৰকৃত মৰ্ম্ম বুজি তাৰ মৰ্য্যাদা ৰাখি চলোঁতাসকলক পেংলাই কৰি ফলত নিজে হাঁহিয়াতৰ পাত্ৰ হয়। আমি এই দেখি দুখনীয়া চাৰিখনীয়া পাৰি বহি, বৰ গাক লৈ "মহাজন" "মহন্তৰ" ভাও-দিওঁতাসকলক মাধৱদেৱৰ কথাৰে কওঁ:—

"যাহাৰ জিহ্বাত থাকয় সতত
হৰিৰ নাম মঙ্গল।
সেহিসে মহন্ত তাহাৰেসে মাত্ৰ
সিজয় ধৰ্ম্ম সকল॥
সমস্ত শাস্ত্ৰৰ তত্ত্বক জানিয়া
লেৱয় নাম মুখত।
সিতো মহাজনে অপ্ৰয়াসে তৰে
সংসাৰ ঘোৰ দুখত॥"

"কৃষ্ণ পদমাত্ৰ সেৱা কৰে সমস্ত কামনা পৰিহৰে
বেদ ব্যৱহাৰ কদাচিতো নলঙ্ঘয়।
কৃষ্ণপদ সেৱা সুখ মনে কৰে অনুভৱ সৰ্ব্বক্ষণে
ইহাকে মহন্ত বুলিয়া জানা নিশ্চয়॥"

কল্পতৰু বেদৰ ফল শ্ৰীমদ্ভাগৱত বেদান্তৰ concrete ব্যাখ্যা পাৰমহংস্য সংহিতা শ্ৰীমদ্ভাগৱতশাস্ত্ৰ। শ্ৰীমদ্ভাগৱতৰ সাৰ গূঢ় মৰ্ম্মকথা:—কলিত মাথোন হৰিনাম ধৰ্ম্ম; যজ্ঞ পূজা আদি নহয়। এই হৰিনাম, আন নেলাগে চণ্ডালে লৈলেও সেই চণ্ডাল হৰিনামবিমুখ ব্ৰাহ্মণতকৈ শ্ৰেষ্ঠ, আৰু সেই চণ্ডাল ব্ৰাহ্মণৰ যজ্ঞত বাহবৰ পাত্ৰ। শ্ৰীকৃষ্ণৰ বাণী শ্ৰুতি স্মৃতিৰ আৰু শ্ৰীমদ্ভাগৱতৰ আজ্ঞাই এই। এই আজ্ঞা উলঙ্ঘোঁতা প্ৰৱৰ্ত্তাসকল (তেওঁলৈ জাতত ব্ৰাহ্মণেই হওক বা ব্যৱসায়ত গোসাঁইয়েই হওক) শ্ৰীকৃষ্ণৰ আজ্ঞাছেদী, এইটো ধ্ৰুব কথা।

আমি ওপৰত কৈ আহিছোঁ যে শঙ্কৰ মাধৱ Revolutionary অৰ্থাৎ প্ৰকৃত হিন্দুধৰ্ম্ম বিদ্ৰোহী নহয়; প্ৰকৃত যুগধৰ্ম্ম হিন্দু ধৰ্ম্ম প্ৰচাৰক আৰু ধৰণিহে। কিন্তু তেওঁলোকে শ্ৰুতি স্মৃতি-বিহিত যজ্ঞ পূজা আদিৰ, আৰু সেইবোৰ আশ্ৰয় কৰোঁতাসকলৰ উলঙ্ঘা বা অমৰ্য্যাদাকাৰী এনে নহয়। স্বধৰ্ম্ম যুগধৰ্ম্ম কি সেইটোৰ বাট নাজানি আওবাটে চলোঁতা ভ্ৰমাত্মক বাটকৰা বুলি সেইসকল তেওঁলোকৰ দয়াৰ হে পাত্ৰ। সেইসকলৰ প্ৰতি কৃপা পৰবশ হৈ প্ৰকৃত বাট দেখুৱাই হে তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ কৰ্ত্তব্য সাধন কৰিছিল। শ্ৰুতি স্মৃতিৰ প্ৰতি যথাযোগ্য সম্মান প্ৰদৰ্শন কৰি তেওঁলোক চলিছিল আৰু আনকো চলিবলৈ তেওঁলোকে উপদেশ দি গৈছে। আমাৰ নিচিনাকৈ আমাৰ পিতৃ-পিতামহ সকলে আজিকালিৰ ইংৰাজী বা পাশ্চাত্য শিক্ষা পোৱা নাছিল, কোনো কোনো বিষয়ত তেওঁলোকৰ জ্ঞানৰ পৰিসৰ আমাতকৈ কম আছিল, আৰু আমি আজি কালি যি কোনো বিষয়ক ভ্ৰম বুলি ভালকৈ জানিছোঁ, সেইবোৰক তেওঁলোকে নিৰ্ভুল সত্য বুলি জানি আশ্ৰয় কৰিছিল; এই বুলি যেনেকৈ আমাৰ পিতৃ পিতামহ আমাৰ উলঙ্ঘা উপালম্ভ আৰু অমৰ্য্যাদাৰ পাত্ৰ নহয়, এই যুগত অপ্ৰচলিত বা চলিবৰ অনুপযুক্ত শ্ৰুতি স্মৃতিৰ বিধানবোৰো তেনেকৈ উলঙ্ঘাৰ পাত্ৰ নহয় এই কথা শঙ্কৰ মাধৱে, আৰু আন আন ডাঙৰ হিন্দুধৰ্ম্ম সংস্কাৰক সকলে জানিছিল আৰু স্পষ্টকৈ কৈছিলও। এয়েই শ্ৰীকৃষ্ণৰ গীতোক্ত উপদেশৰো মৰ্ম্ম। শ্ৰীকৃষ্ণই নিজেও মুঠতে বেদোক্ত বিধানবোৰক সম্মান কৰি চলি, তেওঁৰ কালত অপ্ৰচলিত আৰু অনাৱশ্যক বেদবিহিত

৫৩৭২/অ:

অনেক বিধানক পুষ্পিত বাক্য বুলি পৰিহাৰ কৰি, অথচ হিন্দুধৰ্ম্মৰ গূঢ়মন্ত্ৰবাণী প্ৰকৃত ধাৰাক অক্ষুণ্ণ ৰাখি তেওঁৰ কাল আৰু যুগোপযোগী বিধান চলাইছিল, আৰু সেই বিধান মতে চলিছিলও। ইয়াৰ উদাহৰণ আমি অনেক দিব পাৰোঁ। আমাক যি গুৰুৱে ক, খ আৰু শিশুশিক্ষা পঢ়াইছিল, এতিয়া আমি কলেজৰ অধ্যাপকৰ তলত উচ্চশিক্ষা পাইছোঁ। বুলি আগৰ সেই ক, খ, পঢ়োৱা গুৰুক উপেক্ষা কৰাটো উচিত হব নে? যি জখলাইদি উঠি আমি ঘৰৰ মুধ পাইছোঁ, সেই জখলা এতিয়া আৰু অনাৱশ্যক বুলিও তাক লাথি মাৰি পেলোৱাটো যুগুত ভাবোঁ? গুৰুতে সেই জখলা নথকা হেঁতেন আমি মুধচ পালোঁহি হেঁতেন কেনেকৈ? যাৰ নিমিত্তে সেই জখলাৰ এতিয়াও আৱশ্যক আছে, সি সেই জখলা ব্যৱহাৰ কৰক তাত আমি আপত্তি নকৰোঁ আৰু তেওঁক আমি সেইবাবে নাহাহোঁও উপলুঙাও নকৰোঁ, কিন্তু আমি ইয়াকে কম, — হেৰা আৰোহী! সাৱধান মুধচত উঠিবলৈ আজি কালি তোমাৰ আৰু সেই প্ৰাচীন জখলাৰ আৱশ্যক নাই; আজিকালি Electric lift অৰ্থাৎ বৈদ্যুতিক জখলা ওলাইছে, অতি সুকলমে তুমি মুধচত উঠিব পাৰিবা; আৰু তোমাৰ সেই পুৰণি জখলাৰ খাপবোৰ অনেক দিনীয়া পুৰণি, ৰদ বতাহ বৰষুণত পাৰি পচিছে; আৰু চোৱাঁচোন সেই জখলাত ঘূণেও ধৰিছে; এতেকে তোমাক কাবৌ কৈ মাতিছোঁ। তুমি এতিয়া আৰু সেই জখলাত ভৰি নিদি, তাক তোমাৰ অব্যৱহাৰ্য্য বস্তু থোৱা খোটালিত তুলি থৈ দিয়া। আগৰ যুগত তীৰ্থ-যাত্ৰীয়ে ছমাহ বোকায় বৰষুণে তিতি বুলি সেটিপেটি হৈ, পৰ্ব্বতে ভৈয়ামে খালে বামে বাট কুৰি বাই আৰু আৱশ্যক মতে হোলোং নাৱত উঠি, গৰগাৱঁৰ পৰা গঙ্গাস্নান কৰিবলৈ আহিছিল; সেই গৰগঞা তীৰ্থযাত্ৰী-সকলৰ ধৰ্ম্ম-নিষ্ঠা আৰু কষ্ট-সহিষ্ণুতা অতি শ্লাঘনীয়, আৰু আজি-কালিৰ আমাৰ সম্মানৰ বস্তু, উপলুঙা বা উপহাসৰ বস্তু সমূলি নহয়। কিন্তু সেই বুলি আজিৰ গৰগঞাই আজি ডাক-জাহাজ বা ৰেলৰ অগ্ৰাহ্য কৰি আগৰ সেই সনাতন প্ৰথামতে গুৰু ঘৰৰ নিৰ্ম্মালি মূৰত লৈ গঙ্গাস্নান কৰিবলৈ যদি যাত্ৰা কৰে, তেন্তে সেই গৰগঞাৰ ভাগ্যত গঙ্গাস্নান থাকক নাথাকক বাট-কুৰি গোৱাৰ কষ্ট ফল যে আছেই তাক নদিব পাৰি, "গঙ্গালাভ" তো ওপৰঞ্চি। Aeroplane বা আকাশী বিমানত উঠি এদেশৰ পৰা আন এদেশলৈ যাওঁতা জনে, খোজ-কাঢ়ি লঙ্ঘিব নোৱাৰা পৰ্ব্বত নৈ লঙ্ঘিবই লাগিব; কিন্তু সেই বুলি আকাশী-বিমান ওলোৱাৰ আগেয়ে আনপ্ৰকাৰে চলা ফুৰা কৰোঁতাৰ অলঙ্ঘনীয় পৰ্ব্বত নৈক, আৰু সেই পৰ্ব্বত নৈ নলঙ্ঘি চলোঁতা সকলক, আজি-কালিৰ বিমান বিহাৰীয়ে, উপলুঙা অমান্য বা অমৰ্য্যাদা নকৰিব, এই মাথোন শাস্ত্ৰৰ উপদেশ, শ্ৰীকৃষ্ণৰ উপদেশ, আৰু শঙ্কৰ মাধৱৰ উপদেশ, আৰু জগতে এচুকত পাৰ থকা এই নিঃকিন মুকথৰো উপদেশ। উপদেশ-দাতাসকলৰ উপদেশৰ এনে মৰ্ম্ম নহয়, যে খোজ কাঢ়োঁতাৰ পক্ষে অলঙ্ঘনীয় পৰ্ব্বতটো তেওঁৰ বাটত দেখিলে, তেওঁ বিমানৰপৰা নামি সেইটো নলঙ্ঘি কাষৰ কাটি খোজ কাঢ়ি গৈ আকৌ বিমানত উঠিব, আকৌ তেনেকৈ অলঙ্ঘনীয় বাধা লগ পালে নামি কাষৰ কাটি গৈ আকৌ বিমানত উঠি বাট বুলিব, — আকৌ তেনে কৰিব, আৰু আকৌ তেনে কৰিব।

ভাৰতৰ হিন্দুধৰ্ম্ম-প্ৰচাৰক আৰু সংস্কাৰক-সকলৰ বৈশিষ্ট্যই এইটো যে পুৰণি ৰীতি-নীতি আচাৰ ব্যৱহাৰ, আৰু ধৰ্ম্মপ্ৰণালীক তেওঁলোকে যথাযোগ্য প্ৰাপ্য সন্মান দি নিজৰ গন্তব্য পথত চলে। য়ুৰোপৰ সংস্কাৰকসকলৰ সৈতে ভাৰতীয়সকলৰ এই খিনিতে ডাঙৰ পাৰ্থক্য। ইয়াৰ এক মাথোন ব্যতিক্ৰম শাক্য-সিংহত ঘটিছিল। সেই কাৰণেই শাক্যসিংহৰ ধৰ্ম্মই ভাৰতত টিকিব নোৱাৰি, ভাৰত এৰি পলাব লগীয়াত পৰিল।

শ্ৰীলক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱা।